Psihologia minciunii

Speranța de a vindeca răul uman

M. SCOTT PECK

O carte tulburătoare, fascinantă, ce redeschide vechea discuție despre esența răului uman. Deși de-a lungul timpului această problematică a fost dezbătută mai degrabă de filozofie și religie, avem acum o altă abordare – din perspectiva unui psihiatru cu o remarcabilă deschidere interdisciplinară. Un tur de orizont asupra naturii umane, un dialog deschis între psihologie și religie. Cazurile clinice prezentate aici, manifestări ale răului în viața cotidiană, deși la prima vedere pot fi catalogate drept maladii psihice, la o analiză psihiatrică atentă refuză să se înscrie în categoriile standard ale psihologiei sau psihiatriei.

Minciuna este trăsătura cea mai relevantă a răului ce sălășluiește în oameni, ea fiind atât un simptom, cât și o cauză a răului.

BIBLIOTERAPIA

MORGAN SCOTT PECK (1936–2005) a fost un cunoscut și apreciat psihiatru și autor american.

A absolvit Friends Seminary în 1954, Harvard în 1958 și a obținut titlul de doctor în medicină în 1963, la Case Western Reserve University. De-a lungul carierei sale de psihiatru, a ocupat diverse funcții administrative guvernamentale. A fost director la New Milford Hospital Mental Clinic și a practicat psihiatria în cadrul unui cabinet particular în New Milford, Connecticut.

Lucrările lui Peck reprezintă o sinteză a experienței obținute din practica psihiatrică și a unei puternice și distincte perspective religioase. Una dintre convingerile sale este că oamenii în care sălășluiește răul își atacă semenii în loc să se confrunte cu propriile eșecuri. Opiniile sale religioase au fost criticate de anumiți fundamentaliști creștini (de exemplu, Debbie Dewart).

În 1984, Peck a colaborat la înființarea Foundation for Community Encouragement, o fundație nonprofit de educație publică, a cărei misiune declarată a fost de „a învăța indivizii și organizațiile principiile comunității". Fundația și-a încetat activitatea în 2002.

În 1994, Peck și soția sa, Lily Ho (de care s-a despărțit în 2004), au primit Premiul Internațional pentru Pace al Comunității lui Hristos.

De același autor, la Curtea Veche Publishing au mai apărut *Drumul către tine însuți* (2001) și *Drumul către tine însuți și mai departe* (2007, 2008).

M. SCOTT PECK

Psihologia minciunii

Speranța de a vindeca răul uman
Ediția a II-a

Traducere din limba engleză de
LUCIAN POPESCU

Curtea veche

BUCUREȘTI, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
PECK, M. SCOTT
Psihologia minciunii: speranţa de a vindeca rănl
nman/ M. Scott Peck ; trad. de Lucian Popescu - Ed. a 2-a, rev.
- Bucureşti: Curtea Veche Publishing, 2012
ISBN 978-973-669-766-1

I. Popescu, Lucian (trad.)

159.97
615.851

M. SCOTT PECK, M.D.
People of the Lie: The Hope for Healing Human Evil

Copyright © 1983 by M. Scott Peck, M.D.
Originally published by Touchstone, a Division of SIMON & SCHUSTER, Inc.

© Curtea Veche Publishing, 2002, 2009,
pentru prezenta versiune în limba română

ISBN 978-973-669-766-1

Pentru Lily,
care m-a ajutat de atâtea ori,
mai ales atunci când m-am luptat cu demonii

INTRODUCERE

De mânuit cu grijă

Aceasta este o carte periculoasă.

Am scris-o deoarece cred că este nevoie de ea. Cred că, în ansamblu, efectul ei va fi unul vindecător.

Dar am scris-o plin de îndoieli. Ea conţine posibilitatea de a face rău. Unor cititori le va produce durere. Mai rău, unii ar putea folosi ceea ce este scris aici pentru a-i răni pe alţii.

Înainte de a trimite cartea la tipar, am pus următoarea întrebare unor cititori pentru judecata şi integritatea cărora am un deosebit respect: „Credeţi că această carte despre răul uman conţine ceva rău în sine?“ Răspunsul lor a fost negativ. Unul însă a adăugat: „Unii dintre noi, cei ce slujim Biserica, avem o vorbă care spune că până şi Fecioara Maria poate fi folosită pentru fantezii sexuale.“

Deşi acest răspuns crud, dar plin de conţinut este realist, nu îl găsesc foarte încurajator. Le cer scuze cititorilor şi publicului pentru răul pe care l-ar putea cauza cartea mea şi vă sfătuiesc să o mânuiţi cu grijă.

Unul dintre înţelesurile cuvântului grijă este iubirea. Fii blând şi iubitor cu tine însuţi dacă ceea ce vei citi îţi va cauza durere. Şi te rog să fii blând şi iubitor cu aceia din jurul tău pe care poate vei ajunge să-i consideri răi. Ai grijă — ai multă grijă!

Este uşor să-i urăşti pe oamenii răi. Aminteşte-ţi însă de sfatul Sfântului Augustin, care spunea să urăşti păcatul, dar

să-l iubeşti pe păcătos[1]. Atunci când vei vedea o persoană rea, aminteşte-ţi adevărul: „Doar pentru harul Domnului merg eu."

Când etichetez o fiinţă umană drept rea, fac în mod evident o severă judecată critică de valoare. Domnul spune: „Nu judecaţi ca să nu fiţi judecaţi." Dar prin această frază — atât de des scoasă din context — Iisus nu spune că nu trebuie să-l judecăm niciodată pe aproapele nostru. Pentru că El spune mai departe: „Făţarnicule, scoate întâi bârna din ochiul tău şi atunci vei vedea deslușit să scoţi paiul din ochiul fratelui tău." (*Matei* 7, 1–5)*. Ceea ce vrea să spună El este că trebuie să-i judecăm pe alţii doar cu mare grijă, iar această grijă începe cu judecarea noastră.

Nu putem începe să sperăm că vom vindeca răul uman până când nu vom putea să-l privim direct. Nu este o imagine plăcută. Mulţi au făcut observaţia că lucrarea mea anterioară, *Drumul către tine însuţi***, este o carte plăcută. Aceasta de faţă nu este o carte plăcută. Ea vorbeşte despre partea întunecată din noi şi în mare parte despre cei mai întunecaţi membri ai comunităţii umane — oameni pe care eu sincer îi judec ca fiind răi. Ei nu sunt persoane plăcute. Dar judecata trebuie făcută. Teza principală a acestei lucrări este aceea că aceşti oameni — ca şi răul uman, în general — trebuie studiaţi în mod ştiinţific. Nu abstract. Nu doar din punct de vedere filozofic, ci ştiinţific. Iar pentru acest lucru trebuie să fim dispuşi să facem judecăţi. Pericolele unor astfel de judecăţi vor fi prezentate la începutul ultimei secţiuni a cărţii. Acum însă vă cer să reţineţi faptul că judecăţile acestea nu pot fi făcute în siguranţă până când nu vom începe să ne judecăm şi să ne vindecăm

---

1. Sf. Augustin, *The City of God*, ed. Bourke, Image Books, 1958, p. 304.

* Trimiterile biblice din această carte sunt preluate după *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1995. (*n. trad.*)

** Apărută la Curtea Veche Publishing, trad. de Lucian Popescu, Bucureşti, 2001. (*n. trad.*)

pe noi înşine. Bătălia pentru vindecarea răului uman începe acasă. Iar purificarea noastră va fi totdeauna cea mai bună armă.

Această carte a fost extrem de dificil de scris din mai multe motive. Cel mai important dintre ele a fost acela că ea a fost mereu în transformare. Eu nu am învăţat la un moment dat despre răul uman, ci învăţ mereu. De fapt, abia încep să învăţ. Unul dintre capitole este intitulat „Către o psihologie a răului", tocmai pentru că nu avem un corp de cunoştinţe ştiinţifice despre rău suficient de mare pentru a fi onorat cu numele de psihologie. Aşa că vreau să mai adaug o notă de avertizare: Nu consideraţi nimic din ceea ce am scris aici drept ultimul cuvânt în materie. Scopul acestei cărţi este de a ne face să fim nemulţumiţi de ignoranţa în care ne aflăm acum în privinţa acestui subiect.

M-am referit mai înainte la Iisus ca fiind Domnul meu. După mai mulţi ani în care am fost oarecum adeptul misticismului budist şi islamist, în cele din urmă mi-am luat un ferm angajament creştin — semnificat de botezul meu neconfesional, pe 9 martie 1980, la vârsta de 43 de ani —, mult după ce începusem să scriu la această carte. Într-un manuscris pe care l-am primit odată, autorul acestuia se scuza pentru „influenţa creştină" pe care o imprimase scrierii. Eu nu o să mă scuz pentru acest lucru. Nu mi-aş putea lua angajamentul faţă de o aşa-numită „influenţă". Nu doresc să-mi ascund creştinismul. De fapt, nu pot. Angajamentul meu faţă de creştinism este cel mai important lucru din viaţa mea şi, sper, absolut şi total.

Dar sunt preocupat de faptul că această perspectivă, atunci când va fi mai evidentă, îi va influenţa pe unii cititori, însă nu este neapărat necesar să se întâmple astfel. Aşa că vă cer să fiţi atenţi şi în această privinţă. Marele rău a fost comis de unii creştini de-a lungul secolelor în numele lui Hristos — şi încă este comis. Biserica creştină, cea pe care o vedem cu toţii, este necesară şi mântuitoare. Dar ea greşeşte uneori, iar eu *cer* scuze pentru păcatele ei, ca şi pentru ale mele.

Cruciadele şi Inchiziţia nu au nimic de-a face cu Hristos. Războiul, tortura şi persecuţia nu au nimic de-a face cu Hristos. Aroganţa şi răzbunarea nu au nimic de-a face cu Hristos. Când Şi-a ţinut prima predică, primele cuvinte pe care le-a rostit Iisus au fost: „Binecuvântaţi fie cei săraci cu duhul." Nu cei aroganţi. Iar când a murit, El a cerut ca ucigaşii Săi să fie iertaţi.

Într-o scrisoare către sora sa, Sfânta Thérèse de Lisieux scria: „Dacă vrei să accepţi cu seninătate încercarea de a nu-ţi fi pe plac ţie însuţi, atunci vei fi un plăcut loc de adăpostire pentru Iisus."[1] A defini „adevăratul creştin" este un lucru riscant. Dar dacă ar trebui să o fac, definiţia mea ar fi aceea că un adevărat creştin este „un plăcut loc de adăpostire pentru Iisus". Sunt sute de mii de oameni care merg la bisericile creştine în fiecare duminică şi care nu sunt nici măcar puţin doritori de a nu-şi fi pe plac lor înşile, cu seninătate sau nu, şi care nu sunt, prin urmare, un loc plăcut de adăpostire pentru Iisus. Din contră, există milioane de hinduşi, budişti, musulmani, evrei, atei şi agnostici care doresc să aibă parte de această încercare. Nu există nimic în această lucrare care să-i ofenseze pe aceştia. Mult mai ofensaţi ar putea fi cei de dinainte.

Mă simt obligat să mai vorbesc despre o „scuză". Mulţi cititori vor fi probabil preocupaţi în privinţa faptului că folosesc un pronume masculin pentru Dumnezeu. Cred că înţeleg şi apreciez în egală măsură preocuparea lor. Este o chestiune la care m-am gândit destul de mult. În general, sunt un susţinător puternic al mişcării şi al acţiunii feministe, care are dreptate să combată limbajul sexist. Dar înainte de toate, Dumnezeu nu este neutru*. El este o explozie de viaţă şi de iubire — într-un fel, chiar de sexualitate. Aşa că a folosi

1. *Collected Letters of St. Thérèse of Lisieux*, trad. F.J. Sheed, Sheed and Ward, 1949, p. 303.

* În limba engleză, pronumele de persoana a treia ce desemnează lucruri este neutru. (*n. trad.*)

genul neutru nu este potrivit. Bineînțeles, eu Îl consider pe Dumnezeu androgin. El este blând, tandru, hrănitor și matern, cum ar putea fi orice femeie. Totuși, eu trăiesc subiectiv realitatea Lui ca fiind mai mult masculină decât feminină, chiar dacă acest lucru este, într-o anumită măsură, determinat cultural. Deși El ne hrănește, El dorește, de asemenea, să ne pătrundă și, deși deseori fugim de iubirea Sa ca o fecioară șovăitoare, El ne vânează cu o vigoare pe care de obicei o asociem cu masculinitatea. Așa cum spune C.S. Lewis, în fața lui Dumnezeu suntem cu toții femele[1]. Mai mult, indiferent de genul sau de conștiința noastră teologică, este de datoria noastră — obligația noastră, ca răspuns la iubirea Sa, să încercăm să dăm naștere lui Hristos în noi înșine și în alții, precum Fecioara Maria.

Mă voi rupe însă de tradiție și voi folosi un pronume neutru pentru Satan. Deși știu că Satan vrea să pătrundă în noi cu desfrânare, nu am văzut această dorință totuși ca fiind sexuală sau creativă — doar dușmănoasă și distructivă. Este greu să determinăm sexul unui șarpe.

Am făcut mai multe schimbări de detalii în fiecare dintre cazurile prezentate în această carte. Cheia de boltă atât a psihoterapiei, cât și a științei sunt onestitatea și acuratețea. Totuși, deseori valorile sunt în competiție, iar în această carte păstrarea confidențialității are întâietate față de o dezvăluire completă sau precisă a unor detalii irelevante. Perfecționiștii, prin urmare, s-ar putea să n-aibă încredere în „informațiile" mele. Pe de altă parte, dacă voi credeți că veți recunoaște pe vreunul dintre pacienții mei în această carte, vă înșelați. Veți recunoaște, probabil, mulți oameni care se conformează modelelor de personalitate pe care le voi descrie. Aceasta se va întâmpla deoarece multe schimbări ale detaliilor din descrierile de caz nu au deformat, după părerea mea, în mod semnificativ realitatea dinamicii umane implicate. Iar această

1. *That Hideous Strength*, Macmillan, New York, 1965, p. 316.

carte a fost scrisă deoarece astfel de dinamici sunt comune şi deoarece este necesar ca ele să fie mai clar percepute şi înţelese de fiinţele umane.

Lista oamenilor cărora trebuie să le mulţumesc pentru sprijinul acordat acestei lucrări este prea mare, dar următorii merită o menţiune specială: secretara mea credincioasă, Anne Pratt, care a dactilografiat cu bunăvoinţă şi fără ajutorul unui computer diferitele versiuni care aproape nu se mai sfârşeau ale manuscriselor şi le-a revăzut de-a lungul a cinci ani; copiilor mei, Belinda, Julia şi Christopher, care au suferit din cauza dependenţei de muncă a tatălui lor; acelor colegi care m-au susţinut prin curajul lor de a înfrunta alături de mine teribila realitate a răului uman, în special soţiei mele Lily, căreia îi este dedicată această lucrare, şi dragului meu prieten „ateu" Richard Slone; editorului meu Erwin Glikes, care m-a încurajat atât de mult prin convingerea lui că este nevoie de această carte; curajoşilor mei pacienţi, care s-au supus stângaciului meu ajutor şi care astfel mi-au fost profesori; şi în cele din urmă, celor doi mari cercetători ai răului uman şi mentori ai mei, Erich Fromm şi Malachi Martin.

Dr. M. Scott Peck,
New Preston, Connecticut 06777

CAPITOLUL I

Bărbatul care a făcut un pact cu diavolul

George fusese dintotdeauna o persoană lipsită de griji — sau aşa credea el — până în acea după-amiază de la începutul lui octombrie. E adevărat că avea grijile obişnuite ale unui agent de vânzări, ale unui soţ, ale unui tată a trei copii şi ale unui proprietar de casă cu un acoperiş prin care uneori se scurgea apa şi cu o peluză care trebuia mereu tunsă. Este, de asemenea, adevărat că era o persoană neobişnuit de îngrijită şi de ordonată, având tendinţa să se îngrijoreze mai mult decât alţii dacă iarba de pe peluză creştea puţin mai mult sau dacă zugrăveala casei se crăpa. Şi este adevărat că seara, chiar la asfinţitul soarelui, el trecea mereu printr-un straniu amestec de tristeţe şi groază. Lui George nu îi plăcea vremea asfinţitului. Dar această stare dura doar câteva minute. Uneori, atunci când era ocupat cu vânzările sau când cerul era înnorat, nu mai observa deloc apusul.

George era un agent de vânzări de primă mână, era un om făcut pentru asta. Arătos, cu o voce clară, manierat şi cu darul de a povesti, el apăruse ca un meteor în teritoriul statelor din sud-est. Vindea capace de plastic, din acelea ce se potrivesc cu uşurinţă pe cănile de cafea. Piaţa era competitivă. Compania lui George era unul dintre cei cinci producători de astfel de produse la nivel naţional. În doi ani de când preluase acest teritoriu, de la un bărbat despre care nu se poate spune că era neîndemânatic, George, cu geniul său de a pune lucrurile în ordine, dublase vânzările. La 34 de ani, ajunsese la un

venit din salariu şi comisioane de aproape 60 000 de dolari pe an, fără ca măcar să muncească din greu. Era un om realizat.

Necazul a început la Montréal. Compania îi sugerase să se ducă acolo la o întâlnire a fabricanţilor de plastic. Deoarece era toamnă şi nici el, nici soţia lui, Gloria, nu văzuseră pădurile din nord în timpul toamnei, au decis să meargă împreună. Călătoria le-a făcut plăcere. Întâlnirea era una ca oricare alta, dar pădurile erau splendide, restaurantele excelente, iar Gloria era într-o dispoziţie destul de bună. În ultima după-amiază petrecută la Montréal, au mers să vadă catedrala. Dar nu pentru că ar fi fost religioşi; Gloria era, în cel mai bun caz, o protestantă lipsită de entuziasm, iar el, pentru că trebuise să-şi îndure mama care era o credincioasă fanatică, avea o antipatie clară faţă de biserici. Însă catedrala era un obiectiv turistic, iar lor le plăcea să viziteze astfel de locuri. El a găsit-o plicticoasă şi neinteresantă şi s-a bucurat când Gloria s-a săturat de privit. Când se îndreptau către ieşire, a observat lângă uşa masivă o mică cutie pentru donaţii. S-a oprit nehotărât. Pe de o parte, nu avea nicio dorinţă reală de a da vreun bănuţ acestei biserici sau oricărei alteia. Pe de alta, a simţit o mică frică iraţională că ar putea să pună în pericol stabilitatea vieţii sale dacă nu ar fi făcut-o. Frica l-a făcut să se simtă stânjenit; era un om raţional. Dar atunci i-a venit ideea că ar fi destul de raţional să facă o mică donaţie, aşa cum este raţional să plăteşti un bilet de intrare la muzeu sau într-un parc de distracţii. S-a hotărât să dea mărunţişul din buzunar, dacă nu era o sumă prea mare. Nu era cazul. A numărat 55 de cenţi în monede mici şi le-a aruncat în cutie.

Acesta a fost momentul în care l-a lovit primul gând. L-a izbit ca o lovitură, ca un pumn total neaşteptat, ameţindu-l şi făcându-l confuz. Era mai mult decât un gând. Era ca şi cum cuvintele i-ar fi fost înscrise brusc în minte: „AI SĂ MORI LA 55."

George şi-a dus mâna după portofel. Cei mai mulţi bani îi avea în cecuri de călătorie. Dar avea o hârtie de cinci dolari şi două de un dolar. Le-a smuls din portofel şi le-a înghesuit

în cutie. Apoi a luat-o pe Gloria de braţ şi aproape că a îmbrâncit-o pe uşă afară. Ea l-a întrebat ce se întâmplase. El i-a spus că s-a simţit brusc rău şi că voia să se întoarcă la hotel. Nu-şi mai amintea cum a coborât scările catedralei sau cum s-a urcat în taxi. Doar când a ajuns în camera de hotel, stând întins pe pat şi pretinzând că e bolnav, panica a început să i se domolească.

De a doua zi, de când s-au urcat în avionul spre casa lor din Carolina de Nord, George s-a simţit împăcat şi încrezător. Incidentul era uitat.

Două săptămâni mai târziu, plecând într-o călătorie de afaceri în Kentucky, George a ajuns la un semn de circulaţie ce anunţa o curbă şi o limită de viteză de 45 de mile* pe oră. Cum a trecut de semn, i-a apărut un alt gând, încrustat în minte ca şi mai înainte, cu litere adânc săpate: „VEI MURI LA 45."

George nu s-a simţit prea bine în restul zilei. Totuşi, de data aceasta, a putut să se gândească la experienţa sa ceva mai obiectiv. Amândouă gândurile ce îi veniseră aveau de-a face cu numere. Numerele erau doar numere, nimic altceva, abstracţii fără înţeles. Dacă ar fi avut vreun înţeles, de ce se schimbau? Prima oară 55, acum 45. Dacă ar fi existat vreo consecvenţă, atunci ar fi avut de ce să se îngrijoreze. Dar nu erau decât numere, fără nicio semnificaţie. De-a doua zi, s-a regăsit pe sine, cel de dinainte.

A trecut o săptămână. În timp ce George traversa cu maşina periferia unui mic sat, un semn l-a anunţat că intra în oraşul Upton, Carolina de Nord. I-a apărut un al treilea gând: „VEI FI UCIS DE UN OM NUMIT UPTON." George a început să fie îngrijorat de-a binelea. Două zile mai târziu, pe când trecea pe lângă o gară abandonată, i-au apărut din nou nişte cuvinte: „ACOPERIŞUL ACESTEI CLĂDIRI SE VA PRĂBUŞI PESTE TINE ŞI TE VA UCIDE."

---

* 1 milă = 1,6 km. (*n. red.*)

După aceea, astfel de gânduri i-au apărut aproape în fiecare zi, totdeauna când mergea cu maşina, în drumurile sale legate de serviciu. George a început să fie îngrozit în dimineţile în care trebuia să plece în călătorii de afaceri. Atunci când muncea, era absorbit de gânduri şi îşi pierduse simţul umorului. Mâncarea nu mai avea gust. Îi era greu să adoarmă noaptea. Dar povara a fost încă suportabilă până într-o dimineaţă când a trecut cu maşina peste râul Roanoke. Imediat după aceea, a avut următorul gând: „ESTE ULTIMA OARĂ CÂND TRECI ACEST POD."

George s-a întrebat dacă să-i spună Gloriei despre gândurile lui. Oare ea nu avea să-l creadă nebun? N-a putut să-i spună. Dar în acea noapte, stând în pat, cu Gloria sforăind uşor lângă el, a urât-o pentru pacea ei, în timp ce el se lupta cu dilema sa. Podul peste Roanoke era una dintre rutele cele mai circulate. Pentru a-l evita, trebuia să ocolească sute de mile în fiecare lună sau altfel ar fi pierdut mai mulţi clienţi. La naiba, era absurd! Nu putea să-şi lase viaţa să fie condusă de nişte simple gânduri, simple plăsmuiri ale unei imaginaţii perverse. Nu exista nici cea mai mică urmă de dovadă că aceste gânduri ar avea vreo legătură cu realitatea. Pe de altă parte, cum putea el să fie sigur că nu sunt reale? Asta era — trebuia să dovedească faptul că nu sunt reale. Dacă trecea podul peste Roanoke încă o dată şi nu murea, ar fi dovedit că gândul e fals. Dar dacă gândul era adevărat...

Pe la unu noaptea, George a luat hotărârea să-şi rişte viaţa. Mai bine să moară decât să trăiască aşa, chinuit. S-a îmbrăcat în linişte pe întuneric şi s-a strecurat afară din casă. 73 de mile până la râul Roanoke. A condus foarte atent. Când, în cele din urmă, podul s-a ivit în noapte în faţa sa, a simţit o apăsare pe piept încât abia mai putea respira. Dar a mers înainte. Peste pod. Două mile de drum. Apoi s-a întors şi a mai traversat o dată podul, spre casă. Reuşise. Dovedise că gândul era fals. Prostesc, ridicol gând. A început să fluiere. Când a

intrat din nou în casă, era în extaz. Pentru prima oară după două luni, se simţea bine. Teama dispăruse.

Până au trecut trei nopţi. Când se reîntorcea acasă, într-o după-amiază, după o altă călătorie de o zi, a trecut pe lângă o groapă adâncă de pe marginea drumului, făcută de un excavator, aproape de Fayetteville. ÎNAINTE CA GROAPA SĂ FIE UMPLUTĂ, MAŞINA TA SE VA DUCE DREPT ÎN EA, IAR TU VEI FI UCIS. La început, George aproape că a râs de acest ultim gând. Gândurile erau doar gânduri, nu dovedise el asta? Totuşi, în acea noapte din nou n-a putut să adoarmă. Era adevărat că dovedise faptul că gândul cu râul Roanoke era fals. Însă acesta ar fi putut fi foarte bine unul adevărat. Oare gândul despre podul Roanoke nu era menit să-i inducă un fals sentiment de siguranţă? Oare chiar îi era destinat să cadă în acea groapă de excavator? Cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât devenea mai anxios. Îi era imposibil să adoarmă.

Poate că, dacă s-ar fi dus înapoi la locul acelei excavaţii, s-ar fi simţit mai bine, ca atunci când se întorsese la pod. Firește, ideea nu avea prea mult sens. Chiar dacă s-ar fi reîntors la groapă şi şi-ar fi încheiat călătoria cu succes, poate că tot n-ar fi scăpat şi într-o altă zi ar fi căzut cu maşina acolo, aşa cum îi fusese prezis. Totuşi, era atât de neliniştit, încât probabil că merita să încerce. Încă o dată, George s-a îmbrăcat în miezul nopţii şi s-a strecurat afară din casă. Se simţea ca un prost. Însă, chiar spre surprinderea lui, după ce a ajuns la Fayetteville, a oprit pe marginea excavaţiei şi s-a întors spre casă, a constatat că se simţea mai bine — în mod clar mai bine. Încrederea i-a revenit. Avea sentimentul că e din nou stăpân pe destinul lui. A adormit imediat cum a ajuns acasă. Pentru câteva ore, s-a bucurat de pace.

Tiparul bolii lui George devenise acum mai stabil şi mai devastator. Aproape în fiecare zi, când se afla pe drum, avea un nou gând despre moartea sa. După fiecare gând, neliniştea ajungea insuportabilă. În acest punct, se simţea obligat să se

ducă înapoi, la locul unde trăise acel gând. După ce făcea acest lucru, se simţea bine până a doua zi, când apărea gândul următor, iar ciclul reîncepea.

George a rezistat şase săptămâni. În fiecare noapte, se plimba cu maşina prin statul Carolina. Dormea din ce în ce mai puţin. Slăbise opt kilograme. Era îngrozit când se afla pe drum, chemat de îndatoririle slujbei. Performanţa muncii lui scădea. Câţiva clienţi începuseră să se plângă. Copiii îl iritau. Până la urmă, într-o seară de februarie, s-a prăbuşit. Plângând de exasperare, i-a povestit Gloriei de chinurile lui. Gloria auzise de mine de la un prieten. M-a sunat a doua zi dimineaţă, iar după-amiază l-am văzut pe George prima oară.

I-am explicat lui George că suferea de o nevroză obsesiv-compulsivă clasică; „gândurile" care îl supărau erau ceea ce psihiatrii numesc obsesii, iar nevoia de a se reîntoarce la scena „gândului" era o constrângere.

— Aveţi dreptate! a exclamat el. Este o constrângere. Nu vreau să mă întorc acolo unde am avut aceste gânduri. Ştiu că e ceva prostesc. Vreau doar să uit şi să dorm. Dar nu pot. Este ca şi cum ceva mă forţează să mă gândesc la acele lucruri şi mă forţează să plec noaptea şi să mă întorc. Nu mă pot ajuta singur. Sunt obligat să mă întorc la locul gândului. Ştiţi, aceasta este cea mai rea parte. Dacă ar fi fost numai gândurile, cred că aş fi putut să rezist. Dar apare această pornire nestăpânită de a mă reîntoarce, care mă omoară, care îmi fură somnul, mă înnebuneşte şi mă face să-mi petrec ore în şir dezbătând în minte: „Trebuie sau nu trebuie să mă întorc?" Constrângerile mele sunt chiar mai rele decât — cum le-aţi numit? — obsesiile mele. Mă înnebunesc.

Aici George a făcut o pauză şi m-a privit cu teamă:

— Credeţi că o să înnebunesc?

— Nu, i-am răspuns. Încă nu te cunosc prea bine, dar privind lucrurile la suprafaţă, nu văd niciun semn că ai să înnebuneşti sau că ai avea altceva decât o nevroză severă.

— Vreți să spuneți că și alți oameni au același fel de „gânduri" nebunești și compulsii? a întrebat repede George. Alți oameni care nu înnebunesc?

— Corect, i-am răspuns. Obsesiile lor poate că nu sunt despre moarte, iar compulsiile lor poate că se referă la altceva. Dar tiparul gândurilor și acțiunilor nedorite este exact la fel.

I-am povestit lui George câteva dintre obsesiile cele mai comune de care suferă unii oameni. I-am povestit, de exemplu, despre cei cărora le este foarte greu să-și părăsească locuințele pentru a pleca în concediu, deoarece continuă să fie îngrijorați, chiar dacă își amintesc foarte bine că au încuiat ușa și s-au reîntors să o verifice.

— Și eu am făcut asta! a exclamat George. Uneori verific chiar de trei–patru ori să văd dacă nu am lăsat soba aprinsă. E nemaipomenit. Vreți să spuneți că sunt ca oricine altcineva?

— Nu, George, nu ești ca oricine altcineva, am spus. Deși mulți oameni — deseori, oameni care se bucură de mult succes — suferă într-o oarecare măsură de nevoia de a fi siguri de ceva și de a se afla în siguranță, ei nu se scoală noaptea conduși de compulsiile lor. Tu ai o nevroză puternică, care-ți distruge viața. Este o nevroză ce se poate trata, dar tratarea — prin psihoterapie — va fi destul de dificilă și va lua mult timp. Nu o să înnebunești, dar eu cred că ai o problemă majoră și că, dacă nu urmezi un tratament de lungă durată, probabil că vei continua să te distrugi.

Trei zile mai târziu, când George s-a reîntors să mă vadă pentru a doua oară, era un om diferit. În timpul primei ședințe, se plânsese destul de mult în timp ce-mi povestea agonia lui și arătase o dorință aproape patetică de a se restabili. Acum radia de încredere și aplomb. Într-adevăr, avea o atitudine degajată, de *savoir-faire*, pe care mai târziu o vom recunoaște ca fiind tipul de apariție „Joe Cool". Am încercat să aflu mai multe despre împrejurările vieții lui, dar nu prea era nimic de care să mă pot agăța.

— Nu prea există nimic care să mă supere, doctore Peck, cu excepţia acestor mici obsesii şi compulsii şi n-am mai avut niciuna de când v-am văzut ultima oară. Firește, am unele griji, dar care sunt departe de a fi îngrijorări reale. Vreau să spun că mă preocupă dacă trebuie să zugrăvim casa în vara asta sau să aşteptăm până la anul. Dar această preocupare nu înseamnă o îngrijorare. Avem o mulţime de bani în bancă. Mai sunt preocupat de felul cum se descurcă copiii la şcoală. Deborah, fiica noastră cea mare, are 13 ani şi probabil va avea nevoie de sprijin. George Junior are 11 ani şi nu prea are note bune la şcoală. Nu e retardat mintal sau ceva de genul ăsta, doar că este prea interesat de sport. Iar Christopher, care are 6 ani, abia a început şcoala. Are o fire foarte plăcută. Cred că se poate spune că pe el îl văd cu cei mai buni ochi. Trebuie să recunosc că în inima mea îl favorizez puţin faţă de ceilalţi doi copii, dar fac un efort să nu arăt acest lucru şi cred că reuşesc — deci asta nu e o problemă. Suntem o familie stabilă. Căsnicia noastră e bună. Oh, Gloria are şi ea dispoziţiile ei. Câteodată, chiar mă gândesc că e pur şi simplu o răutate, dar probabil că toate femeile sunt aşa. Au acele perioade în care sunt mai sensibile, ştiţi dumneavoastră, şi tot felul de lucruri de genul ăsta.

Viaţa noastră sexuală? Oh, e bună. Nu e nicio problemă aici. Bineînţeles, cu excepţia timpului în care Gloria este într-o dispoziţie rea, dar apoi niciunul dintre noi nu simte astfel — e o chestie de compensare, nu-i aşa?

Copilăria mea? Ei bine, nu pot spune că a fost chiar fericită. Când aveam 9 ani, tatăl meu a avut o cădere nervoasă. A fost nevoie să fie internat într-un spital de stat. Ei au spus că-i vorba de schizofrenie. Cred că din acest motiv am fost îngrijorat data trecută, de faptul că mi-aţi putea spune că am să înnebunesc. Trebuie să admit că mi-aţi ridicat o greutate de pe suflet când mi-aţi spus că nu este aşa. Tatăl meu nu şi-a mai revenit niciodată. S-a întors de câteva ori pentru scurt timp

acasă, dar niciodată nu au putut să-l vindece. Da, uneori cred că era complet nebun, dar chiar nu-mi amintesc foarte multe despre asta. Ţin minte că trebuia să-l vizitez la spital. Uram acest lucru. Mă simţeam extrem de stânjenit. Era un loc cu totul înfiorător. Pe la jumătatea liceului, am refuzat să-l mai vizitez şi a murit când eram în facultate. Da, a murit tânăr. O binecuvântare, aş spune.

Dar nu cred că vreunul dintre aceste lucruri m-a tulburat cu adevărat. Sora mea, care era cu doi ani mai mică, şi cu mine am primit atenţie din plin. Mama era cu noi tot timpul. A fost o mamă bună. Era un pic cam religioasă pentru gustul meu. Tot trăgea de noi să mergem la biserici, iar eu uram asta. Dar acesta era singurul lucru de care o pot învinui şi în plus toate acestea au luat sfârşit odată ce am mers la facultate. Nu ne mergea prea bine financiar, dar aveam întotdeauna bani îndeajuns ca să putem să ne descurcăm. Bunicii mei aveau ceva bani şi ei m-au ajutat mult — e vorba de părinţii mamei mele. Nu i-am cunoscut niciodată pe părinţii tatălui meu. Oricum, eram foarte apropiaţi de bunicii din partea mamei. O perioadă, când tatăl meu se afla în spital, am locuit la ei. O iubeam mai ales pe bunica.

Îmi dau seama acum că mi-am amintit ceva după ultima noastră întâlnire. Vorbind despre compulsii, mi-a venit în minte că am mai avut o compulsie pe la 13 ani. Nu ştiu cum a început, dar aveam sentimentul că bunica va muri dacă nu ating o anumită piatră în fiecare zi. Nu era mare scofală. Piatra se afla pe drumul de acasă spre şcoală, aşa că tot ce aveam de făcut era să-mi amintesc s-o ating. Era o problemă doar la sfârşit de săptămână. Atunci trebuia să-mi fac timp să merg să o ating. Oricum, am depăşit acest lucru după un an sau cam aşa. Nu ştiu cum s-a întâmplat. L-am depăşit în mod natural, ca şi cum ar fi fost o etapă sau ceva asemănător.

Acest lucru mă face să mă gândesc că voi depăşi şi aceste obsesii şi compulsii. Le am de puţin timp. V-am spus. Nu

le-am mai avut nici măcar o dată de când ne-am întâlnit. Mă gândesc că poate s-a sfârşit. Probabil aveam nevoie doar de această mică discuţie de la începutul săptămânii. Vă sunt recunoscător pentru asta. Vă imaginaţi ce sentiment de uşurare a fost pentru mine să aflu că nu voi înnebuni şi că şi alţi oameni au astfel de gânduri ciudate! Mă gândesc că probabil acest sentiment de uşurare a fost şiretlicul. Mă îndoiesc că aş avea nevoie de — cum i-aţi spus? — psihoterapie. Sunt de acord, s-ar putea să fie prea devreme să spun asta, dar mi se pare o procedură prea lungă şi costisitoare pentru un lucru pe care probabil o să-l depăşesc eu însumi. Aşa că probabil nu voi mai fixa încă o întâlnire. Să vedem ce se întâmplă. Dacă obsesiile sau compulsiile revin, voi merge înainte cu dvs., dar pentru moment să lăsăm lucrurile în voia sorţii.

Am încercat să-l dojenesc cu blândeţe pe George. I-am spus că nu mi se părea că s-ar fi schimbat ceva esenţial în existenţa lui şi că aveam bănuiala că simptomele îi vor reapărea în scurt timp, într-o formă sau alta. I-am spus că-i pot înţelege dorinţa de a aştepta şi de a vedea ce se întâmplă şi că aş fi fericit să-l revăd oricând va dori el. George era hotărât şi în mod clar nu voia să intre în terapie atâta vreme cât se simţea confortabil. Nu avea rost să insist asupra acestui lucru. Singura acţiune rezonabilă pentru mine era să stau şi să aştept.

N-aveam să aştept prea mult.

Două zile mai târziu, George m-a sunat febril:

— Aţi avut dreptate, doctore Peck, gândurile au revenit. Ieri, când mă întorceam de la o întâlnire de afaceri, la câteva mile după ce am luat o curbă strânsă, mi-a venit brusc gândul: L-AI LOVIT ŞI L-AI UCIS PE AUTOSTOPISTUL CARE STĂTEA PE MARGINEA DRUMULUI ATUNCI CÂND AI LUAT CURBA. Ştiam că sunt doar gândurile mele nebune. Dacă aş fi lovit cu adevărat pe cineva, aş fi simţit o zdruncinătură sau aş fi auzit o bufnitură. Dar nu mi-am putut scoate gândul din minte. Continuam să văd trupul lungit în şanţ, pe marginea

drumului. M-am tot gândit că s-ar putea să nu fie mort şi că probabil avea nevoie de ajutor. M-am îngrijorat că voi fi acuzat pentru că am fugit de la locul accidentului. În cele din urmă, chiar înainte să ajung acasă, nu m-am mai putut stăpâni. Am întors şi am mers înapoi cu maşina 50 de mile până la acea curbă. Bineînţeles, nu era niciun trup acolo, niciun semn de accident, nicio picătură de sânge în iarbă. Aşa că m-am simţit mai bine. Dar nu mai pot continua aşa. Cred că aţi avut dreptate. Bănuiesc că am nevoie de psihanaliză.

Aşa că George a reînceput terapia şi a continuat-o de data aceasta, deoarece obsesiile şi compulsiile au continuat şi ele. În trei luni, timp în care ne-am văzut de două ori pe săptămână, el a avut încă multe astfel de gânduri. Majoritatea erau despre propria lui moarte, dar unele erau despre faptul că el era cauza morţii altcuiva sau că era acuzat de o anumită crimă. Şi de fiecare dată după o perioadă mai lungă sau mai scurtă de obsesii, în cele din urmă George se dădea bătut şi se reîntorcea la scena în care îi apăruse pentru prima dată gândul, pentru a se elibera. Agonia lui a continuat.

În timpul acestor prime trei luni de terapie, am aflat treptat că George avea mai multe motive de îngrijorare decât pentru ceea ce până atunci fuseseră doar nişte simptome. Viaţa lui sexuală, despre care îmi povestise că era în regulă, s-a dovedit foarte rea. Gloria şi cu el aveau relaţii sexuale o dată la şase săptămâni şi atunci era vorba de un act violent, rapid, animalic, când amândoi erau beţi. S-a dovedit că „dispoziţiile rele" ale Gloriei durau săptămâni întregi. Am întâlnit-o şi am descoperit că era foarte deprimată, plină de duşmănie la adresa lui George, pe care îl descria ca fiind „nătâng, slab şi smiorcăit". George, la rândul lui, a început încet să-şi exprime resentimente puternice faţă de Gloria, pe care o vedea ca pe o femeie egoistă, total lipsită de capacitatea de a-l sprijini şi neiubitoare. El se înstrăinase complet de cei doi copii mai mari, Deborah şi George Junior. Simţea că Gloria era responsabilă pentru

faptul că aceştia se întorseseră împotriva lui. Din întreaga familie, singurul cu care avea o relaţie bună era Christopher şi recunoştea că probabil îl răsfăţa pe băiat „pentru a-l ţine departe de ghearele Gloriei".

Deşi recunoscuse încă de la început faptul că nu avusese o copilărie ideală, pe măsură ce l-am împins să-şi amintească de ea, George a început încet să-şi dea seama că fusese mult mai înfricoşătoare şi distrugătoare decât îi plăcea să creadă. Putea să-şi amintească, de exemplu, că la a opta lui aniversare tatăl său a ucis pisoiul surorii lui. George stătea pe pat înainte de micul dejun, visând la cadourile pe care le-ar putea primi, când pisoiul a intrat rostogolindu-se în cameră. Tatăl a apărut imediat după aceea, nebun de furie, cărând după el o mătură. Pisica, se pare, făcuse mizerie pe covoraşul din camera de zi. Tatăl lui a început să bată pisoiul cu mătura într-un colţ al dormitorului până ce l-a omorât, în timp ce George se ghemuise în pat, strigându-i să se oprească. Acest lucru s-a întâmplat cu un an înainte ca tatăl lui să se interneze, în cele din urmă, în spital.

George îşi aminti, de asemenea, că şi mama lui avea mintea aproape la fel de deranjată ca şi tatăl lui. Într-o noapte, pe când avea 11 ani, l-a ţinut treaz până în zori, forţându-l să se roage în genunchi pentru supravieţuirea pastorului lor, care avusese un atac de cord. George îl ura pe pastor şi ura Biserica Penticostală la care mama lui îl ducea în fiecare seară de miercuri şi vineri şi în toate duminicile, an de an. Îşi amintea de sentimentul nealinat de jenă şi ruşine pe care îl încerca atunci când mama lui „vorbea în limbi" şi tremura în extaz în timpul slujbelor, răcnind: „O, Iisuse!" Nici viaţa cu bunicii nu fusese atât de idilică pe cât dorea el să şi-o amintească. Era adevărat că fusese într-o relaţie caldă, tandră şi probabil salvatoare cu bunica lui, dar această relaţie părea că se află deseori în pericol. În timpul celor doi ani în care locuise cu bunicii — după ce tatăl lui fusese spitalizat — bunicul său o bătea pe

bunica aproape în fiecare săptămână. De fiecare dată lui George îi era teamă că bunică-sa va fi ucisă. Deseori, îi era frică să plece de-acasă, simțind că într-un fel chiar prin prezența lui neputincioasă ar putea să prevină uciderea ei.

Era nevoie ca aceste fragmente de informații împreună cu altele să fie smulse de la George. În mod repetat, el se plângea că nu vedea rostul unor discuții atât de lungi asupra unor probleme aparent fără soluție ale vieții lui prezente și asupra faptelor dureroase pe care și le amintea din trecutul său.

— Tot ce vreau, spunea el, este să scap de aceste idei și compulsii. Nu pot să-mi dau seama cum faptul de a vorbi despre lucruri neplăcute, care au avut loc și cu care am terminat, mă va ajuta să scap de aceste simptome.

În același timp, George vorbea aproape fără încetare despre obsesiile și compulsiile sale. Cu ocazia fiecărui nou „gând", el îl descria extrem de detaliat și părea să se delecteze repovestind momentele de agonie în care hotăra dacă să se supună sau nu compulsiei sale de a se reîntoarce. În scurt timp, a devenit clar faptul că George își folosea de fapt simptomele pentru a evita să se ocupe de multe dintre realitățile vieții lui.

— Unul dintre motivele pentru care ai aceste simptome, i-am explicat, este acela că ele acționează ca un ecran de fum. Ești atât de ocupat să te gândești la obsesiile și compulsiile tale și să vorbești despre ele, încât nu ai timp să te gândești la problemele mai importante care le cauzează. Până când nu vei pune punct folosirii acestui ecran de fum și până când nu te vei ocupa în profunzime de căsnicia ta mizerabilă și de copilăria ta îngrozitoare, vei continua să fii torturat de aceste simptome.

De asemenea, a devenit clar faptul că George era la fel de ezitant în a se confrunta cu chestiunea morții.

— Știu că o să mor într-o zi, dar de ce să mă gândesc la asta? Este morbid. În plus, nu se poate face nimic în privința asta. Dacă mă gândesc la ea, tot nu se va schimba nimic.

Am încercat, fără prea mult succes, să-i arăt lui George că atitudinea lui era ridicolă.

— De fapt, tu te gândeşti la moarte tot timpul, i-am spus. La ce crezi că se referă obsesiile şi compulsiile tale, dacă nu la moarte? Dar anxietatea ta la vremea asfinţitului? Este clar că urăşti asfinţiturile deoarece ele reprezintă moartea zilei, iar acest lucru îţi aminteşte de propria ta moarte. Eşti îngrozit de moarte. Este în regulă. Şi eu sunt. Dar tu încerci să eviţi spaima, în loc să te confrunţi cu ea. Problema ta nu constă în faptul că te gândeşti la moarte, ci în felul în care te gândeşti. Până când nu vei putea să te gândeşti la moarte — în ciuda spaimei de ea — în mod voluntar, vei continua să te gândeşti la ea involuntar, sub forma obsesiilor tale.

Dar oricât am încercat să vorbesc despre această chestiune, George nu se grăbea să se ocupe de problema fricii de moarte.

El era însă foarte grăbit să scape de simptomele pe care le avea. În ciuda faptului că prefera să vorbească despre ele, în loc să vorbească despre moarte sau despre înstrăinarea faţă de soţie şi copii, nu era nicio îndoială că George suferea foarte mult din cauza obsesiilor şi a compulsiilor. Începuse să mă sune de pe drum atunci când ele îi apăreau:

— Doctore Peck, spunea el, sunt în Raleigh şi chiar am avut parte de unul dintre acele gânduri ale mele acum două ore. I-am promis Gloriei că mă întorc la cină. Dar nu mai pot să ajung dacă mă întorc acolo unde am avut gândul. Nu ştiu ce să fac. Vreau să mă duc acasă, dar simt că trebuie să mă întorc. Vă rog, doctore Peck, ajutaţi-mă. Spuneţi-mi ce să fac. Spuneţi-mi că nu mă pot întoarce. Spuneţi-mi că nu trebuie să cedez compulsiei.

De fiecare dată îi explicam răbdător lui George că nu-i voi spune ce să facă, eu nu aveam puterea să-i spun ce să facă, doar el avea puterea să ia decizii în ce-l priveşte şi nu era sănătos pentru el să dorească să iau eu decizii în locul lui. Dar răspunsul meu nu avea niciun sens pentru el. La fiecare şedinţă, mă dojenea:

— Doctore Peck, știu că dacă mi-ați fi spus că nu mă pot întoarce n-aș fi făcut-o. M-aș fi simțit mult mai bine. Nu înțeleg de ce nu vreți să mă ajutați. Nu-mi spuneți decât că nu e treaba dvs. să-mi spuneți ce să fac. Eu de aceea tot vin să vă văd — să mă ajutați — și dvs. nu o faceți. Nu știu de ce sunteți așa de crud. Ca și cum nici n-ați vrea să mă ajutați. Îmi tot spuneți că trebuie să-mi folosesc propria minte. Dar tocmai acest lucru nu pot să-l fac, nu înțelegeți? Nu vedeți durerea mea? Nu vreți să mă ajutați? — se jeluia el.

Așa au decurs lucrurile săptămână după săptămână. Iar starea lui George se deteriora vizibil. A început să aibă diaree. A pierdut și mai mult din greutate și a început să arate din ce în ce mai tras la față. A devenit plângăcios mai tot timpul. Se întreba dacă nu ar trebui să se ducă la un alt psihiatru. Eu însumi începusem să mă îndoiesc că tratez cazul în mod corect. Se părea că George va avea în curând nevoie să fie spitalizat. Dar apoi, brusc, ceva a părut să se schimbe. Într-o dimineață, la aproape patru luni după ce începuse terapia, George a venit la ședință fluierând și în mod clar vesel. Imediat am comentat această schimbare.

— Da, cu siguranță mă simt bine astăzi, a recunoscut George. Nu știu de ce. N-am mai avut niciunul dintre gândurile mele de patru zile și nici nevoia de a mă întoarce în anumite locuri. Poate din această cauză. Poate că încep să văd lumina de la capătul tunelului.

Totuși, în ciuda faptului că nu mai era preocupat de simptomele sale, George nu părea mai dornic să se ocupe de realitățile dureroase ale vieții de acasă sau ale copilăriei lui. Reluându-și felul său de a fi „Joe Cool", vorbea în mod deschis despre aceste realități doar la îndemnul meu, fără să aibă vreun sentiment real despre ele. Apoi, chiar înainte de sfârșitul ședinței, m-a întrebat complet pe neașteptate:

— Doctore Peck, credeți în diavol?

— Aceasta este o întrebare stranie, i-am răspuns. Şi una foarte complicată. De ce întrebi?

— Oh, fără motiv. Sunt doar curios.

— Încerci să scapi, l-am înfruntat. Trebuie să existe un motiv.

— Ei bine, bănuiesc că singurul motiv este acela că se scrie mult despre acele culte stranii care-l invocă pe Satan. Ştiţi de acele grupuri stranii din San Francisco. Se vorbeşte mult despre ele în ultimele zile în ziare.

— E adevărat, am fost eu de acord. Dar cum ţi-a venit în minte acest lucru? Cum te-ai gândit brusc la asta în această dimineaţă, chiar acum, la întâlnirea noastră?

— De unde să ştiu eu? a întrebat George. (Părea încurcat.) Mi-a trecut aşa, prin minte. Dvs. m-aţi instruit să vă spun tot ce îmi trece prin minte şi aşa am făcut. N-am făcut altceva decât ceea ce se presupunea că trebuie să fac. Asta mi-a trecut prin minte şi v-am spus-o. Nu ştiu de ce mi-a trecut prin minte.

Se părea că nu mai puteam merge înainte. Am ajuns la capătul şedinţei şi chestiunea a fost abandonată. La următoarea şedinţă, George încă se simţea bine. Câştigase vreo două kilograme în greutate şi nu mai arăta supt la faţă.

— Am avut încă unul dintre gândurile mele acum două zile, mi-a relatat el, dar nu m-a supărat. Mi-am spus că n-o să mai las aceste gânduri prosteşti să mă supere. E clar că ele nu înseamnă nimic. Ei bine, am să mor într-o zi — şi ce? Nici măcar nu mai am dorinţa să mă întorc la locul gândului. Abia dacă îmi mai trece prin minte. De ce trebuie să mă întorc pentru ceva atât de prostesc? Cred că, în sfârşit, am dat de capătul problemei.

Încă o dată, deoarece nu mai era obsedat de simptomele sale, am încercat să-l ajut să se concentreze mai profund asupra problemelor din căsnicie. Dar maniera sa „Joe Cool" era impenetrabilă; toate răspunsurile lui păreau superficiale. Am avut un sentiment neliniştitor. Lui George părea să-i meargă

mai bine. În mod normal, aş fi fost încântat, dar acum nu aveam nici cea mai vagă înţelegere a cauzei. Nimic din viaţa lui sau din felul în care îşi trata viaţa nu se schimbase. Atunci de ce se simţea mai bine? Mi-am lăsat deocamdată neliniştea la o parte.

Şedinţa următoare a avut loc seara. George a intrat arătând foarte bine şi mai „Joe Cool" ca niciodată. Ca de obicei, l-am lăsat pe el să înceapă şedinţa. După o scurtă perioadă de linişte, parcă din întâmplare şi fără cel mai mic semn de anxietate, el a anunţat:

— Cred că trebuie să fac o mărturisire.

— Da?

— Ştiţi, în ultima vreme m-am simţit mai bine, dar nu v-am spus şi de ce.

— Da?

— Vă amintiţi că acum două şedinţe v-am întrebat dacă credeţi în diavol? Iar dvs. aţi vrut să ştiţi de ce mă gândeam la asta? Ei bine, bănuiesc că nu am fost chiar sincer faţă de dvs. Ştiu de ce mi-a venit în minte acea întrebare. Dar mă simt jenat să vă spun.

— Continuă.

— Încă mă simt un pic ridicol. Dar vedeţi, dvs. nu m-aţi ajutat. N-aţi făcut nimic pentru a mă împiedica să mă reîntorc în locurile unde îmi veneau gândurile. A trebuit să fac ceva pentru a nu mai ceda compulsiilor mele. Aşa că am făcut.

— Ce anume ai făcut? l-am întrebat.

— Am făcut un pact cu diavolul. Vreau să spun, eu nu cred cu adevărat în diavol, dar trebuia să fac ceva. Aşa că am făcut această înţelegere, că dacă cedez compulsiei mele şi mă întorc, atunci diavolul va avea grijă ca gândul să devină adevărat. Înţelegeţi?

— Nu sunt sigur, i-am răspuns.

— De exemplu, ieri, când eram aproape de Chapel Hill, am avut următorul gând: DATA VIITOARE CÂND VEI VENI

PE-AICI VEI TRECE PESTE DIG ŞI VEI FI UCIS. În mod normal, bineînţeles că aş fi fiert vreo două ore şi în cele din urmă m-aş fi întors la dig doar pentru a demonstra că gândul nu e adevărat. Corect, nu? Dar făcând acest pact, mă înţelegeţi, nu mă mai pot întoarce. Deoarece, ca parte a înţelegerii, dacă mă întorc, diavolul va avea grijă ca eu să trec peste dig şi să fiu ucis. Ştiind că voi fi ucis, nu mai am niciun motiv să mă întorc. De fapt, este un îndemn să nu mă întorc. Acum înţelegeţi?

— Înţeleg mecanismul, i-am răspuns inexpresiv.

— Ei bine, se pare că funcţionează, a spus fericit George. De două ori am avut gânduri şi niciodată nu a trebuit să mă mai întorc. Trebuie să admit că am nişte „vinovăţii" în această privinţă.

— „Vinovăţii"?

— Ştiţi, un sentiment de vinovăţie. Vreau să spun că nu e bine ca oamenii să facă un pact cu diavolul, nu-i aşa? În plus, eu nici măcar nu cred cu adevărat în diavol. Dar dacă se pare că merge, atunci care-i problema?

Am rămas tăcut. Nu aveam nicio idee despre ce i-aş putea spune lui George. M-am simţit copleşit de complexitatea cazului şi de complexitatea propriilor mele sentimente. Privind la lumina blândă a lămpii de pe masa care ne separa, în biroul meu liniştit şi aparent în siguranţă, am devenit conştient de sutele de gânduri care îmi treceau prin minte fără legătură între ele. Am simţit că nu pot să găsesc o cale de ieşire din acest labirint al gândirii obsesive, să mă lupt cu acest pact cu diavolul care nu există, dar care anula compulsia, care anula gândurile, care ele însele nu erau reale. Dându-mi seama că nu sunt în stare să văd pădurea din cauza copacilor, am stat pur şi simplu privind la lampă şi ascultând ticăitul ceasului din biroul meu.

— Ei bine, care este reacţia dvs.? m-a întrebat în cele din urmă George.

— Nu știu, George, i-am răspuns. Nu știu cum să reacționez. Îmi trebuie mai mult timp să mă gândesc la asta. Încă nu știu ce să-ți spun.

Am reînceput să privesc fix lumina, iar ceasul a continuat să ticăie. Au mai trecut cinci minute. George părea destul de nemulțumit de tăcere. Până la urmă, a rupt-o.

— Ei bine, cred că există încă ceva ce nu v-am spus, a zis el. Și cred că mai există un motiv pentru care mă simt puțin vinovat. Mai există o parte a înțelegerii mele cu diavolul. Deoarece nu cred cu adevărat în diavol, nu pot să cred cu adevărat că el va avea grijă ca eu să fiu ucis dacă mă întorc. Pentru ca înțelegerea să funcționeze, trebuia să am o asigurare, ceva care să mă rețină cu adevărat de la a mă întoarce. Ce-ar putea fi? — m-am întrebat. Apoi, mi-a apărut în minte ideea că cel mai mult în lumea asta îl iubesc pe fiul meu, Christopher. Așa că o parte din înțelegere a fost aceea că dacă cedez compulsiei și mă întorc, diavolul va avea grijă ca Christopher să moară de o moarte prematură. Nu voi muri doar eu, ci și Christopher. Acum înțelegeți de ce nu mă mai pot întoarce. Chiar dacă diavolul nu este real, tot nu sunt dispus să risc viața lui Christopher — îl iubesc prea mult.

— Așa că ai pus și viața și Christopher în contract? am repetat eu aiurit.

— Da, nu sună prea bine, nu-i așa? Aceasta este partea care chiar mă face să mă simt vinovat.

Am devenit iarăși tăcut, începând încet să pun lucrurile în ordine. Ședința aproape se sfârșise. George a început să se pregătească să plece.

— Nu încă, George, i-am ordonat. Ședința noastră este ultima pe care o am astăzi. Aș vrea să-ți răspund și aproape mă simt pregătit. Dacă nu ai vreo treabă urgentă de făcut, aș vrea să mai stai puțin și să aștepți până când pot să-ți spun unele lucruri.

George a aşteptat agitat. Nu era în intenţia mea să-l agit. Ca psihiatru, am fost antrenat — şi m-am antrenat eu însumi — să nu judec pe nimeni. Terapia poate funcţiona doar atunci când pacientul se simte acceptat de terapeut. Doar în această atmosferă de acceptare ne putem aştepta ca pacientul să-şi dezvăluie secretele şi să-şi dezvolte un simţ al propriei valori. Practicam de prea multă vreme psihiatria pentru a nu fi învăţat că deseori este necesar, dacă nu chiar esenţial, ca în unele momente din desfăşurarea cazului terapeutul să se opună pacientului într-o anume chestiune şi să îl critice. Dar ştiam de asemenea că, în mod ideal, acest moment trebuie să apară târziu în desfăşurarea cazului, după ce relaţia terapeutică ar fi stabilită ferm. George se trata cu mine doar de patru luni şi nu făcusem prea multe în sensul construirii unei relaţii. Nu doream să-mi asum riscul de a-l judeca prea devreme şi mai ales la un nivel fundamental. Acest lucru părea foarte periculos. Dar de asemenea era periculos şi să nu fac astfel.

George nu mai putea să tolereze aşteptarea în tăcere. În toiul chinurilor mele de dinaintea luării deciziei, el a izbucnit:

— Ei bine, ce părere aveţi?

M-am uitat la el.

— George, cred că sunt foarte bucuros pentru faptul că simţi acele „vinovăţii", cum le numeşti tu.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Vreau să spun că *trebuie* să te simţi vinovat. Ai făcut ceva pentru care poţi să te simţi vinovat. Aş fi foarte îngrijorat în privinţa ta dacă nu te-ai simţi vinovat pentru ceea ce-ai făcut.

George a devenit imediat prudent.

— Am crezut că psihoterapia trebuie să mă elibereze de sentimentele de vinovăţie.

— Da, de acele sentimente de vinovăţie care nu sunt bune, i-am răspuns eu. A te simţi vinovat de ceva care nu este rău este un lucru bolnăvicios şi inutil. Dar nu şi a te simţi vinovat de ceva care *este* rău.

— Credeți că sunt rău?

— Cred că făcând un pact cu diavolul ai făcut ceva greșit. Ceva rău.

— Dar n-am făcut nimic în realitate! a exclamat George. Nu înțelegeți? Totul s-a petrecut în mintea mea. Doar dvs. mi-ați spus că nu există și în realitate un gând rău, o dorință rea sau un sentiment rău. „Doar ceea ce face cineva este rău", ați spus. „Prima lege a psihiatriei", așa ați numit-o. Ei bine, eu n-am făcut nimic. N-am ridicat un singur deget împotriva cuiva.

— Dar ai făcut ceva, George, i-am răspuns.

— Ce?

— Ai făcut un pact cu diavolul.

— Dar asta înseamnă că n-am făcut nimic.

— Nu?

— Nu. Chiar nu înțelegeți? Totul este în mintea mea, în plăsmuirea imaginației mele. Eu nici măcar nu cred în diavol. Eu nu cred în Dumnezeu deocamdată, deci cum aș putea să cred în diavol? Dacă aș fi făcut un pact real, cu o persoană reală, ar fi o altă chestiune. Dar nu am făcut-o. Diavolul nu este real. Deci cum poate fi pactul meu real? Cum pot să fac un pact real cu cineva care nu există? Nu a fost o acțiune reală.

— Vrei să spui că nu ai făcut un pact cu diavolul?

— La naiba, l-am făcut! V-am spus că l-am făcut. Dar nu este un pact real. Încercați să mă trageți pe sfoară cu jocuri de cuvinte.

— Nu, George, i-am răspuns. Tu ești cel care se joacă cu cuvintele. Nu știu mai multe despre diavol decât tine. Nu știu dacă este un el, o ea sau un lucru. Nu știu dacă diavolul are corp sau dacă este o forță sau dacă este doar un concept. Dar nu contează. Rămâne faptul că, orice-ar fi, tu ai făcut un contract cu el.

George a încercat o altă cale.

— Chiar dacă l-am făcut, contractul nu este valid. Este nul și neavenit. Orice avocat știe că un contract sub constrângere

nu este legal. Nu poţi să fii făcut responsabil de a fi semnat un contract atunci când ai un pistol îndreptat spre tine. Aşa cum ştie şi Dumnezeu, am fost constrâns. Aţi văzut cum sufeream. Luni de zile v-am implorat să mă ajutaţi şi nu aţi mişcat un deget. Păreaţi că sunteţi interesat de mine, nu am ce să vă reproşez, dar din diferite motive nu aţi făcut nimic pentru a-mi alina suferinţa. Ce altceva puteam să fac când dvs. nu mă ajutaţi? Pentru mine, ultimele luni au fost o tortură. Pură tortură. Dacă aceasta nu este o constrângere, nu ştiu ce altceva ar putea fi.

M-am ridicat de pe scaunul meu şi m-am îndreptat spre fereastră. Am stat acolo un moment privind prin întunericul gol. Venise clipa. M-am întors pentru a sta faţă în faţă cu el.

— Bine, George, vreau să-ţi spun câteva lucruri. Vreau să mă asculţi bine, deoarece ele sunt foarte importante. Nimic nu este mai important.

Mi-am reluat locul şi am continuat privindu-l:

— George, tu ai un defect — o slăbiciune în caracter, i-am spus. Este o slăbiciune fundamentală şi ea este cauza dificultăţilor despre care am discutat. Ea este cauza majoră a căsniciei tale neizbutite. Ea este cauza simptomelor pe care le ai, a obsesiilor şi a compulsiilor tale. Şi tot ea este cauza pentru pactul pe care l-ai făcut acum cu diavolul. Ea este de asemenea cauza încercării tale de a găsi scuze pentru pactul făcut.

În fond, eşti un laş, George, am continuat. Dacă lucrurile devin puţin dure, te descotoroseşti de ele. Când eşti pus faţă în faţă cu ideea că ai să mori în câteva zile, fugi de ea. Nu te gândeşti la ea, deoarece este „morbidă". Când eşti confruntat cu conştientizarea dureroasă a faptului că ai o căsnicie groaznică, fugi şi de aceasta. În loc să te confrunţi cu acest fapt, să faci ceva, tu nu te mai gândeşti deloc la el. Şi apoi, deoarece fugi de aceste lucruri de care în realitate nu poţi scăpa, ele ajung să te bântuie sub forma simptomelor tale, obsesii şi compulsii. Aceste simptome ar putea să fie salvarea ta. Ai putea spune: „Aceste simptome înseamnă că sunt bântuit. Mai

bine aflu cine sunt aceste fantome şi apoi le dau afară din casa mea." Dar tu nu spui asta deoarece ar însemna să te confrunţi cu lucruri dureroase. Aşa că încerci să fugi şi de aceste simptome. În loc să te confrunţi cu ele şi cu ceea ce înseamnă ele, încerci să te descotoroseşti de ele. Iar atunci când vezi că nu e uşor să scapi de ele, fugi către altceva care să-ţi aducă alinare, nu contează cât de ciudat, de rău sau de distructiv ar fi.

Ai susţinut faptul că n-ar trebui să fii judecat pentru pactul cu diavolul deoarece el a fost făcut sub constrângere. Bineînţeles că a fost făcut sub constrângere. Cum altfel ar face cineva un contract cu diavolul, dacă nu pentru a scăpa de o anume suferinţă? Dacă diavolul dă târcoale, aşa cum sugerează unii, căutând suflete care să i se vândă, sunt sigur că el îşi concentrează toată atenţia asupra oamenilor care suferă din cauza unei constrângeri. Problema nu este constrângerea. Problema este felul în care oamenii se descurcă cu constrângerea. Unii îi rezistă şi o depăşesc înnobilaţi. Alţii se frâng şi se vând. Tu te-ai vândut şi trebuie să spun că ai făcut-o cu destulă uşurinţă.

Cu uşurinţă. Uşor. Acesta este cuvântul-cheie pentru tine, George. Vrei să te crezi un om care se descurcă cu uşurinţă. *Joe Cool.* Şi presupun că te descurci cu uşurinţă, dar nu ştiu unde o s-ajungi cu această atitudine a ta decât în iad. Întotdeauna cauţi calea uşoară, George. Nu calea dreaptă. Calea uşoară. Când eşti pus faţă în faţă cu alegerea între calea dreaptă şi calea uşoară, iei întotdeauna calea uşoară. Calea fără durere. De fapt, faci tot ce îţi stă în putinţă să găseşti calea uşoară, chiar dacă acest lucru înseamnă să-ţi vinzi sufletul şi să-ţi sacrifici fiul.

Aşa cum am spus, sunt bucuros că te simţi vinovat. Dacă nu te-ai simţi rău după ce decizi să alegi o cale uşoară, nu contează care, nu aş putea să te ajut. Ai aflat că psihoterapia nu este calea cea uşoară. Este o cale pe care trebuie să te confrunţi cu lucrurile, chiar dacă acest fapt este dureros, chiar dacă este foarte dureros. Nu este o cale a fugii. Aceasta este

calea dreaptă, nu calea ușoară. Dacă dorești să te confrunți cu realitățile dureroase ale vieții tale — cu copilăria ta în teroare, cu căsnicia ta mizerabilă, cu frica ta de moarte, cu propria-ți lașitate — pot să îți fiu de ajutor. Și sunt sigur că vom reuși. Dar dacă tot ceea ce îți dorești este cea mai ușoară alinare a durerii, atunci probabil că ești un om al diavolului și nu pot vedea nicio cale prin care psihoterapia să te ajute.

Era rândul lui George să fie tăcut. Minute întregi s-a auzit din nou doar ticăitul ceasului. Întâlnirea noastră dura deja de două ore. În cele din urmă, el a vorbit:

— În cărțile cu benzi desenate, odată ce un personaj face un pact cu diavolul, nu mai poate scăpa de acest lucru. Odată ce și-a vândut sufletul, diavolul nu i-l mai dă înapoi. Poate că este prea târziu pentru mine să mă schimb.

— Nu știu, George, i-am răspuns. Așa cum ți-am spus, nu știu foarte multe despre aceste lucruri. Tu ești prima persoană pe care am întâlnit-o vreodată care să fi făcut un astfel de pact. Ca și tine, nu știu dacă diavolul există sau nu. Dar pe baza experienței pe care o am cu tine, cred că mă pot hazarda să fac o judecată documentată despre felul în care stau lucrurile. Eu cred că într-adevăr ai făcut un pact cu diavolul; și deoarece l-ai făcut, cred că pentru tine diavolul devine real. În dorința ta de a evita durerea, cred că ai chemat diavolul la existență. Deoarece ai puterea să-l chemi la existență, cred că ai și puterea de a pune capăt existenței lui. Intuitiv, undeva în adâncul meu, simt că procesul este reversibil. Cred că te poți întoarce acolo unde erai. Cred că dacă îți schimbi felul de a fi și te arăți dispus să suporți constrângerea, pactul va fi anulat, iar diavolul va trebui să-și caute pe altcineva care să-l aducă la realitate.

George privea foarte trist.

— În ultimele zece zile, a spus el, m-am simțit mai bine decât în ultimele luni. Am avut câteva gânduri, dar ele nu m-au supărat deloc. Dacă ar fi să inversez procesul, ar însemna să mă întorc acolo unde mă aflam acum două săptămâni. În agonie.

— Cred că așa este, am fost de acord.

— Îmi cereți să mă întorc de bună voie la starea de suferință.

— Este ceea ce îți sugerez că trebuie să faci. Nu pentru mine, ci pentru tine însuți. Dacă faptul de a-ți cere să faci asta te va ajuta, atunci îți cer.

— Să aleg, de fapt, durerea, a cugetat George. Nu știu, nu sunt sigur că pot. Nu sunt sigur că vreau.

M-am ridicat:

— O să ne întâlnim luni, George? l-am întrebat.

— Da, o să fiu aici.

George s-a ridicat. M-am dus la el și i-am strâns mâna.

— Pe luni, atunci. Noapte bună.

Seara aceea a fost punctul de cotitură în terapia lui George. Până luni, simptomele i s-au reîntors cu toată forța. Dar apăruse o schimbare. Nu mă mai ruga să-i spun să nu se întoarcă la locul apariției gândului. În plus, era ceva mai doritor să-și examineze în profunzime teama de moarte și enorma prăpastie de înțelegere și comunicare care exista între el și soția lui. Cu timpul, această dorință a crescut treptat. În cele din urmă, a fost capabil să-i ceară soției lui, cu ajutorul meu, să intre ea însăși în terapie. Am putut s-o recomand unui alt terapeut, cu care ea a făcut mari progrese. Căsnicia lor a început să se îmbunătățească.

După ce Gloria a intrat și ea în terapie, ne-am concentrat în principal asupra sentimentelor „negative" ale lui George — sentimente de furie, de frustrare, de anxietate, de deprimare și mai ales sentimente de tristețe și mâhnire. El a putut să-și dea seama că era o persoană foarte sensibilă, care simțea profund trecerea anotimpurilor, creșterea copiilor și caracterul tranzitoriu al existenței. A putut să-și dea seama că în sentimentele lui negative, în sensibilitatea, tandrețea și vulnerabilitatea lui la durere consta umanitatea lui. A devenit mai puțin „Joe Cool" și în același timp capacitatea lui de a suporta durerea a crescut. Asfințiturile au continuat să-l rănească, dar nu-l mai neliniștea. Simptomele lui — obsesiile

şi compulsiile — au început, cu urcuşuri şi coborâşuri, să se diminueze în intensitate la câteva luni după seara în care discutasem despre pactul lui cu diavolul. La sfârşitul încă a unui an de terapie, ele dispăruseră în întregime. La doi ani după ce o începuse, George a terminat terapia nefiind poate cel mai puternic dintre bărbaţi, dar mai puternic decât înainte.

CAPITOLUL 2

Către o psihologie a răului

Despre modele şi mister

Există moduri diferite de a privi lucrurile.

Psihiatrii sunt obişnuiţi să înţeleagă fiinţele umane în termeni de sănătate şi boală. Acest punct de vedere este cunoscut ca un model medical. Este un mod foarte folositor şi eficient de a privi oamenii.

Conform acestui punct de vedere, George suferea de o afecţiune foarte precisă, şi anume de o nevroză obsesiv-compulsivă. Ştim multe lucruri despre această afecţiune. Sub multe aspecte, cazul lui George era unul tipic. De exemplu, nevrozele obsesiv-compulsive îşi au originile în copilăria timpurie, debutând aproape întotdeauna în situaţia în care copilul este învăţat să se ducă la toaletă într-un mod mai puţin corect. George nu putea să-şi amintească de felul în care fusese educat să se ducă la toaletă. Dar din faptul că tatăl său a bătut o pisică până a omorât-o pentru că făcuse mizerie se poate ghici că lui George îi era clar că trebuie să-şi controleze bine intestinele. Nu este un accident faptul că George s-a maturizat devenind un adult foarte ordonat şi metodic, aşa cum sunt deseori obsesiv-compulsivii.

O altă caracteristică tipică pentru oamenii care sunt victime ale acestei nevroze este propensiunea lor pentru ceea ce psihiatrii numesc „gândire magică". Gândirea magică poate lua o varietate de forme, dar în principal ea reprezintă credinţa

că gândurile în sine şi prin sine pot determina producerea unor evenimente. Copiii mici gândesc în mod normal magic. De exemplu, un băiat de 5 ani poate avea următorul gând: „Îmi doresc ca sora mea să moară." Apoi el devine anxios, temându-se că ea va muri cu adevărat, *deoarece* el şi-a dorit acest lucru. Sau dacă sora lui se îmbolnăveşte, el ar putea fi devorat de vinovăţie, simţind că gândirea lui a fost cea care a *cauzat* îmbolnăvirea ei. În mod normal, depăşim această tendinţă de a gândi magic, iar când ajungem la adolescenţă suntem destul de siguri că nu avem puterea să controlăm evenimentele exterioare doar prin gândurile noastre. Deseori însă copiii care au fost traumatizaţi nejustificat într-un fel sau altul nu reuşesc să depăşească stadiul gândirii magice. Acest lucru este adevărat mai ales în privinţa oamenilor care suferă de nevroze obsesiv-compulsive. Fără îndoială, George nu reuşise să depăşească stadiul respectiv. Credinţa lui că gândurile vor deveni adevărate reprezenta o parte esenţială a nevrozei pe care o avea. Deoarece credea că gândurile lui vor deveni realitate se simţea constrâns iarăşi şi iarăşi să se întoarcă multe mile înapoi, la scena gândurilor sale pentru a le anula sau a le nimici.

Privit în această lumină, pactul lui George cu diavolul era doar o altă manifestare a gândirii lui magice. Pactul îi părea lui George o metodă valabilă de a obţine alinarea suferinţei tocmai pentru că el credea că va deveni adevărat. Deşi pactul era „doar în minte", George credea că el şi fiul său ar muri cu adevărat conform condiţiilor pactului. Dacă ne restrângem doar la modelul medical, am putea spune că pactul lui George cu diavolul este doar o simplă formă dintre multe altele pe care le ia gândirea magică, iar aceasta era o trăsătură tipică a bolii mentale comune de care suferea. Şi deoarece fenomenul poate fi înţeles în aceşti termeni, nu mai era nevoie ca el să fie analizat în continuare. Caz închis.

Problema este că, văzută în această lumină, relaţia dintre George şi diavol pare prozaică şi nu foarte semnificativă.

Cum ar părea ea dacă ar fi văzută în termenii modelului religios creştin? Conform acestui model, omenirea (şi probabil întreg universul) este cuprinsă de o bătălie titanică între forţele binelui şi ale răului, între Dumnezeu şi diavol. Câmpul de luptă al acestui război este sufletul uman individual. Întregul sens al vieţii umane are legătură cu această bătălie. Singura problemă cu o semnificaţie absolută este dacă sufletul omului va fi câştigat de Dumnezeu sau de diavol. Stabilind prin pactul lui o relaţie cu diavolul, George şi-a pus sufletul în cel mai mare pericol cunoscut de om. În mod clar, acesta era punctul critic al vieţii lui. Şi poate chiar soarta întregii umanităţi depindea de decizia lui. Coruri de îngeri şi armate de demoni îl priveau, sorbindu-i fiecare gând, rugându-se continuu pentru un rezultat sau pentru altul. În cele din urmă, renunţând la pact şi la relaţia sa cu diavolul, George s-a salvat de iad, spre slava lui Dumnezeu şi spre nădejdea umanităţii.

Care este semnificaţia pactului lui George: era doar un alt simptom nevrotic sau punctul crucial al existenţei lui, având o semnificaţie cosmică?

Nu-mi stă în intenţie ca în această carte să minimalizez valoarea modelului medical. Dintre toate modelele posibile — şi există multe — el rămâne cel mai folositor, în general, pentru a înţelege boala mintală. În anumite situaţii şi în momente precise însă, ar putea fi mai potrivit un alt model.

În astfel de momente, ni se cere să alegem cel mai avantajos punct de vedere. Când George mi-a spus despre pactul său cu diavolul, am fost confruntat cu alegerea dintre a privi pactul ca pe un alt simptom nevrotic tipic sau a-l privi ca pe un moment de criză morală. Dacă alegeam prima posibilitate, nu eram obligat la nicio acţiune imediată. Dacă o alegeam pe cea de-a doua, îi datoram lui George şi lumii faptul de a mă arunca cu toată puterea de care eram în stare în conflictul moral. Ce cale să aleg? Alegând să văd pactul lui George — chiar dacă totul se petrecea în mintea lui — ca pe un fapt imoral, şi confruntându-l apoi cu imoralitatea sa, eu am optat fără

îndoială pentru alternativa mai dramatică. Aici se găseşte, cred, o regulă empirică. Dacă într-un anumit moment ne aflăm în poziţia în care trebuie să alegem un model anume, probabil că trebuie să-l alegem pe cel mai dramatic — adică pe acela care îi dă evenimentului studiat cea mai mare semnificaţie posibilă.

De obicei nu este nici necesară, nici indicată adoptarea unui singur model. Noi, nord-americanii, ne închipuim că petele de pe lună formează imaginea unui om; unii central-americani percep un iepure. Cine are dreptate? Amândoi, bineînţeles, deoarece fiecare are un punct de vedere diferit, atât cultural, cât şi geografic. Ceea ce noi numim modele sunt puncte de vedere alternative. Şi dacă vrem să cunoaştem luna — sau orice alt fenomen — trebuie să o inspectăm cât de bine putem din cât mai multe puncte de vedere posibil.

Prin urmare, abordarea expusă în această carte va fi una cu multe faţete. Cititorii care preferă drumul simplu (sau simplist) probabil că se vor simţi inconfortabil. Dar subiectul merită o clarificare cât mai completă. Răul uman este prea important pentru a fi înţeles unilateral. Şi reprezintă o realitate prea largă pentru a fi pricepută printr-un singur cadru de referinţă. Este un lucru atât de fundamental, încât este inerent şi inevitabil misterios. Înţelegerea realităţii fundamentale este ceva ce nu vom atinge niciodată; de ea doar ne putem apropia. Şi cu cât ne apropiem, cu atât ne dăm seama că nu o înţelegem — că ne aflăm cu atât mai mult într-o stare de veneraţie în faţa misterului ei.

Atunci de ce să încercăm să înţelegem? Chiar întrebarea este pusă într-un limbaj al nihilismului, care din timpuri imemoriale este o voce diabolică*. De ce să mai facem sau să mai învăţăm ceva? Răspunsul este simplu, pentru că este mult mai bine — mai rodnic şi mai constructiv — să avem o sclipire de

* În povestirile despre exorcisme, într-un fel sau altul, vocile demonice propun nihilismul.

înțelegere asupra a ceea ce suntem decât să rătăcim în întuneric total. Nu putem nici înțelege, nici controla totul, dar așa cum spune J.R.R. Tolkien, „Nu ne este nouă dat să stăpânim toate marginile lumii, ci să facem ceea ce este în noi în anii care ne sunt hărăziți, retezând de la rădăcină răul din câmpurile pe care le cunoaștem, astfel încât cei ce vor trăi după noi să poată avea un pământ curat, pe care să-l lucreze. Ceea ce ei vor avea nu ne este dat nouă să conducem."*

Așa că știința caută, atât cât poate, să pătrundă misterul lumii. Și chiar și așa, oamenii de știință încep treptat să se simtă confortabil îmbrățișând modele multiple. Fizicienii nu se mai simt descumpăniți de a privi lumina atât ca particulă, cât și ca undă. Și pentru psihologie modelele abundă: biologic, psihologic, psihobiologic, sociologic, sociobiologic, freudian, rațional-emotiv, behaviorist, existențialist ș.a.m.d. Și deși știința are nevoie de acei inovatori care dezvoltă un nou model ca reprezentând cunoașterea cea mai avansată, pacientul care caută să fie înțeles pe cât posibil ca întreg va fi bine sfătuit să caute un terapeut care să se apropie de misterul sufletului uman din toate unghiurile.

Știința nu a devenit încă atotcuprinzătoare. Acest capitol este intitulat „Către o psihologie a răului" tocmai pentru că nu avem încă un corp de cunoaștere științifică despre răul uman, pe care să-l putem numi psihologie. De ce? Conceptul de rău s-a aflat în centrul gândirii religioase timp de milenii. Totuși, este absent din știința psihologiei — despre care se crede că ar trebui să aibă un interes vital în chestiune. Principalul motiv pentru această stranie stare de lucruri este acela că modelele științifice și religioase au fost considerate până acum imposibil de amestecat — la fel ca uleiul și apa, incompatibile și respingându-se reciproc.

---

* J.R.R. Tolkien, *Întoarcerea regelui*, trad. rom. RAO, București, 2002. (*n. trad.*)

La sfârşitul secolului al XVII-lea, după ce cazul Galileo Galilei s-a dovedit dureros atât pentru ştiinţă, cât şi pentru religie, cele două au ajuns la un fel de contract social nescris, de a nu îngădui vreo relaţie între ele. Lumea a fost destul de arbitrar divizată între „natural" şi „supranatural". Religia a fost de acord ca „lumea naturală" să fie singurul regat al oamenilor de ştiinţă. Iar ştiinţa a fost de acord, în schimb, să nu-şi bage nasul în domeniul spiritual — sau să nu aibă de-a face cu valorile. Într-adevăr, ştiinţa se defineşte pe sine ca fiind „în afara valorilor".

Aşa că în ultimii 300 de ani a existat o stare de profundă separare între religie şi ştiinţă. Acest divorţ — uneori caustic, iar alteori remarcabil de amiabil — a decretat ca problema răului să rămână în custodia gânditorilor religioşi. Cu câteva excepţii, oamenii de ştiinţă n-au primit nici măcar dreptul de vizitare a subiectului, dacă nu din alte motive, măcar pentru faptul că ştiinţa se presupune că este „în afara valorilor". Chiar cuvântul „rău" necesită o judecată de valoare *a priori*. Prin urmare, acelei ştiinţe aflate strict în afara valorilor nu-i este permis să se ocupe de acest subiect. Însă toate acestea se schimbă. Rezultatul unei ştiinţe fără valori şi adevăruri religioase va apărea ca o sminteală strangeloveană* a rasei armelor; rezultatul unei religii fără îndoiala de sine şi cercetarea ştiinţifică ar fi o sminteală rasputiniană, ca aceea a comunităţii Jonestown**. Datorită unei mari varietăţi de factori, separarea dintre religie şi ştiinţă nu mai funcţionează. Astăzi există multe motive constrângătoare pentru o reintegrare —

---

* Aluzie la filmul *Dr. Strangelove sau cum am învăţat să nu mă mai tem şi să iubesc bomba* (Stanley Kubrick, 1964), o comedie neagră pe tema unui posibil război atomic, declanşat din greşeală de un general psihopat. (*n. trad.*)

** Jonestown este comunitatea înfiinţată de adepţii Templului Popoarelor (Peoples Temple), al căror mentor era Jim Jones. Sinuciderea lor în masă în 1978 şi implicarea CIA în aceste evenimente reprezintă un subiect mult discutat. (*n. trad.*)

unul dintre ele fiind chiar problema răului — până la punctul creării unei ştiinţe care să nu mai fie în afara valorilor. Această reintegrare deja a început de mai multe decenii. De fapt, este evenimentul cel mai incitant din istoria intelectuală a sfârşitului secolului XX.

Ştiinţa a evitat problema răului din cauza imensităţii misterului implicat aici. Nu este vorba de faptul că oamenii de ştiinţă nu au gust pentru mister, ci de acela că atitudinea şi metodologia lor de abordare sunt în general reducţioniste. Ei au un stil analitic, sunt axaţi pe „emisfera stângă a creierului". Procedura lor standard este de a preleva mici bucăţi una câte una şi de a le examina apoi într-o izolare relativă. Ei preferă misterele mici în locul celor mari. Teologii nu au astfel de scrupule. Apetitul lor este la fel de mare ca şi Dumnezeu. Faptul că Dumnezeu este invariabil mai mult decât pot ei digera nu îi descurajează deloc. Din contră, în timp ce unii caută în religie o scăpare din mister, pentru alţii religia este o cale de a-şi apropia misterul. Aceştia din urmă nu au nimic împotrivă să folosească metodele reducţioniste ale ştiinţei, dar sunt dispuşi să se folosească şi de mijloacele de sinteză ale „emisferei drepte a creierului" pentru explorare: meditaţie, intuiţie, trăire, credinţă şi revelaţie. Pentru ei, cu cât e mai mare misterul, cu atât mai bine.

Problema răului este într-adevăr un mister foarte mare. Ea nu se supune cu uşurinţă unui reducţionism. Totuşi, vom descoperi că unele probleme ce privesc răul uman pot fi reduse la o dimensiune care să le facă proprii pentru o investigaţie ştiinţifică. Însă piesele jocului sunt atât de legate între ele, încât este dificil şi deformator a le cerceta separat. În plus, harta jocului este atât de imensă, încât nu putem spera în realitate să obţinem mai mult decât licăriri din marele tablou. Aşa cum se întâmplă cu primele încercări de explorare ştiinţifică, şi noi vom fi nevoiţi să sfârşim cu mai multe întrebări decât răspunsuri.

Problema răului, de exemplu, cu greu poate fi separată de problema binelui. Dacă n-ar exista bine în lume, n-am putea să luăm în considerare problema răului.

E un lucru straniu. De zeci de ori am fost întrebat de pacienți sau cunoștințe: „Doctore Peck, de ce există răul în lume?" Însă nimeni nu m-a întrebat vreodată în toți acești ani: „De ce există binele în lume?" E ca și cum am presupune automat că există o lume în mod natural bună, care a fost cumva contaminată de rău. În lumina cunoașterii științifice însă, este de fapt mai ușor să explicăm răul. Faptul că lucrurile se degradează este explicabil în acord cu legile naturale ale fizicii. Faptul că viața evoluează în forme din ce în ce mai complexe nu este atât de ușor de înțeles. Faptul că, în general, copiii mint, fură și trișează este o observație obișnuită. Faptul că uneori ei se maturizează și ajung adulți oneşti pare mult mai remarcabil. Regula care domină pare a fi mai degrabă lenea decât hărnicia. Dacă ne gândim serios la acest lucru, probabil că va avea mai mult sens să presupunem că lumea este în mod natural rea și că a fost cumva, într-un fel misterios, „contaminată" de bine, mai degrabă decât invers. Misterul binelui este chiar mai mare decât cel al răului[1].

Iar aceste mistere sunt de nedescâlcit. Titlul acestui capitol este el însuși o denaturare. Ar fi mai potrivit să citim „Spre o psihologie a binelui și a răului". Nu putem investiga în mod legitim problema răului uman fără a investiga simultan problema binelui uman. În capitolul final voi arăta că o concentrare exclusivă pe problema răului este de fapt extrem de periculoasă pentru sufletul investigatorului.

Avem în minte, de asemenea, faptul că, așa cum chestiunea răului ridică inevitabil chestiunea diavolului, la fel chestiunea insolubilă a binelui ridică problema lui Dumnezeu și a creației. Mușcând mici bucăți din mister — așa cum, de fapt,

1. Vezi discuția despre entropie, lene și păcatul originar în M. Scott Peck, *Drumul către tine însuți*, ed. cit.

cred că trebuie să facem —, de viață și de moarte, și rumegându-le cu măselele noastre științifice, de fapt abordăm chestiuni vaste și magnifice, aflate dincolo de înțelegerea noastră. Fie că știm, fie că nu, pășim literalmente pe pământ sfânt. Se cuvine un sentiment de venerație. În fața unui astfel de mister sfânt, cel mai bine este să ne amintim să pășim cu acea grijă născută atât din teamă, cât și din iubire.

O problemă a vieții și a morții

Pentru a începe, avem nevoie măcar de o definiție de lucru. Faptul că nu avem o definiție general acceptată a răului se datorează misterului enorm înglobat în această temă. Totuși, cred că în inima noastră, avem o anume înțelegere a naturii lui. Pentru moment, nu pot să fac mai mult decât să-i acord atenție fiului meu, care, cu acel mod caracteristic de a privi lucrurile al unui copil de 8 ani, a explicat simplu: „Tată, răul este «viața»* citită invers." Răul este opusul vieții. Este ceea ce se opune forței vieții. Pe scurt, el are de-a face cu uciderea. Adică are de-a face cu crima — cu uciderea care nu e necesară, care nu duce la supraviețuirea biologică.

Să nu uităm acest lucru. Sunt oameni care au scris despre rău la un nivel atât de intelectual, făcând să sune totul atât de abstract, încât a devenit irelevant. Crima nu este abstractă. Să nu uităm că George voia să sacrifice chiar viața propriului copil.

Când spun că răul are de-a face cu uciderea nu mă refer doar la omorârea trupului. Răul este, de asemenea, ceea ce ucide spiritul. Există mai multe atribute esențiale ale vieții — în special ale vieții umane —, precum facultatea de a simți, mobilitatea, conștientizarea, creșterea, autonomia, voința. Este posibil să ucizi sau să încerci să ucizi unul dintre aceste atribute fără a distruge, de fapt, corpul. Astfel, putem „frânge" un cal sau chiar un copil fără a face rău niciunui fir de

* Viață se traduce în limba engleză prin *live*, iar răul prin *evil*. (*n. trad.*)

păr din capul lui. Erich Fromm simțea acut acest lucru atunci când a lărgit definiția necrofiliei, incluzând dorința unor anumiți oameni de a-i controla pe ceilalți — de a-i face controlabili, de a le nutri dependența, de a le descuraja capacitatea de a gândi ei înșiși, de a le diminua originalitatea și imprevizibilitatea, de a-i plafona. Distingându-i pe necrofili de persoanele „biofile", care apreciază și încurajează varietatea formelor de viață și unicitatea fiecărui individ, Fromm arată că „un tip de caracter necrofilic" este acela al cărui scop îl reprezintă evitarea inconsecvenței vieții, transformându-i pe ceilalți în automate obediente, jefuindu-i de umanitatea lor[1].

Răul este deci, pentru moment, acea forță ce rezidă în interiorul sau în exteriorul ființelor umane, care caută să ucidă viața și faptul de a trăi. Iar binele este opusul său. Binele este ceea ce promovează viața și ființele vii.

În ultimul timp am vorbit și am ținut multe conferințe. Recent, m-am întrebat ce anume încerc, în fond, să spun. Există oare o temă, un mesaj central în toate discuțiile și prelegerile mele?

Există. Gândindu-mă la acest lucru, mi-am dat seama că, într-un fel sau altul, indiferent de temă, eu încerc întotdeauna, pe orice cale, să văd dacă pot să-i ajut pe oameni să-I ia mult mai în serios pe Dumnezeu, pe Hristos și pe ei înșiși decât o fac în general.

De la început, ni se spune că Dumnezeu ne-a creat după propriul Său chip. Luăm noi acest lucru în serios? Acceptăm responsabilitatea faptului că suntem ființe după chipul lui Dumnezeu? Acceptăm responsabilitatea faptului că viața umană este sacră?

Vorbind despre relația Sa cu ființele umane, Iisus a spus: „Eu am venit ca viață să aibă și din belșug să aibă" (*Ioan* 10, 10). Ce lume minunată! Acest bărbat straniu, care în mod clar

1. Erich Fromm, *The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*, Harper & Row, 1964.

aprecia nunţile şi vinul, uleiurile fine şi o companie plăcută, şi care S-a lăsat omorât, nu era atât de preocupat de durata vieţii, cât de vitalitatea ei. Nu era interesat de păpuşile umane, cărora le-a spus odată: „Lasă morţii să-şi îngroape morţii lor" (*Matei* 8, 22). El era interesat de spiritul vieţii, de faptul de a trăi. Iar despre Satan, spiritul răului însuşi, Iisus a spus: „El, de la început, a fost ucigător de oameni" (*Ioan* 8, 44). Răul n-are nimic de-a face cu moartea naturală; el este preocupat doar de moartea nenaturală, de uciderea trupului şi a spiritului.

Scopul acestei cărţi este acela de a ne încuraja să luăm viaţa omenească în serios, într-un mod atât de serios încât să luăm şi răul uman mai în serios — îndeajuns de serios pentru a-l studia cu toate mijloacele care ne sunt la îndemână, inclusiv cu metodele ştiinţei. Intenţia mea este de a ne încuraja să recunoaştem răul drept ceea ce este, în toată realitatea lui îngrozitoare. Nu este nimic morbid în propunerea mea. Din contră, este o dedicaţie în sensul „viaţă să aibă şi din belşug să aibă". Singurul motiv valid pentru a recunoaşte răul uman este acela de a-l vindeca aşa cum putem şi — aşa cum se întâmplă deseori — atunci când nu putem, să-l studiem până când vom descoperi anumite forme de vindecare, iar în cele din urmă îi vom şterge urâţenia de pe faţa pământului.

Aşadar, este clar că în încurajarea de a dezvolta o psihologie a răului eu vorbesc nu de un studiu al răului în abstract, nici de o psihologie abstractă, despărţită de valorile vieţii şi ale faptului de a trăi. Nu poţi studia o boală fără intenţia de a o vindeca, decât dacă eşti un fel de nazist. O psihologie a răului trebuie să fie o psihologie care să aducă vindecare.

Vindecarea este rezultatul iubirii. Este o funcţie a iubirii. Oriunde există iubire există vindecare. Şi oriunde nu există iubire există totuşi puţină — dar preţioasă — vindecare. În mod paradoxal, o psihologie a răului trebuie să fie o psihologie care să arate iubire. Trebuie să fie plină de iubire de viaţă. Fiecare pas spre această cale trebuie să fie un punct de vedere

metodologic, supus nu doar iubirii pentru adevăr, dar şi iubirii pentru viaţă: pentru căldură, lumină, râs, spontaneitate şi bucurie, grijă omenească şi slujire.

Poate că eu sunt deja contaminat de ştiinţă. Vreau să mă „contaminez" şi în continuare. Psihologia ştiinţifică pe care o sugerez eu — dacă este să fie altfel decât sterilă, moartă şi ea însăşi rea, dacă este să fie bogată, fertilă şi productivă pentru umanitate — trebuie să reuşească să integreze multe lucruri care în mod curent sau în general nu sunt considerate „ştiinţifice". De pildă, trebuie să acordăm o atenţie serioasă literaturii şi în special mitologiei. Pentru că fiinţele umane, luptându-se cu răul de-a lungul secolelor, au încorporat în mod conştient sau inconştient lecţiile acestor lupte în povestiri mitice. Corpul mitologiei reprezintă un depozit uriaş de astfel de lecţii, iar noi continuăm să adăugăm la el. De pildă, personajul Gollum din recentele cărţi ale lui Tolkien, *Hobitul* şi trilogia *Stăpânul inelelor*, reprezintă probabil cea mai bună descriere a răului scrisă vreodată. Autorul acestora, J.R.R. Tolkien, profesor de literatură, în mod clar ştie cel puţin tot atâtea despre răul uman cât un psihiatru sau un psiholog.

La celălalt capăt al spectrului, în studiul răului trebuie de asemenea aplicate metodele ştiinţei „grele": nu doar testele *Rorschachs*, ci şi procedurile biochimice cele mai avansate şi analizele statistice cele mai sofisticate ale modelelor eredităţii. Un redactor care a citit o primă versiune a manuscrisului acestei lucrări a exclamat: „Bine, Scotty, doar nu vrei să spui că răul ar putea fi genetic, biochimic sau *fizic*!" Totuşi, acelaşi redactor ştia foarte bine că urma să vorbim despre faptul că aproape toate bolile au rădăcini fizice şi emoţionale. Ştiinţa benefică, psihologia benefică nu pot avea nişte viziuni înguste. Toate căile trebuie explorate, toate pietrele trebuie întoarse.

În cele din urmă, o psihologie a răului bineînţeles că trebuie să fie şi o psihologie religioasă. Nu vreau să spun prin aceasta că ea ar trebui să îmbrăţişeze o anume teologie. Vreau să spun însă că ea nu trebuie doar să îmbrăţişeze cunoştinţele

valide din toate tradițiile religioase, ci trebuie, de asemenea, să recunoască realitatea „supranaturală". Așa cum am spus, trebuie să fie o știință supusă iubirii și caracterului sacru al vieții. Nu poate fi o psihologie pur seculară.

Există mai multe modele teologice ale răului. Probabil că ceea ce au toate în comun este neputința lor de a distinge în mod adecvat între răul uman, cum ar fi crima, pe de o parte, și răul natural, pe de alta, cum ar fi moartea și distrugerea ce rezultă din incendii, inundații sau cutremure. Știind că scriu o carte despre rău, un prieten mi-a spus: „Poate mă vei ajuta să înțeleg paralizia cerebrală a fiului meu." Nu pot. Cartea rabinului Harold S. Kushner, *When Bad Things Happen to Good People (Când oamenilor buni li se întâmplă lucruri rele)*, se ocupă cât se poate de bine de problema răului natural. Cartea de față se va preocupa doar de subiectul răului uman și în special de oamenii „răi".

Ea nu intenționează să fie un studiu exhaustiv asupra subiectului. Dorința mea nu este să fiu savant sau înțelept, ci să ating atât cât pot inima chestiunii, astfel încât să încurajez cercetarea științifică și înțelepciunea. Deși alte tradiții religioase au mult de oferit unei psihologii a răului, în drumul meu spre această psihologie voi vorbi mai ales cu vocea mea de creștin[1].

1. Există trei modele teologice principale ale răului, aflate „în circulație". Unul este nondualismul hindus și budist, în care răul este văzut pur și simplu drept cealaltă față a monedei. Dacă există viață, trebuie să existe și moarte. Dacă există creștere, trebuie să existe și descreștere. Dacă există creație, trebuie să existe și distrugere. Prin urmare, distincția dintre rău și bine este privită de nondualism ca o iluzie. Această atitudine și-a făcut cale în așa-numitele secte creștine, precum Știința Creștină și recent popularul Curs în Miracole. Dar ea este considerată de teologi și creștini o erezie. Un al doilea model susține că răul este distinct de bine, dar este, de asemenea, creația lui Dumnezeu. Pentru a ne înzestra cu liber arbitru (fapt esențial pentru crearea noastră după chipul Lui), Dumnezeu ne-a permis opțiunea alegerii greșite și astfel a „permis" răul. Acest model pe care eu îl numesc „dualism integrat" este cel pe care l-a propus Martin Buber, care se referea la rău ca la o „«drojdie într-un aluat», fermentul pus în suflet de Dumnezeu,

În mod similar, nu-mi stă în intenţie să trec în revistă toate teoriile psihologice existente pe acest subiect. E de ajuns să recunoaştem că, deşi nu avem un corp de cunoştinţe ştiinţifice despre răul uman care să merite să fie numit cu termenul de „psihologie", ştiinţele comportamentului au aşezat o fundaţie care face posibilă dezvoltarea unei astfel de psihologii. Descoperirea de către Freud a inconştientului şi conceptul de umbră introdus de Jung sunt, amândouă, fundamentale.

Munca unui psiholog merită însă o atenţie specială. Fugind din calea persecuţiei evreilor, practicată de regimul lui Hitler, psihanalistul Erich Fromm şi-a petrecut mare parte din restul vieţii studiind răul nazismului. El a fost primul şi singurul om de ştiinţă care a identificat în mod clar un tip de personalitate rea, care a încercat să examineze în profunzime oamenii răi şi a sugerat că ei trebuie să fie în continuare studiaţi[1].

Munca lui Fromm se bazează pe studierea mai multor lideri naziști ai celui de-al Treilea Reich şi ai Holocaustului. El are un avantaj faţă de mine în tratarea subiectului său, prin aceea că acesta poate fi cu siguranţă certificat drept rău de judecata istoriei. Dar munca lui este slăbită din acelaşi motiv. Deoarece nu şi-a întâlnit niciodată subiecţii, ei fiind toţi oameni aflaţi în poziţii de înaltă putere politică într-un anume regim, într-o anume cultură, într-un anumit timp, se poate rămâne cu impresia că adevăratele fiinţe umane rele sunt „dincolo" şi „în trecut". Cititorul ajunge să creadă că răul real

---

fără de care aluatul uman nu creşte." (*Good and Evil [Binele şi răul]*, Charles Scribner's Sons, New York, 1953, p. 94). Ultimul model major este acela al creştinismului tradiţional, pe care eu îl etichetez ca „dualism diabolic". Aici, răul este privit nu ca o creaţie a lui Dumnezeu, ci ca un cancer îngrozitor, dincolo de controlul Său. Deşi acest model (pe care eu îl sprijin în capitolul 6) are propriile-i neajunsuri, el este singurul dintre cele trei care se ocupă în mod adecvat de chestiunea crimei şi a ucigaşului.

1. *The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*; vezi, de asemenea, lucrarea sa *The Anatomy of Human Destructiveness (Anatomia spiritului distructiv al omului)*, Holt, Rinehart & Winston, 1973, o lucrare mai elaborată, dar mai puţin fecundă.

n-are nimic de-a face cu mama celor trei copii de la ușa de-alături sau cu diaconul din biserica de peste drum. Conform propriei mele experiențe, ființele umane rele sunt comune și de obicei par oameni obișnuiți pentru observatorul superficial.

Marele teolog evreu Martin Buber distinge două tipuri de mituri despre rău. Un tip se referă la oamenii aflați într-un proces de „alunecare" în rău. Celălalt se referă la aceia care deja au alunecat, „au căzut victime" și au fost stăpânite de un rău „radical"[1].

În cazul lui George, avem o povestire din viața reală, ce corespunde primului tip de mit. El încă nu devenise rău, dar era pe punctul să devină. Felul în care a avut de-a face cu diavolul a reprezentat punctul moral de cotitură al vieții sale. Dacă nu renunța la pact, ar fi devenit în cele din urmă rău. Dar el nu era încă rău și, binecuvântat fiind cu sentimentul de vinovăție, a reușit să se întoarcă din drum.

Să luăm în discuție acum un cuplu care, la fel ca subiecții lui Fromm, se conformează celui de-al doilea tip de mituri — oameni care au trecut pragul și au coborât într-un rău „radical", din care probabil nu mai pot scăpa.

Cazul lui Bobby și al părinților săi

Era în februarie, la mijlocul primului meu an de instruire psihiatrică. Lucram într-o clinică de bolnavi internați. Bobby, un băiat de 15 ani, fusese internat cu o noapte înainte la camera de urgență cu diagnosticul de depresie. Înainte de a-l vedea pe Bobby pentru prima oară, am citit nota scrisă în fișa lui de psihiatrul care-l internase:

Fratele mai mare al lui Bobby, Stuart, de 16 ani, s-a sinucis în luna iunie, împușcându-se în cap cu pușca sa de calibrul 22.Bobby a părut inițial să facă față destul de bine morții fratelui său, dar de la începutul școlii, din septembrie, rezultatele lui școlare au fost foarte slabe. Elev de nota 9 altădată, acum nu mai făcea

1. *Good and Evil*, ed. cit., pp. 130–140.

față la nicio materie. De Ziua Recunoștinței, a devenit în mod clar deprimat. Părinții lui, care păreau foarte îngrijorați, au încercat să-i vorbească, dar el a devenit din ce în ce mai necomunicativ până la Crăciun. Deși mai înainte nu a avut un comportament antisocial, ieri, Bobby a furat o mașină, a lovit-o (nu mai condusese înainte) și a fost reținut de poliție. Procesul lui se va judeca pe 24 martie. Din cauza vârstei, a fost eliberat și dat în custodia părinților, care au fost sfătuiți să-i facă imediat un examen psihiatric.

Asistentul l-a adus pe Bobby în biroul meu. Avea trupul tipic al unui adolescent de 15 ani, care de-abia depășise prima fază de creștere de la începutul adolescenței: brațe și picioare lungi și subțiri ca niște bețe, un bust îngust, care nu apucase să se împlinească. Hainele, care nu i se potriveau deloc, erau de nedescris. Părul, destul de lung și nespălat, îi cădea pe ochi, așa că era dificil să-i vezi chipul, mai ales că-și ținea privirea îndreptată spre podea. Mi-a întins mâna fără vlagă și apoi l-am condus să ia loc.

— Sunt doctorul Peck, Bobby, i-am spus. O să fiu doctorul tău. Cum te simți?

Bobby n-a răspuns. Nu făcea altceva decât să privească podeaua.

— Ai dormit bine azi-noapte? am întrebat.

— Cred că da, a murmurat Bobby.

A început să-și scarpine o mică rană de pe dosul mâinii. Am observat că avea mai multe astfel de răni pe mâini și antebrațe.

— Ești nervos pentru că te afli aici, în spital?

Niciun răspuns. Bobby începuse să-și zgândăre și mai tare rana. În sinea mea, m-am înfiorat de vătămarea pe care și-o pricinuia.

— Aproape oricine este nervos când vine prima oară în spital, am comentat, dar o să-ți dai seama că este un loc sigur. Poți să-mi spui cum s-a întâmplat de-ai ajuns aici?

— M-au adus părinții.

— De ce-au făcut asta?

— Pentru că am furat o maşină şi poliţia a spus că trebuie să vin aici.

— Nu cred că poliţia ţi-a spus să vii la spital, i-am explicat. Ei au vrut doar ca tu să vii să vezi un doctor. Apoi, doctorul pe care l-ai văzut azi-noapte s-a gândit că eşti atât de deprimat, încât ar fi mai bine pentru tine să stai în spital. Cum s-a întâmplat de-ai furat maşina?

— Nu ştiu.

— E destul de înfricoşător să furi o maşină, mai ales atunci când eşti singur, nu eşti obişnuit să conduci şi nici măcar nu ai carnet de conducere. La acest lucru trebuie să te fi împins ceva foarte puternic. Ai vreo idee despre ceea ce te-a determinat să faci aşa ceva?

Niciun răspuns. Nici nu mă aşteptam la vreunul. Băieţii de 15 ani care au dat de necaz şi vin la psihiatru pentru prima oară nu sunt prea dispuşi să vorbească, mai ales atunci când sunt deprimaţi, iar Bobby era în mod clar foarte deprimat. Între timp, avusesem ocazia să arunc câteva priviri asupra chipului lui, atunci când din greşeală îşi ridicase privirea din podea. Avea un chip şters, fără expresie. N-avea pic de viaţă în ochi. Era acel chip care poate fi văzut în filmele despre supravieţuitorii lagărelor de concentrare sau despre victimele dezastrelor naturale, care şi-au văzut casele distruse şi familiile nimicite: confuz, apatic, fără speranţe.

— Eşti trist? l-am întrebat.

— Nu ştiu.

Probabil că nu ştie, m-am gândit. Adolescenţii abia încep să înveţe să-şi identifice sentimentele. Cu cât e mai puternic sentimentul, cu cât e mai copleşitor, cu atât sunt mai puţin capabili să-l numească.

— Cred că ai nişte motive serioase să fii trist, i-am spus. Ştiu despre fratele tău, Stuart, care s-a sinucis vara trecută. Erai apropiat de el?

— Da.

— Vorbeşte-mi despre voi doi.

— Nu e nimic de spus.

— Moartea lui trebuie să te fi rănit şi să te fi tulburat, i-am spus.

Nicio reacţie. Poate cu excepţia faptului că a început să-şi sape şi mai adânc una dintre rănile de pe antebraţ. În mod clar nu era capabil încă să vorbească în această primă şedinţă despre sinuciderea fratelui său. Am decis să abandonez chestiunea pentru moment.

— Dar părinţii tăi? l-am întrebat. Ce poţi să-mi spui despre ei?

— Sunt buni cu mine.

— Asta e frumos. Cum anume sunt buni cu tine?

— Mă duc cu maşina la întâlnirile cercetaşilor.

— Da, asta e bine, am comentat. Sigur, se presupune că aceste lucruri trebuie să fie făcute de părinţi atunci când pot. Cum te înţelegi cu ei?

— OK.

— Nu sunt probleme?

— Câteodată îi supăr.

— Adică cum?

— Îi fac să sufere.

— Cum îi faci să sufere, Bobby?

— Ca acum, când am furat maşina. Acest lucru i-a făcut să sufere, a spus Bobby, nu cu mândrie, ci cu o greutate în glas, fără speranţă şi plin de tristeţe.

— Crezi că poate de aceea ai furat maşina — ca să-i răneşti?

— Nu.

— Eu cred că n-ai vrut să-i răneşti. Mai poţi să-mi spui alte modalităţi prin care i-ai făcut să sufere pe părinţii tăi?

Bobby n-a răspuns. După o pauză lungă, a spus:

— Pur şi simplu ştiu că-i rănesc.

— Dar cum de ştii asta?

— Nu ştiu.

— Te pedepsesc?
— Nu, sunt buni cu mine.
— Atunci cum de ştii că îi răneşti?
— Strigă la mine.
— Da? Pentru ce fel de lucruri strigă la tine?
— Nu ştiu.

Bobby începuse să-şi zgândăre febril rănile, iar capul lui se înclinase nefiresc de mult. Am simţit că ar fi mai bine să-mi orientez întrebările spre subiecte neutre. Poate în acest fel s-ar deschide mai mult şi am putea să iniţiem o relaţie.

— Ai animale acasă? l-am întrebat.
— Un câine.
— Ce fel de câine?
— Un ciobănesc german.
— Care e numele lui?
— Numele ei, m-a corectat Bobby. O cheamă Inge.
— Parcă ar fi un nume german.
— Da.
— Un nume german pentru un ciobănesc german, am comentat eu, sperând cumva să ies din rolul meu interogator. Te joci mult cu Inge?
— Nu.
— Ai grijă de ea?
— Da.
— Dar nu eşti foarte entuziasmat în ceea ce o priveşte...
— Este câinele tatălui meu.
— Oh, dar tu trebuie să ai grijă de ea?
— Da.
— Nu mi se pare prea corect. Asta te înfurie?
— Nu.
— Ai un animal care să fie numai al tău?
— Nu.

E clar, nu înaintasem prea mult cu subiectul animalelor de casă, aşa că m-am decis să îndrept discuţia spre o altă temă, care stârneşte deseori entuziasmul tinerilor.

— N-a trecut mult de la Crăciun, am spus. Ce-ai primit de Crăciun?

— Nu cine ştie ce.

— Părinţii tăi trebuie să-ţi fi dat ceva. Ce ţi-au dat?

— O armă.

— O armă? am repetat prosteşte.

— Da.

— Deci, ce fel de armă? l-am întrebat încet.

— De calibrul 22.

— Un pistol de calibrul 22?

— Nu, o puşcă de calibrul 22.

A urmat un lung moment de linişte. Am simţit că îmi pierd minţile. Voiam să pun capăt interviului, voiam să mă duc acasă. În cele din urmă, m-am căznit să spun ceea ce trebuia spus:

— Înţeleg că fratele tău s-a omorât cu o puşcă de calibrul 22.

— Da.

— Asta ai cerut tu de Crăciun?

— Nu.

— Ce-ai cerut?

— O rachetă de tenis.

— Dar ai primit în loc o armă.

— Da.

— Ce ai simţit când ai primit acelaşi fel de armă cu care s-a împuşcat fratele tău?

— Nu era acelaşi fel de armă.

Am început să mă simt mai bine. Poate că fusese doar o confuzie.

— Îmi pare rău, i-am spus. Credeam că era acelaşi fel de armă.

— Nu era acelaşi fel de armă, a răspuns Bobby. Era chiar acea armă.

— Aceeaşi armă?

— Da.

— Vrei să spui că era chiar puşca fratelui tău?

Acum chiar aveam nevoie să mă duc acasă.

— Da.

— Vrei să spui că părinții tăi ți-au dat arma fratelui tău de Crăciun, arma cu care s-a împușcat?

— Da.

— Ce ai simțit când ai primit arma fratelui tău de Crăciun? am întrebat.

— Nu știu.

Aproape că am regretat întrebarea. De unde să fi știut? Cum ar fi putut răspunde la o asemenea întrebare? M-am uitat la el. Pe fața lui nu apăruse nicio schimbare, ca și cum nici nu am fi vorbit despre armă. A continuat să-și zgândărească rănile. De altfel, arăta ca și cum ar fi fost deja mort — ochi încețoșați, indiferent, apatic, aproape fără nicio trăire, dincolo de spaimă.

— De fapt, nu mă așteptam să știi, am spus. Spune-mi, îți vezi vreodată bunicii?

— Nu, ei trăiesc în Dakota de Sud.

— Ai vreo rudă pe care o vezi?

— Câteva.

— E cineva care îți place?

— Îmi place de mătușa Helen.

Mi s-a părut că am detectat un mic semn de entuziasm în răspunsul lui.

— Ți-ar plăcea ca mătușa Helen să vină în vizită la tine aici, la spital?

— Locuiește departe.

— Dar dacă totuși ar veni?

— Dacă o să vrea.

Încă o dată am simțit în el o foarte mică lucire de speranță și de asemenea în mine însumi. Voi căuta să o contactez pe mătușa Helen. Acum trebuia să pun capăt interviului. Nu mai puteam suporta. I-am descris lui Bobby cum merg lucrurile în spital și i-am explicat că îl voi vedea iarăși a doua zi, iar până atunci asistentele îl vor ține sub strictă supraveghere și îi vor da un somnifer înainte de culcare. Apoi l-am dus înapoi la

salon. După ce i-am scris rețeta, am ieșit în curtea clădirii. Ningea. Asta mi-a dat un motiv de bucurie. Am stat în ninsoare câteva minute. Apoi m-am întors în birou și am devenit foarte ocupat cu completarea actelor de rutină plicticoase. Eram fericit să fac asta.

A doua zi, m-am întâlnit cu părinții lui Bobby. Mi-au spus că sunt oameni care muncesc din greu. El era strungar, un specialist mecanic care era mândru de marea precizie a pieselor pe care le făcea. Ea era secretară la o companie de asigurări și era foarte încântată de ordinea din casa lor. Mergeau la biserica lutherană în fiecare duminică. El bea bere cu moderație la sfârșit de săptămână. Ea făcea parte din liga de bowling a femeilor, care se reunea marți seara. De statură medie, nici arătoși, nici urâți, ei făceau parte din stratul înalt al clasei muncitorilor — liniștiți, ordonați, viguroși. Se părea că nu există nimic care să aibă vreo legătură cu tragedia care-i lovise. Mai întâi Stuart, iar acum Bobby.

— Am plâns în hohote, doctore! a spus mama.

— Sinuciderea lui Stuart a fost o surpriză pentru dvs.? am întrebat.

— Absolut. Un adevărat șoc. Un șoc teribil, a răspuns tatăl. Era un băiat atât de bun. Cu școala se descurca bine. Era la cercetași. Îi plăcea să vâneze pui de ciocănitoare în spatele casei. Era un băiat liniștit și toată lumea îl plăcea.

— Părea deprimat înainte de a se sinucide?

— Nu, deloc. Părea exact așa cum era de obicei. Bineînțeles, era tăcut și nu ne spunea prea multe despre ceea ce avea în minte.

— A lăsat vreun bilet?

— Nu.

— A avut vreuna dintre rudele dvs. vreo boală mintală, vreo depresie serioasă sau s-a sinucis?

— Nimeni din familia mea, a răspuns tatăl. Părinții mei au emigrat din Germania, așa că am puține rude pe-aici, iar pe

celelalte nu le cunosc prea bine, deci nu pot să vă spun prea multe despre ele.

— Bunica mea a devenit senilă şi a fost nevoie să fie internată în spital, dar nimeni altcineva n-a avut vreo boală mintală, a adăugat mama lui Bobby.

— Cu siguranţă nimeni nu s-a sinucis. Oh, doctore, doar nu credeţi că există vreo şansă ca Bobby să fi... intenţionat... să-şi facă ceva, nu-i aşa?

— Ba da, am răspuns. Cred că există o şansă destul de mare.

— O, Doamne, nu cred că aş putea suporta! s-a văitat încet mama. Astfel de lucruri — a-ţi face rău singur, adică — se întâmplă des în familii?

— Cu siguranţă. Statistic, cel mai mare risc de sinucidere îl prezintă oamenii care au avut un frate sau o soră care s-a sinucis.

— O, Doamne! s-a văitat din nou mama. Vreţi să spuneţi că Bobby ar putea să facă şi el acelaşi lucru?

— Nu v-aţi gândit că Bobby ar putea fi în pericol?

— Nu, până acum, a răspuns tatăl.

— Dar înţeleg că Bobby este deprimat de ceva vreme, am remarcat. Acest lucru nu v-a îngrijorat?

— Sigur că am fost îngrijoraţi, a răspuns tatăl. Dar ne-am gândit că este firesc, după moartea fratelui lui. Ne-am gândit că-i va trece, cu timpul.

— Nu v-aţi gândit să-l duceţi să-l vadă un psihiatru? am continuat.

— Nu, bineînţeles că nu, a răspuns din nou tatăl, de data asta cu o urmă de iritare. V-am spus că am crezut că o să-i treacă. N-am avut idee că ar putea fi ceva atât de serios.

— Am înţeles că notele lui Bobby de la şcoală au devenit foarte mici, am remarcat.

— Da, este o ruşine. Era un elev atât de bun!

— Cei de la şcoală trebuie să se fi îngrijorat puţin de această problemă, am comentat. Nu v-au căutat să vă vorbească despre această problemă?

Mama părea puţin indispusă:

— Ba da, ne-au căutat. Şi bineînţeles că şi eu am fost îngrijorată. Mi-am rupt din timpul meu de la slujbă ca să mă duc la o şedinţă la şcoală.

— Aş vrea să am permisiunea dvs. să comunic cu cineva de la şcoală în privinţa lui Bobby, dacă acest lucru va fi necesar. S-ar putea să fie de mare folos.

— Bineînţeles.

— La întâlnirea pe care aţi avut-o, am întrebat, v-a sugerat cineva de la şcoală că Bobby ar trebui să vadă un psihiatru?

— Nu, a răspuns mama.

Părea să-şi fi regăsit imediat calmul. De fapt, nici nu eram sigur că şi-l pierduse.

— Au sugerat că s-ar putea ca băiatul să aibă nevoie de o consiliere, dar nu psihiatrică. Bineînţeles, dacă ar fi sugerat că e nevoie de un psihiatru, am fi făcut ceva în privinţa asta.

— Da. Atunci am fi ştiut că e vorba de ceva serios, a adăugat tatăl. Dar deoarece ei au spus că e vorba de consiliere, ne-am gândit că sunt îngrijoraţi doar de notele lui. Nu spunem că n-am fi fost şi noi îngrijoraţi de acest lucru. Dar nu i-am pedepsit niciodată pe copiii noştri, decât atunci când n-am avut încotro. Nu e prea bine să-ţi pedepseşti copiii, nu-i aşa, doctore?

— Nu sunt sigur că a-l duce pe Bobby la un consilier ar fi fost acelaşi lucru cu a-l pedepsi, am comentat eu.

— Asta-i altceva, doctore, a continuat mama, ceva mai ofensiv. Nu este prea uşor pentru noi să-l ducem pe Bobby de ici-colo în timpul săptămânii. Amândoi muncim mult, înţelegeţi dvs. Iar aceşti oameni care oferă consiliere nu lucrează în weekenduri. Nu putem pleca de la slujbe în fiecare zi. Trebuie să ne câştigăm traiul, nu?

Nu mi se părea că ar fi fost foarte rodnic pentru mine să mă angajez într-o dispută cu părinții lui Bobby referitor la faptul dacă ar fi putut sau nu descoperi servicii de consultanță seara sau la sfârșit de săptămână. Am decis să ridic chestiunea mătușii Helen.

— Știți, am spus, e posibil ca șefii mei și cu mine să decidem că Bobby are nevoie de mai mult decât o spitalizare de scurtă durată — că ar putea avea nevoie de o schimbare completă de decor, pentru un timp. Aveți vreo rudă la care ar putea sta?

— Mi-e teamă că nu, a răspuns imediat tatăl. Cred că nici una dintre rudele noastre n-ar vrea să aibă pe mâini un adolescent. Cu toții au viețile lor de trăit.

— Bobby a vorbit despre mătușa Helen, am sugerat. Poate că ea ar fi dispusă să-l ia.

Mama a sărit de pe scaun:

— V-a spus Bobby că nu vrea să mai stea cu noi?

— Nu, încă n-am vorbit despre acest subiect, i-am răspuns. Vreau doar să văd ce opțiuni are. Cine este mătușa Helen?

— Este sora mea, a răspuns mama. Dar ea iese din chestiune. Locuiește la mai multe sute de kilometri de aici.

— Nu-i așa departe, i-am răspuns. Eu mă gândesc la o schimbare de decor pentru Bobby. Această distanță ar putea fi perfectă. E îndeajuns de aproape ca să poată să vă viziteze, dar îndeajuns de departe pentru a se simți la mare distanță de locul unde s-a sinucis fratele lui și poate departe de alte presiuni pe care le-ar putea resimți aici.

— Nu cred că metoda asta o să funcționeze, a spus mama.

— Nu?

— Ei bine, Helen și cu mine nu suntem prea apropiate. Nu suntem apropiate deloc.

— De ce?

— Nu ne-am înțeles niciodată prea bine. E cu nasul pe sus, așa e ea. Nici nu știu de ce-ar fi așa cu nasul pe sus. Nu e decât o menajeră. Ea și soțul ei — care nu e prea strălucit,

înțelegeți — nu au altă slujbă decât aceea că fac curat prin case. Nu știu ce-i face să creadă că pot să privească mereu de sus.

— Înțeleg că dvs. și cu ea nu vă înțelegeți prea bine, am recunoscut eu. Există o altă rudă la care Bobby ar putea să locuiască?

— Nu.

— Chiar dacă nu vă place de sora dvs., Bobby pare să aibă sentimente pozitive față de ea și acest lucru este important.

— Uite ce este, doctore, a ridicat tatăl glasul, nu știu ce insinuați. Puneți toate întrebările astea de parcă ați fi un polițist. Nu am făcut nimic rău. Nu aveți niciun drept să-l luați pe băiat de la părinții lui, dacă la asta vă gândiți. Am muncit din greu pentru acest băiat. Suntem niște părinți buni.

Îmi venea din ce în ce mai tare să vomit.

— Sunt îngrijorat de cadoul pe care i l-ați dat de Crăciun lui Bobby, am spus.

— Cadou de Crăciun?

Părinții păreau încurcați.

— Da. Am înțeles că i-ați dat o armă.

— Așa este.

— Asta a cerut el?

— De unde să știu eu ce a cerut el? a întrebat amenințător tatăl.

Apoi imediat atitudinea lui s-a schimbat într-una plângăcioasă:

— Nu-mi amintesc ce mi-a cerut. Ni s-au întâmplat atâtea, înțelegeți? A fost un an atât de dificil pentru noi!

— Cred că a fost într-adevăr așa, am spus, dar de ce i-ați dat o armă?

— De ce? De ce nu? Este un cadou bun pentru un băiat de vârsta lui. Majoritatea băieților de vârsta lui și-ar da un dinte pentru a avea o armă.

— Eu mă gândeam, am spus încet, că deoarece celălalt copil al dvs. s-a sinucis cu o armă n-ar trebui să aveți un sentiment prea bun față de arme.

— Sunteți una dintre acele persoane care sunt împotriva armelor, nu-i așa? m-a întrebat tatăl, devenind din nou puțin amenințător. E-n regulă. Este dreptul dvs. Eu nu sunt nebun după arme, dar mi se pare că nu armele sunt problema, ci oamenii care le folosesc.

— Într-o anumită măsură, sunt de acord cu dvs., am spus. Stuart nu s-a sinucis doar pentru că avea o armă. Trebuie să fi existat și alte motive mai importante. Știți care ar putea fi acestea?

— Nu. Am spus deja că nici măcar nu știam că Stuart ar fi deprimat.

— Așa este. Stuart era deprimat. Oamenii nu se sinucid dacă nu sunt deprimați. Deoarece n-ați știut că Stuart era deprimat, probabil că n-ați avut niciun motiv să vă îngrijorați de faptul că avea o armă. Dar știați despre Bobby că este deprimat. Știați despre depresia lui cu mult înainte de Crăciun, cu mult înainte de a-i fi dat arma.

— Vă rog, doctore, se pare că nu înțelegeți, a spus mama, mieroasă, sprijinindu-și soțul. Chiar n-am știut că e ceva atât de serios. Ne-am gândit că e supărat din cauza fratelui său.

— Așa că i-ați dat arma cu care s-a sinucis fratele său. Nu orice armă. Chiar acea armă.

Tatăl luă din nou cârma discuției.

— Nu ne puteam permite să-i cumpărăm o armă nouă. Nu știu de ce ne zgândăriți atât. I-am dat cel mai bun cadou pe care ni l-am permis. Banii nu cresc în copaci, după cum știți. Noi nu suntem decât oameni obișnuiți, care muncesc. Am fi putut să vindem arma și să luăm bani pe ea. Dar nu am făcut acest lucru. Am ținut-o ca să putem să-i dăm lui Bobby un cadou frumos.

— Nu v-ați gândit cum va percepe Bobby acest cadou? am întrebat.

— Ce vreți să spuneți?

— Dându-i arma cu care s-a sinucis fratele său a fost ca şi cum i-aţi fi spus să ia locul fratelui său, ca şi cum i-aţi fi spus să meargă să se sinucidă şi el.

— Nu i-am spus nimic de genul acesta.

— Bineînţeles că nu, dar nu v-aţi gândit că ar fi posibil ca aşa să înţeleagă Bobby?

— Nu, nu ne-am gândit aşa. Noi nu suntem oameni educaţi, ca dvs. Nu am fost la facultate şi nu am învăţat tot felul de moduri ciudate de a gândi. Noi nu suntem decât oameni care muncesc. N-ar trebui să se aştepte cineva de la noi să gândim astfel de lucruri.

— Poate că nu, am spus. Dar altceva mă îngrijorează pe mine. Aceste lucruri nu au nevoie să fie gândite.

Ne-am privit atent unii pe alţii o vreme. Oare ce simt ei? — m-am întrebat. Fără îndoială, nu par să se simtă vinovaţi. Furioşi? Înspăimântaţi? Victimizaţi? Nu ştiu. Nu simţeam nicio simpatie pentru ei. Ştiam doar ceea ce simţeam eu. Mă simţeam dezgustat. Şi de asemenea foarte obosit.

— Aş vrea să îmi semnaţi permisiunea de a discuta cu sora dvs., Helen, despre Bobby şi despre situaţia lui, am spus întorcându-mă către mamă. La fel şi dvs., întorcându-mă către tată.

— Ei bine, eu n-o să semnez, a spus el. Nu o să vă las să scoateţi din familie această problemă, dvs., care vorbiţi cu atâta superioritate, ca şi cum aţi fi un fel de judecător.

— Dimpotrivă, i-am explicat, rece şi raţional. Eu încerc să fac tot ce pot pentru a menţine problema în familie, pe cât posibil. În acest moment, dvs., Bobby şi cu mine suntem singurele persoane implicate. Cred că este nevoie să o implicăm şi pe mătuşa lui Bobby, măcar atât cât e necesar pentru a afla dacă ea poate fi de ajutor. Dacă dvs. îmi legaţi mâinile pentru a nu putea face acest lucru, atunci va trebui să discut chestiunea foarte atent cu şefii mei. Bănuiesc că vom ajunge la concluzia că avem obligaţia să trimitem cazul lui Bobby la Agenţia de Stat pentru Protecţia Copiilor. Dacă vom face acest lucru, atunci veţi avea parte de un judecător adevărat. S-ar putea să

fim nevoiți totuși să facem acest lucru. Mie mi se pare însă că Helen, dacă ne va ajuta, ar putea fi calea prin care am evita aducerea acestui caz în atenția statului. Însă depinde numai de dvs. Este doar alegerea dvs. dacă îmi veți da permisiunea de a comunica cu Helen.

— Oh, soțul meu este așa de neîndemânatic, doctore! a exclamat mama lui Bobby, cu un zâmbet vesel și fermecător. El e doar foarte supărat că trebuie să-l vadă pe fiul nostru stând într-un spital de boli mintale, iar noi nu suntem obișnuiți cu oameni atât de educați ca dvs. Bineînțeles că vom semna permisiunea. Nu am nicio obiecție ca sora mea să fie implicată. Vrem să facem tot ce putem pentru a ajuta. Nu ne pasă decât de ceea ce e mai bine pentru Bobby.

Au semnat permisiunea și-au plecat. Seara, soția mea și cu mine am mers la o petrecere între angajați. Am băut puțin mai mult decât de obicei.

A doua zi, am contactat-o pe mătușa Helen. Ea și soțul ei au venit imediat să mă vadă. Au înțeles rapid situația și au părut destul de grijulii. Și ei erau niște oameni care munceau, dar erau dispuși ca Bobby să locuiască cu ei, atâta vreme cât asistența psihiatrică era plătită. Din fericire, pentru că erau angajați, părinții lui Bobby aveau asigurare de sănătate, cu avantaje mari în ce privește tratamentul psihiatric. L-am contactat pe cel mai competent psihiatru din orașul în care locuia Helen, iar el a fost de acord să preia cazul lui Bobby pentru o psihoterapie pe termen lung, ca pacient neinternat. Bobby nu a înțeles de ce e necesar să locuiască cu mătușa și cu unchiul lui, iar eu am simțit că nu este pregătit să primească o explicație reală. Nu i-am spus decât că ar fi mai bine pentru el în felul acesta.

În două zile, Bobby nu mai avea nicio problemă în privința schimbării care avea să urmeze. Starea lui s-a îmbunătățit rapid după câteva vizite ale Helenei, în așteptarea schimbării de domiciliu și datorită îngrijirii pe care o primise de la asistenți și surori. Înainte de a fi lăsat în grija Helenei, la trei luni

după ce fusese internat în spital, rănile de pe braţe şi de pe mâini se cicatrizaseră şi chiar putea să glumească cu angajaţii spitalului. Şase luni mai târziu, am auzit de la Helen că Bobby părea să se simtă bine, iar notele de la şcoală îi crescuseră din nou. De la psihiatru am înţeles că între el şi Bobby se dezvoltase o relaţie terapeutică bazată pe încredere, dar era doar la începutul confruntării cu realitatea psihologică în privinţa părinţilor lui şi a felului în care fusese tratat de aceştia. După aceea, n-am mai avut ştiri. Pe părinţii lui Bobby i-am revăzut doar de două ori după prima noastră întâlnire şi doar pentru două minute de fiecare dată, când Bobby era încă în spital. Mi s-a părut că e suficient atât.

Ori de câte ori un copil este adus să facă tratament psihiatric, se obişnuieşte să se spună despre el sau ea că este un „pacient identificat". Prin acest termen, noi, psihoterapeuţii, înţelegem faptul că părinţii — sau alţi identificatori — au etichetat copilul ca fiind un pacient, adică un om care are ceva nelalocul lui şi care are nevoie de tratament. Motivul pentru care folosim termenul respectiv este acela că am învăţat să devenim sceptici faţă de validitatea acestui proces de identificare. Deseori, când începem să evaluăm problema, descoperim că sursa ei nu se află la copil, ci mai degrabă la părinţii lui, în familie, în şcoală sau societate. Altfel spus, de obicei descoperim că respectivul copil este mai puţin bolnav decât părinţii lui. Deşi părinţii sunt cei care l-au identificat pe copil ca fiind un individ ce are nevoie de o corecţie, de obicei chiar ei, identificatorii, sunt aceia care au cea mai mare nevoie de corecţie. Ei sunt cei care ar trebui să fie pacienţi.

Cazul lui Bobby exemplifică această situaţie. Deşi era foarte deprimat şi avea o nevoie disperată de ajutor, sursa, cauza depresiei lui nu se găsea în el, ci în comportamentul părinţilor faţă de el. Deşi era deprimat, nu era nimic bolnav care să stea în spatele acestei depresii. Orice băiat de 15 ani ar fi fost deprimat în acele circumstanţe. Maladia esenţială în

această situație nu se găsește în depresia lui, ci în mediul familial, la care depresia lui a reprezentat un răspuns destul de firesc.

Pentru copii — chiar adolescenți — părinții sunt ca niște zei. Modul în care se comportă părinții pare a fi felul în care și ei *trebuie* să se comporte. Copiii rareori pot să-și compare în mod obiectiv părinții proprii cu alți părinți. Ei nu pot să facă evaluări realiste ale comportamentului părinților lor. Tratat rău de părinți, copilul va presupune că el este cel rău. Dacă este tratat ca un cetățean de rangul doi, hidos și stupid, el va crește având imaginea de sine a unui om de rangul doi, hidos și stupid. Crescuți fără iubire, copiii ajung să creadă despre sine că nu merită să fie iubiți. Am putea spune că aceasta este legea generală a dezvoltării copiilor: *ori de câte ori există un deficit major în iubirea parentală, e foarte probabil ca respectivul copil să răspundă la acest deficit presupunând că el este cauza deficitului și dezvoltând, prin urmare, o imagine de sine negativă nerealistă.*

Când a venit prima oară la spital, Bobby zgândărea adevărate găuri în carnea lui, distrugându-se bucată cu bucată. Era ca și cum ar fi crezut că este ceva rău, ceva diavolesc înăuntrul lui, dedesubtul pielii sale și căuta acel rău săpând în propriul trup pentru a-l scoate afară. De ce?

Dacă se întâmplă ca cineva apropiat să se sinucidă, primul nostru răspuns după șocul inițial — dacă suntem oameni normali, cu o conștiință umană normală — ne vom întreba cu ce am greșit. Așa trebuie să fi făcut și Bobby. În zilele imediat următoare morții lui Stuart, el și-a reamintit tot felul de mici incidente: faptul că doar cu o săptămână înainte îi spusese fratelui său că este un nenorocit; că în urmă cu o lună îl lovise în timpul unei încăierări; că atunci când Stuart îl necăjea, deseori își dorea ca fratele lui să fie șters de pe fața pământului. Bobby se simțea responsabil cel puțin într-un anumit grad pentru moartea lui Stuart.

Ce ar fi trebuit să se întâmple în acest punct — şi ce s-ar fi întâmplat într-o familie sănătoasă? Părinţii ar fi trebuit să înceapă să-l liniştească. Ar fi trebuit să vorbească cu el despre sinuciderea lui Stuart. Ar fi trebuit să-i explice că, deşi ei nu şi-au dat seama, Stuart trebuie să fi fost bolnav mintal. Trebuia să-i fi spus că oamenii nu se sinucid din cauza certurilor de zi cu zi sau a rivalităţii cu fraţii lor. S-ar fi cuvenit să-i spună că nimeni nu este responsabil mai mult decât ei, părinţii, cei care au avut cea mai mare influenţă asupra vieţii lui Stuart. Dar cu siguranţă Bobby n-a avut parte de o asemenea liniştire.

Când liniştirea de care avea nevoie nu a apărut, Bobby a devenit în mod vizibil deprimat. Notele lui la şcoală au scăzut. În acest punct, părinţii ar fi trebuit să intervină sau, dacă le lipseau cunoştinţele pentru a interveni ei înşişi, ar fi trebuit să caute ajutor calificat. Dar ei nu au reuşit să facă aşa ceva, deşi acest lucru le-a fost sugerat de cei de la şcoală. Probabil că Bobby a interpretat lipsa de atenţie faţă de depresia lui ca pe o confirmare a propriei vinovăţii. Bineînţeles, dacă nimeni nu era preocupat de depresia lui, însemna că o merită. Merita să se simtă mizerabil. Era normal ca el să se simtă vinovat.

Prin urmare, în preajma Crăciunului, Bobby deja se judeca pe sine ca fiind un criminal. Apoi, fără să o ceară, i s-a dat arma „ucigaşă" a fratelui său. Cum ar fi putut el să înţeleagă semnificaţia acestui „dar"? Să se fi gândit el oare: „Părinţii mei sunt oameni răi şi din cauza răutăţii lor ei doresc distrugerea mea, aşa cum probabil au dorit şi distrugerea fratelui meu"? Cu greu s-ar putea presupune asta. Dar nici nu se poate presupune că a gândit următorul lucru, chiar dacă avea doar 15 ani: „Părinţii mei mi-au dat arma din cauza unui amestec de lene, neatenţie şi zgârcenie. Ei nu mă iubesc prea tare — şi ce dacă?" Deoarece el deja credea despre sine că este rău şi îi lipsea maturitatea de a-şi înţelege clar părinţii, Bobby nu putea interpreta darul decât într-un singur fel: că arma este un mesaj prin care i se spunea: „Ia arma cu care s-a sinucis fratele tău şi fă şi tu la fel. Meriţi să mori."

Din fericire, Bobby nu a făcut imediat așa. El a ales ceea ce constituia probabil singura lui alternativă psihologică: să se eticheteze pe sine în mod public drept criminal, astfel încât să poată fi pedepsit pentru răutatea lui, iar societatea să fie protejată de el, băgându-l în închisoare. A furat o mașină. În cel mai real sens al cuvântului, a furat ca să poată să trăiască.

Toate acestea au fost presupuneri. Nu am cum să cunosc precis ce s-a întâmplat în mintea lui Bobby. Mai întâi de toate, adolescenții sunt cei mai retrași indivizi. Ei nu sunt capabili să destăinuiască cuiva funcționarea internă a minții lor și cu atât mai puțin unui adult străin, înfricoșător, în halat alb. Dar chiar dacă ar fi fost dispus să mi se destăinuiască, Bobby tot n-ar fi fost capabil să-mi spună aceste lucruri, deoarece conștientizarea lui față de ele era încețoșată. Când suntem adulți, cea mai mare parte a „vieții gândirii" noastre pornește de la un nivel inconștient. Pentru copii și adolescenți, aproape toată activitatea mentală este inconștientă. Ei simt, decid și acționează cu foarte puțină conștientizare a ceea ce sunt. Așa că trebuie să deducem ceea ce se întâmplă din comportamentul lor. Și totuși, am aflat destule pentru a ști că astfel de deducții pot avea o acuratețe remarcabilă.

De la ele putem ajunge la o altă lege în procesul de dezvoltare a copilului, una care este specifică problemei răului: *Când un copil se confruntă în mod grosolan cu o răutate semnificativă a părinților lui, cel mai probabil el va interpreta greșit situația și va crede că răul rezidă în el însuși.*

Când este confruntat cu răutatea, cel mai înțelept și mai sigur pe sine adult va fi de obicei confuz. Imaginați-vă atunci cum trebuie să stea lucrurile când un copil naiv se întâlnește cu răutatea aceluia pe care îl iubește cel mai mult și de care depinde. Adăugați la aceasta faptul că oamenii răi refuză să-și recunoască propriile eșecuri, dorind de fapt să-și proiecteze propriul rău în alții. Nu este de mirare faptul că copiii vor interpreta în mod greșit acest proces, ajungând să se urască pe sine. Și nu este de mirare faptul că Bobby își zgândărea acele găuri din propriul trup.

Putem înțelege atunci faptul că Bobby, pacientul identificat, nu era el însuși atât de bolnav, ci răspundea în felul în care ar răspunde toți copiii, într-un mod predictibil, la această ciudată răutate „bolnăvicioasă" a părinților lui. Deși el era identificat drept individul cu care ceva era în neregulă, privind situația în întregul ei, locul răului nu era în el, ci în altă parte. De aceea el avea o nevoie imediată nu atât de tratament, cât de protecție. Tratamentul adevărat va veni mai târziu și va fi lung și dificil, așa cum se întâmplă întotdeauna când e vorba de o schimbare majoră a imaginii de sine care nu corespunde realității.

Să ne întoarcem acum de la pacientul identificat la părinți, adevărata cauză a problemei. În mod corect, ei ar trebui identificați oficial ca fiind cei bolnavi. Ei ar fi trebuit să fie tratați. Și totuși n-au fost. De ce nu? Există trei motive.

Primul, și probabil cel mai constrângător, este acela că ei nu doreau acest lucru. Cineva trebuie să dorească să fie tratat. Măcar la un anumit nivel. Iar pentru a dori acest lucru, acel cineva trebuie să creadă despre sine că are nevoie de tratament. El trebuie, cel puțin la un anumit nivel, să-și recunoască imperfecțiunea. Există un număr enorm de oameni în această lume care au probleme psihiatrice serioase și identificabile, care din punctul de vedere al unui psihiatru au o nevoie disperată de tratament, dar ei nu-și recunosc această nevoie. Așa că nu au parte de tratament, chiar atunci când acesta le este oferit în cele mai bune condiții. Nu toți acești oameni sunt răi. De fapt, majoritatea nu sunt. Dar în această categorie de persoane care se opun tratamentului psihiatric se înscriu oamenii cu adevărat răi.

Părinții lui Bobby au dat multe semne că ar respinge orice tip de terapie le-aș fi putut oferi. Ei nici măcar nu voiau să accepte că ar avea vreo vină în privința sinuciderii lui Stuart. Reacționau doar cu răceală și printr-o atitudine amenințătoare la sugestia mea că ei, în realitate, își dovediseră nepăsarea prin faptul că nu căutaseră mai devreme un ajutor calificat

pentru Bobby. Iar judecata lor în ce privește alegerea cadoului de Crăciun fusese în cel mai bun caz slabă. Deși nu am simțit la ei vreo dorință veritabilă de a avea grijă de Bobby, ideea că ar fi mai bine pentru el să trăiască în altă parte era respinsă, deoarece implica o critică adusă capacității lor de a fi părinți. În loc să-și recunoască vreun defect, ei au refuzat să-și asume vreo vină, pe temeiul că erau „oameni ai muncii".

Totuși, aș fi putut măcar să le ofer terapie. Faptul că, după toate probabilitățile, ei ar fi respins oferta nu era un motiv suficient pentru a nu face terapie — aș fi putut face măcar încercarea de a-i ajuta să-și dezvolte înțelegerea și compasiunea. Dar am simțit că și dacă s-ar fi produs vreun miracol și ei ar fi fost dispuși să urmeze o psihoterapie, aceasta ar fi eșuat.

Este o situație tristă, dar de fapt oamenii cei mai sănătoși — cei mai onești, ale căror modele de gândire sunt mai puțin distorsionate — sunt și cei mai ușor de tratat prin intermediul psihoterapiei și probabil ei sunt cei ce beneficiază cel mai mult de ea. Din contră, cu cât un pacient este mai bolnav — mai necinstit în comportamentul lui și cu o gândire mai distorsionată — cu atât suntem mai puțin în măsură să-l ajutăm cu oarecare succes. Atunci când gândirea lor este foarte distorsionată și lipsită de onestitate, vindecarea pare imposibilă. În rândul terapeuților, nu de puține ori îi vom auzi pe aceștia spunând despre psihopatologia pacientului că este „copleșitoare". Folosim cuvântul în sensul lui propriu. Literalmente ne simțim copleșiți de mulțimea labirintică de minciuni, motivații strâmbe și comunicare distorsionată în care vom fi atrași dacă încercăm să lucrăm cu astfel de oameni, în relația psihoterapeutică intimă. De obicei, simțim nu numai că vom eșua în încercările noastre de a-i scoate din mlaștina maladiei, dar chiar că am putea fi trași în jos, spre ei. Suntem prea slabi pentru a ajuta astfel de pacienți — prea orbi pentru a vedea capetele coridoarelor încurcate prin care vom fi conduși, prea mici pentru a ne menține iubirea în fața dușmăniei lor. Așa s-a întâmplat când m-am ocupat de părinții lui Bobby. M-am

simțit copleșit de boala pe care am simțit-o în ei. Nu numai că ar fi respins orice ofertă le-aș fi făcut pentru a-i ajuta, dar știam că-mi lipsește puterea de a reuși în încercarea de vindecare.

Iată care este un alt motiv pentru care n-am încercat să lucrez cu părinții lui Bobby. Pur și simplu nu i-am plăcut. A fost chiar mai mult decât atât, m-au revoltat. Pentru a ajuta oamenii, în psihoterapie este nevoie măcar de un germene de sentimente pozitive față de ei, de o urmă de compasiune pentru situația dificilă în care se găsesc, de un grăunte de empatie pentru suferințele lor, de o anumită considerație pentru persoana lor și de speranță în potențialul lor de ființe umane. N-am simțit aceste lucruri. Nu mă puteam vedea stând cu părinții lui Bobby oră după oră, săptămână după săptămână, lună după lună, dedicându-mă îngrijirii lor. Cu greu puteam sta în aceeași încăpere cu ei. Mă simțeam murdar în prezența lor. Nu știam cum să-i dau mai repede afară din biroul meu. Câteodată, încerc să lucrez cu cineva al cărui caz îl suspectez ca fiind lipsit de speranță fie pentru că există șansa ca judecata mea să fie greșită până la urmă, fie măcar pentru a învăța ceva. Dar nu era cazul părinților lui Bobby. Nu numai că mi-ar fi respins terapia, eu i-am respins pe ei.

Oamenii au sentimente unul față de altul. Când psihoterapeuții au sentimente față de pacienții lor, ei numesc aceste sentimente „contratransfer". Contratransferul poate parcurge întreaga gamă a emoțiilor umane, de la cea mai intensă iubire la cea mai intensă dușmănie. Volume întregi au fost scrise pe subiectul contratransferului. El poate fi extrem de util sau extrem de dăunător în relațiile terapeutice. Dacă sentimentele terapeuților sunt nepotrivite, contratransferul va tulbura și va devia procesul de vindecare. Dacă însă contratransferul va fi unul potrivit, el va constitui cel mai bun instrument de a înțelege problema pacientului.

Una dintre sarcinile cruciale ale psihoterapeutului este aceea de a-și da seama dacă contratransferul este sau nu potrivit. Pentru a-și împlini această sarcină, terapeuții trebuie să

se analizeze continuu pe sine, ca şi pe pacienţii lor. Dacă contratransferul este nepotrivit, ţine de responsabilitatea terapeutului fie să se vindece pe sine, fie să trimită pacientul la un alt terapeut, unul capabil să fie mai obiectiv în acel caz particular.

Sentimentul pe care o persoană sănătoasă îl trăieşte în relaţia cu o persoană rea este unul de repulsie. Acest sentiment poate fi aproape instantaneu dacă răul întâlnit este ostentativ. Dacă răul este mai subtil, respingerea se poate dezvolta treptat, pe măsură ce relaţia cu persoana rea se adânceşte.

Sentimentul de repulsie îi poate fi extrem de folositor terapeutului. El poate fi un excelent instrument de diagnosticare. Poate indica mai adevărat şi mai rapid decât orice altceva faptul că terapeutul se află în prezenţa unei fiinţe umane rele. Însă, la fel ca un bisturiu ascuţit, este un instrument care trebuie folosit cu mare grijă. Dacă repulsia rezultă nu din ceva ce există în pacient, ci din vreo afecţiune a terapeutului, vor apărea probabil tot felul de suferinţe până când terapeutul nu va avea sinceritatea de a-şi recunoaşte propria problemă.

Dar ce face ca repulsia să fie un răspuns sănătos? De ce ar putea fi aceasta un contratransfer potrivit pentru un terapeut sănătos emoţional? Repulsia este o emoţie puternică, ce ne face să dorim imediat să evităm sau să scăpăm de o prezenţă revoltătoare. Iar acesta este cel mai potrivit lucru care trebuie făcut de o persoană sănătoasă, aflată în împrejurări normale, atunci când se confruntă cu o prezenţă rea: să fugă de aceasta. Răul este revoltător deoarece este periculos. El va contamina sau va distruge persoana care rămâne prea mult în prezenţa lui. Cu excepţia cazului când eşti foarte sigur pe tine, cel mai bun lucru pe care poţi să-l faci atunci când te afli faţă-n faţă cu răul este să fugi. Contratransferul repulsiei este ceva instinctiv sau, dacă vreţi, un dar de la Dumnezeu, un sistem radar care te atenţionează din vreme pentru a te salva[1]. În

1. Apare aici următoarea chestiune: dacă o persoană rea trăieşte sau nu experienţa repulsiei în prezenţa altei persoane. Nu ştiu. Este o problemă

ciuda volumului mare al literaturii de specialitate pe acest subiect al contratransferului, n-am citit nimic specific despre repulsie. Există mai multe motive pentru această absenţă. Repulsia în contratransfer este atât de specifică răului, încât este greu să scrii despre una fără să scrii şi despre cealaltă; deoarece răul a fost în general cu mult dincolo de investigarea psihiatrică, la fel s-a întâmplat şi cu acest sentiment specific de contratransfer[1]. Mai mult, psihoterapeuţii sunt, în general, oameni blânzi şi o astfel de reacţie negativă dramatică din partea lor ar fi ca o ameninţare pentru imaginea lor de sine. Apoi, din cauza negativităţii intense a acestei reacţii, există o tendinţă profundă a psihoterapeuţilor de a evita menţinerea relaţiilor cu clienţii răi. În cele din urmă, aşa cum am mai menţionat, foarte puţini oameni răi doresc de la început să fie clienţi ai psihoterapiei. Cu excepţia unor împrejurări extraordinare, ei vor face tot ce le stă în putinţă să fugă de iluminarea adusă de procesul terapeutic. Aşa că psihoterapeuţilor le-a fost dificil să stea prea mult timp împreună cu oamenii răi pentru a-i studia, pe aceştia sau propriile lor reacţii.

Mai există încă o reacţie pe care răul o stârneşte adesea în noi: confuzia. Descriind întâlnirea cu o persoană rea, o femeie a scris că era „ca şi cum mi-aş fi pierdut brusc capacitatea de a gândi"[2]. Încă o dată, această reacţie este una foarte potrivită. Minciuna aduce confuzie. Răul este reprezentat de

---

fascinantă pentru cercetare, deoarece răspunsul ar putea dezvălui multe despre natura şi geneza răului în fiinţele umane. Teoretic, dacă o persoană devine rea deoarece este crescută într-o casă rea, părinţii îi vor apărea copilului ca fiind normali şi nu i se va dezvolta acel sistem radar care să-l atenţioneze. De asemenea, apropierea forţată şi de lungă durată de părinţii săi răi, impusă de faptul de a fi copil, va fi suficientă pentru a distruge în timp orice mecanism preexistent de reacţie salvatoare.

1. Respingerea poate fi trăită şi în prezenţa unei boli fizice. Ea este, de pildă, răspunsul comun la lepră şi a fost studiată în raport cu reacţiile oamenilor la vederea leproşilor cu amputări sau cu alte diformităţi. Deşi psihiatrii sunt conştienţi de astfel de relaţii, ei nu au scris despre această problemă, aşa cum apare ea în relaţiile terapeutice de durată.

2. *The New Yorker*, 3 iulie 1978, p. 19.

„oamenii minciunii", ei amăgindu-i pe ceilalţi şi construind înveliş după înveliş de autoamăgire. Dacă este confuz în reacţia sa faţă de un pacient, terapeutul trebuie să se întrebe dacă acesta nu este cumva rezultatul propriei ignoranţe. Dar de asemenea este de datoria terapeutului să-şi pună întrebarea: „Oare pacientul face ceva care îmi provoacă confuzie?" Munca pe care am depus-o în cazul descris în Capitolul 4 a fost ineficientă timp de patru luni, deoarece nu am reuşit să-mi pun această întrebare.

Am afirmat că repulsia de contratransfer este o reacţie potrivită — chiar salvatoare — faţă de oamenii răi. Există o excepţie. Dacă sentimentul de confuzie poate fi stăpânit — dacă răul poate fi diagnosticat şi dacă terapeutul, ştiind cu ce se confruntă, decide să încerce să creeze o relaţie în scopul vindecării cu persoana rea — atunci şi numai atunci respingerea de contratransfer poate şi trebuie lăsată la o parte. Există o mulţime de „dacă". Încercarea de a vindeca răul nu trebuie privită ca un lucru uşor. Ea trebuie să fie făcută de pe poziţia unei remarcabile puteri psihologice şi spirituale.

Singurul motiv pentru care acest lucru poate fi făcut este acela că un terapeut care are o astfel de putere va şti că, deşi oamenii răi sunt ceva de care să te temi, ei sunt de asemenea demni de milă. Fugind mereu de lumina dezvăluirii de sine şi de vocea propriei conştiinţe, acestea sunt fiinţele umane cele mai înfricoşate. Ei îşi trăiesc viaţa într-o teroare absolută. Nu e nevoie ca ei să fie încredinţaţi iadului; ei trăiesc deja în iad[1].

1. Dumnezeu nu ne pedepseşte; ne pedepsim singuri. Cei care sunt în iad se află acolo din pricina propriei lor alegeri. Ei ar putea să iasă din el dacă ar alege acest lucru, însă valorile lor fac ca drumul de ieşire din iad să pară îngrozitor, periculos, înspăimântător de dureros şi imposibil de urmat. Aşa că ei rămân în iad, deoarece li se pare că acolo sunt în siguranţă şi că le este uşor. Ei preferă această cale. Situaţia aceasta şi psihodinamica pe care ea o implică au constituit subiectul cărţii lui C.S. Lewis, *The Great Divorce*. Ideea conform căreia oamenii se află în iad potrivit propriei alegeri nu este foarte familiară, dar în fapt reprezintă o bună psihologie şi o bună teologie.

Prin urmare, nu doar de dragul societății, ci și pentru propriul bine, trebuie făcută încercarea de a-l salva pe cel rău din iadul în care trăiește. Știind atât de puțin despre natura răului, în mod curent ne lipsește capacitatea de a-l vindeca. Neputința noastră terapeutică este greu remarcabilă, având în vedere faptul că noi nici măcar nu percepem răul ca pe o boală specifică. Una dintre tezele acestei cărți este aceea că răul poate fi definit ca o formă specifică de boală mintală și trebuie să facă subiectul unei investigații științifice la fel de intense ca aceea pe care o dedicăm altor afecțiuni psihiatrice majore.

Este natural și înțelept ca în împrejurări normale să ne ferim de mușcătura viperei. Totuși, este corect ca oamenii de știință — herpetologii experimentați — să se apropie de locul cu pricina pentru a învăța, pentru a obține venin ca să dezvolte un antidot ce va servi la protejarea ființelor umane și poate chiar să ajute evoluția șarpelui. Șerpilor le pot crește aripi și pot deveni dragoni, iar dragonii pot fi îmblânziți pentru a deveni slujitori credincioși și pașnici ai lui Dumnezeu. Dacă îl putem vedea pe cel rău ca fiind bolnav și demn de milă — dar nu mai puțin periculos — și suntem siguri pe acțiunile noastre, este potrivit să ne transformăm repulsia într-o compasiune plină de grijă pentru a-l aborda în vederea vindecării.

Revăzând cazul lui Bobby și al părinților lui după un interval de 20 de ani, mă îndoiesc că astăzi, cu toată experiența pe care am acumulat-o, aș trata acest caz în mod diferit. Încă mai cred că sarcina mea principală era să-l salvez pe Bobby de părinții lui și încă aș apela, așa cum am făcut-o și atunci, la puterea temporală pentru a împlini această sarcină. În acești 20 de ani, n-am aflat nimic care să sugereze că oamenii răi pot fi influențați rapid de alte mijloace decât de puterea brută. Ei nu răspund, cel puțin pe termen scurt, nici la bunătatea plină de blândețe, nici la altă formă de persuasiune spirituală cu care sunt eu obișnuit. Un lucru s-a schimbat însă în ultimii 20 de ani. Acum știu că părinții lui Bobby erau răi. Atunci nu știam.

Am simțit răutatea lor, dar nu aveam un nume pentru ea. Șefii mei nu au putut să mă ajute dând un nume acelui fapt cu care mă confruntam. Numele acesta nu există în vocabularul de specialitate. Ca oameni de știință, mai curând decât ca preoți, de la noi nu se așteaptă să gândim în astfel de termeni.

Când numim ceva în mod corect, acest fapt ne dă o anumită putere asupra acelui lucru[1]. Atunci când i-am văzut pe părinții lui Bobby, nu știam care este natura forței cu care aveam de-a face. Am fost revoltat, dar n-am fost curios. Am evitat să am de-a face cu ei nu doar dintr-un respect sănătos pentru acea forță, ci și pentru că mi-a fost frică de ea — nemăsurat de frică. Astăzi încă îmi este frică de ea, dar nu mai este o frică oarbă. Știindu-i numele, cunosc ceva despre dimensiunile acelei forțe. Deoarece am un teren sigur pe care să stau, îmi pot permite să fiu curios în privința naturii ei. Îmi pot permite să mă îndrept către ea. Așa că astăzi aș face ceva diferit în cazul lui Bobby. După ce aș fi reușit să-l scot pe Bobby din casa părinților lui, aș încerca, dacă aș avea ocazia, să-i spun blând, în cei mai vagi termeni, că părinții lui erau posedați de un fel de forță distructivă, îndreptată nu doar împotriva copiilor, ci și împotriva lor înșile. Și dacă s-ar întâmpla să am timpul și energia necesare, m-aș oferi să lucrez cu ei, într-o încercare de a cuceri acea forță. Dacă prin cine știe ce șansă ei ar fi de acord, aș începe să fac terapie cu ei nu deoarece acum mi-ar plăcea mai mult de ei — nici măcar pentru că aș avea o încredere mai mare în puterea mea de a-i vindeca — ci doar pentru că știind numele acelei forțe, am devenit îndeajuns de puternic să învăț și să încerc acest demers. Și este sarcina noastră „să lucrăm câmpurile pe care le cunoaștem".

1. Vezi Ursula Le Guin, *A Wizard of Earthsea*, Parnassus Press, 1968, pentru o relatare extraordinară privind puterea numirii.

Răul și păcatul

Pentru a-i înțelege mai bine pe părinții lui Bobby și pe alții ca ei, care vor fi descriși în capitolul următor, este necesar să trasăm mai întâi distincția dintre rău și păcatul comun. Nu păcatul în sine îi caracterizează pe oamenii răi, ci mai degrabă subtilitatea, persistența și consecvența păcatelor lor. Aceasta pentru că defectul central al răului nu este păcatul, ci refuzul de a-l recunoaște[1].

Părinții lui Bobby și oamenii descriși în capitolul următor, cu excepția răutății pe care o manifestă, sunt oameni dintre cei mai obișnuiți. Ei trăiesc pe aceeași stradă cu tine sau pe orice altă stradă. Ei pot fi bogați sau săraci, educați sau needucați. Personaje care nu sunt prin nimic impresionante. Nu sunt recunoscuți drept criminali. Deseori, sunt „cetățeni cu greutate" — profesori la școala de duminică, polițiști, bancheri sau membri activi în PTA[2].

Cum se poate întâmpla așa ceva? Cum pot să fie răi și să nu fie recunoscuți drept criminali? Cheia stă în cuvântul „recunoscuți". Sunt criminali prin aceea că ei comit „crime" împotriva vieții și a entuziasmului vieții. Dar cu câteva rare excepții — cum ar fi cazul lui Hitler — atunci când dobândesc o extraordinară putere politică, ce îi plasează dincolo de constrângerile vieții obișnuite, „crimele" lor sunt atât de subtile și ascunse, încât ele nu pot fi în mod clar recunoscute drept crime. Tema ascunderii și acoperirii va tot apărea de-a lungul cărții. Ea constituie fundamentul titlului *Psihologia minciunii*.

Am petrecut mult timp lucrând în închisori cu criminali recunoscuți. Aproape niciodată nu i-am văzut ca fiind oameni răi. În mod clar ei erau distructivi și deseori își repetau actele distructive. Dar exista ceva aleatoriu în distructivitatea lor.

---

1. Jung descrie răul ca fiind refuzul de a „întâlni" Umbra.

2. PTA este cea mai extinsă organizație de asistență voluntară pentru copii din SUA. Alcătuită din părinți, educatori, studenți și alte persoane ce activează în școli și comunități, principalul scop al organizației este acela de a aduce în prim-plan obligațiile națiunii americane față de copii. (*N. trad.*)

Mai mult, deşi faţă de autorităţi ei îşi neagă în general responsabilitatea pentru faptele lor rele, există totuşi o anumită deschidere în ticăloşia lor. Ei înşişi sunt gata să sublinieze acest lucru, pretinzând că au fost prinşi tocmai pentru că sunt „criminali cinstiţi". Adevăratul rău, vă vor spune ei, este întotdeauna în afara închisorii. În mod clar, aceste afirmaţii sunt autojustificatoare. Dar eu cred că ele sunt de asemenea corecte.

Oamenilor din închisoare li se poate pune aproape întotdeauna un diagnostic psihiatric standard, de un fel sau altul. Diagnosticele acoperă toată gama şi corespund, în termeni profani, unor trăsături precum nebunia, impulsivitatea, agresivitatea sau lipsa de discernământ. Bărbaţii şi femeile despre care voi discuta, precum părinţii lui Bobby, nu au astfel de defecte clare şi nu se încadrează în mod clar în compartimentele rutinei noastre psihiatrice. Aceasta nu pentru că răul lor este clasificat drept sănătos, ci pur şi simplu pentru că nu am găsit încă o definiţie a bolii lor.

După ce am făcut distincţia între oamenii răi şi criminali, voi face, bineînţeles, distincţia dintre răul ca trăsătură de caracter şi faptele rele. Cu alte cuvinte, nu faptele rele sunt cele care fac o persoană să fie rea. Altfel, cu toţii am fi răi, pentru că toţi facem lucruri rele. Păcatul este definit cel mai generic drept „ratarea ţintei". Aceasta înseamnă că păcătuim de fiecare dată când nu reuşim să lovim centrul ţintei. Păcatul este nici mai mult, nici mai puţin decât eşecul de a fi întotdeauna perfect. Deoarece este imposibil să fim mereu perfecţi, cu toţii suntem păcătoşi. În mod obişnuit, nu reuşim să facem tot ce ne stă în putinţă şi cu fiecare eşec comitem o anume crimă împotriva lui Dumnezeu, a vecinilor noştri, a noastră, dacă nu chiar împotriva legii.

Bineînţeles, există crime de o amplitudine mai mare sau mai mică. Este însă o greşeală să ne gândim la păcat sau la rău ca fiind o chestiune de grad. Poate părea mai puţin odios să înşeli un bogat decât un sărac, dar înşelăciunea tot înşelăciune rămâne. Există diferenţe în faţa legii între o afacere

frauduloasă, declararea de deduceri false din impozitul pe venit, copierea la un examen, a-i spune soției că ai muncit până târziu, când tu de fapt i-ai fost infidel sau a-i spune soțului (sau ție însăți) că n-ai avut timp să-i iei hainele de la curățătorie, când tu, de fapt, ai petrecut o oră la telefon cu vecina ta. Sigur, unele fapte sunt mai scuzabile decât altele — și probabil foarte multe dintre ele beneficiază de anumite circumstanțe — dar rămâne faptul că toate sunt minciuni și trădări. Dacă tu ești suficient de atent încât să nu fi făcut niciunul dintre aceste lucruri de curând, atunci întreabă-te dacă nu cumva te-ai mințit pe tine însuți. Sau dacă nu cumva te-ai tras singur pe sfoară. Sau poate că ai făcut mai puțin decât ai fi putut — ceea ce înseamnă autotrădare. Fii perfect onest cu tine însuți și îți vei da seama de păcatul tău. Dacă nu îți dai seama de el, atunci nu ești perfect onest cu tine însuți, fapt care este el însuși un păcat. Nu avem scăpare: cu toții suntem păcătoși[1].

Dacă oamenii răi nu pot fi definiți prin ilegalitatea faptelor lor sau prin mărimea păcatelor lor, atunci cum am putea noi să-i definim? Răspunsul constă în consistența păcatelor

1. Deși s-a abuzat frecvent și chiar cu răutate de ea, probabil cea mai mare frumusețe a doctrinei creștine stă în felul în care înțelege ea păcatul. Este vorba despre două abordări complementare. Pe de o parte, ea insistă asupra naturii păcătoase a omului. Prin urmare, orice creștin autentic se va considera un păcătos. Faptul că mulți „creștini" devotați din diferite culte nu se consideră în sufletul lor păcătoși nu trebuie privit ca un eșec al doctrinei, ci ca un eșec al individului de a începe să trăiască conform acelei doctrine. Vom vorbi mai târziu despre răul în viziunea creștină. Pe de altă parte, doctrina creștină insistă de asemenea asupra faptului că păcatele noastre ne sunt iertate — cel puțin atâta timp cât ne căim pentru ele. Dându-ne seama cu adevărat de mărimea păcătoșeniei noastre, s-ar putea să ne simțim copleșiți de deznădejde dacă nu am crede în același timp în natura iertătoare și milostivă a Dumnezeului creștin. Prin urmare, Biserica, atunci când se găsește pe calea corectă, va stărui la nesfârșit asupra faptului că fiecare păcat care a fost comis, oricât de mic (un proces cunoscut sub numele de „scupulozitate excesivă"), este totuși un păcat. Deoarece Dumnezeu ne iartă, neputința de a ne ierta pe noi înșine înseamnă a ne situa la un nivel mai înalt decât Dumnezeu — căzând, prin urmare, în păcatul unei mândrii pervertite.

lor. Deşi de obicei sunt subtile, distructivitatea lor este remarcabil de puternică. Acest lucru se întâmplă deoarece aceia care „au trecut peste linie" sunt caracterizaţi prin refuzul *absolut* de a tolera ideea propriei păcătoşenii.

Am vorbit despre George, *binecuvântat cu sentimentul de vinovăţie*, care a reuşit să se întoarcă din drumul lui către rău. Deoarece era dispus — cel puţin într-un grad rudimentar — să tolereze ideea propriei păcătoşenii, el a reuşit să respingă pactul cu diavolul. Dacă nu ar fi simţit durerea dată de „vinovăţiile" pe care le trăia după încheierea pactului, deteriorarea lui morală ar fi continuat. Mai mult decât orice altceva, sentimentul propriei păcătoşenii ne apără pe fiecare dintre noi de a urma o deteriorare similară. Aşa cum am scris în altă parte:

„Fericiţi sunt cei săraci cu duhul" a început să spună Iisus în momentul în care s-a adresat mulţimilor. Ce a vrut el să spună prin acest cuvânt de început?... Ce este atât de măreţ în a te simţi mic pe tine însuţi, în a avea acest sentiment al propriului păcat? Dacă te întrebi acest lucru, poate îţi este de folos să-ţi aminteşti de farisei. Ei erau bogăţaşii din vremea lui Iisus. Ei nu se simţeau săraci cu duhul. Ei simţeau că au totul, că sunt cei care cunosc cum merg lucrurile, cei care merită să fie conducătorii culturali în Ierusalim şi Palestina. Ei au fost cei care l-au omorât pe Iisus.

Cei săraci cu duhul nu comit răul. Răul nu este comis de oameni care se simt nesiguri în privinţa dreptăţii lor, care îşi pun întrebări asupra propriilor motive, care se îngrijorează de faptul că se pot trăda pe ei înşişi. Răul în această lume este comis de bogăţaşii spiritului, de fariseii din zilele noastre, de aceia ce-şi dau singuri dreptate şi cred despre sine că sunt fără păcat, deoarece nu sunt dispuşi să sufere disconfortul unei autoexaminări semnificative.

Oricât de neplăcut ar fi, sentimentul păcatului personal este ceea ce ne face să ne ţinem în frâu păcatul. Uneori, acest lucru este foarte dureros, dar el reprezintă o mare binecuvântare, deoarece este singura gardă eficientă împotriva înclinaţiei noastre spre rău. Sfânta Thérèse de Lisieux spune foarte frumos

acest lucru, în felul ei blând: „Dacă vrei să porți senin încercarea de a-ți displăcea ție însuți, atunci vei fi pentru Iisus un plăcut loc de adăpostire."[1]

Cel rău nu își poate purta senin încercarea de a-i fi neplăcut lui însuși. De fapt, nu o poate purta deloc. Nu pot, de pildă, să detectez niciun pic de autoînvinovățire la părinții lui Bobby. Și asta pe lângă refuzul lor de a-și judeca răutatea.

Ticăloșia oamenilor are multe forme. Ca rezultat al refuzului de a tolera sentimentul propriei păcătoșenii, cel rău devine un sac fără fund, lacom de păcat. Am întâlnit, de pildă, în cariera mea, oameni extrem de lacomi. În astfel de cazuri, ei sunt atât de zgârciți, încât „darurile" lor pot fi ucigătoare. În *Drumul către tine însuți* am sugerat faptul că păcatul de bază este lenea. În următoarea secțiune, am sugerat că el ar putea fi mândria — deoarece toate păcatele pot fi îndreptate, cu excepția păcatului de a crede că ești fără păcat. Dar poate că această problemă — care păcat este cel mai mare — este, la un anumit nivel, o chestiune de discutat. Toate păcatele trădează și ne izolează de divinitate sau de creaturile din preajma noastră. Așa cum spunea un profund gânditor religios, orice păcat „ne poate afunda în iad":

... Există o stare a sufletului împotriva căreia Iubirea însăși este neputincioasă, deoarece ea împietrește sufletul în fața Iubirii. Iadul este în mod esențial o stare pe care ne-o însușim noi înșine: o stare de separare totală de Dumnezeu, care este rezultatul nu al repudierii omului de către Dumnezeu, ci al repudierii lui Dumnezeu de către om și este o repudiere eternă deoarece a devenit în ea însăși de nezdruncinat. Există analogii cu experiențele umane: ura, care este atât de oarbă, atât de întunecată, încât Iubirea o face doar să fie și mai violentă; mândria, care este atât de împietrită încât umilința o face să fie și mai disprețuitoare; apatia — ultima, dar nu cea din urmă —, care ia în posesie personalitatea omului și pe care nici o criză, nici un apel,

1. Marylin von Waldener și M. Scott Peck, „What Return Can I Make?", nepublicată încă.

nici un îndemn nu o poate urni spre activitate, ci din contră, o face să se îngroape și mai adânc în imobilitatea sa. Așa se întâmplă și cu sufletul și Dumnezeu; mândria poate să se întărească în iad, ura poate deveni mai puternică în iad, fiecare dintre cele șapte rădăcini ale acțiunii greșite pot să se întărească în iad și, nu în cele din urmă, lenea, care vine din plictiseala de lucrurile divine, apatia care nu poate fi tulburată de căință, chiar dacă sufletul înțelege abisul în care se prăbușește, deoarece de prea multă vreme, poate în lucruri mici, el s-a obișnuit să refuze orice l-ar putea costa vreun efort. Fie ca Dumnezeu în mila Lui să ne salveze de aceasta.[1]

O trăsătură predominantă a comportamentului celor pe care eu îi numesc răi este găsirea unui țap ispășitor. Deoarece în inimile lor ei se consideră dincolo de reproș, acești oameni trebuie să lovească pe oricine le aduce reproșuri. Ei îi sacrifică pe ceilalți pentru a-și păstra propria imagine de perfecțiune. Să luăm exemplul simplu al unui băiat de 6 ani, care-și întreabă tatăl: „Tată, de ce-ai făcut-o pe bunica «javră»?" „Ți-am spus să nu mă mai superi", se răstește tatăl. „Acum o să-ți primești pedeapsa. Am să te învăț să nu mai folosești un limbaj atât de urât, am să-ți spăl gura cu săpun. Poate asta te va învăța să vorbești cum trebuie și să-ți ții gura închisă când ți se spune." Îmbrâncindu-l pe copil până în baie, tatăl îi aplică pedeapsa menționată. Răul a fost comis în numele „cuvenitei discipline".

Găsirea țapului ispășitor este un mecanism pe care psihiatrii îl numesc proiecție. Întrucât cei răi, în sinea lor, se simt fără greșeală, este inevitabil ca ei să intre în conflict cu lumea, conflict pe care-l vor percepe invariabil ca fiind din vina lumii. Deoarece ei trebuie să-și nege propria răutate, îi vor percepe pe ceilalți ca fiind răi. Ei *proiectează* propriul rău asupra lumii. Nu gândesc niciodată despre sine că sunt răi; pe

1. Gerald Vann, *The Pain of Christ and the Sorrow of God,* Temple Gate Publishers, Springfield, Illinois, copyright Aquin Press, 1947, pp. 54–55.

de altă parte, ei văd mult rău în ceilalți. Tatăl percepe blasfemia și necurăția ca existând în fiul său și trece la acțiune pentru a curăța „murdăria" fiului său. Tatăl proiectează propria-i murdărie asupra fiului, iar apoi își atacă fiul în numele faptului de a fi un bun părinte.

Deseori, răul este comis pentru a găsi un țap ispășitor, iar oamenii pe care îi etichetezi ca fiind răi sunt găsitori cronici de țapi ispășitori. În *Drumul către tine însuți*, definesc răul ca fiind „un exercițiu de putere politică — ca o impunere a propriei voințe asupra celorlalți printr-o coerciție fățișă sau mascată — pentru a evita... dezvoltarea spirituală"*. Cu alte cuvinte, cei răi îi atacă pe ceilalți în loc să se confrunte cu propriile eșecuri. Dezvoltarea spirituală necesită recunoașterea nevoii de dezvoltare. Dacă nu reușim să recunoaștem acest lucru, nu avem nicio altă opțiune decât aceea de a încerca să eradicăm dovada imperfecțiunii noastre[1].

Un lucru destul de straniu este acela că oamenii răi sunt deseori distructivi deoarece încearcă să distrugă răul. Problema este că ei repereză greșit locul răului. În loc să-i distrugă pe ceilalți, ei ar trebui să distrugă boala din ei înșiși. Pentru că

---

* Ed. cit., p. 248. (*n. trad.*).

1. Ernest Becker, în ultima sa lucrare, *Escape from Evil (Evadarea din rău)*, Macmillan, 1965, sublinia rolul esențial pe care îl are găsirea de țapi ispășitori în geneza răului uman. Cred că el se înșală atunci când se concentrează exclusiv asupra fricii de moarte, ca fiind singurul motiv pentru găsirea țapilor ispășitori. Într-adevăr, cred că frica de autocritică este un motiv mult mai puternic. Deși Becker nu spune acest lucru, el trebuie să fi echivalat frica de autocritică cu frica de moarte. Autocritica este o chemare spre o schimbare de personalitate. Când critic o parte din mine, îmi iau obligația să schimb acea parte. Dar procesul schimbării personalității este unul dureros. Este ca moartea. Vechiul model al personalității trebuie să moară pentru ca noul model să-i ia locul. Omul rău este patologic atașat de *status-quo*-ul personalității lui, pe care în narcisismul său îl vede ca fiind perfect. Cred că este destul de posibil ca oamenii răi să perceapă chiar o schimbare foarte mică în sinele lor iubit ca pe o anihilare totală. În acest sens, amenințarea autocriticii poate fi simțită de cel rău ca fiind sinonimă cu amenințarea sfârșitului. Pe măsură ce vom trata mai profund subiectul narcisismului, va deveni mai clar cum se întâmplă acest lucru.

viața le amenință deseori imaginea de sine perfectă, ei sunt angajați în distrugerea și ura pentru această viață — de obicei, în numele corectitudinii. Greșeala însă nu constă atât de mult în faptul că ei urăsc viața, cât în faptul că *nu* urăsc partea păcătoasă din ei înșiși. Mă îndoiesc că părinții lui Bobby au dorit în mod conștient să-l ucidă pe Stuart sau pe Bobby. Presupun că dacă i-aș fi cunoscut mai bine aș fi descoperit că modelul lor de comportament criminal era complet dictat de o formă extremă de autoprotejare, din cauza căreia îi sacrifică invariabil pe ceilalți, și nu pe ei înșiși.

Care este cauza acestui refuz al dușmăniei de sine, a acestui refuz de a nu-ți fi pe plac ție însuți, care pare să fie păcatul central aflat la rădăcina comportamenului de găsire de țapi ispășitori al acelora pe care eu îi numesc răi? Cauza nu este, cred, absența conștiinței. Există oameni, atât în închisoare, cât și în afara închisorii, cărora se pare că le lipsește cu totul conștiința sau supraeul. Psihiatrii îi numesc psihopați sau sociopați. Fără să simtă nicio vină, ei nu numai că fac crime, dar deseori întreprind acest lucru într-o stare de abandonare nepăsătoare. Nu prea există un model sau un înțeles pentru comportamentul lor criminal; el nu este caracterizat de căutarea unui țap ispășitor. Lipsiți de conștiință, psihopații par să fie supărați sau îngrijorați de foarte puține lucruri — inclusiv de propriul comportament criminal. Ei par să fie la fel de fericiți în închisoare sau în afara ei. Ei încearcă să-și ascundă crimele, dar eforturile le sunt deseori neînsemnate, neglijente și prost planificate. Deseori, despre ei se spune că sunt „imbecili moral" și aproape există un fel de inocență în lipsa lor de îngrijorare și preocupare.

Nu la fel se întâmplă cu aceia pe care eu îi numesc răi. Dedicați total păstrării propriei imagini perfecte de sine, ei sunt angajați neîncetat în efortul de a menține aparența unei purități morale. Ei sunt foarte grijulii cu acest lucru. Sunt extrem de sensibili la normele sociale și la ce ar putea gândi ceilalți

despre ei. Ca şi părinţii lui Bobby, ei se îmbracă bine, merg la muncă la timp, îşi plătesc impozitele şi din afară par să trăiască vieţi aflate dincolo de orice reproş.

Cuvintele „imagine", „aparenţă" şi „din afară" sunt cruciale pentru a înţelege moralitatea celor răi. Deşi pare să le lipsească orice motivaţie de *a fi* buni, ei doresc intens să apară ca fiind buni. „Bunătatea" lor este doar la nivel de pretenţie. Este, de fapt, o minciună. De aceea ei sunt „oameni ai minciunii".

De fapt, minciuna nu este destinată atât de mult să-i amăgească pe ceilalţi, cât amăgirii de sine. Ei nu pot sau nu vor tolera durerea unor reproşuri aduse lor. Eticheta după care îşi conduc viaţa este menţinută ca o oglindă în care să-şi vadă reflectată o imagine corectă. Totuşi, autoamăgirea n-ar fi necesară dacă cei răi n-ar fi conştienţi de bine şi de rău. Mintim doar atunci când încercăm să acoperim ceva despre care ştim că este ilicit. Minciuna trebuie să fie precedată de o anume formă rudimentară de conştiinţă. Nu este nevoie să ascundem ceva dacă n-am şti dinainte că trebuie ascuns.

Ajungem acum la un fel de paradox. Am spus că oamenii răi se percep pe sine ca fiind perfecţi. În acelaşi timp însă, eu cred că ei au un sentiment nemărturisit al naturii lor rele. Într-adevăr, este vorba chiar de acest sentiment de care ei încearcă din răsputeri să fugă. Elementul esenţial al răului nu îl reprezintă absenţa sentimentului păcatului sau imperfecţiunea, ci lipsa disponibilităţii de a tolera acest sentiment. În acelaşi timp, cei răi sunt conştienţi de răul lor şi încearcă cu disperare să evite conştientizarea acestuia. În loc de o lipsă fericită a simţului moralităţii, ca la psihopaţi, ei sunt angajaţi continuu în dosirea dovezilor răului lor sub covorul propriei conştiinţe. Pentru tot ceea ce au făcut, părinţii lui Bobby găsesau un raţionament — o acoperire destul de bună pentru ei înşişi, chiar dacă nu la fel de bună şi pentru mine. Problema nu constă într-un defect al conştiinţei, ci în efortul de a-i nega conştiinţei ceea ce i se cuvine. Devenim răi încercând să ne ascundem de noi înşine. Ticăloşia celui rău nu este comisă în

mod direct, ci indirect, ca parte a procesului de mușamalizare. Răul nu își are originea în absența vinovăției, ci în efortul de a scăpa de ea.

Deseori se întâmplă ca cel rău să poată fi recunoscut chiar prin deghizarea lui. Minciuna poate fi recunoscută înainte de a afla de fapta rea pe care ea este destinată s-o ascundă — recunoaștem acoperirea înaintea faptei. Vedem zâmbetul care ascunde dușmănia, manierele șlefuite și alunecoase care maschează furia, mănușa de catifea care acoperă pumnul. Deoarece astfel de oameni sunt atât de experimentați în deghizare, rareori este posibilă reperarea maliţiozităţii răului. Deghizarea este de obicei impenetrabilă. Dar putem surprinde licăriri „ale jocului nefiresc de-a v-ați ascunselea în obscuritatea sufletului, joc în care sufletul uman singur evadează, se evită pe sine, se ascunde de sine"[1].

În *Drumul către tine însuți*, am sugerat faptul că lenea sau dorința de a scăpa de „suferința legitimă" stă la rădăcina tuturor bolilor mintale. Aici discutăm de asemenea despre evitarea durerii și fuga din fața ei. Ceea ce îi distinge pe cei răi de restul păcătoșilor care sunt bolnavi mental este un tip specific de durere de care ei fug. Ei, în general, nu sunt oameni care evită durerea sau oameni leneși. Dimpotrivă, se căznesc mai mult decât majoritatea dintre noi în efortul lor continuu de a obține și de a menține o imagine de înaltă respectabilitate. Ei pot fi dispuși, chiar tânjesc, să depună mari eforturi în

1. Martin Buber, *Good and Evil*, ed. cit., p. 111. Deoarece motivația principală a răului este deghizarea, unul dintre locurile în care este cel mai probabil să fie găsiți oamenii răi este Biserica. Ce cale mai bună de a-și ascunde propriul rău de sine și de asemenea de ceilalți există decât aceea de a fi diacon sau de a ocupa o altă funcție creștină foarte vizibilă în cultura noastră? În India, presupun că individul rău va manifesta o tendință similară de a fi un „bun" hindus sau un „bun" musulman. Nu vreau deloc să afirm faptul că cei răi nu ar fi altceva decât o minoritate printre oamenii religioși sau că motivațiile religioase ale celor mai mulți oameni ar fi în vreun fel contrafăcute. Vreau doar să spun că oamenii răi tind să graviteze în jurul pietății pentru deghizarea și ascunderea pe care aceasta le-o oferă.

căutarea unui statut social. Există un singur fel de durere pe care ei nu o pot tolera: durerea propriei conştiinţe, durerea de a-şi da seama de păcatele şi de imperfecţiunea lor.

Deoarece ei vor face aproape orice pentru a evita durerea care provine din autoexaminare, în împrejurări normale cei răi sunt ultimii oameni care ar veni vreodată să facă psihoterapie. Cei răi urăsc lumina — lumina bunătăţii care li se arată, lumina privirii atente care îi expune, lumina adevărului care penetrează amăgirea lor. Psihoterapia este un proces de luminare prin excelenţă. Cu excepţia unor motivaţii extrem de încurcate, o persoană rea va alege orice alt drum ce se poate imagina decât spre canapeaua psihiatrului. Supunerea la o disciplină de autoobservaţie cerută de psihanaliză i se pare ca un fel de sinucidere. Cel mai important motiv pentru care ştim atât de puţin din punct de vedere ştiinţific despre răul uman este acela că răul este extrem de potrivnic studierii sale.

Dacă defectul central al individului rău nu ţine de conştiinţă, atunci unde se găseşte el? Problema psihologică esenţială a răului uman, cred eu, constă într-o varietate particulară de narcisism.

Narcisismul şi voinţa

Narcisismul sau preocuparea de sine ia multe forme. Unele dintre ele sunt normale. Unele sunt normale în copilărie, dar nu şi la maturitate. Unele au un caracter mai patologic decât altele. Subiectul este la fel de complex pe cât este de important. Nu stă în intenţia acestei cărţi să prezinte o perspectivă echilibrată asupra acestei teme, aşa că vom începe imediat cu o variantă patologică pe care Erich Fromm o numea „narcisism malign".

Narcisismul malign este caracterizat printr-o voinţă nesupusă. Toţi adulţii sănătoşi mintal se supun într-un fel sau altul la o instanţă mai înaltă decât ei înşişi, Dumnezeu, Adevărul, Iubirea sau unui alt ideal. Ei fac ceea ce Dumnezeu doreşte ca

ei să facă mai degrabă decât ceea ce doresc ei înșiși. „Facă-se voia Ta, nu voia mea" spune o persoană supusă lui Dumnezeu. Ei cred în ceea ce este adevărat mai degrabă decât în ceea ce le-ar plăcea să fie adevărat. Spre deosebire de părinții lui Bobby, pentru indivizii sănătoși ceea ce iubesc devine mai important decât orice răsplată. Pe scurt, într-un grad mai mare sau mai mic, toți indivizii sănătoși mintal se supun cerințelor propriei conștiințe. Nu la fel se întâmplă însă cu cei răi. În conflictul dintre vinovăția proprie și voință, vinovăția trebuie să plece, iar voința trebuie să învingă.

Cititorul poate va fi izbit de extraordinara voință a oamenilor răi. Ei sunt bărbați și femei care au în mod evident o voință puternică, fiind hotărâți să-și urmeze calea. Există o putere remarcabilă în felul în care ei încearcă să-i controleze pe ceilalți[1].

Teologii vorbesc despre rău ca fiind o consecință a liberului arbitru. Când Dumnezeu ne-a creat după propriul său chip, dându-ne libertatea de alegere, El a fost nevoit să le lase oamenilor și opțiunea răului. Problema poate fi văzută de asemenea în termenii secularizați ai unei teorii evoluționiste. „Voința" creaturilor mai puțin evoluate pare a fi în mare parte

1. Controlul total pe care-l dorește cel rău este bine exprimat de mitul mormon în care lui Cristos și lui Satan li se cere să se prezinte la Dumnezeu cu un plan privitor la rasa umană aflată la începutul ei. Planul lui Satan era simplu (cam în felul în care ar gândi mulți mari oameni de afaceri și conducători militari): Dumnezeu are armate de îngeri la comanda sa; în felul acesta, el poate da câte un înger cu putere represivă asupra fiecărui om și nu va avea probleme în a-i ține sub ascultare. Planul lui Cristos era radical diferit și mult mai imaginativ (și biofil cu același timp): „Să le acordăm oamenilor liber arbitru și să-i lăsăm să facă ce vor", a propus el, „dar permite-mi să trăiesc și să mor ca unul dintre ei, atât pentru ca ei să aibă un exemplu al felului în care să trăiască, cât și ca exemplu al felului în care Tu ai grijă de ei." Dumnezeu, bineînțeles, a ales planul lui Cristos ca fiind mai creativ, iar Satan s-a răsculat împotriva acestei alegeri. Natura celor răi, care dorește să controleze totul, este de asemenea tratată pe larg de Marguerite Shuster, în disertația sa nepublicată „Power, Pathology and Paradox", Fuller Theological Seminary, 1977.

sub controlul instinctelor lor. Când oamenii au evoluat din maimuțe, ei au depășit în bună măsură controlul instinctelor, ajungând la liber arbitru. Această evoluție îi pune pe oameni fie în poziția de a face în totalitate doar ceea ce vor, fie de a căuta noi mijloace de autocontrol prin supunerea la principii mai înalte. Dar aceasta tot ne lasă cu întrebarea de ce unele ființe umane pot să dobândească o astfel de supunere, în timp ce altele nu pot.

Într-adevăr, este foarte tentant să credem că problema răului are legătură cu însăși voința. Poate că individul rău este născut cu o voință mai puternică, fiindu-i astfel imposibil să-și supună vreodată voința. Eu cred totuși că este o caracteristică a tuturor „marilor" oameni de a avea o voință extrem de puternică, indiferent dacă măreția lor este orientată spre bine sau spre rău. Voința puternică a lui Iisus — puterea și autoritatea — radiază din Evanghelii la fel cum voința lui Hitler radiază din *Mein Kampf*. Dar voința lui Iisus era cea a Tatălui Său, iar voința lui Hitler îi aparținea doar lui însuși. Distincția crucială este aceea între „disponibilitate și încăpățânare"[1].

Acest refuz încăpățânat de a nu se supune ce caracterizează narcisismul malign este descris în povestirea despre Satan, cât și în cea despre Cain și Abel. Satan a refuzat să se supună judecății lui Dumnezeu, conform căreia Hristos îi era superior. Faptul că Hristos era preferat însemna că Satan nu era. Satan era mai mic decât Hristos în ochii lui Dumnezeu. Pentru ca Satan să accepte judecata lui Dumnezeu el ar fi trebuit să-și accepte propria imperfecțiune. El nu putea face asta sau nu voia. Era de negândit ca el să fie imperfect. Prin urmare, îi era imposibil să se supună, răzvrătirea și căderea fiind inevitabile. La fel, acceptarea de către Dumnezeu a sacrificiului lui Abel implica o critică adusă lui Cain: Cain era mai mic decât Abel în ochii lui Dumnezeu. Deoarece a refuzat să-și

1. Dr. Gerald G. May, *Will and Spirit*, Harper & Row, 1982.

recunoască imperfecțiunea, la fel ca și Satan, era inevitabil pentru Cain să ia legea în propriile-i mâini și să ucidă. Similar, într-un mod de obicei mai subtil, toți cei răi iau de asemenea legea în mâinile lor pentru a distruge viața sau entuziasmul, de a trăi în apărarea imaginii de sine narcisiste.

„Înaintea căderii stă mândria", s-a spus, și bineînțeles oamenii obișnuiți numesc mândrie ceea ce noi am numit cu imaginativul termen psihiatric „narcisism malign". Mergând la rădăcina răului, nu este o întâmplare faptul că autoritățile bisericești au considerat în general mândria ca fiind primul dintre păcate. Prin păcatul mândriei ei nu înțeleg în general împlinirea legitimă de care cineva se va bucura după o treabă bine făcută. În timp ce o astfel de mândrie, la fel ca și narcisismul normal, poate avea defectele sale, pe de altă parte ea reprezintă o încredere în sine sănătoasă, provenită dintr-un simț real al valorii personale. Eu vorbesc mai degrabă de un fel de mândrie care neagă în mod nerealist natura noastră păcătoasă și imperfecțiunea noastră inerentă — un fel de mândrie sau aroganță care îi împinge pe oameni să respingă și chiar să atace judecata implicată de dovezile de zi cu zi ale propriilor greșeli. În ciuda rezultatelor, părinții lui Bobby nu vedeau nicio greșeală în felul în care avuseseră grijă de copil. Folosind cuvintele lui Buber, cei care suferă de un narcisism malign insistă asupra „afirmării independente a fiecărei concluzii"[1].

Care este cauza acestei mândrii pline de trufie, a acestei arogante imagini de sine perfecte, a acestui tip de narcisism malign? De ce el îi afectează doar pe puțini oameni, în timp ce majoritatea par să scape din cleștii lui? Nu știu. În ultimii 15 ani, psihiatrii au început să dea din ce în ce mai multă atenție fenomenului narcisismului, dar înțelegerea noastră asupra subiectului este încă la început. Nu am reușit încă, de pildă, să distrugem diferitele tipuri de preocupare de sine

1. *Good and Evil*, ed. cit., p. 136.

exagerată. Există mulți oameni care sunt în mod clar — chiar grosolan — narcisici într-un fel sau în altul, dar nu sunt răi. Tot ce pot să spun în această privință este faptul că trăsătura particulară a narcisismului ce-i caracterizează pe oamenii răi pare a fi una care afectează voința în mod special. Asupra motivului pentru care o persoană este victima acestui tip de narcisism sau a altuia nu pot decât să fac o presupunere vagă.

Din experiența mea, răul pare să existe în familie. Persoana descrisă în Capitolul 4 avea părinți răi. Dar tiparul familial, chiar dacă este corect descris, nu rezolvă nimic din vechea controversă „înnăscut *versus* dobândit". Răul apare în familie deoarece este genetic și deci moștenit? Sau deoarece este învățat de copilul care-și imită părinții? Sau poate este o apărare împotriva părinților? Și cum putem explica faptul că mulți dintre copiii părinților răi, deși de obicei îngroziți, nu sunt răi? Nu știu și nu vom ști până când nu se va depune un efort enorm de cercetare științifică, extrem de migăloasă.

Totuși, o teorie importantă asupra genezei narcisismului patologic susține că acesta este un fenomen defensiv. Deoarece aproape toți copiii demonstrează o multitudine formidabilă de caracteristici narcisice, se presupune că narcisismul este o etapă pe care, în general, „o depășim" în cursul unei dezvoltări normale, într-o copilărie stabilă, în grija unor părinți iubitori și înțelegători. Dacă părinții sunt cruzi și neiubitori sau în cazul în care copilăria este traumatizantă în vreun fel, se crede că narcisismul infantil va fi păstrat ca un fel de fortăreață psihologică, menită să protejeze copilul împotriva vicisitudinilor vieții sale intolerabile. Această teorie s-ar putea aplica foarte bine și genezei răului uman. Constructorii catedralelor medievale plasau pe contraforți figuri de garguie — ele însele simboluri ale răului — pentru a alunga spiritele unui rău mai mare. La fel, copiii ar putea deveni răi pentru a se apăra pe sine împotriva atacurilor violente ale părinților care sunt răi. Este posibil, prin urmare, să gândim răul uman — sau o parte a lui — ca fiind un fel de gargui psihologic.

Există însă și alte feluri de a privi geneza răului uman. În realitate, unii dintre noi sunt foarte buni, iar alții sunt foarte răi, iar majoritatea se află undeva pe la mijloc. Am putea gândi că binele și răul uman sunt un fel de continuum. Ca indivizi, putem parcurge într-o direcție sau alta acest continuum. Tot așa cum există tendința ca cel bogat să devină și mai bogat, iar cel sărac să devină și mai sărac, există tendința ca cel bun să devină mai bun, iar cel rău să devină mai rău. Erich Fromm vorbește mai mult despre aceste chestiuni:

Capacitatea noastră de a alege se schimbă în mod constant, în funcție de acțiunile din viața noastră. Cu cât vom continua mai mult să luăm decizii rele, cu atât inima noastră se va împietri; cu cât mai frecvent vom lua decizii corecte, cu atât inima noastră se va îmblânzi — sau poate, mai bine spus, va începe să trăiască... Cu fiecare pas în viață prin care îmi crește încrederea în sine, integritatea, curajul, convingerea, va crește și capacitatea mea de a alege alternativa dezirabilă, până când în cele din urmă va deveni mai dificil pentru mine să aleg indezirabilul decât acțiunea dezirabilă. Pe de altă parte, fiecare act de renunțare și lașitate mă slăbește, deschide calea pentru mai multe concesii și în cele din urmă libertatea este pierdută. Între cele două extreme, cea în care nu mai pot face un act greșit și cea în care mi-am pierdut libertatea de a alege acțiunea corectă, există nenumărate grade ale libertății de alegere. În viață, gradul libertății de alegere este diferit la orice moment. Dacă gradul libertății de a alege binele este mare, e nevoie de mai puțin efort pentru a alege binele. Dacă este mic, va fi nevoie de un efort mai mare, de ajutorul celorlalți și de împrejurări favorabile... Majoritatea oamenilor nu reușesc în arta de a trăi, dar nu din cauza faptului că ei ar fi în mod inerent răi sau pentru că ar fi lipsiți de voința de a duce o viață mai bună; ei eșuează deoarece nu s-au trezit și nu și-au dat seama că stau la o răscruce de drumuri și trebuie să se decidă. Ei nu sunt conștienți atunci când viața le pune o întrebare și au încă mai multe posibilități de răspuns. Apoi, cu fiecare pas pe drumul greșit, devine din ce în ce mai dificil pentru ei să admită faptul că sunt pe drumul greșit, deseori doar pentru că trebuie să se întoarcă la

prima cotitură greșită și trebuie să accepte faptul că au risipit energie și timp[1].

Fromm vedea geneza răului uman ca pe un proces în dezvoltare: noi nu suntem creați sau forțați să fim răi, ci devenim răi cu încetul, de-a lungul timpului, prin lungi serii de alegeri. Eu susțin perspectiva lui — în special accentul pe care-l pune pe alegere și voință. Cred că ea este corectă atât cât se poate. Dar nu cred că reprezintă întregul adevăr despre chestiunea respectivă. Pe de o parte, ea nu ține cont de forțele extraordinare care tind să formeze ființa unui copil înainte ca el să aibă prea multe posibilități de a-și exercita voința printr-o adevărată libertate de alegere. Pe de altă parte, poate că subestimează chiar puterea voinței.

Am văzut cazuri în care un individ a făcut o alegere rea fără vreun motiv aparent, în afară de pura dorință de a-și exercita libertatea voinței. Este ca și cum oamenii și-ar spune lor înșile: „Știu care ar fi acțiunea corectă în această situație, dar nici în ruptul capului nu am să mă îngrădesc cu noțiuni de moralitate sau chiar cu propria-mi conștiință. Dacă am să fac lucrul cel bun, ar fi pentru că așa e bine. Dar dacă am să fac lucrul cel rău, ar fi pentru că așa vreau eu. Prin urmare, am să fac răul deoarece am libertatea să-l fac."

Malachi Martin, descriind lupta unui om de a se elibera de posedare, dă cea mai bună descriere a voinței umane în acțiune pe care o cunosc:

Dintr-odată a știut ce este puterea. Era voința lui. Voința lui autonomă. El însuși ca o ființă liberă să aleagă. Cu privirea profundă a minții sale, el a refuzat o dată pentru totdeauna toată acea structură de iluzii mentale despre motivații psihologice, stimulări comportamentale, obstacole mentale, etici conjuncturale, loialități sociale, lozinci comune. Totul era scrum deja nimicit și dezintegrat în flăcările experienței care încă-l consuma. Doar voința sa rămăsese. Doar libertatea spiritului de a

1. *The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*, ed. cit., pp. 173–178.

alege îl făcea să fie ferm. Doar agonia liberului arbitru a rămas... după aceea s-a întrebat multă vreme câte alegeri reale a făcut el liber în viața lui înainte de acea noapte. Pentru că acum el trăia agonia alegerii libere — total libere. Doar de dragul de a alege. Fără niciun stimul din afară. Fără niciun ajutor al amintirii. Fără niciun impuls din partea gusturilor dobândite și a persuasiunilor. Fără nicio rațiune, cauză sau motivație care să îi decidă alegerea. Fără nicio acuzare din dorința de a trăi sau a muri — deoarece în acest moment era indiferent la amândouă. Era, într-un fel, la fel ca măgarul pe care-l închipuiseră filozofii medievali, neajutorat, imobilizat și destinat să moară de foame din cauză că se găsea la aceeași distanță față de două căpițe egale de fân și nu se putea decide de care să se apropie să mănânce. Liber arbitru absolut... Trebuia să aleagă. Libertatea de a accepta sau de a respinge. I se propunea un pas în întuneric... Totul părea să aștepte viitorul lui pas. Pasul lui însuși. Doar al lui.[1]

În perspectiva mea, chestiunea voinței libere, la fel ca alte adevăruri, este un paradox. Pe de o parte, voința liberă este o realitate. *Putem* fi liberi să alegem fără „obstacole", condiționări sau mulți alți factori. Pe de altă parte, nu putem alege liber. Există doar două feluri de a fi: supunerea față de Dumnezeu și față de bine și refuzul de a ne supune la orice este peste propria noastră voință — refuz care în mod automat ne face sclavii forțelor răului. Până la urmă, trebuie să aparținem ori lui Dumnezeu, ori diavolului. Acest paradox a fost, bineînțeles, exprimat de Hristos atunci când a spus: „Oricine va voi să-și salveze viața o va pierde și oricine își va pierde viața de dragul Meu o va găsi" (*Matei* 10, 39; 16, 25, *Marcu* 8, 35; *Luca* 9, 24). Paradoxul a fost exprimat de asemenea de eroul Dysert în ultimele rânduri ale piesei de teatru *Equus* a lui Peter Shaffer*: „Nu pot spune că acest lucru este lăsat de Dumne-

1. „Hostage to the Devil", Bantam Books, 1977, pp. 192–193.

* Piesa a fost pusă în scenă de regizorul Alexandru Darie la Teatrul Bulandra, București în 1993. (*n. trad.*)

zeu — nu pot merge atât de departe. Dar îi voi aduce totuşi un omagiu. Acest lanţ tăios este acum în gura mea. Şi nu mai poate ieşi."[1] Aşa cum pune C.S. Lewis, „Nu există un teren neutru în univers. Fiecare centimetru pătrat, fiecare fracţiune de secundă este cerută de Dumnezeu sau de Satan."[2] Presupun că singura stare de libertate se găseşte exact la jumătatea distanţei între Dumnezeu şi diavol, neangajat nici faţă de bine, nici faţă de egoismul absolut. Dar această libertate se va destrăma. Este intolerabilă. Aşa cum indică Martin, trebuie să alegem. O supunere sau alta.

La sfârşitul acestei secţiuni care s-a ocupat cu concepte din ştiinţa psihologiei, se cuvenea să fim lăsaţi faţă în faţă cu noţiunea de voinţă. Am luat în considerare diferiţi factori posibili în geneza răului uman. Nu cred că avem nevoie să îl alegem pe unul ca fiind cel corect şi să îi dăm la o parte pe ceilalţi. Există o regulă în psihiatrie conform căreia toate problemele psihologice semnificative sunt determinate de mai mulţi factori — ele au de obicei mai multe cauze diferite, la fel ca plantele, care deseori au multe rădăcini. Problema răului, sunt sigur, nu face excepţie. Dar este bine să ne amintim că printre aceşti factori se află şi misterioasa libertate a voinţei umane.

1. Avon Books, 1974.

2. „Christianity and Culture", din *Christian Reflections*, editată de Walter Hooper, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1967, p. 33.

CAPITOLUL 3

Întâlnirea cu răul în viața cotidiană

În cazul lui George, am avut de-a face cu o persoană care nu era rea, ci se afla în mare pericol de a deveni astfel. Apoi, în capitolul care a urmat, pentru a ilustra câteva dintre principiile implicate, a fost descris un cuplu care, din diferite motive, a încălcat măsura. Acum voi continua să descriu alți oameni, care sunt răi în mod fățiș. Voi vorbi de asemenea despre chestiunea vindecării celor care, la fel ca Bobby, sunt victimele lor.

Deoarece i-am întâlnit în practica mea psihiatrică pe bărbații, femeile și familiile descrise aici, mă îngrijorez că cititorul ar putea gândi: „Oh, da, dar acestea sunt cazuri speciale. Se prea poate ca acești oameni să fie răi, dar aici nu e vorba de genul de oameni pe care-i cunosc eu — colegii, cunoștințele, prietenii sau rudele mele." Printre necunoscători, există tendința de a gândi că oamenii care merg la psihiatru sunt anormali, că ei au ceva radical diferit în comparație cu populația obișnuită. Nu e chiar așa. Fie că vă place sau nu, psihiatrul depistează la fel de multă psihopatologie la o petrecere, la o conferință, într-o organizație, ca și în propriul cabinet. Nu spun că nu există absolut nicio diferență între cei care merg la psihiatru și cei care nu merg, dar diferențele sunt subtile și uneori în defavoarea populației „normale". Procesul vieții este dificil și complex chiar în cele mai favorabile împrejurări. Cu toții avem probleme. Oare unii oameni merg la psihiatru deoarece problemele lor sunt mai mari decât ale majorității sau

deoarece au un curaj şi o înţelepciune mai mare, înfruntându-şi problemele mai direct? Câteodată este în joc prima cauză, alteori, cealaltă, iar uneori amândouă. Deşi datele pe care le prezint sunt extrase din practica mea psihiatrică, în cea mai mare parte a timpului voi vorbi nu atât despre pacienţi aflaţi sub terapie, cât despre fiinţe umane de oriunde şi oricând.

Într-adevăr, cazul lui Bobby şi al părinţilor lui a fost destul de neobişnuit sub un anume aspect: rezultatul lui destul de fericit. Se poate spune că Bobby a fost norocos că a furat o maşină şi a atras atenţia asupra sa înainte de a se sinucide. A fost norocos că a avut o rudă dispusă să-şi asume povara de a avea grijă de el. Şi a fost norocos pentru că, datorită asigurării de sănătate a părinţilor lui, au existat bani pentru a urma o psihoterapie. Cele mai multe victime ale răului nu sunt atât de norocoase.

Dar în alte privinţe, cazul lui Bobby nu a fost unul neobişnuit. Chiar şi în practica mea personală relativ limitată văd părinţi ca ai lui Bobby în fiecare lună sau cam aşa ceva. La fel stau lucrurile şi în cazul altor psihiatri. Ne lovim de rău nu doar o dată sau de două ori în timpul vieţii, ci acesta e aproape un fapt de rutină atunci când venim în contact cu crize omeneşti. Şi ţine de punctul meu de vedere faptul că denumirea de „rău" trebuie să aibă un loc bine definit în vocabularul nostru. Este adevărat că există multe pericole reale într-o astfel de denumire şi ele vor fi discutate în ultimul capitol. Dar fără acest nume nu vom şti niciodată clar ce să facem în astfel de cazuri. Vom rămâne limitaţi în ce priveşte capacitatea noastră de a ajuta victimele răului. Şi nu vom avea siguranţa că ne vom putea ocupa şi de răul din noi înşine. Căci cum putem vindeca ceea ce nici măcar nu îndrăznim să studiem?

Deşi cititorul ar putea recunoaşte că exista ceva rău în părinţii lui Bobby, mulţi profani vor fi înclinaţi să simtă că acest caz este aberant. Doar pentru că eu spun că ne lovim de rău în mod regulat, aceasta nu înseamnă că aşa stau lucrurile în realitate. În fond, nu sunt mulţi părinţi care le dau copiilor lor

de Crăciun arme cu care să se sinucidă! Prin urmare, voi prezenta cazul unui alt băiat de 15 ani care era atât un pacient identificat, cât și o victimă a răului. Valoarea acestui caz mult mai subtil poate consta în diferențele pe care le prezintă față de cazul lui Bobby. Pentru că aici vom vorbi despre un băiat ai cărui părinți erau avuți și care, deși nu manifestau vreo dorință vizibilă de a-l ucide literalmente, dintr-un anumit motiv păreau înclinați să-i ucidă spiritul.

Cazul lui Roger și al părinților lui

La un anumit moment al carierei mele, am avut un post administrativ în guvern, care în general făcea imposibilă pentru mine practicarea unor terapii de lungă durată. Din când în când totuși, primeam oameni pentru consultații scurte. Deseori, ei erau figuri politice de rang înalt. Așa era și Dl R., un avocat înstărit, care-și părăsise firma pentru a lucra într-un post de consilier general al unui mare departament federal. Era în iunie. Dl R. mi-a cerut părerea în privința fiului său Roger, care împlinise 15 ani cu o lună înainte. Deși Roger era un elev bun, frecventând una dintre școlile publice din suburbii, notele lui scăzuseră treptat, dar constant în clasa a noua. La evaluarea de sfârșit de an, consilierul școlii le spusese Dlui și Dnei R. că Roger va promova în clasa a zecea, dar că sugerează o evaluare psihiatrică pentru a determina cauza declinului său școlar.

Așa cum îmi este obiceiul, mai întâi l-am văzut pe Roger, pacientul identificat. Arăta foarte mult ca o versiune a lui Bobby, dintr-o clasă socială superioară. Deși purta cravată și haine bine croite, avea totuși un aspect șleampăt, neîndemânatic, de pubertate târzie. Era de asemenea tăcut și își ținea privirea ațintită spre podea. Nu-și frământa mâinile și nu părea atât de deprimat ca Bobby. Dar ochii lui aveau aceeași lipsă de viață. În mod clar, Roger nu era un băiat fericit.

Ca şi cu Bobby, în discuţia mea cu Roger, la început n-am ajuns nicăieri. Nu ştia de ce notele lui erau atât de slabe. Nu era conştient de faptul că era deprimat. Totul în viaţa lui, după cum spunea el, era „în regulă". În cele din urmă, am decis să intru într-un joc pe care de obicei îl rezerv copiilor mici. Am luat un vas ornamental de pe biroul meu.

— Să presupunem că aceasta este o sticlă magică, am spus, şi dacă o lustruieşti puţin, va apărea un spirit, care-ţi va împlini trei dorinţe. Oricare din lume. Ce i-ai cere?

— Cred că un casetofon stereo.

— Bine, i-am spus. Ai cerut un lucru inteligent. Mai ai două dorinţe. Vreau să te gândeşti la ceva mare. Nu-ţi fă griji că va părea imposibil. Ţine minte, spiritul poate face orice. Aşa că cere ceea ce-ţi doreşti tu cel mai mult.

— Cum ar fi o motocicletă? a întrebat Roger fără entuziasm, dar parcă mai puţin apatic decât se arătase până atunci. Se părea că-i place jocul, cel puţin ceva mai mult decât îi plăcuse orice încercasem până în acel moment.

— Bine, i-am spus. E o alegere bună. Dar ţi-a mai rămas doar una. Aşa că aminteşte-ţi să te gândeşti la ceva mare. Gândeşte-te la ceva ce e cu adevărat important.

— Vreau să merg la o şcoală cu internat.

Luat prin surprindere, l-am fixat pe Roger cu privirea. Brusc, nivelul dorinţelor lui se mutase la ceva real şi personal. În gând, îmi ţineam pumnii strânşi.

— E o dorinţă interesantă, am comentat. Poţi să-mi spui mai multe despre acest lucru?

— N-am nimic să vă spun, a murmurat Roger.

— Poate că vrei să te duci la o astfel de şcoală deoarece nu-ţi place şcoala unde eşti acum, am sugerat eu.

— Şcoala e în regulă, a răspuns Roger.

Am încercat iarăşi:

— Poate vrei să pleci de-acasă, atunci. Poate că acasă e ceva care te supără.

— Acasă e în regulă, a spus Roger, dar în vocea lui se simțea puțină frică.

— Le-ai spus părinților tăi că vrei să te duci la o școală cu internat?

— Toamna trecută.

Vocea lui Roger era aproape o șoaptă.

— Cred că ți-a trebuit ceva curaj! Și ei ce-au spus?

— Au spus „nu".

— Da? De ce-au spus ei asta?

— Nu știu.

— Ce ai simțit atunci când ei au spus „nu"? l-am chestionat eu.

— Că e totul în regulă, a răspuns Roger.

Mi s-a părut că ajunsesem destul de departe pentru o singură ședință. Era nevoie de un timp mai lung pentru ca Roger să dezvolte o încredere suficientă în terapeut astfel încât să devină deschis cu adevărat. I-am spus că o să vorbesc cu părinții lui o vreme și după aceea voi vorbi din nou puțin cu el.

Dl și Dna R. erau un cuplu arătos, de patruzeci și ceva de ani — cu o vorbire cultivată, impecabil îmbrăcați, în mod clar oameni care proveneau din familii bogate.

— Sunteți așa bun că vă întâlniți cu noi, doctore! a spus Dna R., scoțându-și cu eleganță mănușile albe. Aveți o reputație excelentă. Sunt sigură că sunteți un om foarte ocupat.

Le-am cerut să-mi spună cum vedeau ei problema lui Roger.

— Ei bine, tocmai de aceea am venit la dumneavoastră, doctore, a spus Dna R., zâmbind politicos. Nu știm cum să privim problema. Dacă am ști care este cauza, am fi putut lua măsurile care se cuvin și n-am mai fi avut nevoie să vă consultăm.

Destul de repede, cu ușurință, aproape familiar, alternându-și fluent răspunsurile, ei mi-au prezentat situația. Roger avusese o vară foarte frumoasă într-o tabără de tenis, până la începutul anului școlar. În familie nu avuseseră loc schimbări. Fusese dintotdeauna un copil normal. Perioada prenatală

fusese normală. Naşterea fusese normală. Nu existaseră probleme cu hrănitul în timpul perioadei de alăptare. Educaţia în ce priveşte mersul la toaletă decursese normal. Relaţiile cu cei de-o seamă cu el fuseseră normale. Nu existaseră tensiuni în casă. Ei — părinţii — avuseseră o căsnicie fericită. Bineînţeles, aveau câte o ceartă din când în când, dar niciodată în faţa copilului. Roger avea o soră în vârstă de 10 ani, care se descurca bine la şcoală. Cei doi se ciorovăiau, bineînţeles, dar niciodată mai mult decât e normal. Sigur că pentru Roger era mai dificil să fie copilul mai mare, dar acest lucru nu explică în realitate lucrurile, nu-i aşa? Nu — scăderea notelor lui era un mister.

Era o plăcere să intervievezi nişte oameni atât de inteligenţi şi de sofisticaţi, care-mi răspundeau la întrebări înainte să le fi pus. Totuşi, mă simţeam vag inconfortabil.

— Deşi nu *ştiţi* ce-l supără pe Roger, am spus, sunt sigur că aţi luat în considerare mai multe explicaţii posibile.

— Ne-am întrebat, desigur, dacă şcoala este bună pentru el, a răspuns Dna R. Deoarece până acum a mers bine, am ezitat să continui pe această cale. Dar, în fond, copiii se schimbă, nu-i aşa? Poate că nu de asta are nevoie acum.

— Da, a adăugat Dl R. Ne-am gândit să-l ducem la o şcoală parohială catolică din apropiere. Se află chiar peste drum şi e extrem de ieftină.

— Sunteţi catolici?

— Nu, anglicani, a răspuns Dl R. Dar ne-am gândit că Roger ar putea beneficia de disciplina dintr-o şcoală parohială.

— Are o reputaţie foarte bună, a adăugat Dna R.

— Spuneţi-mi, am întrebat, v-aţi gândit vreodată la posibilitatea de a-l trimite pe Roger la o şcoală cu internat?

— Nu, a răspuns Dna R. Bineînţeles, am face acest lucru dacă ne-ar fi recomandat, doctore. Dar ar fi o soluţie costisitoare, nu-i aşa? Este revoltător că în zilele noastre aceste şcoli au taxe.

A urmat un moment de tăcere.

— Roger mi-a spus că v-a întrebat toamna trecută dacă ați putea să-l duceți la o școală cu internat.

— Da? Dl R. a privit în gol pentru o secundă.

— Nu-ți amintești, dragă? a spus Dna R., tresărind ușor. Ne-am gândit la asta destul de serios atunci.

— Bineînțeles, așa e, a fost de acord Dl R. Când ați întrebat dacă ne-am gândit la asta, doctore, am presupus că v-ați referit la ceva recent — de când Roger are probleme cu notele. Atunci, mai demult, ne-am gândit destul de mult la această variantă.

— Bănuiesc că v-ați decis împotriva soluției respective?

Dna R. a prins mingea:

— Poate că avem prejudecăți asupra subiectului, dar atât eu, cât și soțul meu credem că ei, copiii, nu trebuie să fie trimiși de acasă la o vârstă prea mică. Atât de mulți copii, mă gândesc, merg la școli cu internat doar pentru că părinții lor nu-i doresc. Eu cred că ei se simt cel mai bine atunci când se află într-un cămin bun, stabil, nu credeți, doctore?

— Dar poate că acum ar trebui să reconsiderăm această idee, dragă, dacă doctorul crede că așa este indicat, a intervenit Dl R. Ce credeți, doctore? Credeți că problema lui Roger s-ar rezolva dacă l-am trimite la o astfel de școală?

Eram cu inima îndoită. Am simțit că ceva este complet în neregulă cu Dl și Dna R. Dar era ceva subtil. Cum putuseră uita că fiul lor le ceruse să meargă la o școală cu internat? Dar apoi au pretins că și-au amintit. Era o minciună, am suspectat eu, o acoperire. Totuși, nu puteam să fiu sigur. Și acum ce urma? Trebuia să-mi construiesc întregul caz pe o astfel de minciună măruntă? Mi-am imaginat că în acea casă era ceva atât de rău, încât Roger avea nevoie disperată să plece de-acolo — și de aceea voia să meargă la o școală cu internat. Însă toate acestea erau deocamdată doar în imaginația mea. Roger nu spusese nimic despre ceva rău acasă. La suprafață, Dl și Dna R. păreau foarte inteligenți, niște părinți responsabili și preocupați. Eu însă aveam presentimentul că școala cu internat

ar fi fost cel mai sănătos loc pentru Roger. Dar nu aveam nicio dovadă în acest sens. Cum puteam să justific acest lucru în fața părinților lui, mai ales că ei păreau atât de preocupați de costuri, în ciuda averii lor? Și de ce oare erau atât de preocupați de costuri? Fără îndoială, nu exista nicio cale să le garantez că notele lui Roger s-ar îmbunătăți sau că ar fi mai fericit dacă ar pleca de acasă. Dar oare nu-i făceam un rău dacă nu susțineam acest lucru? Îmi doream să nu mă fi aflat în această situație.

— Ei bine? a întrebat Dna R., așteptându-mi răspunsul.

— Mai întâi de toate, am răspuns, cred că Roger este deprimat. Nu știu de ce este deprimat. Adolescenții de 15 ani de obicei nu sunt capabili să ne spună de ce sunt deprimați și de regulă ne ia multă vreme și efort pentru a putea afla. Dar notele lui mici sunt un simptom al depresiei, iar depresia este un semn că ceva nu este în regulă. Trebuie făcute unele schimbări. Nu este vorba doar de a pleca de acasă. Nu este vorba de un lucru pe care el îl va depăși de la sine. Cred că problema se va înrăutăți până în momentul când se va face ceea ce trebuie. Aveți vreo întrebare de pus până aici?

Nu aveau niciuna.

— Apoi, cred că a-l trimite pe Roger la o școală cu internat ar fi un lucru bun — sau unul dintre lucrurile bune, am continuat. Dar nu am cum să fiu sigur în acest moment. Mă bazez mai ales pe simpla lui dorință. Totuși, nu este puțin. Conform experienței mele, copiii de această vârstă nu fac cu ușurință astfel de cereri. Mai mult, deși nu sunt capabili să-și exprime motivele, deseori au un instinct a ceea ce este bine pentru ei. Roger încă mai vrea să meargă la o școală cu internat, la șase luni după ce a vorbit prima oară cu dvs. despre acest lucru, și cred că dorința lui ar trebui luată foarte în serios și respectată. Aveți vreo întrebare până în acest moment? Este ceva ce nu înțelegeți?

Ei au spus că au înțeles.

— Dacă ar trebui să luați o decizie chiar în acest moment, am conchis, v-aș sfătui să-l trimiteți la o școală cu internat. Dar nu cred că trebuie să luați decizia imediat. Cred că există timp să priviți lucrurile mai în profunzime. Deoarece nu vă pot da o garanție fermă în acest moment că Roger se va descurca mai bine la o școală cu internat și deoarece dvs. doriți să fiți mai lămuriți că acesta este cel mai bun lucru care poate fi făcut, vă sugerez să priviți lucrurile mai în profunzime. Așa cum v-am explicat la telefon, când ați sunat prima oară, eu nu dau decât consultații pe termen scurt, astfel că nu aș putea să vă ajut în continuare. În plus, nu sunt cea mai indicată persoană să facă asta. Când lucrăm cu adolescenți care nu reușesc să-și recunoască sentimentele, unul dintre mijloacele cele mai bune pe care le avem este testarea psihologică. Aș vrea să vă trimit împreună cu Roger la dr. Marshall Levenson. Este un psiholog care nu numai că face teste psihologice, dar este și specializat în evaluarea și psihoterapia adolescenților.

— Levenson? a întrebat Dl R. Acesta e un nume evreiesc, nu-i așa?

M-am uitat la el surprins:

— Nu știu. Presupun că așa e. Probabil că jumătate dintre cei care practică meseria mea sunt evrei. De ce întrebați?

— Fără vreun motiv anume, a răspuns Dl R. N-am prejudecăți sau ceva de genul acesta. Am fost doar curios.

— Spuneți că acest om este psiholog? a întrebat Dna R. Care-i sunt recomandările? Nu sunt sigură că l-aș încredința pe Roger cuiva care nu este psihiatru.

— Recomandările doctorului Levenson sunt impecabile, am spus. Prezintă la fel de multă de încredere ca orice psihiatru. Aș fi fericit să vă trimit la un psihiatru dacă aceasta este ceea ce doriți. Dar, sincer vă spun, nu știu pe cineva în această zonă a cărui judecată să o respect mai mult în ce privește tipul acesta de cazuri. În plus, probabil că orice psihiatru va dori să-l trimită pe Roger la un psiholog pentru a-l testa,

deoarece numai psihologii fac teste. De asemenea, am spus privindu-l pe Dl R., onorariile psihologilor sunt ceva mai mici decât ale psihiatrilor.

— Banii nu sunt o problemă atunci când vine vorba despre unul dintre copiii noştri, a răspuns Dl R.

— Oh, sunt sigură că dr. Levenson este potrivit, a spus Dna R. începând să-şi pună mănuşile.

Am scris numele lui Marshall Levenson şi numărul lui de telefon pe o rețetă albă şi i-am dat-o Dlui R.

— Dacă nu mai sunt întrebări, aş vrea să-l văd acum pe Roger.

— Roger? m-a privit alarmat Dl R. De ce vreţi să-l vedeţi pe Roger încă o dată?

— I-am spus că după ce am să stau de vorbă cu dvs. am să mă mai întâlnesc o dată cu el. Fac acest lucru în mod obişnuit cu toţi pacienţii adolescenţi. Am astfel şansa să le spun ceea ce am recomandat în ce-i priveşte.

Dna R. s-a ridicat:

— Mi-e teamă că trebuie să plecăm. Nu ne-am aşteptat să dureze atât de mult. Aţi fost foarte bun, doctore, că ne-aţi acordat atât de mult din timpul dvs.

Mi-a întins mâna înmănuşată.

I-am luat mâna. Dar pe când făceam acest lucru, am privit-o în ochi spunându-i:

— Trebuie să-l văd pe fiul dvs. Nu va dura mai mult de două minute.

Dl R. părea să nu se grăbească. Încă aşezat, a spus:

— Nu înţeleg de ce trebuie să-l mai vedeţi încă o dată pe Roger. Ce treabă are el cu ceea ce ne-aţi recomandat? În fond, este decizia noastră, nu-i aşa? El este doar un copil.

— Este absolut decizia dvs., am recunoscut. Dvs. sunteţi părinţii lui şi dvs. sunteţi cei ce plătiţi facturile. Dar este vorba de viaţa lui. El este cel mai preocupat de ceea ce se întâmplă cu ea. Am să-i spun despre recomandarea mea privind şcoala cu internat, iar în ceea ce-l priveşte pe dr. Levenson,

am să precizez că este doar o recomandare și că dvs. sunteți cei ce veți lua decizia. De fapt, am să-i spun că dvs. sunteți într-o poziție mai bună decât mine de a-l cunoaște și de a ști ce este mai bine pentru el. Ați petrecut 15 ani cu el, iar eu doar ceva mai puțin de o oră. Dar el are dreptul să știe ce i se întâmplă și, presupunând că o să-l duceți la dr. Levenson, este corect să-i explic la ce să se aștepte. A nu proceda astfel ar fi inuman, nu credeți?

Dna R. s-a uitat la soțul ei:

— Lasă doctorul să facă ceea ce crede că e mai bine, dragă. Vom întârzia și mai mult la întâlnire dacă o să stăm să discutăm chestiuni filozofice.

Așa că am stat din nou de vorbă cu Roger și i-am explicat pe scurt recomandările mele. I-am explicat de asemenea că, dacă va merge la doctorul Levenson, va trebui să facă teste psihologice. I-am spus că nu trebuie să se teamă de ele. L-am asigurat că aproape toată lumea găsește distractive aceste teste. Roger a spus că este „în regulă". Nu a avut nicio întrebare. La sfârșit, instinctiv, am făcut ceva puțin neobișnuit. I-am dat cartea mea de vizită și i-am spus că mă poate suna, dacă simte nevoia. Avea un portofel și a pus cu grijă cartea de vizită în el.

L-am sunat în acea seară pe Marshall Levenson pentru a-l anunța că-i îndrumasem către el pe Roger și pe părinții lui. I-am spus că nu sunt sigur de faptul că ei vor urma recomandarea mea.

O lună mai târziu, l-am întâlnit pe Marshall la o întrunire și l-am întrebat despre caz. El a spus că părinții nu-l contactaseră. Am fost teribil de surprins. Am presupus că nu voi mai auzi vreodată de Roger.

M-am înșelat. Era la sfârșitul lui ianuarie, șase luni mai târziu, când Dl R. m-a sunat pentru o a doua consultație:

— Problema lui Roger s-a agravat, a spus el. Băiatul a intrat într-un necaz serios acum.

Mi-a spus că directoarea şcolii lui Roger îmi scrisese o epistolă despre „incidentul" care avusese loc, pe care aveam să o primesc în câteva zile. Am fixat o întâlnire pentru săptămâna următoare.

Scrisoarea mi-a ajuns a doua zi după-amiază. Era de la Sora Mary Rose, directoarea liceului St. Thomas Aquinas, din cartierul în care locuia familia:

Dragă doctore Peck,

Când i-am sfătuit pe Dl şi Dna R. să caute consultaţie psihiatrică pentru fiul lor, ei mi-au spus că dvs. l-aţi tratat anterior pe Roger şi m-au rugat să vă trimit acest raport.

Roger a venit la noi toamna trecută de la şcoala publică locală, unde notele lui erau din ce în ce mai mici. El nu s-a descurcat bine nici aici din punct de vedere şcolar, obţinând doar o medie de 5 în acest trimestru. Adaptarea lui socială a fost însă excelentă. El este plăcut atât de elevi, cât şi de profesori. Impresionantă a fost în special performanţa lui în programul nostru comunitar. Participând la acest program, Roger a ales ca, în timpul orelor de după şcoală, să lucreze cu copiii retardaţi din zonă. El a manifestat un entuziasm vizibil în privinţa acestei activităţi nu numai în prezenţa mea; şi supraveghetorii, în raportul lor, au accentuat neobişnuita lui empatie şi devotament în activitatea desfăşurată cu copiii. De fapt, ei chiar au votat să-l finanţeze pentru a participa la o conferinţă despre retardarea mentală, ce urma să aibă loc în New York City, în perioada vacanţei de Crăciun.

Incidentul care a dus la trimiterea acestei scrisori s-a produs pe 18 ianuarie. În acea după-amiază, Roger împreună cu un coleg au spart camera Părintelui Jerome, un bătrân preot pensionar care locuieşte în şcoală, şi i-au furat un ceas de mână şi mai multe alte obiecte personale. În mod normal, această faptă ar fi atras exmatricularea din şcoală şi, într-adevăr, celălalt băiat implicat a fost deja exmatriculat. Incidentul însă mi s-a părut că nu se potriveşte cu caracterul lui Roger. Prin urmare, în ciuda slabelor rezultate şcolare, s-a votat să-l menţinem pe Roger în şcoală, în cazul în care confirmaţi că acest lucru ar fi în

interesul lui. Evident, îl placem foarte mult pe acest tânăr și simțim că avem ceva să-i oferim.
Cred că încă o anume informație v-ar fi de folos. La întâlnirea consiliului profesoral, mai mulți dintre profesorii lui au menționat că Roger părea să fie chiar mai deprimat după reîntoarcerea din vacanța de Crăciun decât înainte de incidentul în chestiune. Aștept recomandarea dvs. Vă rog, nu ezitați să mă contactați dacă doriți mai multe informații.

A dumneavoastră,
Mary Rose, OSC
Director

Când familia a venit la întâlnire, l-am văzut din nou pe Roger. Ca și mai înainte, părea stresat. Totuși, era diferit, avea o atitudine rigidă. Din felul lui de a fi răzbătea o notă de dezamăgire și de falsă bravadă. Nu știa de ce spărsese camera bătrânului preot.

— Spune-mi despre părintele Jerome, am întrebat.

Roger s-a uitat la mine puțin surprins:

— Nu e nimic de spus, a zis el.

— Este un om de treabă sau nu? am insistat eu. Îți place sau nu-ți place de el?

— Cred că este în regulă, a răspuns Roger, ca și cum nu s-ar mai fi gândit vreodată la această întrebare. Obișnuia să ne invite câteodată în camera lui pentru prăjituri și ceai. Cred că îmi place de el.

— Mă întreb: ce motiv ai avea ca să furi de la un om care-ți place?

— Nu știu, v-am spus.

— Poate căutai mai multe prăjituri, am sugerat eu.

— Cum? Roger părea jenat.

— Poate căutai puțină bunătate. Poate că ai nevoie de foarte multă bunătate.

— Ei, asta-i! a exclamat cu duritate Roger. Nu căutam decât ceva să furăm.

Am schimbat subiectul.

— Ultima oară când te-am văzut, Roger, ți-am recomandat să te duci la un psiholog, dr. Levenson. Te-ai dus vreodată să-l vezi?

— Nu.

— De ce nu?

— Nu știu.

— Părinții tăi au vorbit vreodată cu tine despre acest lucru?

— Nu.

— Ce crezi despre asta? Nu ți s-a părut straniu faptul că ți-am recomandat ceva, iar apoi tu și părinții tăi nu ați mai vorbit despre acest lucru?

— Nu știu.

— Am vorbit de asemenea despre posibilitatea ca tu să mergi la o școală cu internat, am spus. Ai mai vorbit cu părinții tăi despre acest lucru?

— Nu. Ei mi-au spus doar să mă duc la liceul St. Thomas.

— Ce ai simțit atunci?

— A fost în regulă.

— Te-ai mai duce la școala cu internat, dacă ai avea posibilitatea?

— Nu. Vreau să stau la St. Thomas. Te rog, doctore, ajută-mă să stau la St. Thomas!

Am fost surprins și emoționat de afirmația spontană a lui Roger. În mod clar, școala devenise importantă pentru el.

— De ce vrei să rămâi?

Roger m-a privit confuz pentru moment, apoi meditativ.

— Nu știu, a spus el după o pauză. Cei de acolo mă plac. Simt că sunt plăcut acolo.

— Cred că așa este, Roger, am răspuns. Sora Mary Rose mi-a scris și mi-a spus foarte clar că lor le place de tine și vor să rămâi. Și pentru că și tu vrei să stai, probabil că acest lucru îl voi recomanda atât ei, cât și părinților tăi. Apropo, Sora Mary Rose mi-a spus că ai făcut o treabă bună cu copiii retardați. Cum a fost călătoria la New York?

Roger m-a privit inexpresiv.

— Ce călătorie?

— Călătoria la conferința despre retardarea mentală. Sora Mary Rose mi-a spus că ai fost finanțat să mergi acolo. Mie mi se pare aproape o onoare pentru cineva care nu a împlinit încă 16 ani. Cum a fost conferința?

— N-am fost.

— Nu ai fost? am repetat prostește.

Apoi am început să mă simt îngrozit. Intuitiv, mi-am dat seama ce va urma.

— De ce n-ai fost?

— Nu m-au lăsat părinții mei.

— Și de ce nu te-au lăsat?

— Au spus că nu păstrez curățenia în camera mea.

— Cum te-ai simțit atunci?

Roger părea nătâng.

— În regulă.

Mi-am permis o notă de revoltă în voce:

— În regulă? Ai câștigat o excursie incitantă la New York City pe propriile tale merite, dar nu ai fost lăsat să mergi și îmi spui că totul este în regulă! Sunt aiureli!

Roger m-a privit foarte nefericit.

— Camera mea nu era curată, a spus el.

— Crezi că pedeapsa a fost pe măsura faptei? Crezi că faptul că nu ți-ai strâns lucrurile din cameră a reprezentat un motiv suficient ca să ți se refuze acea călătorie incitantă — o călătorie pe care ai câștigat-o, o călătorie care ar fi fost educativă pentru tine?

— Nu știu.

Roger stătea acolo fără să rostească un cuvânt.

— Ești dezamăgit, furios?

— Nu știu.

— Crezi că se poate ca tu să fi fost atât de dezamăgit și de furios, încât să spargi camera Părintelui Jerome?

— Nu știu.

Bineînţeles că nu ştia! Cum ar fi putut? Era complet inconştient.

— Eşti vreodată furios pe părinţii tăi, Roger? l-am întrebat blând.

Şi-a ţinut privirea îndreptată către podea.

— Ei sunt în regulă, mi-a spus.

Dacă depresia lui Roger era neschimbată, la fel era şi comportamentul manierat al părinţilor lui.

— Îmi pare rău că vă deranjăm din nou, doctore, m-a anunţat Dna R., în timp ce-i conduceam în biroul meu, după ce-l văzusem pe Roger.

Ea s-a aşezat şi şi-a scos mănuşile:

— Nu ne displace faptul că am venit aici, a zâmbit ea, dar, bineînţeles, noi facem asta de dragul lui Roger, în speranţa că acest lucru nu va mai fi încă o dată necesar. Aţi primit, cred, scrisoarea de la directoare?

Am recunoscut că am primit-o.

— Soţia mea şi cu mine suntem foarte îngrijoraţi de faptul că băiatul este pe cale de a deveni un infractor de drept comun, a spus Dl R. Poate ar fi trebuit să vă urmăm sfatul şi să-l trimitem la acel doctor pe care ni l-aţi recomandat. Cum se numea el? Era un nume care-mi suna străin.

— Dr. Levenson.

— Da. Aşa cum am spus, poate c-ar fi trebuit să-l trimitem la dr. Levenson.

— De ce n-aţi făcut-o?

M-am aşteptat ca răspunsul lor să fie bine pregătit. Întorcându-se la mine, trebuia să-şi fi închipuit că întrebarea era inevitabilă. Într-adevăr, nu au pierdut nicio clipă pentru a ajunge ei înşişi la chestiune. Dar eram curios să le ascult răspunsul.

— Ei bine, ne-aţi lăsat impresia că această hotărâre depinde de Roger, a răspuns cu uşurinţă Dl R. Îmi amintesc că aţi spus că e vorba de viaţa lui — sau ceva de genul acesta. Apoi, ştiam că aţi discutat cu el despre acest lucru. Pentru că el nu

și-a exprimat niciun entuziasm în această privință, am presupus că nu vrea să-l vadă pe dr. Levenson și am decis că ar fi mai bine să nu insistăm în această chestiune.

— În plus, am mai fost preocupați și de respectul de sine al lui Roger, a adăugat Dna R. Deoarece el nu mergea bine cu școala, am fost îngrijorați de efectul pe care l-ar putea avea asupra încrederii lui în sine faptul de a vedea un doctor. Respectul de sine este atât de important pentru tineri, nu credeți, doctore?... Dar poate că ne-am înșelat, a adăugat ea, cu un zâmbet fermecător.

Era un răspuns inteligent. Din câteva cuvinte, faptul că nu-mi urmaseră recomandarea devenise o combinație de greșeală a mea și a lui Roger. Părea că nu are niciun rost să mă cert cu ei în această chestiune.

— Aveți habar de ce Roger ar fi putut să fie implicat în acest furt?

— Deloc, doctore, a răspuns Dna R. Am încercat, bineînțeles, să vorbim cu el, dar nu ne-a dat niciun indiciu. Nu, nu am aflat nimic.

— Furtul este deseori un act de furie, am spus. Aveți vreo idee despre motivul pentru care s-ar fi putut simți Roger furios sau ofensat în ultima vreme? Furios pe lume, sau pe școală, sau pe dvs.?

— Nu cunoaștem niciun motiv, doctore, a răspuns Dna R.

— Nu vă amintiți niciun incident pe care să-l fi avut cu Roger în luna de dinaintea furtului și care să-l fi înfuriat sau ofensat?

— Nu, doctore, a răspuns Dna R. încă o dată. Așa cum v-am spus, habar nu avem.

— Am înțeles că nu l-ați lăsat pe Roger să meargă într-o călătorie la New York, la o conferință despre retardarea mentală, în timpul vacanței de Crăciun.

— Oh, Roger este supărat pentru *asta*? a exclamat Dna R. Nu părea supărat când i-am spus că nu poate să meargă.

— Roger are o mare dificultate în a-şi exprima furia, am spus. Este o parte importantă din problema pe care o are. Dar spuneţi-mi, nu v-aţi gândit că ar putea fi supărat pentru faptul că nu l-aţi lăsat să meargă în călătorie?

— Cum să ne fi dat seama? Nu putem să prezicem astfel de lucruri, a răspuns Dna R., puţin ameninţătoare. După cum ştiţi, nu suntem psihologi. N-am făcut decât ceea ce-am crezut că este bine.

Prin faţa ochilor mi-a trecut imaginea unor nesfârşite şedinţe strategice, cu Dl R. stând în consiliul în care politicienii fac şi discută tocmai astfel de predicţii. Dar, precizez încă o dată, nu era de niciun folos să mă lupt în această problemă.

— De ce aţi crezut că era bine să nu-l lăsaţi pe Roger să meargă în călătorie la New York? am întrebat.

— Deoarece nu-şi strânsese lucrurile din cameră, a răspuns Dl R. I-am spus de mai multe ori să păstreze curăţenia în cameră şi el nu vrea să asculte deloc. Aşa că i-am spus că nu poate să fie un ambasador în străinătate până când nu-şi poate ţine propria casă în ordine.

— Nu prea îmi dau seama ce legătură există între a fi ambasador în străinătate şi o călătorie de un weekend la New York, am spus, începând să devin exasperat. Mă gândesc că aşteptările dvs. în această privinţă sunt nerealiste. Foarte puţini băieţi de 15 ani îşi ţin camera în ordine. De fapt, eu m-aş îngrijora dacă şi-ar ţine-o ordonată. Nu mi se pare un motiv adecvat pentru a-i interzice unui tânăr să meargă într-o excursie incitantă şi educativă, pe care a câştigat-o prin propriile-i eforturi, într-un domeniu valoros.

— Ei bine, avem nişte întrebări în această privinţă, doctore, a spus cu amabilitate şi drăgălăşenie Dna R. Nu sunt deloc sigură că este bine pentru Roger să lucreze cu acei copii retardaţi. În fond, unii dintre copiii aceia sunt şi ei bolnavi mintal.

M-am simţit neajutorat.

— Această conversație este foarte plăcută, a spus Dl R., dar noi trebuie să facem ceva. Trebuie făcut ceva sau băiatul va ajunge un infractor de drept comun. Am discutat ca în vară să-l trimitem la o școală cu internat. Recomandarea dvs. rămâne încă valabilă, doctore?

— Nu, am răspuns. În iunie mi-a fost destul de dificil să vă recomand ca Roger să aibă o întâlnire cu dr. Levenson înainte de a lua o decizie clară. Nu vreau să exclud școala cu internat, dar acum mi-e mult mai greu să o recomand. Lui Roger îi place noua școală. Se simte îngrijit acolo și cred că ar fi traumatizant pentru el dacă ar trebui mutat brusc. Nu văd niciun motiv pentru a face ceva precipitat, așa că încă o dată voi recomanda ca Roger să aibă o discuție cu dr. Levenson.

— Aceasta nu face decât să ne întoarcă de unde am plecat, a exclamat Dl R., evident iritat. Nu puteți să ne faceți o recomandare mai limpede, doctore?

— Ei bine, pot să vă fac o recomandare, am spus.

— Care-i aceasta?

— Recomand hotărât ca dvs. amândoi să intrați în tratament. Cred că Roger are foarte mare nevoie de ajutor. Cred de asemenea că și dvs. aveți nevoie.

A urmat un moment de tăcere mormântală. Apoi, Dl R. a zâmbit, puțin amuzat.

— E foarte interesant, doctore, a spus el calm. Aș fi foarte interesat să aflu de ce anume gândiți că avem nevoie de tratament, așa cum ați spus.

— Sunt bucuros că sunteți interesat, i-am răspuns. M-am gândit că poate veți fi iritați. Cred că dvs. amândoi trebuie să urmați o terapie, deoarece este foarte clar pentru mine că vă lipsește empatia față de Roger. Iar singurul lucru despre care cred că ar putea să vă facă să-l înțelegeți mai bine pe Roger ar fi niște ore de psihoterapie.

— Într-adevăr, doctore, a continuat la fel de calm și politicos Dl R., recunosc că recomandarea dvs. mă intrigă. Nu vreau

să mă laud, dar cred că sunt un om de succes în profesiunea mea. Şi soţia mea se bucură de succes. Nu avem probleme cu celălalt copil al nostru. Iar soţia mea este un lider al comunităţii, după cum ştiţi. Este membru în comitetul zonal şi foarte activă în problemele bisericii. Sunt intrigat de faptul că dvs. ne-aţi putea considera bolnavi mintal.

— Ceea ce spuneţi dvs., l-am parafrazat, este că Roger este cel bolnav, iar dvs. sunteţi sănătoşi. Este foarte adevărat că problemele lui Roger sunt cele mai vizibile. Dar înainte de toate, problemele lui Roger sunt de fapt ale dvs. Şi din punctul meu de vedere, tot ceea ce aţi făcut în ultimii ani pentru a rezolva problemele lui Roger a fost greşit. Roger voia să meargă la o şcoală cu internat. L-aţi refuzat fără să vă mai gândiţi la această chestiune. V-am sfătuit să-l duceţi să stea de vorbă cu dr. Levenson. Aţi respins acest sfat. Iar acum, când el a fost recompensat pentru rolul pe care l-a jucat în problemele comunităţii, i-aţi refuzat răsplata fără a vă gândi ce efect ar putea avea acest lucru asupra lui. Nu spun că aţi vrut în mod conştient să-i faceţi rău lui Roger. Spun însă că, din punct de vedere psihologic, comportamentul dvs. indică faptul că, la nivel inconştient, aveţi o mare animozitate faţă de el.

— Mă bucur că am auzit punctul dvs. de vedere, doctore, a spus Dl R., în cea mai pură manieră avocăţească. Pentru că e vorba doar de un punct de vedere, nu-i aşa? Şi bănuiesc că ar putea exista şi alte puncte de vedere. Admit că încep să simt o anume animozitate faţă de Roger acum, când el pare să devină un infractor. Şi ştiu că, din punctul dvs. de vedere psihologic, noi, părinţii lui, părem responsabili pentru fiecare prostie măruntă pe care o face. E uşor pentru dvs. să ne arătaţi cu degetul. Nu aţi transpirat ca noi pentru a-i da cea mai bună educaţie şi un cămin foarte stabil. Nu, dvs. n-aţi transpirat deloc.

— Doctore, ceea ce încearcă să spună soţul meu, zise Dna R., intervenind în discuţie, este că ar trebui să existe şi alte explicaţii. Unchiul meu, de exemplu, era alcoolic. E oare posibil

ca problemele lui Roger să fie moștenite, ca el să aibă un fel de genă defectă, care să-l facă rău indiferent de felul în care l-am trata?

M-am uitat la ei cu o groază crescândă:

— Adică vreți să mă întrebați dacă e posibil ca Roger să fie un bolnav incurabil — asta vreți să spuneți, nu-i așa?

— Ei bine, nu vrem să credem că este incurabil. Eu sper că există unele medicamente sau alte lucruri care l-ar putea ajuta, a spus cu calm Dna R. Dar bineînțeles că nu ne așteptăm ca dvs., doctorii, să găsiți un leac pentru orice, nu?

Ce puteam să spun? A fost necesar să rămân la un nivel științific, detașat.

— Există multe condiții psihiatrice care sunt în întregime sau parțial moștenite și au o bază genetică. Însă nu există absolut nicio dovadă care să sugereze faptul că dificultățile lui Roger s-ar număra printre aceste condiții. Diagnosticul meu în cazul fiului dvs. este acela că el suferă de o depresie, care nu este ereditară și nu este incurabilă. Din contră, cred că dificultățile lui sunt complet vindecabile dacă va fi ajutat să-și înțeleagă sentimentele și dacă dvs. veți fi ajutați să vă schimbați felul în care-i răspundeți. Eu nu pot garanta că diagnosticul meu este absolut corect. Este cea mai bună presupunere bazată pe experiența și pe judecata mea. Estimez că în proporție de 90% diagnosticul meu este corect. Nu vă pot spune că este corect 100%. Dacă nu aveți încredere în ceea ce vă spun, puteți să cereți încă o consultație de la un alt psihiatru. Pot să vă recomand eu câțiva sau puteți să căutați dvs. înșivă unul. Dar trebuie să vă spun un lucru: nu cred că mai avem prea multă vreme. Deși cred că problema fiului dvs. este vindecabilă în cazul în care i se dă ajutorul corect în acest moment, nu sunt sigur că va mai fi la fel dacă nu primește foarte repede ajutorul respectiv.

— Deci aceasta este opinia dvs., doctore, m-a sfredelit cu privirea Dl R., în cea mai pură manieră avocățească.

— Da, am recunoscut, aceasta este opinia mea.

— Dar nu este vorba de o dovadă ştiinţifică, nu-i aşa? Credeţi, dar nu *ştiţi* care este problema lui Roger. Am dreptate, nu-i aşa?

— Da, aşa este.

— Deci, este perfect posibil ca Roger să aibă o problemă ereditară incurabilă, pe care să nu puteţi să o diagnosticaţi în acest moment.

— Da, este posibil, dar prea puţin probabil.

Am făcut o pauză pentru a-mi aprinde o ţigară. Mâinile îmi tremurau. M-am uitat la ei:

— Ştiţi ceva, am spus, ceea ce mă uimeşte în toată această chestiune este faptul că dvs. amândoi păreţi mult mai doritori să credeţi că Roger are o boală incurabilă — doriţi mai mult să acceptaţi un eşec — decât să credeţi că dvs. înşivă aveţi nevoie de tratament.

Pentru o fracţiune de secundă, am putut vedea frica în ochii lor, o frică pur animalică. Dar şi-au redobândit atitudinea politicoasă într-o clipită.

— Tot ce încercăm să facem este să vedem faptele aşa cum sunt, doctore. Nu ne puteţi critica pentru că dorim să separăm faptele de ficţiune, nu-i aşa? a explicat Dl R.

— Multor oameni le este frică să facă psihoterapie, am comentat, simţindu-mă ca şi cum aş fi fost în pielea unuia care vindea pe vremuri Biblii la Kremlin. Este o ezitare naturală. Nimeni nu este nerăbdător să-şi vadă examinate gândurile şi sentimentele profunde. Dar odată ce ai început să faci psihoterapie, nu mai este atât de înspăimântătoare. Dacă v-ar fi mai uşor, aş fi dispus să lucrez cu dvs. eu însumi. Mi-aş încălca regula potrivit căreia nu dau decât consultaţii, dar aş face orice îmi stă în putere pentru ca dvs. şi Roger să primiţi tot ajutorul de care aveţi nevoie.

Bineînţeles că nu m-am aşteptat să mi se răspundă pozitiv la această ofertă şi o parte din mine, fără îndoială, spera ca ei să nu accepte. Dar m-am simţit constrâns să o fac. Deşi ideea de a încerca să lucrez cu ei mi se părea neplăcută, fiind de

bună credință, nu puteam să-i trimit automat la altcineva. Acum, la aproape șapte ani de la cazul lui Bobby, știu mai multe despre cum să mă împotrivesc.

— O, sunt sigur că aveți dreptate, doctore, a spus Dna R., prietenoasă, ca și cum am fi discutat la un ceai. Eu cred că este foarte plăcut să vorbești despre tine însuți și să ai pe cineva care să te asculte. Dar consumă groaznic de mult timp și este teribil de scump, nu-i așa? Mi-aș dori să avem un venit mare ca să ne putem permite așa ceva. Dar avem doi copii de crescut. Mă tem că pur și simplu nu dispunem de mii de dolari, pe care să-i cheltuim an după an așa, doar de dragul artei.

— Nu știu dacă aveți un venit mare sau nu, i-am răspuns, dar știu că, după toate probabilitățile, cheltuielile vă vor fi acoperite de programul federal de asigurări, care oferă nenumărate beneficii pacienților neinternați care fac psihoterapie. Probabil că dvs. înșivă ar trebui să plătiți doar o cincime din costul tratamentului. Și dacă tot sunteți îngrijorați de costul terapiei, am putea face o terapie de familie, în care terapeutul va vorbi cu dvs. și cu Roger împreună.

Dl R. s-a ridicat în picioare:

— A fost o conversație foarte interesantă, doctore. Da, foarte edificatoare. Dar v-am luat destul timp. Iar eu trebuie să mă întorc la birou.

— Dar cum rămâne cu Roger? am întrebat.

— Roger?

Dl R. m-a privit cu ochi goi.

— Da. El se face vinovat de furt și intrare prin efracție. Are note mici la școală. Este deprimat. Este înspăimântat. Are necazuri. Ce se va întâmpla cu el?

— Ei bine, o să ne gândim serios la Roger, a răspuns Dl R. Da, o să ne gândim foarte serios. Și dvs. ne-ați dat mult de gândit, doctore. Ne-ați fost de foarte mare ajutor.

— Sper, am spus, ridicându-mă în picioare. Discuția se terminase, fără îndoială, fie că-mi plăcea sau nu. Și mai sper că veți lua în seamă în mod serios ceea ce v-am recomandat.

— Bineînțeles, doctore, a aprobat Dna R. Vom lua foarte în serios tot ce ne-ați spus.

Ca și înainte, Dl și Dna R. au încercat să mă oprească să mai vorbesc cu Roger.

— Nu este o mobilă, am insistat. Are dreptul să știe ce se întâmplă.

Așa că la sfârșit am petrecut câteva momente cu Roger. Am înțeles că încă mai avea cartea mea de vizită în portofel. I-am spus că o voi suna pe sora Mary Rose și că o voi sfătui ca el să continue școala la liceul St. Thomas. I-am spus că am recomandat din nou ca el să aibă o întâlnire cu dr. Levenson. I-am spus de asemenea că le-am recomandat părinților lui să urmeze o terapie.

— Înțelegi, Roger, nu cred că este doar problema ta. Cred că părinții tăi au probleme psihologice cel puțin la fel de mari ca ale tale. Eu cred că nu încearcă deloc să te înțeleagă. Și nu știu dacă îți vor oferi ajutorul de care ai atâta nevoie.

Roger era, după cum mă așteptam, la fel de impasibil atunci când a plecat.

După trei săptămâni, am primit un cec într-un plic închis, împreună cu un bilet scris de Dna R. cu stiloul ei elegant:

Dragă doctore Peck,

Ați fost atât de amabil că ați acceptat să ne vedem luna trecută imediat cum v-am solicitat. Soțul meu și cu mine am apreciat cu adevărat preocuparea dvs. pentru Roger. Am vrut să vă înștiințez că v-am urmat sfatul și l-am trimis pe Roger la o școală cu internat. Este o școală militară din Carolina de Nord și are o excelentă reputație prin faptul că lucrează cu copiii care au probleme comportamentale. Sunt sigură că lucrurile se vor îmbunătăți de acum înainte. Vă mulțumesc mult pentru tot ceea ce ați făcut pentru noi.

Cu toată sinceritatea, a dumneavoastră,
Dna R.

Toate acestea au avut loc acum zece ani. N-am nicio idee despre ce s-a întâmplat cu Roger. Acum ar trebui să aibă 25 de ani. Câteodată, mi-amintesc să mă rog pentru el.

Unul dintre motivele pentru care este dificil să scrii despre rău este subtilitatea lui. Am început cu cazul lui Bobby și al părinților lui deoarece avea o claritate evidentă. A-i face cadou unui copil arma cu care s-a sinucis fratele său este un act atât de revoltător, încât oricine ar gândi: „Da, aici e vorba despre rău." Dar actul comis de părinții lui Roger nu mai pare atât de revoltător; avem de-a face doar cu neacordarea permisiunii de a pleca într-o excursie și cu diferite opțiuni privind școlile — genuri de decizii pe care părinții le iau în mod obișnuit. Faptul că judecata părinților lui Roger în aceste chestiuni diferă de judecata mea nu este un motiv suficient pentru a-i eticheta pe aceștia drept oameni răi. Oare nu mă fac eu însumi vinovat de răutate prin faptul că-i etichetez drept răi pe clienții care nu sunt în acord cu opinia mea și care nu reușesc să-mi ia în seamă sfatul? Oare nu folosesc eu greșit conceptul de rău, aplicându-l fățiș oricui se opune judecății mele?

Problema unei posibile aplicări greșite a conceptului de rău este foarte reală și îi vom acorda un spațiu în capitolul final. Cu siguranță, este obligația mea să justific concluzia că Roger era o victimă a răului. Acest lucru este important pentru mine, deoarece, dintre cele două cazuri, cel al lui Bobby și cel al lui Roger, ultimul este mai tipic. Deși răul se poate manifesta clar, ca în cazul lui Bobby, rareori se întâmplă astfel. De cele mai multe ori, manifestările lui par comune, normale la suprafață și chiar aparent raționale. Așa cum am spus, cei răi sunt maeștri ai deghizării. Ei nu sunt în stare să-și arate fățiș adevăratele culori. Șarpele este recunoscut pentru felul în care se furișează, și asta nu fără motiv.

Prin urmare, extrem de rar putem considera că o persoană este rea din observarea unui singur act; judecata noastră trebuie făcută pe baza unui ansamblu de acte, ținând în același timp cont de manierele și de stilul lor. Nu este vorba doar de

faptul că părinţii lui Roger au ales o şcoală împotriva dorinţelor lui Roger sau contrar sfatului meu; într-un an, ei au făcut trei astfel de alegeri consecutive. Nu este vorba de faptul că n-au luat în seamă sentimentele lui Roger într-o anumită ocazie; ei au procedat astfel ori de câte ori li s-a ivit ocazia. Lipsa lor de preocupare pentru el ca persoană a fost de o consecvenţă absolută.

Dar oare putem numi aceasta rău? Nu am putea spune oare că Dl şi Dna R. erau extrem de insensibili şi să ne oprim aici? Dar, de fapt, ei nu erau oameni insensibili. Fiind foarte inteligenţi, ei prindeau foarte fin nuanţele sociale. Nu vorbim aici de fermieri săraci şi murdari din Appalachia, ci de un cuplu bine educat, graţios, cu maniere elegante, expert în evenimente sociale, întruniri şi petreceri. Ei n-ar fi putut fi ceea ce erau dacă le-ar fi lipsit sensibilitatea. Dl R. nu lua decizii legale negândite, iar Dna R. îşi amintea totdeauna să trimită flori cu ocazia potrivită. Dar de Roger nu-şi aminteau sau nu-l luau în considerare. De fapt, insensibilitatea lor faţă de el era selectivă. Conştient sau inconştient, aceasta reprezenta o alegere.

De ce? De ce erau ei nevoiţi să facă o astfel de alegere? Era oare vorba doar de faptul că nu voiau să fie deranjaţi de Roger şi că toate reacţiile faţă de el erau bazate mai degrabă pe ceea ce era mai ieftin sau mai uşor de făcut decât pe ceea ce avea el cu adevărat nevoie? Sau oare voiau ca, în cine ştie ce fel întunecat, să-l distrugă? Nu ştiu. Nu voi şti niciodată. Bănuiesc că există ceva de neînţeles în privinţa răului. Sau dacă nu de neînţeles, este ceva ce pur şi simplu nu poate fi cercetat. Cei răi îşi ascund întotdeauna motivaţiile sub minciuni.

Dacă cititorul revede relatarea mea privind interacţiunile dintre Dl şi Dna R. şi mine, va descoperi undeva între 10 şi 20 de minciuni. Încă o dată observăm această consecvenţă izbitoare. Nu e vorba de o minciună sau două. Părinţii lui Roger m-au mințit în mod repetat şi cu dibăcie. Ei erau oameni ai minciunii. Minciunile lor nu erau grosolane. Nu erau unele care ar fi meritat aduse în faţa unui tribunal. Totuşi, minţeau

metodic. Chiar și faptul că au venit să mă vadă era, în fond, o minciună.

De ce au căutat serviciile mele, când, de fapt, ei nu erau preocupați în mod real de Roger și nu-i interesa deloc sfatul meu? Răspunsul este că acest lucru făcea parte din felul cum pretindeau ei că sunt. Voiau să *pară* că încercau să-l ajute pe Roger. Primind sfaturi de la școală de fiecare dată când era sesizat comportamentul lui Roger, ei ar fi părut indolenți dacă nu ar fi dat atenție acestor sfaturi. În cazul în care ar fi fost întrebați: „L-ați dus la psihiatru, nu-i așa?", Dl și Dna R. ar fi putut răspunde: „O, da, de mai multe ori. Dar se pare că niciodată nu i-a fost de ajutor."

O vreme, m-am întrebat de ce l-au adus pe Roger pentru a doua oară la mine, când prima noastră întâlnire nu fusese tocmai plăcută pentru ei și știau că vor fi nevoiți să-și înfrunte eșecul în ce privește respectarea recomandărilor mele. Mi s-a părut o opțiune bizară. Dar apoi mi-am amintit că fusesem foarte clar când le-am spus că eu nu dau decât consultații foarte scurte. Acest lucru însemna că nu erau presați să-mi urmeze recomandările. Găsiseră o cale de scăpare. Programul meu se potrivea cu prefăcătoria lor.

Firește, deoarece are ca scop ascunderea părții negative, rolul pe care alege să-l joace cel rău este de obicei opusul acelei laturi, adică iubirea prefăcută. Mesajul pe care Dl și Dna R. încercau să-l transmită era următorul: „Deoarece suntem părinți buni și iubitori, suntem foarte preocupați de Roger." Așa cum am arătat în capitolul anterior, prefăcătoria celui rău are drept scop înșelarea lui însuși și, în aceeași măsură, înșelarea celorlalți. Sunt sigur că Dl și Dna R. credeau cu adevărat că fac tot ce le stă în putință pentru Roger. Iar atunci când ar fi spus — și sunt sigur că așa s-a întâmplat — „L-am dus la psihiatru de mai multe ori, dar nimeni nu-l poate ajuta", în momentul respectiv ei uită detaliile din care este compus adevărul.

Orice psihoterapeut cu experiență știe că există din belșug părinți lipsiți de iubire și că majoritatea unor astfel de părinți

pretind într-un anume grad că sunt iubitori. Bineînțeles, nu toți merită să fie numiți răi! Sigur că nu este așa. Presupun că este o chestiune de grad — ținând seama de cele două tipuri de mituri ale lui Martin Buber, presupun că există „cădere" și „căzuți". Însă nu știu exact unde să trag linia între cele două categorii. Nu știu dacă Dl și Dna R. au trecut această linie.

Mai întâi, este vorba despre gradul în care erau ei dispuși să-l sacrifice pe Roger pentru a-și păstra imaginea de sine narcisistă. Păreau dispuși să facă orice pentru acest lucru. Nu-i supăra deloc să se gândească la fiul lor ca la un „infractor genetic" — să-l dezmierde numindu-l incurabil, fără speranță, malformat, ca apărare împotriva sugestiei mele că ei înșiși ar avea nevoie de terapie. Am simțit că nu există nicio limită în disponibilitatea lor de a-l folosi ca țap ispășitor. Apoi, este vorba de gradul minciunilor — de profunzimea și distorsionarea lor. Dna R. a scris: „Am vrut să vă înștiințez că v-am urmat sfatul și l-am trimis pe Roger la o școală cu internat." Ce afirmație extraordinară! Ea spune că eu am sfătuit-o să-l ia pe Roger de la St. Thomas, când eu o sfătuisem tocmai să nu facă acest lucru. În această frază afirmă că ei mi-au urmat sfatul, când de fapt nu era așa. Sfatul meu principal a fost ca ei înșiși să facă terapie. În sfârșit, afirmația implică faptul că ei au făcut ceea ce au făcut *pentru că* eu îi sfătuisem să facă astfel, când de fapt ei consideraseră sfatul meu ca lipsit de importanță. Nu o minciună, nu două minciuni, ci trei, împletite într-o singură frază scurtă. Este, cred, o formă de geniu care aproape ar putea fi admirată pentru perversitatea sa. Presupun, de asemenea, că Dna R. chiar credea în ceea ce spunea când a scris „am urmat sfatul dvs.". Buber are dreptate atunci când scrie despre „jocul nefiresc de-a v-ați ascunselea" în obscuritatea sufletului, în care sufletul uman singur evadează, se evită pe sine, se ascunde de sine[1].

1. *Good and Evil*, Charles Scribner's Sons, 1953, p. 111.

Cea mai obișnuită victimă a celui rău este de obicei copilul. Este de așteptat să fie așa, nu numai din cauza faptului că cei mici sunt cei mai slabi și mai vulnerabili membri ai societății noastre, ci și pentru că părinții exercită o putere absolută asupra vieților copiilor lor. Dominația stăpânului asupra sclavului nu este prea diferită de dominația părintelui asupra copilului. Imaturitatea copilului și dependența care rezultă de aici îi dă părintelui o mare putere, dar nu neagă faptul că această putere, la fel ca orice putere, este supusă abuzului răutății în diferite grade. Mai mult, relația dintre părinte și copil este una de intimitate obligatorie. Un stăpân de sclavi poate oricând să-și vândă sclavul dacă i se pare că relația dintre ei este intolerabilă. Dar, la fel cum copilul nu este independent de părinți, tot așa nu este prea ușor ca părinții să scape de copiii lor și de presiunea pe care o impun aceștia[1].

Analizând cazurile lui Bobby și Roger, o altă trăsătură tipică, dar care intrigă în același timp, este extraordinara unitate a părinților lor. Fiecare cuplu de părinți funcționa ca o entitate. Nu putem spune că tatăl lui Bobby era rău, iar mama lui era total diferită sau că mama lui era rea, iar tatăl lui era doar luat de val. Atât cât pot eu afirma, amândoi erau răi. La fel Dl și Dna R. Amândoi păreau la fel de nesinceri; amândoi păreau să participe la luarea de hotărâri distructive; amândoi păreau la fel de disponibili să-l descrie pe Roger ca fiind incurabil, când de fapt amândoi purtau vina pentru această problemă[2].

---

1. Dacă cineva i-ar căuta pe oamenii răi, cea mai simplă cale de a-i afla ar fi să le ia urma pornind de la victimele lor. Cel mai bun loc pentru a căuta ar fi printre părinții copiilor sau adolescenților tulburați din punct de vedere emoțional. Nu vreau să spun că *toți* copiii tulburați emoțional sunt victime ale celor răi sau că *toți* părinții unor astfel de copii sunt persoane malefice. Configurația răului este prezentă doar la o minoritate de astfel de cazuri. Este însă o minoritate substanțială.

2. Această unitate a părinților nu este surprinzătoare pentru psihiatri. Când examinăm cazuri de copii maltratați, descoperim de obicei că ambii părinți au fost implicați în această faptă. Chiar în cazurile de incest repetat

Victimele răului întâlnite în practica psihiatrică de zi cu zi nu sunt însă întotdeauna copii. Să ne întoarcem acum privirea către cazul lui Hartley şi al lui Sarah, un cuplu fără copii, trecuţi bine de 40 de ani. Voi descrie un singur interviu, pe care l-am avut cu ei amândoi. Discuţia respectivă va demonstra victimizarea unui adult de către un altul — cel rău, o victimizare în unele feluri diferită radical de cea a unui copil. Ne va da, de asemenea, un indiciu pentru o înţelegere mai bună a fenomenului „cuplului rău", despre care am discutat. În acelaşi timp, cazul va scoate în evidenţă o dimensiune nouă şi sinuoasă a problemei clasificării psihiatrice a răului uman.

Cazul Hartley şi Sarah

Prima oară i-am văzut la o săptămână după ce Hartley fusese externat dintr-un spital de stat. Cu o lună înainte, într-o dimineaţă de sâmbătă, Hartley se tăiase de o parte şi de alta a gâtului cu un brici. Cu bustul dezgolit, a ieşit din baie şi a intrat în sufragerie, unde Sara ţinea evidenţa banilor din cont: „Am încercat să mă sinucid", a anunţat el.

Sarah s-a întors şi a văzut sângele curgându-i pe piept. Ea a chemat poliţia, care, la rându-i, a chemat o ambulanţă. Hartley a fost dus la camera de urgenţă. Tăieturile erau destul de superficiale; nu reuşise să-şi secţioneze nici carotida, nici jugulara. După ce tăieturile au fost cusute, a fost transferat la un spital de stat. Era a treia încercare de sinucidere şi a treia internare într-un spital în ultimii cinci ani.

Deoarece se mutaseră recent în zonă, Hartley a fost trimis să fie îngrijit de clinica noastră, după ce fusese externat.

---

tată-fiică, descoperim de obicei o anume complicitate din partea mamei. Încă o dată, nu vreau să spun că toţi părinţii incestuoşi sau care-şi maltratează copiii sunt răi. Citez acest fenomen doar pentru a ilustra faptul că ambii părinţi sunt aproape la fel de vinovaţi de apariţia unei boli psihice la copiii lor. Cei care au citit cartea *Sybil* scrisă de Flora Schreiber (Warner Books, 1974) îşi vor aminti de adevărul acestui principiu.

Diagnosticul său de externare era „Reacție depresivă involutivă". Lua doze mari de antidepresive și tranchilizante.

Când am intrat în camera de așteptare pentru a-l întâmpina, Hartley stătea tăcut lângă soția sa, privind în gol — un om de înălțime medie, grizonant, care părea mai mic decât era în realitate, ca și cum ar fi fost îndesat într-un spațiu foarte mic. M-am simțit obosit uitându-mă la el. Doamne, m-am gândit, mi-aș dori ca spitalul de stat să facă ceva pentru ca oamenii aceștia să se simtă puțin mai bine înainte de a-i da afară de-acolo. E atât de deprimant, ca Black Hole din Calcutta[1]. Dar am încercat să-l întâmpin binevoitor.

— Sunt doctorul Peck, i-am spus. Veniți la mine în birou.

— Poate să vină și soția mea? a murmurat Hartley pe un ton rugător.

M-am uitat la Sarah, o femeie slabă, cu trăsături aspre, mai scundă decât soțul ei, părând totuși considerabil mai voluminoasă.

— Dacă se poate, doctore..., a răspuns ea zâmbind dulce.

Zâmbetul ei nu m-a făcut să mă simt mai fericit. Într-un fel, nu se potrivea cu expresia amară, conferită de ridurile subțiri din jurul gurii ei. Purta ochelari cu ramă de oțel și-mi amintea de femeile misionare.

I-am condus pe amândoi în biroul meu. După ce ne-am așezat cu toții, l-am privit pe Hartley.

— De ce ați vrut ca soția dvs. să vină și ea? am întrebat.

— Mă simt mai bine când este aproape de mine, mi-a răspuns el hotărât.

Nu exista niciun fel de căldură în spusele lui. Era doar o declarație de fapt.

---

1. Black Hole (Gaura Neagră) din Calcutta reprezintă o cameră de detenție de 7 m^2 în Fortul William (Calcutta), în care, în 20 iunie 1956, au fost ținuți peste noapte 146 de britanici, prizonieri ai nababului din Bengal, Siraj-ud-Dowla. Din cei 146 de britanici înghesuiți aici, au supraviețuit doar 23. Incidentul a devenit un mit în idealizarea imperialismului britanic în India. (*N. trad.*)

Probabil că arătam ca şi cum aş fi dorit să pun o întrebare.

— Hartley este aşa de multă vreme, doctore, a anunţat Sarah zâmbind veselă. Nu-i place să mă piardă din vedere nici o secundă.

— Pentru că sunteţi gelos? l-am întrebat pe Hartley.

— Nu, a spus el posomorât.

— Atunci de ce?

— Sunt speriat.

— Speriat de ce? l-am întrebat.

— Nu ştiu. Sunt doar speriat.

— Cred că e din cauza gândurilor lui, doctore, a intervenit Sarah. Haide, Hartley, poţi să-i spui despre gândurile tale, l-a instruit ea.

Hartley nu spunea nimic.

— Despre ce gânduri vorbeşte soţia? l-am întrebat.

— Gândurile mele despre „ucide", a răspuns Hartley în felul lui monoton.

— „Ucide"? am repetat. Vreţi să spuneţi că aveţi gânduri despre ucidere.

— Nu, doar „ucide".

— Mă tem că nu înţeleg, am spus neajutorat.

— Mă gândesc doar la cuvânt, a explicat Hartley fără vreo emoţie. Îmi vine în minte cuvântul „ucide". Ca şi cum mi l-ar spune cineva. Îmi vine totdeauna. Dar mai ales dimineaţa. Când mă scol, merg să mă bărbieresc şi mă uit în oglindă, atunci apare. „Ucide". Aproape în fiecare dimineaţă.

— Vreţi să spuneţi, ca o halucinaţie? am întrebat. Auziţi o voce care vă spune să ucideţi?

— Nu, a răspuns Hartley. Nu e o voce. Îmi apare doar cuvântul în minte.

— Când vă bărbieriţi?

— Da. Totdeauna mă simt rău dimineaţa.

— Vă bărbieriţi cu un brici? am întrebat cu o intuiţie subită.

Hartley a dat din cap.

— Sună ca şi cum ai vrea să omori pe cineva cu briciul, am continuat.

Hartley părea înfricoşat. Era primul semn de emoție pe care l-am văzut pe fața lui.

— Nu, a spus el apăsat. Nu vreau să ucid pe nimeni. Nu este un sentiment. Doar un cuvânt.

— Totuși, se pare că ați vrut să vă sinucideți. De ce oare?

— Mă simt îngrozitor. Nu sunt bun pentru nimeni. Nu sunt decât o povară pentru Sarah.

Greutatea vocii lui mă apăsa. Fără îndoială, nu era o bucurie să-l ai prin preajmă.

— Este o povară pentru dvs.? am întrebat-o pe Sarah.

— O, nu mă plâng, a răspuns ea bucuroasă. Dar mi-ar plăcea să am mai mult timp pentru mine însămi şi, bineînțeles, să avem ceva mai mulți bani.

— Deci, credeți că el este o povară, nu-i aşa?

— Dumnezeu mă ajută, a răspuns Sarah.

— De ce nu aveți bani destui?

— Hartley nu mai munceşte de opt ani, este prea deprimat, sărăcuțul. Dar ne descurcăm cu slujba mea de la compania de telefoane.

— Eram agent de vânzări, a intervenit plângăcios Hartley.

— A reuşit să lucreze zece ani după ce ne-am căsătorit, a încuviințat Sarah. Dar n-a fost niciodată foarte întreprinzător — nu-i aşa, dragă?

— Câştigam peste 20 000 de dolari doar din comisioane în anul în care ne-am căsătorit, a obiectat Hartley.

— Da, dar asta se întâmpla în '56. Atunci a fost un an exploziv pentru ceasurile de mână electronice, a explicat răbdătoare Sarah. Oricine ar fi vândut ceasuri de mână în '56 ar fi câştigat banii ăştia.

Hartley era tăcut.

— De ce n-ați mai lucrat?

— Din cauza depresiei mele. Mă simțeam atât de rău dimineața! Pur şi simplu nu mă mai puteam duce la muncă.

— Ce vă făcea să fiţi atât de deprimat?

Hartley arăta încurcat, ca şi cum n-ar fi putut să-şi amintească ceva.

— Trebuie să fi fost cuvintele mele, a spus el în cele din urmă.

— Vreţi să spuneţi cuvintele din mintea dvs., precum „ucide"?

El a dat afirmativ din cap.

— Aţi spus „cuvinte", la plural. Mai sunt şi alte cuvinte?

Hartley a rămas tăcut.

— Haide, dragă, spune-i doctorului despre celelalte cuvinte.

— Uneori, sunt şi alte cuvinte, a recunoscut el ezitant, precum „taie" sau „ciocan".

— Şi altele?

— Uneori, „sânge".

— Toate sunt cuvinte pline de mânie, am comentat. Nu cred că v-ar fi venit în cap dacă nu aţi fi fost foarte furios.

— Nu sunt furios, a insistat Hartley posomorât.

— Dvs. ce credeţi? am întrebat, întorcându-mă către Sarah. Credeţi că este furios?

— Oh, eu cred că Hartley mă urăşte, a răspuns ea cu zâmbetul ei vesel, ca şi cum ar fi vorbit despre o glumă drăguţă, făcută de copilul vecinilor.

Am privit-o cu uimire. Am început să bănuiesc că era adevărat ceea ce zicea, dar cu greu m-aş fi aşteptat ca ea să fie atât de calmă şi de conştientă de acest lucru.

— Nu vă e frică de faptul că v-ar putea face rău?

— O, nu, Hartley n-ar face rău niciunei muşte, nu-i aşa, dragă?

Hartley n-a răspuns.

— Serios, am spus către Sarah, el se gândeşte la „a ucide", „sânge" şi „ciocan". Cred că, dacă aş fi în locul dvs., aş fi destul de înspăimântat să trăiesc alături de cineva care mă urăşte şi se gândeşte la astfel de lucruri.

— Dar nu înțelegeți, doctore! mi-a explicat Sarah placid. Nu poate să-mi facă rău. E atât de neputincios!

I-am aruncat o privire rapidă lui Hartley. Nu avea absolut nicio expresie pe chip. Am stat timp de aproape un minut într-o tăcere încremenită, încercând să mă concentrez asupra felului în care trebuia să procedez. În cele din urmă, l-am întrebat pe el:

— Ce simțiți când auziți că soția dvs. vă numește neputincios?

— Are dreptate, sunt slab, a murmurat el.

— Dacă are dreptate, am spus eu, ce vă face să simțiți *acest* lucru?

— Mi-ar plăcea să fiu mai puternic, mi-a răspuns el fără entuziasm.

— Hartley nu poate nici măcar să conducă o mașină. Nu poate ieși din casă fără mine. Nu poate merge la supermarket sau într-un loc aglomerat — nu-i așa, dragă?

Hartley a dat din cap, aprobând mut.

— Se pare că sunteți întotdeauna de acord cu soția dvs., am subliniat eu.

— Ea are dreptate. Nu pot să merg nicăieri fără ea.

— De ce nu puteți?

— Sunt speriat.

— De ce naiba sunteți speriat? am întrebat, încercând să-l impulsionez.

— Nu știu, a răspuns el umil. Nu pot să spun decât că devin înspăimântat ori de câte ori trebuie să fac ceva eu însumi. Sunt înspăimântat când Sarah nu este primprejur să mă ajute.

— Parcă ați fi un copil mic, am comentat.

Sarah a zâmbit complice.

— Hartley este un copil în unele privințe, a spus ea. Nu te-ai maturizat prea mult, nu-i așa, dragă?

— Poate că dvs. nu vreți ca el să se maturizeze, am spus repede, întorcându-mă către ea.

Sarah mi-a aruncat o privire de ură subită.

— Să vreau eu? a strigat ea. Dar când au fost luate în considerare dorințele mele? Dorințele mele nu contează. Dorințele mele n-au contat niciodată pentru nimeni. Nu este o problemă legată de ceea ce vreau sau nu vreau. Eu fac doar ceea ce trebuie să fac, ceea ce Dumnezeu vrea să fac. Oh, nimeni nu vorbește despre ce aș vrea eu. Cui îi pasă că Hartley este o povară? Cui îi pasă că eu fac toată munca, că întotdeauna eu conduc mașina, că fac toate cumpărăturile? Dar nu mă plâng. Nu. Ce drept am eu? Nu, Sarah nu are drepturi. Sarah nu se plânge. Hartley este deprimat. Eu nu trebuie să mă plâng. Hartley este un vierme, nu un bărbat. Dar nimănui nu-i pasă de Sarah. Eu trebuie doar să duc poverile pe care Dumnezeu mi le-a dat. Sarah face ceea ce trebuie să facă.

Am fost luat prin surprindere de acest atac virulent și nu eram sigur că mai vreau să intru în dispută cu ea. Dar am continuat mai mult din curiozitate, decât crezând că aș putea să dau un ajutor în această situație.

— Înțeleg că nu aveți copii, am spus. E vorba de o alegere pe care ați făcut-o dvs.?

— Hartley este incapabil să facă copii, a anunțat Sarah.

— Da? De unde știți asta?

Sarah mi-a aruncat o privire care sugera că sunt neștiutor în ale vieții.

— Deoarece am fost examinată de un ginecolog, a explicat ea. A spus că sunt în perfectă stare. Nu este nimic în neregulă în ceea ce mă privește.

— Și dvs. ați fost examinat? l-am întrebat pe Hartley.

A clătinat din cap că nu.

— De ce nu?

— De ce aș mai fi fost examinat? m-a contrazis Hartley, ca și cum eu aș fi fost incapabil să văd ceea ce era evident. Nu e nimic în neregulă cu Sarah, deci trebuie să fie vina mea.

— Domnule Hartley, sunteți cel mai pasiv om pe care l-am întâlnit, i-am spus. Acceptați pur și simplu că soția dvs. spune adevărul despre examinarea ei. La fel de pasiv, presupuneți

că, deoarece rezultatul examinării a fost normal, dvs. trebuie să fiți anormal. Există o mulțime de cazuri în care atât soțul, cât și soția sunt normali, dar nu pot avea copii. S-ar putea să fiți perfect în regulă. De ce nu verificați?

— N-are niciun rost, doctore, a răspuns Sarah în locul lui. Suntem prea bătrâni ca să mai avem copii. Și nu avem bani pentru mai multe testări. Uitați că eu sunt singura care aduce bani în casă. În plus, a spus ea zâmbind, vi-l puteți imagina pe Hartley ca tată? El nu poate să aibă grijă nici măcar de viața lui.

— Dar nu credeți că ar fi de folos pentru Hartley să afle că nu este incapabil din punct de vedere fizic să fie tată?

— Sarah are dreptate, a spus Hartley, venind de fapt în apărarea afirmației soției sale privind nepotrivirea lui cu rolul de tată. Nu ar avea niciun rost.

Începusem să mă simt foarte obosit. Mai aveam 20 de minute până să vină următorul pacient, dar eram foarte tentat să închei pe loc interviul. Nu exista vreo speranță de a schimba lucrurile. Nu se întrevedea vreo posibilitate de a-l ajuta pe Hartley. Era prea departe. Dar de ce? M-am întrebat cum și de ce, pentru numele lui Dumnezeu, se ajunsese la această mizerie?

— Povestiți-mi despre copilăria dvs., i-am cerut lui Hartley.

— Nu e nimic de spus, a murmurat el.

— Ei bine, cât de departe ați ajuns cu școala? am întrebat.

— Hartley a mers la Yale, a răspuns din nou Sarah în locul lui. Dar apoi a picat la examene, nu-i așa, dragă?

Hartley a dat din cap.

M-am simțit rău gândindu-mă că acest „vierme", cum îl numise Sarah în mod aspru, fusese odată un student cu ochi strălucitori.

— Cum s-a întâmplat de ați ajuns la Yale?

— Familia mea era avută.

— Dar trebuie să fi fost de asemenea și un tânăr minunat, am comentat eu.

— Nu e de-ajuns să fii minunat, dacă nu muncești, a intervenit încă o dată Sarah. Ești frumos pe cât te faci de frumos, asta am spus eu întotdeauna.

M-am întors către ea:

— Sunteți conștientă că de câte ori încerc să mă concentrez pe orice calitate ar putea avea soțul dvs., imediat săriți și îl „castrați"?

Ea a țipat la mine:

— Să-l castrez? Îl castrez, asta fac eu? Toți doctorii sunt la fel. „Poate că tu îl castrezi", îmi spun ei. Este doar vina mea, nu-i așa? Da, întotdeauna Sarah e de vină. El nu muncește, nu conduce mașina, nu face nimic, dar întotdeauna Sarah e de vină. Ei bine, vreau să vă spun că el a fost castrat înainte să-l întâlnesc eu. Mama lui era o alcoolică nenorocită. Tatăl lui era la fel de slab ca și el. N-a putut nici măcar să-și termine facultatea. Apoi, m-au acuzat pe mine că m-am căsătorit cu el pentru bani. Hm, ce bani? Nenorocita de maică-sa a cheltuit toți banii, dându-i pe pileală. N-am văzut niciun ban. Nu m-a ajutat nimeni niciodată. Nimeni nu o ajută pe Sarah. Sarah le face pe toate. Dar ea îl castrează, o acuză ei. Credeți că a fost vreodată vreunul dintre doctori interesat de mine? Nu. Niciunul. Ei doar mă acuză.

— Eu aș fi interesat de dvs., Sarah, am spus blând și am adăugat: dacă m-ați lăsa. De ce nu-mi spuneți ceva despre familia dvs. și despre felul cum ați crescut?

— O, deci acum eu sunt pacientul, nu-i așa? m-a întrebat ea cu amărăciune. Ei bine, îmi pare rău. Nu o să fiu un cobai. Nu am nevoie de ajutorul dvs. Nu e nimic în neregulă cu mine. Primesc tot ajutorul de care am nevoie de la pastorul meu. El mă înțelege. El știe prin ce trec. Dumnezeu îmi dă toată puterea de care am nevoie. L-am adus pe Hartley aici pentru a fi ajutat. El este cel care are nevoie de ajutor. Ajutați-l pe el — dacă puteți.

— Eu vorbesc foarte serios, Sarah, am spus. Aveți multă dreptate spunând că Hartley are nevoie de ajutor și îi vom da

tot ajutorul pe care i-l putem da. Dar eu cred că și dvs. aveți nevoie de ajutor. Situația în care vă găsiți este teribil de dificilă și văd cât de supărată sunteți din această cauză. Cred că v-ați simți mult mai bine dacă ați vorbi cu cineva sau dacă m-ați lăsa să vă fac un tranchilizant ușor.

Dar Sarah își recăpătase stăpânirea de sine. Se trase înapoi pe scaun și îmi zâmbi, ca și cum aș fi fost un tânăr de treabă, dar orientat într-o direcție greșită.

— Mulțumesc, doctore, sunteți foarte bun, a spus ea, dar cred că nu sunt supărată. Sunt foarte puține lucruri care mă supără în această lume.

— Eu sunt de altă părere, am contrazis-o. Cred că sunteți supărată, chiar foarte supărată.

— Poate că aveți dreptate, doctore, a răspuns Sarah, fără să se mai agite. Boala lui Hartley a fost o povară teribilă pentru mine. Mi-ar fi mult mai ușor dacă el n-ar mai exista.

M-am cutremurat în sinea mea. Hartley nu părea afectat; era deja atât de deprimat, de prăbușit, încât nu mai putea fi afectat de ceva.

— Atunci de ce nu-l părăsiți? am întrebat. Cred că v-ați simți mai bine fără această povară. Și pe termen lung, poate că ar fi mai bine și pentru Hartley, dacă ar fi forțat să stea pe propriile-i picioare.

— Oh, mi-e teamă că Hartley are mult prea multă nevoie de mine, doctore, a zâmbit Sarah cu un aer matern.

S-a întors către soțul ei:

— N-ai fi în stare să te descurci dacă te-aș părăsi, nu-i așa, dragă?

Hartley arăta îngrozit.

— Ar fi, fără îndoială, foarte dificil pentru el, am recunoscut. Dar s-ar putea face în așa fel încât Hartley să meargă să stea într-un spital o perioadă lungă de timp. Dvs. ați ști că el este bine tratat, iar el ar fi sprijinit acolo, atâta cât e necesar pentru a se produce o schimbare.

— Crezi că ţi-ar plăcea asta, dragă? l-a întrebat Sarah. Ţi-ar plăcea să mergi la spital şi să mă părăseşti?

— Te rog, s-a văitat Hartley, te rog, nu!

— Dragă, spune-i doctorului că nu vrei ca eu să te părăsesc, i-a ordonat Sarah.

— Te iubesc, s-a smiorcăit Hartley.

— Vedeţi, doctore, a explicat Sarah victorioasă, nu pot să-l părăsesc când el mă iubeşte.

— Dar dvs. îl iubiţi? am întrebat.

— Iubire? a întrebat Sarah aproape amuzată. Ce-i aceea iubire? Cred că cel mai bine ar fi să numim sentimentul datorie, doctore. Am datoria de a avea grijă de el.

— Nu sunt sigur cât de mult este datorie şi cât de mult este nevoie, am spus înfruntând-o. Din perspectiva mea, se pare că aveţi o nevoie profundă de această sarcină pe care o reprezintă Hartley. Poate e din cauză că n-aţi avut un copil al dvs. Poate că încercaţi să faceţi din Hartley bebeluşul pe care nu l-aţi putut avea. Nu ştiu. Dar dintr-un motiv sau altul, aveţi o nevoie copleşitoare de a-l domina pe Hartley, tot aşa cum el are o nevoie copleşitoare de a depinde de dvs. Nevoile dvs. sunt împlinite de această stranie căsătorie, la fel cum sunt şi ale lui.

Sarah a râs bizar, ciudat, scoţând un hohot straniu, îngrozitor.

— Mere şi portocale, doctore, a spus ea. Da, mere şi portocale. Nu le poţi compara. Nu puteţi să-l comparaţi pe Hartley cu mine. Suntem ca merele şi portocalele. Dar nu ştiţi cine este ce, nu-i aşa? Eu sunt un măr sau o portocală? Am o coajă încreţită sau o coajă netedă? Sau am o coajă groasă?

A hohotit din nou în felul ei ciudat.

— Da, bănuiesc că am o coajă groasă. Trebuie să avem coajă groasă împotriva celor ce ne persecută. Voi sunteţi persecutorii pseudoştiinţifici. Dar e în regulă. Ştiu cum să mă descurc cu cei ce decojesc portocalele şi taie merele. Dumnezeu mă iubeşte. Puterea noastră este în ceruri. Puteţi gândi ceea ce gândiţi, puteţi spune ceea ce spuneţi. Dar să ştiţi că sunt nişte gunoaie, m-a jignit ea. La ghenă, acolo sfârşesc ele, nu-i aşa?

Cojile de portocale și feliile de mere. În gunoi. Și acolo vor sfârși toți persecutorii pseudoștiințifici. În gunoi, cu toate celelalte fructe, a sfârșit ea triumfător.

Am început să mă tem că făcusem o greșeală înfruntând-o pe Sarah, ascultând-o cum își pierde controlul. Hartley, în nenorocirea lui, cu încercările lui de sinucidere și cu existența lui patetică era într-o stare îndeajuns de rea; la ce le-ar fi slujit amândurora să sfârșească în spital? Probabil că ea se simțise pusă la colț. Mai bine îi dădeam spațiu ca să poată să-și revină.

— Aproape că mi s-a terminat timpul și trebuie să hotărâm un plan de tratament. Înțeleg că dvs. nu simțiți că ați avea nevoie de vreun tratament acum, Sarah, și fără îndoială păreți să funcționați bine. Dar Hartley în mod clar pare să aibă nevoie de asistență, nu credeți?

— Da, săracul Hartley, nu face prea bine, a fost de acord Sarah, acționând ca și cum în ultimele minute nu se întâmplase nimic. Trebuie să facem ceva ca să-l ajutăm.

Am oftat ușurat. Amestecul meu în căsnicia lor, deși nu reușise să amelioreze nimic, cel puțin nu făcuse niciun rău în plus.

— Credeți că ar trebui să rămâneți la medicamentele dvs.? l-am întrebat pe Hartley.

El a dat din cap, fără să spună vreun cuvânt.

— Gândurile tale se înrăutățesc atunci când nu-ți iei pastilele, nu-i așa, dragă? a spus Sarah.

— Cred că așa trebuie procedat, am comentat. Dar psihoterapia? V-ați gândit dacă v-ar plăcea să petreceți ceva timp vorbind cu cineva despre dvs. înșivă în profunzime?

Hartley a scuturat din cap.

— Mă face să mă simt rău, a murmurat el.

— Penultima lui încercare de sinucidere a apărut atunci când au încercat să-i facă psihoterapie, a confirmat Sarah.

Am scris rețeta cu aceleași medicamente pe care Hartley le lua și în spital, cu același dozaj și am spus că aș vrea să-l

văd din nou peste trei săptămâni, pentru a-mi da seama dacă medicaţia trebuie ajustată.

— Dar, bineînţeles, întâlnirea nu va fi aşa lungă ca aceasta, am explicat eu. De fapt, va fi foarte scurtă.

— Bineînţeles, doctore, a spus Sarah când ne-am ridicat cu toţii în picioare. Deja aţi făcut foarte mult pentru Hartley. Nu vă putem mulţumi îndeajuns.

Două minute mai târziu, după ce scrisesem o scurtă notă în agendă, am ieşit pentru o ceaşcă de cafea. Hartley şi Sarah tocmai îi plătiseră secretarei pentru vizită şi ieşeau pe uşă, când am auzit-o pe Sarah spunând:

— Acest doctor e mult mai bun decât cel de la clinica cealaltă. Nu crezi? Măcar este american. N-am putut înţelege nimic din ce a spus celălalt, nu-i aşa, dragă?

Probabil cel mai interesant aspect al acestui caz nu este răul din Sarah, ci relaţia lui Hartley cu acest rău. Hartley era robit de Sarah. Tema robiei este frecventă în basme şi mituri, în care prinţi, prinţese şi alte fiinţe devin captive ale puterii răului unor vrăjitori malefici sau demoni. La fel ca şi alte mituri privind răul, şi acestea au nevoie să fie studiate. Dar spre deosebire de ceea ce se întâmplă în astfel de mituri, eu nu am fost capabil să-l salvez pe Hartley din sclavia sa. Pentru că era o robie voită. El îşi vânduse voluntar sufletul lui Sarah. De ce?

La un moment dat, în timpul şedinţei, i-am spus lui Hartley că era „cel mai pasiv om pe care l-am întâlnit vreodată". O persoană pasivă înseamnă o persoană inactivă — cel ce ia în loc să dea, cel ce urmează pe altcineva în loc să fie conducătorul, cel ce primeşte în loc să facă. Aş putea folosi un număr de alte cuvinte: „dependent", „infantil", „leneş"[1]. Hartley era

1. Erich Fromm a pus în circulaţie termenul de „simbioză incestuoasă", referindu-se la una dintre cele trei componente ale „sindromului decăderii" sau ale caracterului rău. Deşi lui Hartley îi lipseau celelalte componente, el era însăşi încarnarea definiţiei simbiozei incestuoase. Termenul sugerează faptul că el intrase într-o relaţie de supunere faţă de rău deoarece el însuşi era parţial rău. Este adevărat că nu se simţea confortabil în robia sa. Vag

monumental de leneș. Relația lui cu Sarah era aceea a unui copil agățat de mama lui. El nici nu a vrut măcar să intre singur în biroul meu și cu atât mai puțin să-și asume riscul sau să folosească energia pentru a gândi independent, pentru sine.

De ce era Hartley atât de leneș? Nu știm cu siguranță. Comentariile pe care le făcuse Sarah, conform cărora mama lui era alcoolică, iar tatăl lui la fel de slab ca și el sugerează că provenea dintr-o familie în care părinții îi serviseră ca modele de lene, iar el probabil că nu reușise să primească împlinirea de care avea nevoie în copilăria lui timpurie. Putem presupune că, atunci când o întâlnise pe Sarah, era deja o persoană profund leneșă, un copil în haine de adult, care în mod inconștient căuta o mamă puternică, pe care nu o avusese, ca să aibă grijă de el. Sarah se potrivise perfect rolului, la fel cum el, probabil, se potrivise cerințelor ei de a avea un potențial sclav. Odată ce relația dintre ei s-a stabilit, a devenit un cerc vicios, intensificând, firește, boala fiecăruia. Dominația ei a încurajat mai departe supușenia lui, iar slăbiciunea lui a hrănit dorința ei de avea putere asupra cuiva.

Prin urmare, Hartley nu era pur și simplu o victimă fără voie a răului din Sarah. Acest lucru este important deoarece cazul exemplifică un adevăr general: nu devenim parteneri ai răului în mod accidental. Ca adulți, nu suntem forțați de soartă să cădem în capcana unei puteri rele; intrăm singuri în această capcană. Vom vedea cum acționează acest principiu în toate capitolele ce vor urma, atunci când vom discuta despre fenomenul de grup rău, analizând felul în care un mare număr de oameni pot cu atâta ușurință să participe la un comportament dintre cele mai atroce.

---

conștient de faptul că era prins într-o capcană mortală, oscila între două căi cât mai ușoare de scăpare: a o omorî pe Sarah sau a se omorî pe sine. Era prea leneș pentru a lua măcar în considerare calea legitimă de scăpare ce i se deschidea, dar care era în mod clar calea mai dificilă, cea a independenței psihologice.

Pentru moment însă, suntem preocupaţi de cel mai mic grup — cuplul — şi de felul cum participă doi oameni la rău. Cazul lui Hartley şi Sarah a fost adus în discuţie, în parte, datorită observaţiei că pare imposibil de precizat care dintre cei doi parteneri ai cuplului rău era *cel* rău. Amândoi părinţii lui Bobby păreau răi. Atât Dl, cât şi Dna R erau implicaţi în mod egal în distrugerea spiritului lui Roger. Tocmai datorită naturii răului lor, nu am reuşit să mă apropii îndeajuns de ei pentru a-i cunoaşte mai bine. Bănuiala mea pur speculativă este că ei nu erau răi în egală măsură, aşa cum păreau. Mă îndoiesc că doi oameni foarte răi pot trăi împreună în aceeaşi locuinţă, având o căsnicie trainică. Ar fi prea distructivi pentru cooperarea de care e nevoie. Presupun, prin urmare, că unul sau altul dintre părinţii lui Bobby avea un rol dominant în răul lor tacit şi cred că acelaşi lucru este adevărat şi în cazul Dlui şi Dnei R. În orice cuplu rău, dacă i-am examina suficient de îndeaproape pe cei doi, îmi imaginez că am găsi un partener care este măcar într-o anumită măsură robit celuilalt, în acelaşi fel în care Hartley era robit de Sarah, deşi puţin probabil în aceeaşi măsură.

Dacă cititorul crede că relaţia dintre Hartley şi Sarah era una bizară, eu sunt de acord. Am ales acest caz deoarece ei formau cel mai „bolnav" cuplu de acest tip pe care l-am întâlnit în anii în care am practicat psihiatria. Deşi bizar, tipul de relaţie pe care-l ilustrează este destul de comun. Fenomenul robiei în căsnicie nu este rar. Cititorii care sunt psihiatri trebuie să fi văzut în practica lor zeci de astfel de cazuri. Şi presupun că orice cititor, reflectând, va putea să recunoască acest tip de căsnicie măcar la câteva dintre cunoştinţele lor.

Răul a fost definit drept folosirea puterii pentru a distruge dezvoltarea spirituală a celorlalţi în scopul apărării şi păstrării integrităţii propriului sine bolnav. Pe scurt, este vorba de găsirea unui ţap ispăşitor. Găsim un ţap ispăşitor nu în cel puternic, ci în cel slab. Pentru ca răul să-şi folosească în acest mod malefic puterea, el trebuie mai întâi să aibă capacitatea

de a o folosi. Cei răi trebuie să-şi domine într-un fel victimele. Cea mai comună relaţie de dominaţie este aceea dintre părinte şi copil. Copiii sunt slabi, lipsiţi de apărare, prinşi în capcana relaţiilor cu părinţii lor. Sunt născuţi în robia faţă de părinţii lor. Nu este de mirare, deci, că majoritatea victimelor răului, precum Bobby şi Roger, sunt copii. Ei pur şi simplu nu sunt liberi sau nu au îndeajuns de multă putere ca să scape.

Pentru ca adulţii să fie victime ale răului, ei trebuie să nu aibă puterea de a scăpa. Ei ar putea fi neputincioşi când un pistol este îndreptat spre capul lor sau dacă s-ar afla în situaţia evreilor mânaţi în camerele de gazare sau a locuitorilor din Mylai, aliniaţi pentru a fi împuşcaţi. Sau ar putea fi neputincioşi în virtutea lipsei lor de curaj. Spre deosebire de evrei, de locuitorii din Mylai şi de copii, Hartley era, din punct de vedere fizic, liber să scape. Teoretic, putea să plece de lângă Sarah. Dar era legat de ea cu lanţurile lenei şi ale dependenţei şi, deşi adult, era neputincios ca un copil. Ori de câte ori adulţii care nu se află în bătaia puştii devin victime ale răului, acest lucru se întâmplă deoarece, într-un fel sau altul, au încheiat un târg precum Hartley.

Boala mintală şi numele răului

Problema găsirii unui nume pentru acest fenomen este una dintre temele acestei lucrări. Ea a fost discutată în mai multe contexte: ştiinţa nu a reuşit să numească răul ca subiect al cercetării sale; numele răului nu a apărut în lexiconul psihiatric; ezităm să etichetăm indivizi cu numele de „rău"; însă, în prezenţa unor astfel de oameni, am putea trăi o groază *nenumită* sau repulsie; totuşi, a numi răul nu este o acţiune lipsită de pericol.

A numi corect un lucru ne dă o anumită putere asupra lui. Prin numele lui, îl identificăm. Suntem lipsiţi de putere asupra unei boli până când nu-i putem da un nume potrivit, cum ar fi „pneumonie pneumococică" sau „embolie pulmonară". Fără astfel de identificări nu ştim cum să o tratăm. Este o

mare diferență atât din punct de vedere terapeutic, cât și al prognozei dacă etichetăm tulburarea mintală a unei persoane ca fiind „schizofrenie" sau „psihonevroză". Chiar dacă nu avem la îndemână un tratament eficient, este bine să avem o denumire. Pityriasis rozeu este o boală de piele urâtă și câteodată foarte deranjantă, pentru care nu există o terapie potrivită. Dar pacientul este fericit să plătească o consultație la un dermatolog pentru a i se spune: „Nu este decât un Pityriasis rozeu. Nu este lepră. Nu avem un tratament pentru această boală, dar nu te îngrijora, nu-ți va face niciun rău și va dispărea de la sine în două sau trei luni."

Nici nu putem începe să ne ocupăm de o boală până când nu o identificăm după numele ei propriu. Tratamentul unei boli începe cu diagnosticul. Dar este răul o boală? Mulți nu l-ar considera astfel. Există mai multe motive pentru care cineva ar ezita să categorisească răul ca boală. Unele dintre motive sunt emoționale. De exemplu, suntem obișnuiți să simțim milă sau compasiune pentru cel bolnav, dar emoțiile pe care un om rău le trezește în noi sunt mânia și dezgustul, dacă nu chiar ura. Am putea oare să simțim milă și compasiune pentru părinții care-i dau fiului lor mai mic arma cu care fratele acestuia s-a sinucis de Crăciun? Am putea oare să privim cu bunăvoință orice criminal, cu excepția acelor câțiva care sunt atât de bolnavi, încât se vede clar că sunt „ieșiți din minți"? Oamenii etichetați aici ca răi nu sunt nebuni, conform sensului pe care-l dăm de obicei acestui cuvânt. Ei nu sunt bâlbâiți sau demenți. Ei sunt coerenți și stăpâni pe sine, au slujbe cu responsabilități, câștigă bani, funcționează aparent bine în sistemul social și cu greu ar putea fi identificați ca măcar puțin dereglați, la o analiză superficială. Iar faptul că nu putem simți niciun pic de compasiune pentru cei care sunt răi spune ceva doar despre reacția noastră emoțională, nerăspunzând la întrebarea dacă răul este sau nu o boală. Chiar atunci când suntem înspăimântați sau dezgustați de leproși, recunoaștem că lepra este o boală.

Dincolo de reacțiile noastre emoționale, există trei motive raționale care ne fac să ezităm să privim răul ca pe o boală. Deși fiecare dintre aceste trei motive este convingător în felul său, eu voi adopta totuși poziția potrivit căreia răul trebuie privit ca o boală mintală. Voi face acest lucru în contextul examinării erorii inerente fiecăruia dintre aceste trei argumente.

Primul argument susține că oamenii n-ar trebui considerați bolnavi dacă nu suferă de o durere sau de un handicap — că nu există boală fără suferință. Acesta este un argument vechi, dar la fel de aprig contestat astăzi ca întotdeauna. Cuvântul din limba engleză care desemnează o boală este „disease" și înseamnă concret „suferință". O persoană este bolnavă atunci când ea trăiește „dis-ease"*, adică nu îi este ușor și are parte de un disconfort. Bineînțeles, cel mai probabil este să spunem despre noi că suntem bolnavi atunci când suferim într-un fel pe care nu-l dorim și nu este necesar. Cu siguranță, oamenii „răi" pe care i-am descris nu vor spune despre ei că sunt bolnavi și nici nu vor părea că suferă. Fără îndoială că ei nu se vor identifica pe sine ca pacienți. Așa cum am spus, oamenilor răi le este caracteristic, în narcisismul lor, să creadă că nu e nimic rău în legătură cu ei, că sunt specimene umane perfecte din punct de vedere psihologic. Dacă suferința și autodefinirea sunt considerate criterii pentru boală, atunci un individ rău ar fi ultimul dintre oameni considerat bolnav mintal.

Dar există mari probleme cu acest argument. Există o mulțime de boli fizice care sunt complet lipsite de simptome în primele lor stadii. Un individ cu o funcție de conducere descoperă la un examen medical de rutină că are presiunea sângelui foarte crescută, iar el susține că este într-o formă perfectă. Oare nu ar trebui să-i prescriem medicamente care să-i reducă presiunea sângelui (medicamente care s-ar putea să-l facă să se simtă mai puțin în formă)? Sau trebuie să așteptăm până

* În lb. engleză, „ease" înseamnă „ușor", iar „dis" este o particulă de negare. (*n. trad.*)

când suferă un accident vascular fatal sau care să-l lase invalid pentru a considera hipertensiunea lui o boală? Testul Papanicolau a devenit o procedură de rutină în asistența medicală regulată acordată femeilor, deoarece el detectează cancerul de col uterin în momentul în care boala încă poate fi tratată și cu ani înainte de a-i cauza femeii vreun disconfort sau vreun handicap. Oare ar trebui să amânăm tratamentul chirurgical dureros până când ea va începe să se simtă rău — iar atunci ureterele îi vor fi blocate de tumoare și va muri din cauza rinichilor? Dacă definim boala doar în termenii suferinței pe care o produce, atunci ar trebui să declarăm că cele mai multe cazuri de hipertensiune și de cancer nu sunt de fapt boli. Pare absurd.

Bineînțeles, atunci când medicul ne spune că avem o problemă serioasă, de cele mai multe ori ținem seama de cuvintele lui fie că avem sau nu dureri. Acceptăm afirmația lui că suntem bolnavi și, ca urmare, începem să spunem despre noi înșine că suntem bolnavi, chiar dacă de fapt nu ne simțim bolnavi.

Dar nu întotdeauna. Să ne gândim la cazul unui fermier care suferă un infarct serios, își pierde cunoștința și este dus la spital. A doua zi, când se trezește la salonul de terapie intensivă, se căznește să se dea jos din pat și să-și smulgă monitorul cardiac de la piept. Asistentele îi spun să rămână culcat și să se relaxeze, deoarece a suferit un atac de cord, este serios bolnav și trebuie să se liniștească dacă nu vrea să aibă un alt atac. „Este ridicol!" — țipă fermierul, luptându-se și mai tare. „Nu este nimic în neregulă cu mine. Inima mea este trainică precum dolarul. Nu știu cum m-ați înșelat să mă aduceți aici, dar eu trebuie să merg acasă să mulg vacile!" După ce este chemat medicul și încercările de a-l liniști eșuează, ar trebui oare să-l lăsăm pe om să se îmbrace și să se ducă acasă să muncească la ferma lui? Sau trebuie să-l împiedicăm, sedându-l rapid în măsura în care e necesar, și în aceste condiții să

continuăm să-i dăm informații adevărate despre starea lui și să-i acordăm timp să se împace cu ele?

Sau să luăm în discuție un alcoolic în timpul tratamentului de dezalcoolizare, care nu a dormit de trei zile, tremură ca o frunză, are o temperatură de 40°C, pulsul 145 și pe deasupra este sever deshidratat. El e convins că spitalul este un lagăr de exterminare japonez și că trebuie să evadeze imediat, cu orice preț, pentru a-și salva viața. Ar trebui oare să-l lăsăm să fugă din spital și să alerge nebunește pe străzi, ascunzându-se în spatele mașinilor, până când ar cădea mort de oboseală din cauza convulsiilor sau a deshidratării? Sau trebuie să-l reținem împotriva voinței lui și să-i administrăm doze masive de tranchilizante, până când reușește să fie cuprins de somnul de care are o disperată nevoie și începe să-și revină?

Evident, în fiecare dintre cele două cazuri vom urma cea de-a doua opțiune, deoarece știm că acești oameni sunt foarte bolnavi, în ciuda faptului că ei nu s-ar caracteriza astfel și nici nu ar accepta definiția noastră. Noi ne dăm seama că neputința lor de a realiza că sunt bolnavi, chiar dacă sunt puși în fața unor dovezi copleșitoare, face parte de fapt din boala însăși. Oare nu se întâmplă la fel cu cei care sunt răi? Nu vreau să sugerez că oamenii răi trebuie să fie închiși în spitale psihiatrice sau lipsiți de drepturile lor civile în cursul normal al vieților lor. Dar afirm, așa cum am mai spus-o, că neputința celor răi de a-și da seama că este ceva în neregulă cu ei este o componentă esențială a condiției lor. Și mai afirm, de asemenea, că maladia, fie că e vorba de răutate, delir, psihoză, diabet sau hipertensiune, este o realitate obiectivă și nu trebuie definită printr-o recunoaștere subiectivă sau printr-o lipsă de recunoaștere.

Folosirea conceptului de suferință emoțională pentru a defini boala este de asemenea greșită, sub mai multe aspecte. Așa cum observam în cartea mea *Drumul către tine însuți*, deseori aceia dintre noi care sunt cei mai sănătoși și mai avansați din punct de vedere spiritual sunt chemați să sufere

în feluri mult mai dureroase decât experienţele trăite de un om obişnuit. Marii conducători, atunci când sunt buni şi înţelepţi, probabil că îndură suplicii de un grad necunoscut omului obişnuit. Reciproc, lipsa disponibilităţii de a suferi o durere emoţională este cea care stă de obicei la rădăcina bolii emoţionale. Cei care au experimentat profund depresia, îndoiala, confuzia sau disperarea pot fi infinit mai sănătoşi decât cei care sunt, în general, siguri pe sine, se complac şi sunt mulţumiţi de propria persoană. Negarea suferinţei defineşte boala mai bine decât acceptarea suferinţei.

Oamenii răi neagă suferinţa provenită din vinovăţia lor — dureroasa recunoaştere a propriului păcat, inadecvarea şi imperfecţiunea lor —, aruncând durerea asupra celorlalţi, prin mecanisme de proiecţie şi găsirea de ţapi ispăşitori. Poate că ei înşişi nu suferă, dar cei din jurul lor, da. Ei cauzează suferinţă. Cei răi creează pentru cei pe care-i domină o societate bolnavă în miniatură.

În realitate, noi nu existăm doar ca indivizi, ci şi ca fiinţe sociale, suntem componente ale unui organism mai mare, numit societate. Chiar dacă în definirea bolii am pune accentul pe suferinţă, nu este nici necesar, nici înţelept să concepem boala în termeni legaţi doar de individ. Poate că părinţii descrişi până acum nu suferă ei înşişi, dar familiile lor suferă. Iar simptomele unei familii tulburate — depresia, sinuciderea, notele mici la şcoală ale copiilor — decurg din modul de conducere pe care îl exercită ei. În termeni de „teoria sistemelor", suferinţa copiilor este simptomatică nu pentru propria lor boală, ci pentru boala părinţilor. Să-i considerăm oare sănătoşi pe indivizi doar pentru că ei înşişi nu suferă — indiferent cât de multă amărăciune şi durere provoacă altor fiinţe umane?

În sfârşit, cine poate spune în ce fel suferă cei răi? Fără îndoială, este adevărat faptul că cei răi nu *par* să sufere profund. Pentru că ei nu pot admite slăbiciunea sau imperfecţiunea din sine, par să nu sufere. Ei trebuie să pară în propriii ochi că sunt mereu la înălţime, mereu la cârmă. Narcisismul le cere

acest lucru. Totuși, noi știm că în realitate nu sunt la înălțime. Oricât de competenți s-ar descrie pe sine unii părinți, în realitate știm că sunt incompetenți în acest rol. Aparența de competență e doar atât: o aparență. O pretenție. În loc să fie ei înșiși la cârma propriei persoane, narcisismul lor este cel care comandă, cerându-le mereu, forțându-i să-și mențină pretenția de a fi sănătoși și integri.

Gândiți-vă la energia psihică necesară pentru a susține permanent pretenția atât de caracteristică celor răi! Ei canalizează probabil tot atâta energie în raționamentele lor nesincere și în compensațiile distructive pe cât consumă un om sănătos pentru un comportament plin de iubire. De ce? Ce anume îi posedă, ce-i impulsionează? E vorba mai ales de frică. Sunt îngroziți de faptul că amăgirea lor se va destrăma și că vor fi expuși lumii întregi și lor înșile. Sunt continuu înspăimântați de faptul că vor ajunge față în față cu propriul lor rău. Dintre toate emoțiile, frica este cea mai dureroasă. Chiar dacă în viața de zi cu zi încearcă să pară calmi și stăpâni pe sine, cei răi își duc viețile cu frică. Este o teroare — și o suferință — cronică, țesută atât de adânc în alcătuirea ființei lor, încât probabil că nici măcar nu o mai simt. Iar dacă ar simți-o, narcisismul lor omniprezent le-ar interzice să o recunoască vreodată. Chiar dacă nu putem să avem milă pentru cei răi, putem cu siguranță să simțim milă pentru bătrânețea lor inevitabil mizerabilă sau pentru starea sufletelor lor după moarte, pentru viețile pe care le trăiesc într-o aproape nesfârșită anxietate.

Indiferent dacă oamenii răi suferă sau nu, experiența suferinței este atât de subiectivă, iar semnificația ei este atât de complexă, încât cred că cel mai bine este să nu definim boala și afecțiunile în termeni de suferință. În schimb, cred că boala și maladia trebuie definite drept *orice defect din structura trupurilor sau a personalităților noastre care ne împiedică să ne atingem potențialul ca ființe umane.*

Bineînțeles, s-ar putea să existe unele diferențe de opinie în privința a ceea ce constituie exact potențialul uman. Totuși,

există un număr suficient de bărbaţi şi femei în toate culturile şi în toate timpurile care, la vremea maturităţii lor depline, au dobândit un fel de graţie a existenţei, despre care spunem în general: „Au devenit oameni adevăraţi." Prin aceasta vrem să spunem că vieţile lor aproape au atins divinul. Putem să-i studiem pe aceşti oameni, observându-le trăsăturile[1]. Pe scurt, ei sunt înţelepţi şi conştienţi; se bucură de gustul vieţii, deşi înfruntă şi acceptă moartea. Nu numai că lucrează eficient, dar sunt şi creativi şi fără urmă de îndoială iubesc celelalte fiinţe umane, pe care le conduc atât cu intenţii, cât şi cu rezultate benefice.

Cei mai mulţi oameni însă au trupul şi spiritul atât de schilodite, încât, cu toate eforturile lor, nu pot atinge o condiţie atât de elevată fără o masivă asistenţă terapeutică. Printre aceste legiuni de schilodiţi — marea masă a umanităţii suferinde —, cei răi rămân poate cei mai demni de milă dintre toţi.

Am afirmat că există încă două motive pentru care am ezitat să etichetăm răul drept boală. Aceste motive pot fi contrazise în şi mai puţine cuvinte. Primul constă în ideea că omul bolnav trebuie să fie o victimă. Tindem să gândim boala ca pe ceva ce ni se întâmplă, o circumstanţă asupra căreia nu deţinem controlul, un accident nefericit ce apare printr-o soartă de neînţeles, un blestem în cadrul creaţiei, la care noi nu luăm parte.

Bineînţeles, multe boli aşa par. Dar multe altele — probabil majoritatea — nu se conformează deloc unui asemenea model. Oare copilul care aleargă pe stradă, când i s-a spus să nu facă asta şi este lovit de o maşină este o victimă? Dar şoferul care face un „accident", în timp ce conducea cu o viteză mult peste limita admisă pentru a ajunge la o întâlnire la care întârziase? Sau haideţi să examinăm enorma varietate a bolilor psihosomatice şi a afecţiunilor cauzate de stres. Oamenii care suferă de dureri de cap pentru că nu le place slujba pe care o au sunt victime? Ale cui? O femeie care are o criză de

1. Vezi descrierea făcută de Abraham Maslow persoanelor „realizate" în cartea sa *Motivation and Personality*, Harper Bros., 1954.

astm de fiecare dată când este ignorată, izolată sau lipsită de îngrijirea altora este oare o victimă? Într-un fel sau altul, într-o oarecare măsură, toți acești oameni și mulți alții se autovictimizează. Motivele, eșecurile și alegerile lor sunt profund și intim legate de apariția afecțiunilor și a maladiilor lor. Deși într-un anumit grad ei sunt responsabili de condiția în care se află, îi considerăm totuși bolnavi.

Recent, această chestiune a fost dezbătută în legătură cu alcoolismul — mulți insistând cu putere că este vorba despre o boală, iar alții susținând că nu este o boală, deoarece pare să fie autoprovocată. Nu doar medicii, ci și tribunalele și legislatorii au fost implicați în această dezbatere și au ajuns la concluzia că alcoolismul este într-adevăr o boală, în ciuda faptului că alcoolicul poate părea că nu este victima nimănui, cu excepția propriei persoane. Chestiunea răului este similară. Rădăcina răului dintr-un individ poate fi găsită aproape întotdeauna, într-o oarecare măsură, în circumstanțele copilăriei lui, în păcatele părinților sau în ereditatea sa. Totuși, răul este întotdeauna și o alegere a cuiva — de fapt, o serie întreagă de alegeri. Faptul că suntem cu toții responsabili pentru starea de sănătate a sufletului nostru nu înseamnă că o stare de sănătate precară este altceva decât o boală. Încă o dată spun: eu cred că suntem pe cel mai sigur și mai solid teren atunci când nu definim boala în termeni de victimizare sau de responsabilitate, menținându-ne în schimb în cadrele definiției oferite deja — o boală sau o afecțiune este orice defect în structura trupului sau a personalității noastre, care ne împiedică să ne atingem potențialul ca ființe umane.

Argumentul final împotriva etichetării răului drept boală e credința că răul este aparent netratabil. De ce să desemnăm drept boală o stare pentru care nu există vreun tratament cunoscut și nici vindecare? Dacă am găsi un elixir al tinereții în geanta neagră a doctorului, ar avea sens să considerăm bătrânețea o boală. Dar în general sau în mod curent nu gândim astfel despre bătrânețe. O acceptăm ca pe o componentă inevitabilă

a condiției umane, ca pe un proces natural, care face parte din noi și împotriva căruia am fi nebuni să ne răsculăm.

Acest argument ignoră însă faptul că există o mulțime de afecțiuni, de la scleroza multiplă la deficiența mintală, pentru care nu există niciun tratament sau medicament, dar pe care nu ezităm să le numim boli. Probabil că le denumim astfel tocmai pentru că sperăm să găsim mijloace pentru a le combate. Dar nu la fel se întâmplă și cu răul? Este adevărat că deocamdată nu posedăm vreo formă de tratament eficientă sau funcțională pentru a-i vindeca cu totul pe cei răi de ură și de dorința de a distruge. Într-adevăr, analizele răului prezentate până acum relevă mai multe motive pentru care este extrem de dificil să-l abordăm și cu atât mai mult să-l vindecăm. Dar este vindecarea imposibilă? Nu putem decât să ne ridicăm mâinile în fața acestei dificultăți și să spunem: „Ne depășește"? Chiar în condițiile în care aceasta este cea mai mare problemă a umanității? În loc să fie un argument efectiv, faptul că nu știm la momentul acesta cum să tratăm răul din indivizii umani este cel mai bun motiv pentru a desemna răul drept maladie. Pentru că a pune eticheta de maladie implică faptul că nu este inevitabilă, că vindecarea ar fi posibilă, că ar trebui să fie studiată științific și că ar trebui căutate metode de tratament. Dacă răul este o boală, el ar trebui să devină un obiect de cercetare, la fel ca alte boli mintale, cum sunt schizofrenia sau neuroastenia. Faptul că fenomenul răului poate și trebuie să fie subiect al cercetării științifice este teza centrală a acestei cărți. Putem și trebuie să ieșim din starea noastră prezentă de ignoranță și de neputință către o adevărată psihologie a răului.

Desemnarea răului drept boală ne obligă de asemenea să abordăm răul cu compasiune. Prin natura lui, răul ne inspiră mai degrabă o dorință de a-l distruge, decât de a-l vindeca, o dorință de a-l urî, mai degrabă decât de a avea milă pentru el. În vreme ce aceste reacții naturale servesc pentru a-l proteja pe cel neinițiat, ele împiedică de asemenea găsirea oricărei

soluții posibile. Nu cred că ne vom apropia mai mult decât astăzi de înțelegerea și de vindecarea, sper, a răului uman până când profesioniștii vindecării nu vor socoti răul o boală, aflată în domeniul responsabilității lor profesionale.

Există un preot bătrân și înțelept, retras în munții din Carolina de Nord, care a dus o lungă bătălie cu forțele întunericului. După ce mi-a făcut favoarea de a se uita peste un manuscris al acestei cărți, a comentat: „Îmi pare bine că ai etichetat răul drept boală. Nu numai că este o maladie; este maladia absolută."

Dacă răul ar trebui considerat o tulburare psihiatrică, este el suficient de specific pentru a sta singur într-o categorie sau se potrivește într-una dintre categoriile deja existente? În mod surprinzător, având în vedere gradul în care a fost neglijat răul, sistemul prezent al clasificării bolilor psihiatrice pare destul de adecvat pentru adăugarea lui ca simplă subcategorie. Categoria largă a tulburărilor de personalitate acoperă în mod curent acele stări psihiatrice în care negarea responsabilității personale este trăsătura predominantă. În virtutea indisponibilității de a tolera propriul păcat și a negării propriei imperfecțiuni, răul se potrivește ușor în această categorie largă de diagnostic. Mai mult, există în această clasă o subcategorie intitulată „Tulburarea de personalitate de tip narcisic". Cred că ar fi destul de potrivit să clasificăm oamenii răi ca făcând parte dintr-o variantă specifică a tulburării de personalitate de tip narcisic.

Însă trebuie să abordăm o chestiune legată de acest subiect. Să ne amintim că, atunci când am confruntat-o pe Sarah cu responsabilitatea ei față de natura propriei căsnicii, ea „a luat-o razna". În atacul ei virulent despre „mere și portocale" și despre persecutorii pseudoștiinței, și-a pierdut nu numai stăpânirea de sine, ci părea să-și fi pierdut și firul gândurilor. Logica ei s-a dezintegrat. O astfel de dezorganizare în gândire este mai caracteristică schizofreniei decât tulburării de personalitate. Să fi fost Sarah schizofrenică?

Între noi, psihiatrii, deseori discutăm despre ceva ce numim „schizofrenie ambulatorie". Prin acest nume facem referire la oamenii ca Sarah, care funcţionează în general bine în societate, nu dezvoltă niciodată o schizofrenie reală şi nu au nevoie de spitalizare, dar care manifestă o dezorganizare a gândirii — mai ales în condiţii de stres — ce seamănă cu schizofrenia „clasică". Însă ea nu există ca o categorie de diagnostic instituită din simplul motiv că nu ştim îndeajuns de multe despre această stare pentru a o defini. Nu ştim, de fapt, dacă există vreo relaţie reală cu adevărata schizofrenie[1].

În ciuda lipsei de claritate însă, problema trebuie ridicată, deoarece mulţi oameni răi sunt văzuţi de psihiatrii care-i diagnostichează ca având o schizofrenie ambulatorie. Reciproc, mulţi dintre cei pe care-i socotim schizofrenici ambulatorii sunt oameni răi. Deşi nu sunt identice, cele două categorii par să se suprapună în bună măsură. De asemenea, ar fi realist să introducem elementul unei confuzii de diagnostic. Realitatea este că găsirea unui nume pentru rău este încă într-un stadiu primitiv.

Dar eu cred că poate a sosit timpul să distingem un nou tip de tulburare de personalitate, care să-i cuprindă pe cei pe care i-am numit răi. În plus faţă de abrogarea responsabilităţii, manifestare care caracterizează toate tulburările de personalitate, aceasta s-ar distinge prin:

---

1. Relaţia dintre rău şi schizofrenie nu este doar o chestiune fascinantă de speculaţie, ci şi o cercetare foarte serioasă. Mulţi (dar fără îndoială nu toţi) dintre părinţii copiilor schizofrenici par să fie schizofrenici ambulatorii, oameni răi, sau şi una şi cealaltă. S-a scris mult despre părinţii „schizofrenogenici", iar cuvântul descrie de obicei schizofrenicul ambulatoriu sau persoana rea. Să însemne oare aceasta că schizofrenia ambulatorie este o variantă a adevăratei schizofrenii şi că este vorba de o simplă transmitere genetică? Sau că schizofrenia copilului este produsul psihologic al spiritului distructiv al părinţilor? S-ar putea oare ca răul însuşi să aibă o bază genetică, aşa cum pare să fie cazul celor mai multe exemple de schizofrenie? Nu ştim şi nici nu vom şti până când psihologia răului uman nu va deveni subiect al unei cercetări ştiinţifice aprofundate.

a) un comportament constant distructiv, care găsește țapi ispășitori și care poate fi deseori destul de subtil;
b) o intoleranță excesivă, deși de obicei mascată, la critică și la alte forme de rănire a narcisismului;
c) preocuparea pronunțată pentru imaginea publică și o imagine de sine axată pe respectabilitate contribuie la stabilitatea stilului de viață, dar de asemenea și la o anume prefăcătorie și negarea sentimentelor de ură sau a motivelor de răzbunare;
d) o deviere intelectuală, o probabilitate crescută pentru manifestarea unei tulburări de gândire, ca în cazul schizofreniei medii, în momentele de stres.

Până acum am vorbit despre necesitatea unei catalogări adecvate a răului din punctul de vedere al celor răi: astfel am putea aprecia mai bine natura afecțiunii lor, am putea ajunge să știm cum să ne ocupăm de ea și, sper, în cele din urmă, cum să o vindecăm. Dar mai există și un alt motiv vital pentru a clasifica în mod corect răul: vindecarea victimelor celor răi.

Dacă răul ar fi ușor de recunoscut, de identificat și de tratat, nu ar mai fi nevoie de această carte. Însă acesta este cel mai dificil dintre toate lucrurile cu care ne confruntăm. Dacă noi, ca oameni maturi, detașați și obiectivi avem mari dificultăți în a înțelege răul, gândiți-vă cum este pentru un copil care trăiește într-un astfel de mediu. Copilul poate supraviețui emoțional doar în virtutea unei fortificări masive a psihicului său. În timp ce astfel de fortificări ale apărării psihologice sunt esențiale pentru supraviețuire de-a lungul copilăriei, ele îi distorsionează sau compromit inevitabil viața ca adult.

Se întâmplă, deci, ca acei copii cu părinți răi să intre în perioada adultă cu tulburări psihiatrice semnificative. Am lucrat cu astfel de victime de-a lungul mai multor ani, deseori obținând rezultate excelente și fără a fi nevoie să folosim cuvântul „rău". Dar e îndoielnic faptul că unii pot fi vindecați pe de-a-ntregul de cicatricele dobândite trăind în apropierea celor

răi, atâta vreme cât nu este denumită în mod corect sursa problemelor lor.

Găsirea unei soluții de acceptare și înțelegere față de răul provocat de către părinți este probabil cea mai dificilă și mai dureroasă sarcină psihologică cu care se poate confrunta o ființă umană. Cei mai mulți eșuează și rămân victime ale răului. Cei ce reușesc cu adevărat să-și dezvolte acea viziune arzătoare de care este nevoie pentru înfruntarea răului sunt cei care pot să numească răul. „A găsi soluția înseamnă a ajunge să numești." Ca terapeut, consider că este de datoria noastră să facem ceea ce ne stă în putere pentru a ajuta victimele răului să ajungă la numirea corectă a afecțiunii lor. Urmează două cazuri tipice, în care ar fi fost imposibil să ofer asistența pe care trebuie s-o acorde un terapeut dacă nu aș fi recunoscut de la început fața răului și nu i-aș fi pronunțat numele.

Cazul visului voodoo

Angela nu putea vorbi.

A intrat în terapie la vârsta de 30 de ani pentru că avea grave dificultăți în ce privește stabilirea unei relații intime cu cineva. Era o profesoară competentă, care putea să-și țină cu elocvență cursurile în fața studenților. Din momentul în care a intrat în relație cu mine, Angela a devenit aproape mută. Lungile momente de tăcere erau întrerupte câteodată de scurte spasme de vorbire aproape neinteligibilă. Când încerca să vorbească, deseori, după ce rostea câteva cuvinte, ajungea să bolborosească în șoaptă. Inițial, am crezut că aceste șoapte reflectă o tristețe copleșitoare, dar treptat mi-am dat seama că de fapt era acționat un mecanism al cărui scop era să o împiedice să vorbească clar. Ele îmi aminteau de un copil care încearcă, plângând, să protesteze împotriva tratamentului nedrept aplicat de părinții care îi ordonă să-și retragă cuvintele. Angela recunoștea că are dificultăți similare de a vorbi în orice relație intimă, dar în mod clar problema se înrăutățea când era

vorba de mine. Era evident că eu reprezentam o figură autoritară — parentală — pentru ea. Tatăl Angelei își părăsise familia când ea avea 5 ani. Nu-și putea aminti decât că a fost crescută de mama ei. Aceasta era o femeie ciudată. Pe vremea când Angela, care era italiancă, era o fetiță în vârstă de 11 ani și avea părul negru, mama ei i-a vopsit părul blond. Însă fetița nu voia să aibă părul vopsit. Îi plăcea părul ei negru. Dar, din anumite motive, mama ei dorea să aibă un copil blond, așa că a făcut-o blondă.

Incidentul era tipic. Mama ei părea să nu aibă capacitatea sau dorința de a o recunoaște pe Angela ca pe o ființă umană separată, cu propriile ei drepturi. Angela nu avea parte, de exemplu, de intimitate. Deși avea o cameră proprie, mama ei îi interzicea strict să-și închidă ușa. Angela nu a înțeles niciodată motivul acestei interdicții, dar n-ar fi avut niciun rost să protesteze. Odată, la vârsta de 14 ani, a încercat; drept urmare, mama ei a făcut o depresie care a durat mai mult de o lună, timp în care Angela a fost nevoită să gătească și să aibă grijă de fratele ei cel mic. Primul cuvânt cu care am numit-o pe mama Angelei a fost „intruzivă". Era iremediabil intruzivă. Nu avea nici cea mai mică ezitare să se amestece în modul de a fi sau în intimitatea Angelei și nu tolera nicio interferență cu intruziunea ei.

În cel de-al doilea an al terapiei Angelei, am reușit să stabilim o legătură între dificultatea ei de a vorbi și intruziunea mamei. Tăcerea Angelei era de fapt un șanț de apărare pe care mama ei nu-l putea trece. Oricât ar fi dorit mama ei să se amestece în gândurile Angelei sau în modul de a fi ei, Angela își putea păstra intimitatea minții prin tăcere. Ori de câte ori mama încerca să-i invadeze intimitatea, Angela devenea mută. Am descoperit de asemenea că acest șanț de apărare al tăcerii nu servea doar pentru a o ține pe mamă în afară, ci și pentru a ține furia Angelei înăuntru. Angela învățase că era o prostie să încerce vreodată să-și contrazică mama; pedeapsa pentru această crimă era devastatoare. Prin urmare, a devenit

de asemenea mută ori de câte ori era în pericol să-şi exprime resentimentele.

Psihoterapia este, bineînţeles, un proces intens intruziv, iar terapeutul este invariabil o figură autoritară. Dat fiind faptul că eu jucam un rol parental pentru ea şi că doream să intru în cele mai ascunse colţuri ale minţii ei, nu e de mirare că Angela reactivase puternic în faţa mea şanţul de apărare al tăcerii pe care-l săpase în timpul copilăriei. Doar după ce şi-a dat seama că există o diferenţă esenţială între mine şi mama ei a putut să se dispenseze de acest şanţ de apărare. Deşi am căutat să-i cunosc gândurile şi chiar să le influenţez, Angela a început gradual să realizeze că, spre deosebire de mama ei, eu aveam un respect constant şi veritabil pentru identitatea ei şi pentru individualitatea unică a sufletului ei. A fost nevoie de doi ani pentru ca ea să poată discuta liber cu mine.

Dar tot nu era eliberată de mama ei. Căsătorindu-se cu un bărbat care, la fel ca tatăl ei, a părăsit-o, Angela — având un copil de întreţinut — a fost nevoită să se bizuie pe mama ei pentru ajutoare financiare ocazionale. Mai important, ea încă se agăţa de speranţa că, într-un fel, într-o zi, mama ei se va schimba şi o va aprecia pentru ceea ce este. În acest moment, la începutul celui de-al treilea an de terapie, Angela mi-a povestit visul care urmează.

— Eram într-o clădire. A apărut un fel de grup misterios de oameni, purtând pelerine albe. Într-un fel, se presupunea că particip la un ritual secret înspăimântător. Simultan, aveam puteri oculte. Puteam să mă ridic spre tavan şi să plutesc. Dar participam de asemenea şi la ritual. Nu era ceva ce voiam să fac. Eram captivă în acea situaţie. Era foarte neplăcut.

— Ce idei ai despre acest vis? am întrebat.

— O, ştiu perfect de unde vine, a răspuns Angela. Săptămâna trecută, la o petrecere, era un cuplu care fusese în Haiti. Ei au descris vizita pe care o făcuseră într-un loc unde se practica voodoo. Era un luminiş în pădure. Acolo se găseau pietre cu urme de sânge pe ele şi pene de găină împrăştiate

peste tot. M-am simțit oribil ascultându-i cum vorbeau despre acea scenă. Sunt sigură că acesta-i motivul pentru care am avut visul. În vis, era ca un fel de ritual voodoo și parcă urma să fiu forțată să omor ceva. Totuși, într-un fel, era ca și cum eu aveam să fiu victima. Of, era urât — nu vreau să mai vorbesc despre asta.

— Ce altceva mai crezi despre vis? De ce altceva crezi că se mai leagă visul? am întrebat.

Angela părea posomorâtă.

— De nimic. Singurul motiv pentru care am avut visul a fost probabil acela că i-am auzit pe acei oameni vorbind despre voodoo.

— Însă doar faptul acesta nu explică visul, am insistat eu. Dintre toate experiențele pe care le-ai avut în ultimele două săptămâni, ai ales-o tocmai pe aceasta ca să visezi despre ea. Trebuie să existe unele motive pentru alegerea ta. Trebuie să existe un motiv special pentru care te preocupă ritualurile voodoo.

— Ritualurile voodoo nu mă interesează deloc. Nici măcar nu-mi place să mă gândesc la vis. A fost sângeros, urât.

— Ce te-a tulburat cel mai mult în acest vis?

— Era ceva rău acolo. De aceea nu vreau să vorbesc despre asta.

— Poate că se petrece ceva rău în viața ta în prezent, am comentat.

— Nu, nu, a protestat Angela. Este doar un vis stupid și aș vrea să trec peste subiect.

— Crezi că există ceva rău în legătură cu mama ta? am întrebat.

— Ceva bolnav, nu rău, a răspuns Angela.

— Care este diferența?

Angela nu a răspuns la aceasta în mod direct.

— De fapt, sunt furioasă pe mama mea, a spus ea în schimb, pentru a nu știu câta oară.

— Da? Povestește-mi despre acest lucru.

— Ei bine, știi că luna trecută mi s-a stricat mașina. Am reușit să fac un împrumut la bancă, astfel încât să-mi ajungă pentru o rată la mașina cea nouă, dar nu am avut suficienți bani să plătesc dobânda. Așa că am sunat-o pe mama și am întrebat-o dacă mi-ar putea împrumuta 1 000 de dolari fără dobândă. A fost foarte drăguță pe moment. „Bineînțeles", mi-a spus. Dar banii n-au venit. Așa că, după două săptămâni, am sunat-o din nou. Mi-a spus aceeași poveste, cum că nu poate să-mi dea banii nici peste două săptămâni, pentru că ar pierde dobânda la bancă. N-am înțeles deloc care era problema și am început să-mi dau seama că probabil nu vrea să-mi împrumute banii, deși nu avea de gând să-mi spună direct acest lucru. Apoi, săptămâna trecută, am primit un telefon de la fratele meu. Am discutat despre felul în care ea se folosește totdeauna de el pentru a-mi transmite mesaje pe care nu vrea să mi le spună ea însăși. Oricum, el voia să-mi spună doar că mama avea un chist la sân și probabil că trebuia să facă o operație. A spus că mama era îngrijorată că nu avea suficienți bani pentru îngrijirea medicală necesară la vârsta ei. Între timp, imaginea devenise clară. În sfârșit, acum trei zile am primit un formular de împrumut de la mama mea, ca să-l semnez. Știam că nu se aștepta ca eu să-l semnez. Acum un an nu l-aș fi semnat. Dar la naiba cu ea! Am nevoie de bani și nu am de unde să-i iau din altă parte. Așa că l-am semnat. Dar încă mă simt vinovată.

— Spui că acum un an nu l-ai fi semnat? am întrebat.

— M-aș fi simțit prea vinovată. Dar toate discuțiile despre mama mea pe care le-am avut în cadrul terapiei m-au făcut să-mi dau seama că e vorba doar de un anume joc al ei. Întotdeauna e gata să intre în spital. Întotdeauna e gata să aibă o operație. Întotdeauna oferă ceva cu dreapta și-mi ia cu stânga.

— De câte ori ai spune că a jucat mama ta acest joc cu tine?

— Nu știu, de sute sau poate de mii de ori.

— E aproape un fel de ritual atunci, nu-i așa?

— Chiar așa este.

— Înseamnă că mai târziu te-ai angajat într-un ritual malefic, nu-i așa? am comentat.

Angela m-a privit cu o tresărire, ca și cum ar fi înțeles unde voiam să ajung.

— Crezi că despre asta a fost visul?

— Așa cred, am răspuns. Chiar dacă ai trecut prin acest fel de ritual de sute de ori, chiar dacă tu știi că ea dorește să te simți vinovată, ea tot izbutește să câștige, nu-i așa? Tu tot te simți vinovată.

— Da. Adică de unde să știu eu că ea nu are niciun chist la sân? Poate că am fost crudă față de ea.

— Deci tu nu ești niciodată sigură dacă ești victima sau călăul în acest ritual, la fel ca în vis.

— Ai dreptate, a fost de acord Angela. Mă simt vinovată întotdeauna.

— Elementul-cheie în vis pare să fie natura rea a ritualului, am comentat. Ce anume crezi că există în această interacțiune ritualică pe care o ai cu mama ta, care să o facă rea?

Angela arăta supărată.

— Nu știu. Faptul că sunt crudă cu mama mea?

— Angela, câți bani are mama ta? am întrebat-o.

— N-am nicio idee.

— Nu te întreb până la ultimul cent, am spus. Dar știi că e proprietara a trei clădiri cu apartamente de închiriat în Chicago, corect?

— Bine, dar nu sunt prea mari, a protestat Angela.

— Nu, am spus, nu sunt zgârie-nori. Dacă mi-amintesc bine, fiecare dintre ele are cam zece apartamente. Și sunt într-o zonă bună. Iar mama ta este singurul lor proprietar. Corect?

Angela încuviință din cap.

— Deci, cam cât crezi tu că ar valora doar aceste trei clădiri — lăsând la o parte banii din bancă — crezi că e vorba de jumătate de milion de dolari?

— Așa cred, a răspuns Angela fără chef. Dar știi, eu nu mă pricep prea bine la bani.

— Da, am fost de acord. Cred că acesta e un fel de a evita să vezi ceea ce e evident. Crezi că aceste clădiri cu apartamente ar putea valora chiar un milion de dolari?

— Da, cred că e posibil.

— Deci știi că mama ta are cel puțin între o jumătate de milion și un milion de dolari pe numele ei, mi-am continuat logica matematică. Totuși, mama ta se comportă ca și cum pentru ea ar fi o mare povară să-ți împrumute 1 000 de dolari pentru ca tu și nepotul ei să aveți o mașină cu care să vă puteți descurca. Este într-adevăr o femeie bogată, dar pretinde că este săracă. Iar când spune că e săracă, aceasta este de fapt o minciună, nu-i așa?

— Da, cred că de aceea sunt și așa de furioasă pe ea, a recunoscut Angela.

— Angela, oriunde este ceva rău există și o minciună prin preajmă, am remarcat eu. Răul are întotdeauna ceva de-a face cu minciuna. Ceea ce face ca această interacțiune ritualică dintre tine și mama ta să fie rea este faptul că ea este bazată pe o minciună. Nu minciuna ta. Minciuna mamei tale.

— Dar mama nu este rea, a exclamat Angela.

— De ce spui asta?

— Deoarece ea doar... pentru că pur și simplu nu e. De aceea. Vreau să spun că este mama mea. Știu că este bolnavă, dar nu poate fi rea.

Ne reîntorsesem la chestiune.

— Care este diferența dintre bolnav și rău?

— Nu sunt sigură, a răspuns Angela, care nu arăta deloc fericită.

— Nici eu nu sunt sigur, Angela, am spus. De fapt, cred că răul este un fel de boală. Dar este un anume fel de boală. Iar a-l numi boală nu înseamnă că e mai puțin rău. Indiferent dacă e boală sau nu, eu cred că răul este ceva foarte real. Și cred că vei ajunge să te împaci cu această realitate. Visul tău sugerează că relația cu mama ta este de fapt o relație cu răul. Și deoarece nu poți să pui capăt relației cu mama ta, cred că

trebuie să afli, pe cât poți mai bine, ce faci de fapt. Cred că noi doi împreună trebuie să înfruntăm onest problema dacă mama ta este sau nu rea și ce înseamnă acest lucru — ce semnificație a avut în trecut și ce va însemna el pentru tine în viitor.

Pentru a evalua cu adevărat forțele care acționau asupra Angelei, dar și asupra tinerei femei din următorul caz tipic, este necesar să ne îndreptăm încă o dată atenția asupra fenomenului narcisismului. Cu toții tindem mai mult sau mai puțin să fim egoiști când avem de-a face cu alții. De obicei, vedem orice situație dată mai întâi și cu precădere din perspectiva felului în care ea ne va afecta pe noi personal și doar mai apoi ne obosim să luăm în considerare felul în care aceeași situație ar putea afecta și o altă persoană implicată. Totuși, dacă ținem la cealaltă persoană, de obicei putem și în cele din urmă chiar ne gândim la punctul ei de vedere, care s-ar putea să fie destul de diferit de al nostru.

Cei răi nu fac la fel. Ei au un tip de narcisism total, care face să le dispară cu totul sau în mare parte capacitatea de a empatiza. După cum se pare, mama Angelei nu s-a oprit să se gândească la faptul că Angela poate că nu ar vrea ca părul ei să fie vopsit blond. Nu mai mult decât s-au oprit părinții lui Bobby să se gândească ce va simți el dacă-i vor da de Crăciun arma cu care s-a sinucis fratele său. Nu s-a oprit să se gândească mai mult decât s-a gândit Hitler, am putea presupune, la ceea ce-au simțit evreii atunci când au fost băgați în camerele de gazare.

Putem să vedem astfel că narcisismul îi face pe cei răi să fie periculoși nu doar prin faptul că-i motivează să-i socotească pe ceilalți țapi ispășitori, ci de asemenea pentru că-i lipsește de înfrânarea ce rezultă din empatizare sau din respectul față de ceilalți. În afară de faptul că cei răi au nevoie de victime pe care să le sacrifice narcisismului lor, acest narcisism le permite să ignore umanitatea victimelor lor. De asemenea, îi motivează să ucidă sau îi face insensibili la actul de a ucide. Orbirea narcisistului față de ceilalți se poate extinde chiar

dincolo de lipsa de empatie; narcisistul poate ajunge să nu-i mai „vadă" deloc pe ceilalți.

Fiecare dintre noi este unic. Exceptând cadrul mistic de referință, cu toții suntem entități separate. Unicitatea noastră face din fiecare individ o „entitate-eu", ne asigură fiecăruia o identitate separată. Există granițe ale sufletului individual. Iar atunci când avem de-a face cu alții, de obicei respectăm aceste delimitări. Este un fapt caracteristic — și o condiție a sănătății mintale — ca granițele eului nostru să fie clare și în aceeași măsură ca noi să recunoaștem clar granițele celorlalți. Trebuie să știm unde ne sfârșim noi și unde încep ceilalți.

Mamei Angelei îi lipsea în mod clar această cunoaștere. Când i-a vopsit părul Angelei, s-a comportat ca și cum Angela nici n-ar fi existat. Angela, ca individ distinct, unic, cu o voință și cu gusturi proprii, nu era ceva real pentru mama ei. Aceasta nu o vedea pe Angela ca fiind Angela. Ea nu accepta existența granițelor Angelei. Existența acestor granițe era pentru ea un fel de anatemă — faptul era simbolizat de refuzul ei de a o lăsa pe Angela să-și închidă ușa propriei camere. Ea ar fi înghițit întregul sine al Angelei în propriul său eu narcisic dacă Angela n-ar fi putut să se retragă în spatele șanțului de apărare al tăcerii. Crescând, Angela a reușit să-și dezvolte și să-și păstreze granițele eului propriu doar prin acest fel de a se apăra de intruziunea narcisică și ofensivă a mamei sale. Într-un fel, ea a reușit să-și păstreze granițele eului doar exagerându-le, dar apoi, ca rezultat, a trebuit să plătească prețul izolării de ceilalți.

O altă formă de devastare pe care o poate provoca intruziunea narcisică este relația simbiotică. „Simbioza" — așa cum este folosit termenul în psihiatrie — nu este o stare reciproc benefică de interdependență. Ea se referă la o cuplare reciproc parazitară și distructivă. În relația simbiotică, niciunul dintre parteneri nu se va separa de celălalt, chiar dacă este clar că acest lucru ar fi benefic pentru fiecare în parte, în cazul în care ar putea să o facă.

Hartley și Sarah aveau în mod clar o astfel de relație. Hartley, cel slab, nu putea supraviețui în starea sa infantilă fără Sarah, care să ia orice decizie în locul lui. Iar Sarah nu putea de asemenea supraviețui psihologic fără slăbiciunea lui Hartley, care-i hrănea nevoia narcisică de dominație și superioritate. Ei nu funcționau ca doi indivizi separați, ci ca o unitate. Sarah îl înghițise pe Hartley printr-un consimțământ reciproc, până acolo încât el nu mai avea voință proprie sau identitate, cu excepția unui mic fragment, care era reflectat de neînsemnatele sale încercări de sinucidere. El își abandonase granițele eului, iar ea le încorporase în propriul său eu.

Deoarece Hartley și Sarah, doi adulți de vârstă mijlocie, „reușiseră" să închege o relație simbiotică, nu este prea surprinzător faptul că anumiți părinți răi și narcisici pot reuși să cultive o astfel de relație cu un copil destinat să ajungă sub dominația lor. Cazul tipic care urmează descrie un proces de vindecare de lungă durată și prin urmare dezbărarea unui astfel de copil de relația simbiotică cu mama sa.

Cazul fobiei de păianjeni

Nu pot înțelege nici până astăzi cum se face că Billie și-a continuat terapia. Faptul că ea a mers în continuare la terapie se datorează într-o enormă măsură atât inteligenței terapeutului ei, cât și geniului pe care-l avea Billie. A fost un fel de miracol.

Billie a fost adusă la un coleg al meu de către mama ei din cauza unor nereușite la școală. La acea vreme, avea 16 ani și era foarte inteligentă, dar nu se descurca bine la școală. După șase luni de terapie, notele ei s-au îmbunătățit puțin. În plus, dezvoltase în mod clar un anume atașament față de terapeutul ei, un bărbat matur și bun, cu o răbdare infinită. În acest moment, mama ei a hotărât că problema fusese rezolvată. Dar Billie voia să continue terapia. Mama ei a refuzat să i-o plătească. Terapeutul ei redusese deja taxa la un minim de cinci

dolari pe şedinţă. Billie, care primea ca bani de buzunar cinci dolari pe săptămână şi care avea strânşi 200 de dolari, a început să plătească din propriii bani. Curând, mama ei nu i-a mai dat bani de buzunar. În timpul ultimului an de liceu, Billie şi-a luat prima slujbă pentru a putea continua să-şi plătească terapia. Aceasta se întâmpla acum şapte ani. Billie este încă sub terapie, dar începe să se întrevadă sfârşitul.

Unul dintre motivele pentru care este atât de remarcabil faptul că Billie a rămas să facă terapie plătind-o din banii ei de buzunar şi apoi din micul ei salariu este acela că, în primii trei ani, Billie nu a simţit că ar fi ceva în neregulă cu ea. La un nivel inconştient, probabil că ea ştia că un anume aspect este radical greşit. Dar la nivel conştient era absolut liniştită în ce priveşte „problemele" ei. Îşi dorea vag să aibă note mai bune, totuşi era gata să recunoască că aproape niciodată nu-şi făcuse temele pentru acasă. Eşecul ei la şcoală îl atribuia cu uşurătate „lenei" şi, în fond, „Nu sunt destui copii leneşi la liceu?" Singurul lucru care putea fi identificat ca simptom era frica ei de păianjeni. Billie ura păianjenii. Orice păianjen. Ori de câte ori vedea un păianjen, literalmente o lua la fugă, panicată. Dacă observa un păianjen în casă — oricât de minuscul sau de inofensiv ar fi părut — nu putea sta locului până când nu-l omora cineva şi-l dădea afară. Dar această fobie era egosintonică*. Deşi recunoştea că oricui îi era mai puţin frică de păianjeni decât ei, Billie conchidea că acest lucru se datora faptului că ceilalţi erau insensibili. Dacă ceilalţi şi-ar fi dat seama cât de dezgustători erau păianjenii, şi lor le-ar fi fost la fel de frică.

Deoarece la nivel conştient simţea că nu e nimic în neregulă cu ea, este foarte surprinzător faptul că Billie nu prea a lipsit la întâlnirile de terapie. Dar, într-un fel, terapeutul ei „s-a aflat prin preajmă" de-a lungul a trei ani şi Billie a făcut la fel. În timpul acestor ani, Billie şi-a urât cu pasiune tatăl şi

* În acord cu ea însăşi. (*N. trad.*)

și-a adorat mama. De-o viață-ntreagă funcționar la bancă, tatăl ei era un bărbat timid și taciturn, care-i părea lui Billie tot atât de rece și de distant pe cât îi părea mama ei de caldă și de apropiată. Billie, singurul copil la părinți, era prietenă cu mama ei. Își mărturiseau una alteia cele mai intime secrete. Mama ei avea întotdeauna cel puțin câțiva amanți și, de-a lungul adolescenței, lui Billie nu-i plăcea nimic mai mult decât să asculte povești despre coborâșurile și urcușurile legăturilor extraconjugale ale mamei ei. Nu părea să fie nimic rău în asta. Mama lui Billie arunca vina pentru aceste relații pe personalitatea izolată, lipsită de afecțiune a soțului ei. Părea un răspuns natural la lipsa lui de interes, iar Billie și mama ei erau unite în ura față de el. Ele se simțeau aproape ca niște conspiratoare voioase.

Mama ei era nerăbdătoare să afle toate detaliile sexuale și romantice ale vieții fiicei, iar Billie era nerăbdătoare să le asculte pe ale mamei. Billie se considera foarte norocoasă pentru faptul că avea o mamă atât de iubitoare și de plină de grijă. Nu a putut să explice de ce mama ei refuzase să plătească terapia, dar nu putea sau nu dorea să o critice în această privință. Ori de câte ori terapeutul ridica această chestiune, Billie dădea puternic înapoi.

Când Billie i-a spus mamei despre prietenii ei, a fost mult de povestit. Era foarte libertină. Mama ei nu a criticat niciodată acest fapt; în fond, și ea avea mulți amanți. Totuși, Billie nu voia să fie promiscuă. Din contră, tânjea dureros după o relație profundă și de durată cu un bărbat. Dar se părea că lucrurile nu mergeau niciodată. Se îndrăgostea până peste urechi de un bărbat și se muta aproape imediat la el în apartament, dar după câteva zile sau săptămâni relația se strica, iar Billie se întorcea acasă la părinți. Frumoasă, inteligentă și fermecătoare, Billie nu avea probleme să-și găsească noi iubiți. Într-o săptămână, se îndrăgostea din nou. Dar, ca întotdeauna, după câteva săptămâni, relația murea. Billie începuse destul de vag să se întrebe dacă nu cumva ea omora aceste relații.

Această fărâmă de îndoială şi durerea ei că nu era capabilă să-şi păstreze mai mult timp iubiţii au făcut ca Billie să lucreze mai mult în cadrul terapiei. Treptat, au apărut contururile tiparului. Billie nu putea tolera să fie singură. Când se îndrăgostea de un bărbat, voia să meargă cu el peste tot pe unde se ducea el. Dormea întotdeauna cu el, indiferent dacă era vorba de sex sau nu, deoarece acest lucru îi garanta că el este cu ea — măcar în acea noapte. Când se trezeau dimineaţa, ea îl implora să nu se ducă la muncă, pentru că astfel s-ar fi îndepărtat de ea. Inevitabil, bărbatul se simţea sufocat. În cele din urmă, după câteva scuze, el punea capăt relaţiei. Billie alegea atunci primul bărbat care-i ieşea în cale, chiar dacă inteligenţa şi caracterul acestuia nu erau chiar dezirabile. Incapabilă să tolereze singurătatea, ea nu putea să aştepte atât cât era nevoie până să apară un iubit mai merituos. Se îndrăgostea de oricine îi era la îndemână, se agăţa de el imediat şi cercul vicios se relua.

Odată descoperită frica ei de a fi singură, a devenit clar de ce Billie nu se descurca bine la şcoală. Citirea unei cărţi sau scrierea unei lucrări necesită singurătate. Billie nu era capabilă să-şi facă tema pentru acasă pentru că nu era dispusă să se îndepărteze de oameni — în special de mama ei, care era mereu gata să sporovăiască — îndeajuns de mult ca să-şi ducă la bun sfârşit munca.

Deşi problema era deja identificată, Billie se simţea neputincioasă pentru a face ceva în această privinţă. Recunoştea că spaima ei de a fi singură o limita în anumite privinţe, dar ce putea să facă? Făcea parte din felul ei de-a fi. Oricât de autodistructiv ar fi fost acest tipar, aşa era ea. Nici măcar nu-şi putea imagina cum altfel ar fi putut fi. Aşa că nu s-a schimbat nimic, cu excepţia faptului că fobia ei de păianjeni s-a înrăutăţit. Nu mai putea merge cu prietenii prin pădure şi nici măcar nu mai putea păşi pe o stradă întunecoasă noaptea de frică să nu fie atinsă din întâmplare de vreun păianjen.

În acest punct, terapeutul ei a făcut un pas îndrăzneț. A insistat ca Billie, care până atunci trăise întotdeauna fie cu părinții, fie cu vreun iubit, să-și ia un apartament singură. Ea a refuzat. Ar fi fost o cheltuială ridicolă. Oh, existau, bineînțeles, și avantaje: putea să-și aducă iubiții acasă la ea, putea să asculte muzică atunci când voia, se putea simți mai independentă. Dar cum să-și permită acest lucru? Acum, că avea o slujbă stabilă, terapeutul își ridicase taxa de la cinci dolari pe ședință la nivelul standard, de 25 de dolari. Asta însemna că-i plătea lui mai mult de 100 de dolari pe lună — un sfert din salariul ei. Însă el s-a oferit să-i reducă iarăși taxa la cinci dolari pe oră. Billie a fost impresionată, dar a pretins că încă nu-și poate permite. În plus, ce s-ar fi întâmplat dacă într-o noapte ar fi găsit un păianjen în apartament, în timp ce era singură? Ce-ar fi făcut atunci? Nu, nici nu se punea problema unui apartament în care să stea singură.

Colegul meu i-a arătat că ea nu făcea absolut nimic pentru a se ocupa de frica de a fi singură. Până când nu va face un pas pentru a alege singurătatea, spunea el, nu vedea nicio speranță în privința terapiei ei. Trebuie să existe un alt pas, a argumentat ea. Terapeutul i-a cerut să găsească ea unul, ceea ce n-a reușit, dar a insistat asupra faptului că el era prea pretențios și că ar trebui să abandoneze ideea. El i-a spus că va refuza să o mai vadă până când nu-și va lua un apartament. Ea a fost revoltată de cruzimea lui, însă el a rămas neînduplecat. Așa că, în final, în cel de-al patrulea an de terapie, Billie și-a închiriat un apartament.

Imediat, s-au întâmplat trei lucruri. Primul a fost acela că Billie a devenit mai conștientă de forța constrângătoare a fricii ei de singurătate. În nopțile în care nu era cu iubitul ei se simțea extrem de neliniștită în apartamentul gol. Pe la ora 9 seara nu mai putea îndura și se întorcea la casa mamei sale, pentru a mai sta de vorbă, și apoi se culca acolo. La sfârșitul săptămânii, când nu avea nimic de făcut, își petrecea tot timpul

cu părinții. În timpul primelor șase luni în care a plătit chirie la apartament, nu a dormit acolo singură decât de cel mult cinci ori. Plătea pentru un apartament în care-i era prea frică să stea. Era absurd. S-a supărat pe ea. A început să se gândească la faptul că poate era ceva bolnav în această frică de singurătate.

Cel de-al doilea lucru care s-a întâmplat a fost schimbarea ce a părut să se petreacă cu tatăl ei. Când ea a anunțat șovăind că își va lua propriul apartament, el a sugerat că poate ar avea nevoie de niște mobilă, pe care o moștenise și care stătea nefolosită în magazie. Apoi, în ziua mutării, el a împrumutat un camion de la un prieten și a ajutat-o să-și încarce și să-și descarce mobila. I-a dat o sticlă de șampanie pentru inaugurarea casei. După ce s-a instalat, el a început să-i facă mici cadouri pentru decorarea apartamentului, aproape în fiecare lună — o veioză nouă, un afiș de atârnat pe perete, un preș pentru baie, o fructieră, un set de cuțite de bucătărie. Aceste cadouri i le dădea fără ostentație, învelite în hârtie de împachetat maro, obișnuită, și i le lăsa fără tevatură la locul ei de muncă. Dar Billie și-a dat seama că erau alese cu grijă. Toate erau cu bun-gust. Nu se gândise până atunci că tatăl ei ar fi avut bun-gust. Ea știa că el are puțini bani în plus pentru a cheltui pe astfel de lucruri. Deși rămăsese timid, retras și era dificil de discutat cu el, pentru prima oară, din câte putea să-și amintească Billie, a fost emoționată de interesul pe care i-l arăta tatăl ei. Se întreba dacă acest interes, așa subtil cum era, nu cumva existase dintotdeauna.

În privința apartamentului, mama lui Billie era tot atât de indiferentă pe cât era tatăl ei de generos. De mai multe ori, ea îi ceruse mamei ei mici lucrușoare împrăștiate prin colțurile casei familiei, dar brusc mama ei părea să le fi găsit o întrebuințare. Ea nu o întrebase niciodată despre noul apartament. De fapt, Billie începuse să observe că, ori de câte ori aducea vorba despre apartament, mama ei părea să fie iritată, chiar

sarcastică. „Nu te gândești că ești puțin cam egoistă vorbind mereu despre apartamentul tău, care este așa și pe dincolo?" — a spus ea odată. Cu timpul, Billie și-a dat seama că mama ei nu voia ca ea să se mute din casa părintească. Acesta a fost cel de-al treilea lucru care i s-a întâmplat.

Acest lucru s-a mărit ca un bulgăre de zăpadă. La început, Billie mai degrabă se bucura de faptul că mama ei era supărată pentru mutare. Oare acest lucru nu arăta cât de mult o iubește? Și nu era bine să fie mereu bine-venită înapoi în casa părintească, s-o aibă pe mama ei cu care să discute până noaptea târziu, să-și aibă vechiul dormitor mereu pregătit pentru ea — să nu fie nevoie să se reîntoarcă în apartamentul gol, unde puteau apărea păianjeni în întuneric? Dar încetul cu încetul vraja începea să se destrame. Ea și mama ei nu-l mai puteau vorbi de rău pe tatăl lui Billie. Când mama ei îl blama, ca de obicei, Billie începea să spună: „Haide, mamă, nu este chiar așa de rău. Câteodată mă gândesc că e chiar drăguț." Acest tip de răspuns părea să o enerveze pe mamă. Imediat, remarcile mamei despre tatăl ei deveneau foarte malițioase sau începea să devină agitată și să o certe pe Billie că nu era alături de ea. Aceste momente au devenit foarte neplăcute. În cele din urmă, Billie a fost nevoită să-i ceară mamei să nu-l mai vorbească de rău pe tatăl ei când erau împreună, deoarece discuția se transforma invariabil în ceartă. Mama a fost de acord în silă. Dar fără inamicul lor comun, Billie și mama ei nu prea mai aveau despre ce să vorbească. Apoi, era problema din serile de miercuri.

Billie lucra în departamenul de distribuție al unei mici edituri. În fiecare joi dimineață, făcea expedierea săptămânală de pachete către destinații din țară. Natura responsabilităților lui Billie cereau ca, în acele dimineți, ea să fie la birou la ora 6. Ori de câte ori își petrecea noaptea în casa părinților, tot sporovăind cu mama ei, părea aproape imposibil să se ducă la culcare înainte de miezul nopții. Ca rezultat, în diminețile de

joi Billie se simţea întotdeauna oribil din cauza lipsei de somn. Cu ajutorul terapeutului, a făcut un legământ ca în nopţile de miercuri — măcar în acea noapte, dacă nu şi în alta din săptămână — să doarmă singură în apartamentul ei, la care să se întoarcă nu mai târziu de ora 9 seara.

În primele zece săptămâni, Billie a fost incapabilă să-şi ţină legământul. N-a reuşit nici măcar o dată să se întoarcă în apartamentul ei înainte de miezul nopţii. În fiecare săptămână, terapeutul o întreba în ce măsură şi-a ţinut făgăduiala şi în fiecare săptămână Billie trebuia să-şi mărturisească eşecul. Mai întâi, a fost furioasă pe terapeut. Apoi, a fost furioasă pe sine, deoarece nu era în stare să-şi ţină hotărârea. A început să-şi privească serios slăbiciunea. La mai multe şedinţe a vorbit despre ambivalenţa ei faţă de legământ, de frica de singurătatea din apartamentul ei, de dorinţa de a rămâne la căldura casei părinteşti. În acest punct, terapeutul a întrebat-o pe Billie dacă ar exista vreo cale ca mama ei să poată să o ajute să-şi ţină legământul.

Billie a fost încântată de idee. Imediat i-a spus mamei ei despre legământ şi i-a cerut să o încurajeze ca, în serile de joi, să plece de acasă pe la ora 8:30. Mama ei a refuzat: „Ce faci tu şi cu terapeutul este treaba ta, nu a mea", a spus ea. Billie a simţit că există oarecare adevăr în această afirmaţie, dar a început să-şi suspecteze mama că ar putea avea motivele ei pentru a nu dori ca Billie să-şi ţină legământul. Suspiciunea a crescut. Şi pe măsură ce a crescut, Billie a început să observe comportamentul mamei sale în serile de miercuri. A observat că, invariabil, pe la ora 8:30, mama ei aducea în discuţie unele subiecte foarte provocatoare. Odată ce şi-a dat seama de acest tipar, Billie a încercat să o întrerupă. La 8:45, în mijlocul unui astfel de subiect, Billie s-a ridicat şi a anunţat că urma să plece. „Nu crezi că eşti nepoliticoasă?" a întrebat-o mama ei. I-a reamintit mamei de legământ şi a sugerat că, chiar dacă nu era responsabilitatea mamei ei să o ajute să-şi ţină acest legământ,

era poate responsabilitatea ei ca măcar să-l respecte. A avut loc o ceartă aprinsă. Mama ei a început să plângă. Billie s-a întors la apartament după miezul nopții. După aceea, Billie a observat că, dacă geniul mamei ei de a aduce în discuție un subiect provocator pe la 8:30 nu reușea să mai aibă vreun efect, ea demonstra un geniu egal în a declanșa o ceartă. În a paisprezecea săptămână în care tot nu reușise să-și țină legământul, acest tipar a devenit clar pentru Billie. În acea seară de miercuri, la ora 8:30, mama ei a început să povestească ceva. Billie s-a ridicat spunând că îi pare rău, dar nu are timp să o asculte. Mama ei a început cearta. Billie a anunțat că nu are timp nici să se certe. S-a îndreptat către ușă. Mama ei a apucat-o literalmente de mânecă. Billie s-a smuls. Când ceasul a bătut ora 9, se găsea în apartamentul ei. Cinci minute mai târziu, suna telefonul. Era mama ei. Billie plecase într-o grabă atât de mare, zise ea, că n-avusese timp să-i spună că doctorul credea că are pietre la vezica biliară.

Frica de păianjeni a lui Billie s-a înrăutățit.

În acest punct, Billie încă își adora mama. În cadrul terapiei, devenise capabilă să-și critice mama destul de liber și de precis, totuși nu era niciodată cu adevărat furioasă pe ea și a continuat să profite de orice ocazie pentru a fi în compania mamei ei. Era ca și cum și-ar fi dezvoltat două creiere ce coexistau — unul nou, cu care se putea uita la mama ei în mod obiectiv, și cel vechi, care rămăsese absolut neschimbat.

Terapeutul a impulsionat-o. El a sugerat că mama ei se agăța de ea nu doar în serile de miercuri. Poate că mama ei nu voia ca Billie să o părăsească sau să-și dezvolte o existență separată, într-o altă dimensiune. El i-a amintit încă o dată că mama ei a refuzat să-i plătească terapia din momentul în care aceasta a devenit un lucru important în viața lui Billie. Oare mama ei era geloasă pe atașamentul lui Billie față de terapie, deoarece era un atașament față de altceva decât ea? Și de ce o tot reținea pe Billie să-și ia propriul apartament? Oare nu

cumva o împiedica pe Billie să-şi dezvolte independenţa şi separarea? Poate, i-a răspuns Billie. Dar mama ei nu obiectase niciodată împotriva prietenilor şi amanţilor ei. Oare asta nu indica faptul că mama ei nu avea nicio dorinţă de a o ţine lângă ea? Posibil, a recunoscut terapeutul ei, dar poate că acest lucru indica pur şi simplu că mama dorea ca Billie să fie o copie a ei. Poate că mama se folosea de promiscuitatea fiicei pentru a şi-o justifica pe a sa. În plus, cu cât ele erau mai asemănătoare, cu atât mai puţin exista şansa de a se separa vreodată. Şi aşa a continuat bătălia săptămână după săptămână, lună după lună, cu nesfârşite reveniri asupra aceloraşi chestiuni, fără să se întrevadă niciun semn de rezolvare la orizont.

Dar în al şaselea an de terapie, a apărut o schimbare subtilă, însă radicală. Billie a început să scrie poezii. La început, i-a arătat poemele mamei ei. Aceasta nu s-a arătat prea interesată. Dar Billie era mândră de propriile-i poezii. Era o dimensiune nouă, surprinzătoare a sa. Era unicitatea ei, ceva ce îi aparţinea. Şi-a cumpărat un caiet elegant, legat în piele, în care să-şi scrie poemele. Impulsul de a scrie nu apărea des. Dar atunci când apărea, era constrângător. Pentru prima oară în viaţa ei, atunci când lucra la un poem, Billie şi-a dat seama că se bucura să fie singură. Într-adevăr, avea nevoie să fie singură. Nu se putea concentra în casa părinţilor, cu întreruperile constante ale mamei ei. Astfel că, atunci când îi venea inspiraţia, se ridica brusc şi anunţa că trebuie să se întoarcă în apartamentul ei. „Dar nu este miercuri seara", o mustra mama ei. Iar Billie trebuia să se smulgă încă o dată din braţele mamei. După un astfel de episod, în timp ce îi descria terapeutului felul în care mama ei se agăţa de ea atunci când pleca pentru a scrie, Billie a comentat:

— E ca un păianjen nenorocit!

— Aştept de multă vreme să spui asta! a exclamat terapeutul.

— Să spun ce?

— Că mama ta e ca un păianjen.

— Și?

— Dar tu urăști păianjenii și ți-e frică de ei.

— Nu-mi urăsc mama, a spus Billie. Și nici nu mi-e frică de ea.

— Poate ar trebui.

— Dar nu vreau.

— Atunci, în loc să faci asta, mai bine urăști și te temi de păianjeni?

Billie a lipsit de la următoarea întâlnire. Când s-a reîntors, terapeutul i-a sugerat că sărise peste întâlnire deoarece era furioasă pe el pentru că făcuse o legătură între mama ei și fobia de păianjeni. Billie a lipsit la următoarele două întâlniri. Dar când în sfârșit s-a reîntors, era gata să înfrunte problema.

— Bine, a spus ea. Deci am o fobie. Ce e totuși o fobie? Cum funcționează ea?

Fobia este rezultatul unei înlocuiri, a explicat terapeutul. Ea apare atunci când o frică sau o repulsie normală față de ceva este înlocuită cu altceva. Oamenii folosesc această înlocuire defensivă deoarece nu vor să recunoască frica sau repulsia originală. În cazul lui Billie, ea nu voia să recunoască răutatea mamei ei. Firesc. Ce copil ar vrea să creadă despre mama lui că este malefică sau distructivă? Ca orice copil, Billie voia să creadă că mama ei o iubește, că mama ei o protejează, că este blândă și bună. Dar pentru a crede acest lucru, trebuia să scape de frica și de repulsia pe care le simțea instinctiv față de răutatea mamei ei. Ea a făcut acest lucru direcționându-și frica și repulsia spre păianjeni. Păianjenii erau răi — nu mama ei.

„Dar mama mea nu este rea", a susținut Billie.

Era adevărat că mama ei nu dorea ca ea să devină independentă și că se folosea de tot felul de trucuri și de vicleșuguri pentru a încerca să o rețină pe Billie din a-și dezvolta o existență complet separată. Dar asta nu era ceva rău. Se întâmpla astfel doar pentru că mama ei era atât de singură. Iar ea, Billie,

înțelegea singurătatea. E teribil de rău să te simți singur. E, de asemenea, omenește. Oamenii sunt creaturi sociale; au nevoie unele de celelalte. Faptul că mama ei se agăța de ea din cauza singurătății nu era ceva rău; era doar ceva uman.

— De vreme ce și singurătatea este umană, a răspuns terapeutul, inabilitatea de a o tolera cu greu poate fi considerată o parte necesară a condiției umane.

El i-a explicat că este de datoria părinților să-și ajute copiii să-și dobândească independența și să se separe. În reușita acestei sarcini, este esențial ca părinții să-și tolereze propria singurătate, pentru a-și încuraja copiii să se desprindă de ei în cele din urmă. A descuraja o astfel de separare nu numai că reprezenta un eșec al îndatoririi părintești, dar și o sacrificare a dezvoltării copilului pe altarul dorințelor imature și egoiste ale părintelui. Era ceva distructiv. Da, cu siguranță este ceva rău, spunea terapeutul. Iar Billie avea dreptate să se teamă de aceasta.

Încet, Billie a ajuns să vadă. Și cu cât vedea mai mult, cu atât era mai mirată. A început să observe sute de mici moduri, infinit de subtile, în care mama ei încerca permanent să-i rețină spiritul în ghearele ei. În caietul ei cu coperte de piele Billie a scris într-o seară:

Ambiguitatea și vinovăția
Te pot face să-ți pierzi mințile —

Îmi trimiți lenjeria pe care mi-ai spălat-o.
Adaugi în ea prima frunză ce-a căzut toamna.

Manipulare? Vinovăție?
... metodele tale chiar funcționează.

Totuși, lucrurile nu s-au schimbat prea mult. Billie, acum o fată de 23 de ani, își petrecea cele mai multe nopți dormind în casa părintească și cea mai mare parte a timpului liber cu mama ei. Deși nu reușea să-și plătească terapia, ea cheltuia o

parte substanțială din salariul ei săptămânal pentru a o duce pe mama ei să ia cina la cel mai scump restaurant din zonă. Iar tiparul relațiilor ei cu bărbații a continuat nealterat — îndrăgostirea, agățarea de ei, sufocarea, despărțirea, căutarea frenetică, din nou îndrăgostirea — bărbat după bărbat, iar și iar. Și era mai îngrozită de păianjeni ca niciodată. Partea grea abia începea.

— Nu se întâmplă nimic, s-a plâns într-o zi Billie în timpul terapiei.

— Și eu am aceeași senzație, a răspuns terapeutul.

— Bine, dar de ce nu? a întrebat Billie. Au trecut șapte ani de când stau de vorbă cu dvs. Ce naiba trebuie să fac mai mult?

— Închipuie-ți de ce mai ai încă fobia de păianjeni.

— Am recunoscut că mama mea este un păianjen, a răspuns Billie.

— Atunci de ce continui să te arunci în culcușul și în pânza ei?

— Știți de ce. Ca și ea, sunt și eu singură.

Terapeutul s-a uitat la Billie. A sperat că este pregătită pentru ceea ce avea să-i spună.

— Deci poate că într-un fel și tu ești un păianjen, a spus el.

Billie a plâns tot restul ședinței. La ședința următoare, era acolo, punctuală, chiar nerăbdătoare pentru munca dureroasă ce o aștepta. Era adevărat; uneori se simțea ca un păianjen. Când bărbații începeau să o părăsească, ea se agăța de ei — la fel cum se agăța mama ei de ea. Îi ura pentru că plecau. Nu îi păsa de sentimentele lor. Nu îi păsa de ei. Îi dorea pentru ea însăși. Da, era ca și cum ceva rău din ea, un impuls rău, o parte rea a ei o domina. Fobia de păianjeni nu numai că a ajutat-o să nege răutatea mamei ei, ci a folosit-o de asemenea pentru a nega răul din sine.

Totul era atât de bine legat și de întreținut. Se identifica perfect cu mama ei. Erau atât de asemănătoare! Cum putea

lupta cu adevărat împotriva răului mamei ei până când nu începea lupta împotriva ei înseşi? Cum putea să-şi condamne mama fără a se condamna pe sine că refuza să-şi tolereze propria singurătate? Cum se putea opri din încercarea de a prinde bărbaţii în propria pânză — bărbaţi care s-ar fi cuvenit să fie liberi, drepţi şi puternici, aşa cum şi ea ar fi trebuit să fie liberă, dreaptă şi puternică? Problema nu mai era cum să scape din pânza mamei sale, când identitatea mamei era atât de mult identitatea ei însăşi; problema era de a scăpa de ea însăşi. Şi cum, pentru numele lui Dumnezeu, cum putea să facă asta?

Dar Billie a reuşit. În numele lui Dumnezeu sau al adevăratului ei sine, ea a început într-un fel să se separe de mama ei, să se elibereze definitiv din relaţia simbiotică. Curând, a scris în caietul ei legat în piele:

Cât mă uimeşte cum boala mea
Se iveşte în mine mereu,
Parte din fiinţa mea,
fără ca eu să o ştiu.
E-atât de greu să lupţi cu inamicul
Pe care nu-l poţi vedea;

Atât de înspăimântător să cred că eşti în mine,
Atât de cufundată în gândurile şi sentimentele mele,
Încât nu se poate distinge
De *mine*.

Ea sunt eu.

Mă simt ca un mulatru,
Membru al Ku-Klux-Klan-ului,
Urând esenţa unei părţi din mine,
Căznindu-mă să distrug o parte din mine.

Acesta este probabil cel mai greu lucru
Pe care am să-l fac vreodată.
Câteodată pare atât de nefiresc.

Deseori mă întreb cum ar fi ca eu
Să devin diferită de tine;
Să am voința să doresc să fiu
Diferită de tine.

Se pare că Billie a început să-și rupă lanțurile.

CAPITOLUL 4

Charlene: un caz exemplificator

Am observat cât de dificilă este examinarea în profunzime a oamenilor răi din cauza naturii lor, care-i face să evite lumina. Negându-şi propria imperfecţiune, cel rău fuge atât de autoexaminare, cât şi de orice situaţie în care ar putea fi cercetat atent de alţii. Totuşi, în acest capitol, femeia care va fi descrisă — şi care într-o anumită măsură pare a fi rea — s-a supus totuşi unei psihanalize extensive în scop terapeutic.

Deşi acest gen de cazuri este rar, totuşi nu este unic. Eu însumi am încercat să tratez un astfel de pacient şi am supervizat terapeuţi ce au lucrat cu mai multe cazuri remarcabil de asemănătoare. De fiecare dată, tratamentul, deşi de lungă durată, a fost un eşec.

Nu este plăcut să dai greş. Dar acest lucru poate avea o mare valoare educaţională pentru psihoterapie şi de asemenea pentru viaţă în general. Probabil că avem mai mult de învăţat din eşecurile noastre decât din succese. Cu siguranţă, niciun pacient nu m-a învăţat mai mult decât cel pe care-l voi descrie. Sper că exemplul va servi şi altora. Examinând răspunsurile la unele întrebări precum: de ce a apelat Charlene la tratament, de ce a insistat să-l continue timp de 400 de şedinţe şi de ce a eşuat total în răspunsul ei faţă de tratament, poate că vom ajunge în cele din urmă la o profunzime a înţelegerii prin care vom putea fi capabili să ajutăm la vindecarea oamenilor ca Charlene din această lume.

La început, confuzie

La început, nu exista niciun semn care să indice că Charlene ar fi neobişnuită. A venit la mine la vârsta de 35 de ani, plângându-se de o depresie ce a urmat despărţirii de prietenul ei. Depresia nu părea severă.

Era o femeie minionă şi destul de atrăgătoare, dar nu de o frumuseţe remarcabilă. Avea simţul umorului şi era evident foarte inteligentă. În mod clar însă, era neîmplinită în jocul vieţii. Din motive care îmi păreau destul de vagi la început, ea a eşuat de mai multe ori în încercarea de a absolvi un colegiu fără pretenţii. Totuşi, după un an în care şi-a dovedit valoarea ca voluntar, a fost angajată de Biserica anglicană din oraşul în care locuia ca profesoară de religie pentru grupele de copii mici. Şase luni mai târziu, era concediată de către rector. Ea atribuia acest lucru capriciilor acestuia. Dar tiparul a continuat. A pierdut încă şapte slujbe înainte de a obţine una de operator telefonic, slujbă pe care o avea atunci când a venit să mă vadă. În mod similar, despărţirea recentă de prietenul ei era doar una dintr-un lung şir de relaţii romantice eşuate. De fapt, Charlene nu avea deloc prieteni.

Deşi oamenii intră de obicei în terapie din cauza unei neîmpliniri sau a alteia, totuşi lipsa de succes a lui Charlene, cu toate că era accentuată, era departe de a fi un caz singular. Cu greu aş fi crezut că ea va deveni unul dintre cei mai „groaznici" pacienţi cu care am lucrat vreodată.

Examinându-i trecutul, am descoperit că Charlene părea să-şi fi făcut puţine iluzii în privinţa părinţilor ei. Cu excepţia unor sume considerabile de bani, se părea că nu-i dăduseră prea multe. Preocupat de avuţia pe care o moştenise, tatăl ei nu se implicase deloc în îngrijirea ei şi a surorii sale, Edith. Mama lor, o anglicană fanatică, ce bolborosea continuu cuvinte despre Iisus, era neabătută în ura sa faţă de soţul ei. „Dacă n-aţi fi fost voi, fetelor, l-aş fi lăsat demult pe tatăl vostru", le spunea ea măcar o dată pe săptămână. „Bineînţeles",

observa Charlene amuzată, „chiar când Edie şi cu mine eram plecate de-acasă de peste zece ani, ea tot nu l-a părăsit".

Edie devenise lesbiană. Charlene se considera bisexuală. Edie se descurca bine în afacerile bancare, dar nu era fericită. Ori de câte ori credea despre sine că are o problemă, Charlene nu avea nicio remuşcare în a da vina pe părinţi. „Ei chiar şi-au bătut joc de noi — tatăl meu, îndrăgostit de acţiunile lui de la bursă şi de obligaţiunile bancare, iar mama mea, cu aerele ei şi cu cartea de rugăciuni." Fără îndoială, părinţii ei păreau neiubitori, chiar răi şi haini.

Dar mulţi pacienţi au părinţi haini. Nici măcar neobişnuita credinţă religioasă pe care o avea Charlene nu o făcea să fie foarte aparte. După ce a fost concediată din serviciul ei de la biserică, Charlene a fost treptat atrasă de un cult care proclama o amestecătură de hinduism, budism, creştinism şi teologie ezoterică, alături de credinţa în „vibraţiile iubirii prin meditaţie". Dar astfel de culte sunt cu zecile. Iar acesta părea să nu încurajeze nici fanatismul, nici dependenţa. Faptul că era membră a unei astfel de grupări părea destul de natural, având în vedere felul greşit în care se folosea mama ei de creştinism şi propria-i furie faţă de rectorul care o concediase.

Ceea ce o distingea însă pe Charlene era confuzia mea în relaţia cu ea.

În general, după ce petrec cinci sau şase ore de terapie cu un pacient, psihiatrii au cel puţin o înţelegere superficială a problemei pacientului. Există măcar o tentativă de diagnostic. După 40 de şedinţe cu Charlene, nu aveam nici cea mai vagă idee despre ce anume nu era în regulă cu ea. Neîmplinire, bine. Dar nu ştiam de ce.

Frustrat, mi-am derulat în minte o listă cu categoriile de diagnostic, punându-i diferite întrebări specifice. Am întrebat, de pildă, dacă nu avea o nevroză obsesiv-compulsivă şi am chestionat-o în privinţa tuturor simptomelor posibile ale acestei nevroze, cum ar fi comportamentul ritualic. Charlene a înţeles perfect. Cu mult entuziasm, ea a descris mai multe

ritualuri minore, pe care le practica la începutul adolescenței — o perioadă obișnuită, aproape normală pentru acest tip de comportament. Își aranja obiectele în cameră într-un anumit fel și în anumite secvențe pentru a se simți confortabil înainte de a se duce seara la culcare. Când era copil, i s-a spus că în armată soldaților li se cere să-și facă patul atât de întins, încât dacă arunci o monedă pe așternut ea să sară. Așa că, în fiecare dimineață, când avea vreo 13–14 ani, ea arunca o monedă pe pat înainte de a se spăla pe dinți. „Dar când aveam 15 ani, a spus ea, mi-am dat seama că acest lucru era o pierdere prostească de vreme și m-am oprit. De atunci n-am mai avut nici un ritual." Așa că am fost iarăși zăpăcit și am rămas zăpăcit. Au trecut încă 30 de ședințe înainte de a obține primul indiciu despre caracterul pe care-l avea Charlene.

Într-o zi, după nouă luni de terapie, când mi-a înmânat cecul pentru luna precedentă, am observat că fusese emis de o altă bancă.

— Ai schimbat banca? am întrebat-o din întâmplare.

Charlene a dat din cap afirmativ.

— Da, am fost nevoită să o schimb.

— Ai fost nevoită să o schimbi? am ciulit eu urechile.

— Rămăsesem fără cecuri.

— Ai rămas fără cecuri? am repetat prostit.

— N-ai observat? a spus Charlene puțin iritată. Fiecare cec pe care ți l-am dat avea un alt model imprimat pe el.

— Nu, n-am observat, am recunoscut. Dar ce-are asta de-a face cu schimbarea băncilor?

— Nu ești prea ager, nu-i așa? mi-a zis Charlene. La vechea mea bancă nu mai aveau cecuri cu desene noi, așa că a trebuit să-mi deschid un nou cont ca să primesc un carnet de cecuri cu desene noi.

Mai confuz decât fusesem vreodată, am întrebat:

— De ce trebuie să folosești un desen diferit de fiecare dată?

— Deoarece este o ofertă din dragoste.

— O ofertă din dragoste? am repetat încă o dată năucit.

— Da. Ori de câte ori scriu un cec cuiva mă întreb care ar fi desenul potrivit pentru acea persoană în acel moment. Vezi tu, e o chestiune de vibraţii. Prin iubire intru în rezonanţă cu vibraţiile lor şi apoi fac selecţia. Dar niciodată nu-mi place să-i dau unei persoane acelaşi desen de mai multe ori, iar vechea mea bancă avea doar opt modele diferite de cecuri. De fapt, din cauza ta am schimbat băncile, deoarece acesta este cel de-al nouălea cec pe care ţi-l dau. Totuşi, eram nevoită să schimb banca oricum, din cauza companiei de electricitate. Dar ei sunt mai impersonali. Este greu să-ţi dai seama de vibraţiile lor.

Am rămas năucit. Poate că ar fi trebuit să abordez chestiunea „iubirii" chiar acolo şi atunci. Dar am fost copleşit de bizareria acestei acţiuni minore, dar repetitive.

— Această activitate sună puţin a ritual, a fost cel mai bun comentariu pe care l-am putut face.

— Da, cred că poţi să spui că e un ritual.

— Dar am crezut că nu ai niciun ritual.

— O, am o mulţime de ritualuri, mi-a răspuns Charlene veselă.

Şi avea. La următoarele câteva şedinţe, mi-a povestit zeci de ritualuri. Aproape fiecare lucru pe care-l făcea era conectat într-un fel sau altul cu un ritual. A devenit foarte clar că Charlene avea într-adevăr o formă de tulburare obsesiv-compulsivă.

— Dacă ai zeci de ritualuri, am întrebat-o, cum se face că, atunci când te-am întrebat despre ritualuri, acum patru luni, mi-ai spus că nu ai niciunul?

— Nu am simţit că trebuie să-ţi spun. Poate că nu am destulă încredere în tine.

— Dar minţeai.

— Bineînţeles.

— Atunci de ce-mi plăteşti 50 de dolari pe oră ca să te ajut, iar tu mă minţi, aşa încât eu nu ştiu cum să te ajut? am întrebat.

Charlene s-a uitat la mine cu viclenie:

— Cu siguranţă nu o să-ţi spun nimic până când nu cred că eşti gata să afli, a răspuns ea.

Acum, că-şi „mărturisise" ritualurile, speram că Charlene va deveni din ce în ce mai deschisă în munca noastră împreună şi, prin urmare, am fost mai puţin confuz. Dar lucrurile nu s-au întâmplat aşa. Doar treptat a început să mi se dezvăluie faptul că era un „om al minciunii". Deşi în timpul lunilor şi anilor ce-au urmat ea a dezvăluit vrând-nevrând un aspect sau altul despre sine, Charlene a rămas în mare parte enigmatică. Iar eu am rămas confuz. Care era calea pe care o dorea? A continuat până la sfârşit să-mi ascundă informaţii, dacă nu dintr-un alt motiv, măcar pentru a avea controlul asupra „spectacolului". Şi pe măsură ce o înţelegeam mai profund, creştea şi uimirea mea în faţa neputinţei ei fundamentale de a înţelege.

Într-un fel sau altul: copil sau adult

La puţin timp după ce şi-a dezvăluit ritualurile, Charlene a început să dezvăluie şi altceva: dorinţa ei intensă pentru mine.

Acest lucru n-a fost surprinzător, la început. Ţineam la Charlene. Nu lipsea la întâlniri şi le plătea cu conştiinciozitate, ceea ce presupuneam că se întâmpla din dorinţa ei arzătoare de a se dezvolta. Eram dornic să vin în întâmpinarea eforturilor ei, dedicându-i propriile eforturi. Tot ce spunea, orice i se întâmpla mă interesa profund şi avea importanţă pentru mine. E firesc ca un pacient, ca răspuns la o atenţie susţinută, să nutrească o dorinţă romantică pentru terapeut, când acesta este de sex opus. Astfel de cazuri apar mai ales

atunci când pacientul nu a reuşit în timpul copilăriei să depăşească dilema oedipiană.

Orice copil sănătos trăieşte o dorinţă sexuală pentru părintele de sex opus. Această dorinţă îşi atinge de obicei apogeul în jurul vârstei de 4 sau 5 ani şi la ea se referă dilema oedipiană. Este ceea ce îl pune pe copil într-o situaţie extrem de dificilă. Iubirea romantică a copilului pentru părinte este o iubire fără speranţă. Copilul îi va transmite părintelui: „Ştiu că-mi vei spune că nu pot să fac sex cu tine deoarece sunt copil, dar priveşte cât de matur acţionez şi o să te răzgândeşti." Această acţiune matură necesită însă o energie enormă, ce nu poate fi, până la urmă, susţinută de copil. El devine extenuat. Rezolvarea dilemei apare atunci când copilul extenuat acceptă realitatea faptului că este doar un copil şi nu poate — şi nici nu mai doreşte — să aibă aparenţa unui matur. Astfel, copilul îşi dă seama că nu poate şi să păstreze prăjitura şi să o mănânce, în acelaşi timp; nu poate să-şi posede sexual părintele, rămânând în acelaşi timp copil. Prin urmare, optează pentru avantajele faptului de a fi copil şi renunţă la sexualitatea lui prematură[1]. Dilema lui Oedip a fost rezolvată. Toată lumea respiră uşurată — în special copilul, care devine în mod vizibil mai fericit şi mai relaxat.

În psihoterapie, pacientul care nu a reuşit să-şi rezolve dilema oedipiană în timpul copilăriei trebuie să treacă în esenţă prin acelaşi proces în relaţia cu terapeutul, în perioada adultă. El sau ea trebuie să înveţe să renunţe la terapeut ca obiect al iubirii sexuale, romantice şi să se vadă pe sine ca fiind copilul terapeutului la un nivel simbolic. Odată ce apare acest lucru, lucrurile merg foarte lin. Pacientul se poate relaxa şi se poate bucura de îndrumarea părintească a terapeutului.

1. Printre motivele pentru care complexul oedipian este atât de important în psihiatrie se numără faptul că adulţii care au eşuat în a-şi rezolva acest complex au de obicei o mare dificultate în a face renunţările necesare pentru succesul vieţii de adult. Ei încă nu au învăţat că nu pot să aibă prăjitura şi să o şi mănânce în acelaşi timp.

Fără obstacole, el sau ea vor putea absorbi înțelepciunea și iubirea terapeutului.

Numai că lucrurile nu au mers așa între mine și Charlene.

Primul indiciu că tratamentul nu progresa a fost un sentiment crescând de repulsie pe care am început să-l trăiesc față de ea. Acesta era destul de neobișnuit în experiența mea. Când o pacientă atrăgătoare mă dorește, problema mea este de obicei cum să nu-i răspund în același fel. În mod normal, și eu am propriile mele sentimente și fantezii sexuale față de ea și trebuie să mă asigur că acestea nu vor interfera în vreun fel cu judecata și implicarea mea în ipostaza terapeutică. Cu siguranță, de obicei sentimentul cald ce apare față de pacientele care îmi încredințează iubirea lor nu-mi creează nicio dificultate.

Totuși, cu Charlene era o altă problemă. Nu aveam nicio fantezie sexuală pozitivă în ce o privea. Din contră, gândul la o relație sexuală cu ea îmi provoca scârbă. Chiar ideea de a o atinge nesexual îmi dădea aproape o senzație de vomă. Și lucrurile nu aveau să se îmbunătățească. Cu cât trecea timpul, cu atât dorința mea instinctivă era de a o menține la distanță.

E posibil ca sentimentul meu de repulsie din ce în ce mai accentuat să nu fi fost în primul rând o reacție sexuală. Nu numai eu aveam acest sentiment. O altă pacientă, o femeie inteligentă și perspicace, a început o ședință întrebându-mă:

— Știți, doamna care are programare întotdeauna înaintea mea, când vin să discut cu dvs...

Am dat din cap. Se referea la Charlene.

— Ei bine, îmi dă întotdeauna fiori. Nu știu de ce, n-am vorbit niciodată cu ea. Doar trece prin camera de așteptare, își ia haina și pleacă. N-am schimbat niciodată vreo vorbă cu ea, dar îmi dă fiori când o văd.

— Poate pentru că nu este o persoană prietenoasă, am sugerat.

— Dar nu — nu vorbesc nici cu ceilalți pacienți ai dumneavoastră. Este altceva. Este ca și cum — nu știu cum să spun asta — ar avea ceva rău în ea.

— Dar nu arată straniu, nu-i așa? am întrebat fascinat.

— Nu, arată ca o persoană obișnuită. Se îmbracă bine. Poate că este chiar o femeie educată. Dar ceva în privința ei mă sperie. Nu pot spune exact ce. Însă dacă am văzut vreodată o persoană rea, cu siguranță ea este aceea.

Indiferent dacă sentimentul meu de repulsie era sau nu de natură sexuală, comportamentul sexual pe care-l afișa Charlene în timpul ședințelor era extraordinar. De obicei, când o pacientă trăiește o afecțiune față de mine, ea este rușinoasă, chiar secretoasă în această privință la început. Charlene nu era așa. Ea, care în mod normal îmi ascundea informații, era ostentativă în privința intențiilor ei de a mă seduce.

— Ești rece, spunea ea acuzator. Nu înțeleg de ce nu vrei să mă ții în brațe.

— Poate că aș putea să te țin dacă ai avea nevoie să fii alinată, i-am răspuns, dar eu resimt dorința ta de a fi ținută în brațe ca fiind una sexuală.

— Tu și distincțiile tale de chițibușar! a exclamat Charlene. Ce diferență ar fi dacă aș vrea să fiu alinată sexual sau în alt fel? Indiferent cum, am nevoie să fiu alinată.

— Nu ai nevoie de o relație sexuală cu mine, am încercat să-i explic iar și iar. Poți să ai o astfel de relație cu oricine. Tu mă plătești pentru un anumit gen de îngrijire.

— Păi, eu cred că tu nu ai deloc grijă de mine. Ești aspru și distant. Nu ești cald. Nu văd cum ai putea să mă ajuți când nici măcar nu ai un sentiment de căldură față de mine.

Eu însumi începusem să-mi pun întrebări asupra acestui lucru. Întotdeauna Charlene mă făcea să mă întreb dacă eu sunt un terapeut bun pentru ea.

Aceasta era de asemenea o trăsătură ilicită, vicleană, invadatoare a dorinței pe care Charlene o nutrea pentru mine. Vara, ea obișnuia să vină mai devreme la ședințele noastre și

stătea în grădină. Dacă mi-ar fi cerut permisiunea să facă acest lucru, nu cred că nu i-aș fi dat-o. Îmi place ca oamenii să se bucure de florile din grădină, a căror îngrijire este pasiunea mea și a soției mele. Dar ea nu a cerut niciodată permisiunea. În mai multe seri în care nu aveam ședință mă uitam afară și o vedeam pe Charlene în fața casei noastre, stând în mașina ei și ascultând radioul ce cânta încet în întuneric. Era sinistru. Când am întrebat-o despre acest lucru, mi-a spus simplu:

— Știi că ești bărbatul pe care-l iubesc. E firesc să doresc să fiu aproape de cel pe care-l iubesc.

Într-o zi, când nu aveam întâlnire, am intrat în biblioteca noastră și am găsit-o pe Charlene stând și citind una dintre cărțile mele. Am întrebat-o ce face acolo.

— E o cameră de așteptare, nu-i așa?

— E o cameră de așteptare atunci când ai întâlnire, i-am răspuns. Când nu aștept pacienți, este o cameră privată din propria mea casă.

— Ei bine, pentru mine este o cameră de așteptare, a spus Charlene, absolut liniștită. Când ai biroul în propria-ți casă, probabil că te aștepți să pierzi o parte din intimitate.

După ce i-am arătat faptul că nu are niciun motiv rezonabil pentru a se întâlni cu mine, practic i-am ordonat să plece. Mai mult decât oricând în viața mea, am simțit cum trebuie să fie pentru o femeie să aibă parte de avansuri nedorite și chiar să-i fie frică de a fi violată. Într-adevăr, de două ori la sfârșitul unei ședințe, Charlene practic m-a înhățat și a încercat să mă îmbrățișeze înainte de a o respinge.

Unul dintre motivele principale pentru care copiii nu pot să-și rezolve complexul oedipian este acela că nu reușesc să primească iubirea și atenția părintească necesară în anii de dinaintea vârstei de 4 ani — așa-numiții ani preoedipieni. A rezolva dilema oedipiană e ca și cum ai încerca să construiești primul zid al unei case, însă nu poți să realizezi acest lucru până când nu există o fundație. Multe semne indicau faptul că Charlene fusese lipsită din punct de vedere emoțional de

acest început. Mama ei fusese în mod clar o femeie care nu dăruia. Charlene nu-şi amintea ca vreunul dintre părinţii ei să o fi ţinut vreodată în braţe. Deseori avea vise cu sâni. În mod ritual, ea urma straniile legi dietetice ale cultului ei şi ca urmare căuta întotdeauna hrană organică ciudată. Când lua masa cu alţii, mânca întotdeauna ceva diferit de ei — ceva special. În termeni psihanalitici, problema de bază pe care o avea Charlene era nu un complex oedipian nerezolvat, ci un caz de fixaţie orală preoedipiană.

Dorinţa pe care o avea Charlene de a mă atinge şi de a fi atinsă de mine era de fapt o dorinţă de a fi îngrijită de mamă — căldura, ţinerea în braţe de care ea fusese privată. Resimţeam acea dorinţă a ei de a fi atinsă ca respingătoare şi ameninţătoare. În fond, nu de atingere avea ea nevoie disperată? Pentru a o vindeca, oare nu trebuia să fac acel lucru pe care-l găseam atât de dezgustător? Oare nu trebuia să o iau pe Charlene în poala mea, să o ţin în braţe, să o dezmierd, să o sărut şi să o mângâi până când ea şi-ar fi găsit în cele din urmă pacea?

Poate da, poate nu. M-am gândit serios la asta. Dar mi-am dat seama de un lucru. Mi-am dat seama că, deşi eu eram dispus să am grijă de Charlene ca de un copil mic, bolnav şi înfometat, ea nu era doritoare de a primi o astfel de atenţie. Ea nu dorea să-şi asume rolul de copil în relaţia cu mine şi cu atât mai puţin pe acela de copil mic. Esenţa dezgustului meu de a o atinge stătea în insistenţa ei ca atingerea să fie de natură sexuală. Ea se vedea pe sine nu ca pe un copil înfometat, ci ca pe un adult complet. Am încercat în mod repetat, printr-o varietate de mijloace, inclusiv prin utilizarea canapelei, să o ajut să adopte o postură mai pasivă, încrezătoare, de copil faţă de mine. Toate încercările mele au dat greş. În timpul celor patru ani în care a făcut terapie cu mine, Charlene a insistat să controleze scena. Dacă ar fi fost ca un copil, ar fi trebuit să-mi cedeze frâiele, să mă lase să am grijă de ea în mod părintesc, în loc să-mi pretindă să am grijă de ea din punct de

vedere sexual. Dar nu a făcut aşa ceva. Dorea să ţină frâiele în mână în orice moment.

Procesul unei vindecări profunde, cel puţin în cadrul psihanalitic, cere ca pacientul să regreseze la un anumit nivel, într-un anumit grad. Este o cerinţă dificilă şi înspăimântătoare. Nu este uşor pentru un adult, obişnuit cu independenţa şi cu capcanele psihologice ale maturităţii, să se lase să devină iarăşi asemeni unui copil, dependent şi vulnerabil. Şi cu cât mai profundă este tulburarea de care suferă — cu cât copilăria pacientului a fost mai înfometată, mai dureroasă şi mai traumatizantă — cu atât mai dificil este să se reîntoarcă la condiţia copilăriei în cadrul relaţiei terapeutice. Este ca o moarte. Totuşi, acest lucru poate fi realizat, iar atunci când este îndeplinit, apare vindecarea. Când nu, nu poate fi reconstruită nici fundaţia. Dacă nu există regresie, nu există nici vindecare — este foarte simplu.

Dacă ar trebui să pun degetul exact pe o singură cauză pentru nereuşita Charlenei de a se vindeca în aceşti ani lungi petrecuţi cu mine, aceasta ar fi eşecul ei în a regresa. Când pacienţii reuşesc să regreseze, apare o calitate complet diferită a conduitei lor în timpul terapiei. Dezvoltă o stare de pace pe care nu o aveau înainte. Au un fel de inocenţă plină de încredere, care poate fi suspendată în orice moment atunci când e nevoie, dar care poate fi de asemenea recăpătată cu uşurinţă. Interacţiunea dintre pacient şi terapeut devine nu numai lină, ci şi jucăuşă şi plină de veselie. Este ca relaţia dintre o mamă iubitoare şi copilul ei. Dacă această stare ar fi fost dobândită cu Charlene — şi se pare că era foarte necesar acest lucru — nu am nicio îndoială că aş fi putut şi chiar aş fi luat-o în poala mea, dându-i tot ce avea nevoie. Dar această stare de lucruri nu a apărut. Deşi în interiorul ei era în mod evident un copil mic, nu exista nimic inocent sau încrezător în ea. A continuat până la sfârşit să joace rolul de adult complet.

— Tot nu înţeleg de ce, a spus Charlene după trei ani de terapie.

— Tot nu înţelegi ce? am întrebat.

— Nu înţeleg de ce un copil nu trebuie să facă sex cu părinţii lui.

I-am explicat cu răbdare, încă o dată, că treaba părinţilor este să-şi ajute copilul să-şi câştige independenţa — iar independenţa faţă de părinţi este întotdeauna întârziată de legăturile incestuoase.

— Dar acesta n-ar fi un incest. Tu nu eşti tatăl meu.

— Poate că nu sunt tatăl tău în realitate, am răspuns, dar rolul meu ca terapeut este unul parental. Treaba mea este să te ajut să te dezvolţi, nu să te satisfac sexual. Poţi să obţii satisfacţie sexuală din altă parte, de la cei de-o seamă cu tine.

— Dar tu eşti de-o seamă cu mine!

— Charlene, tu eşti pacienta mea. Ai tot felul de probleme serioase, pentru care ai nevoie să fii ajutată. Eu vreau să te ajut în privinţa acestor probleme. Nu vreau să fac sex cu tine.

— Dar chiar dacă sunt pacienta ta, tot aş putea să fiu „seamănul tău".

— Charlene, fapt este că tu nu eşti „seamănul" meu. Tu nu poţi să-ţi păstrezi nici măcar o slujbă banală mai mult de câteva luni. N-ai învăţat nici măcar să-ţi găseşti calea la lumina zilei. Din punct de vedere psihologic, eşti practic un copil mic. Înţeleg. Ai avut părinţi groaznici şi ai o mulţime de motive să fii încă un copil mic. Dar nu mai pretinde că eşti de-o seamă cu mine. De ce nu te relaxezi şi nu te bucuri de atenţia pe care ţi-o dau ca părinte? Chiar vreau să te iubesc în acest fel. Dar, te rog, opreşte-te şi nu mai încerca să mă ai din punct de vedere sexual. Renunţă, Charlene!

— Nu voi renunţa. Te vreau şi intenţionez să te am.

Deşi nu putea fi mai ostentativă în privinţa a ceea ce dorea de la mine, eu tot am resimţit avansurile pe care mi le făcea Charlene ca fiind necinstite în natura lor. Ea dorea să obţină sânul de mamă sub deghizarea sexului. Căuta hrana copiilor mici sub deghizarea sexualităţii — ceea ce în sine nu este un fenomen neobişnuit, cu excepţia faptului că Charlene refuza

cu încăpățânare să lase ca această deghizare să fie penetrată. Din timp în timp, îi spuneam într-un fel sau altul:

— În realitate, vrei să fiu mama ta. Este în regulă. E frumos. Vreau să fac acest lucru. E ceva de care tu ai nevoie. De fapt, e un lucru pe care-l meriți. Ai fost înșelată în trecut și meriți ca această situație să fie reparată. Uită de chestiunea sexuală. Nu ești pregătită pentru ea. Ești prea tânără. Relaxează-te. Stai și bucură-te de căldura pe care ți-o dau. Lasă-mă să te hrănesc.

Dar ea nu voia. Într-o anumită măsură, aceasta se întâmpla deoarece privea oferta mea ca pe o capcană, deoarece felul în care fusese îngrijită de mama ei pe când era copil mic se dovedise o capcană. Însă dacă doar această frică ar fi fost sursa rezistenței ei, probabil că ar fi putut fi rezolvată și depășită. Dar chestiunea puterii pure era mai importantă. Nu era vorba doar de faptul că îi era frică să-mi cedeze puterea maternală asupra ei. Mai degrabă era vorba de faptul că nu dorea să se supună vreunei puteri din indiferent ce motiv. Voia să se vindece, dar nu dorea să piardă nimic, nu accepta să cedeze la nimic în acest proces. Era ca și cum ar fi cerut: „Vindecă-mă, dar nu mă schimba." Ea voia nu doar să fie hrănită, ci să fie în același timp și șeful celui care o hrănește[1].

Când Charlene mă mustra pentru lipsa mea de căldură și dorință de a o îmbrățișa, îmi tot spunea: „Vreau ca tu să mă confirmi. Cum să fiu vindecată de un terapeut care nu vrea să

1. Dorința de regresie spre stadiul de uniune cu mama este una dintre cele trei caracteristici pe care le-a descoperit Erich Fromm în analiza sa asupra modelului personalității rele sau a „sindromului decăderii" (*The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*, Harper & Row, 1964). El eticheta această dorință drept „simbioză incestuoasă". Cu siguranță am descoperit această dorință la Charlene. Dar am descoperit-o și la mulți alții. Unul dintre factorii cruciali în privința celor răi, presupun, nu constă doar într-o simplă dorință regresivă pentru Mamă (fapt care ar putea fi folosit în vindecare), ci mai degrabă în încercarea de a obține Mama fără regresie — insistența de a primi îngrijirea mamei fără a renunța la rolul de adult sau la vreuna dintre puterile asociate acestui rol.

mă confirme?" Acesta era un cuvânt important. Esența iubirii materne față de copilul mic este confirmarea. Mama obișnuită, sănătoasă își iubește copilul fără niciun motiv în afară de simplul fapt că acesta există. Copilul mic nu trebuie să *facă* nimic pentru a-i câștiga dragostea. Nu există motive atașate acestui fapt. Iubirea este necondiționată. Ea iubește copilul pentru el însuși, așa cum e el. Această iubire este o confirmare; ea spune: „Ai o mare valoare doar pentru simplul fapt că exiști."

În timpul celui de-al doilea și al treilea an al vieții copilului, mama începe din ce în ce mai mult să aibă unele așteptări de la copilul ei, cum ar fi, de exemplu, educația mersului la toaletă. Iar când apar aceste așteptări, iubirea ei devine inevitabil, cel puțin într-o anume măsură, condiționată: „Te iubesc, dar..." „... aș vrea să nu mai rupi cărțile" „... aș vrea să nu mai dai jos veioza de pe masă" „... aș vrea să te duci la toaletă ca să nu mai fie nevoie să spăl aceste scutece". Copilul învață cuvintele „bun" și „rău". Și învață că poate continua să fie confirmat pe de-a-ntregul doar dacă este un copil bun. Acum trebuie să-și câștige confirmarea. Și mereu de acum încolo. Perioada de confirmare necondiționată durează doar atât cât e bebeluș. Din punct de vedere psihologic, ca adulți, am învățat cu toții într-un grad mai mare sau mai mic că, pentru a fi iubiți, este responsabilitatea noastră de a ne face pe noi înșine demni de a fi iubiți.

Un element-cheie în comportamentul pe care-l avea Charlene îl constituia pretenția ei — nu solicitarea — ca eu s-o iubesc indiferent de felul în care se comporta — să o confirm nu doar pentru ceea ce ar putea deveni, ci și pentru ceea ce era în prezent — cu boala ei cu tot. Făcând astfel, i-aș fi dat ceea ce dorea de la mine — iubirea unei mame pentru bebelușul ei, iubirea necondiționată, consecventă pe care o trăise doar în starea de nou-născut. Nu e de mirare că s-a întâmplat așa, deoarece aveam dovada că ea nu primise de la mama ei o iubire necondiționată, cu rol de confirmare, pe vremea când era nou-născut, iubire care se cuvine să fie moștenirea fiecărui

copil. Fusese înşelată în privinţa acestei moşteniri. Dar mie îmi era imposibil să fac acest lucru pentru ea, deoarece pretindea ca eu să o iubesc necondiţionat, atâta vreme cât ea era un adult bolnav. A insistat să o iubesc aşa cum mama şi-ar iubi copilul, dar a insistat de asemenea să o tratez ca pe un adult de seama mea. Cererea ei era imposibil de îndeplinit dacă nu dintr-un alt motiv, atunci măcar pentru faptul că însemna să-i confirm boala[1]. Charlene nu voia să fie vindecată. Voia să fie iubită, nu schimbată. Voia să fie iubită pentru ea însăşi, cu nevroza ei cu tot. Deşi n-ar fi spus niciodată acest lucru, treptat mi-a devenit clar faptul că Charlene îşi continua terapia cu intenţia de a-mi obţine iubirea *fără* terapie — deci, de a avea atât iubirea mea, cât şi nevroza ei.

Lege doar pentru ea

Din acel moment, dorinţa nutrită de Charlene a devenit evidentă. Deşi era o dorinţă profundă, ea nu mi-a devenit clară decât în cel de-al treilea an de terapie, când mi-am dat seama că Charlene era, de fapt, autistă.

Sănătatea mintală cere ca voinţa umană să se supună ea însăşi la ceva mai înalt decât ea. Pentru a funcţiona bine în această lume, trebuie să ne supunem unor principii care depăşesc tot ce am putea dori la un moment dat. Pentru oamenii religioşi, acest principiu este Dumnezeu, iar ei vor spune: „Facă-se voia Ta, nu voia mea." Dar chiar şi oamenii nereligioşi, dacă sunt sănătoşi, se supun „unei puteri mai înalte", fie că ştiu acest lucru, fie că nu — indiferent dacă e vorba de adevăr sau iubire, de nevoile celorlalţi sau de cerinţele realităţii. Aşa cum am definit-o în *Drumul către tine însuţi,* „sănătatea mintală reprezintă procesul continuu de dedicare faţă de realitate cu orice cost".

1. În cuvintele lui Martin Buber, răul insistă pentru „confirmarea independentă de toate dovezile" (*Good and Evil*, Charles Scribner's Sons, 1953, p. 136).

Eşecul absolut de a te supune realităţii se numeşte autism. Cuvântul vine din rădăcina grecească *auto,* care înseamnă „sine". Persoana autistă este oarbă faţă de anumite dimensiuni esenţiale ale realităţii. Astfel de oameni trăiesc literalmente „într-o lume a lor", în care sinele lor este stăpânul suprem.

Când o întrebam pe Charlene de ce voia să facă sex cu mine, răspunsul ei era întotdeauna foarte simplu: „Pentru că te iubesc." Deşi am ridicat în mod repetat chestiunea veridicităţii acestei afirmaţii, pentru Charlene realitatea „iubirii" ei era dincolo de orice îndoială. Pentru mine însă era o afirmaţie autistă. Când îmi dădea un cec diferit în fiecare lună, ea credea că face acest lucru *pentru* mine. În mintea ei existau unele conexiuni între mine şi tiparul particular al ceculuí lunar. Dar conexiunea era doar în mintea ei. În realitate, nu era vorba doar de faptul că s-ar fi putut să nu-mi pese de modelul pe care ea îl folosea, dar de asemenea de acela că selecţia ei nu avea nicio legătură cu realitatea mea.

Atâta vreme cât era interesată, Charlene iubea pe toată lumea. Cultul în care intrase avea ca doctrină principală iubirea umanităţii. Charlene se vedea pe sine trecând prin lume şi răspândind daruri şi bunătate pe oriunde trecea. Însă aşa cum am trăit eu iubirea ei, aceasta excludea invariabil realitatea mea. Într-o seară de iarnă, de exemplu, la câteva minute după ce încheiasem o şedinţă, mi-am turnat un Martini şi m-am dus în salon pentru a mă aşeza lângă foc, într-un rar moment de relaxare, în care să mă ocup de corespondenţă. Am auzit zgomotul deranjant făcut de cineva care încearcă în mod repetat să pornească maşina. Am ieşit din casă. Era Charlene.

— Nu ştiu de ce nu merge, a spus ea. Nu pot s-o pornesc.

— Doar n-ai rămas fără benzină? am întrebat.

— Nu, nu cred că e asta.

— Cum nu crezi? Ce spune indicatorul de benzină?

— Păi, arată că rezervorul e gol, a răspuns veselă Charlene.

Ar fi trebuit să râd, dar eram enervat.

— Dacă indicatorul arată că rezervorul e gol, ce te face să crezi că mai ai benzină?

— O, întotdeauna arată că nu mai am benzină.

— Cum adică indică întotdeauna că rezervorul e gol? am întrebat. Este stricat?

— Nu, cel puțin nu cred. Vezi, eu niciodată nu cumpăr mai mult de zece litri o dată. Așa sunt sigură că nu risipesc. În plus, este distractiv să ghicești când ai nevoie să umpli iar rezervorul. Sunt destul de bună la chestia asta.

— Cam de câte ori nu ghicești și rămâi fără benzină? am întrebat, uluit de descoperirea acestui nou ritual neobișnuit.

— O, nu prea des. Poate de trei sau de patru ori pe an.

— Presupun că nu e posibil ca acum să fie unul dintre acele momente, am spus cu un pic de sarcasm. Ce-o să faci acum?

— Dacă mă lași să intru și să dau un telefon, o să chem o echipă de depanare.

— Charlene, este ora 9 seara și suntem departe de oraș. Ce crezi că vor face oamenii aceia?

— Ei bine, uneori vin și noaptea. Singurul alt lucru pe care l-aș putea face ar fi să împrumut niște benzină de la tine.

— Mă tem că nu am benzină pe aici, am răspuns.

— Am putea trage niște benzină din rezervorul mașinii tale, nu-i așa? a întrebat Charlene.

— Cred că da, am fost eu de acord, doar că nu am nimic cu care să putem trage benzină.

— Am eu un furtun, a răspuns veselă Charlene. Îl țin mereu în portbagaj. Îmi place să fiu întotdeauna pregătită.

Așa că am căutat o găleată și o pâlnie. Apoi am folosit furtunul ei și am tras o gură de benzină pentru ca să înceapă să curgă. I-am dat cinci litri. Mașina a pornit imediat și a plecat. Era foarte frig când am intrat în casă. Martini-ul din pahar se încălzise și se diluase. Nu-i mai simțeam gustul din cauza benzinei. Toată seara n-am mai avut în gură alt gust decât pe acela de benzină — acel gust rău pe care ea mi-l lăsase.

Două zile mai târziu, Charlene a venit la următoarea şedinţă. Nu a menţionat nimic despre incidentul de la şedinţa anterioară. În cele din urmă, am întrebat-o ce părere are despre ceea ce s-a întâmplat.

— O, cred că a fost plăcut. M-am simţit bine.

— Te-ai simţit bine? am întrebat.

— Bineînţeles, a fost incitant. A fost ca un fel de aventură, felul cum am tras benzina şi cum a pornit maşina. Şi am trăit această aventură împreună. Ştii că este pentru prima oară când facem ceva împreună? A fost distractiv să lucrăm amândoi în întuneric.

— Cum crezi că m-am simţit eu?

— Nu ştiu, presupun că şi ţie ţi-a plăcut.

— De ce presupui asta?

— Nu ştiu de ce. Ţi-a plăcut?

— Charlene, am întrebat, ţi-a trecut oare prin minte că eu aveam şi altceva de făcut în acea seară, decât să te ajut să-ţi porneşti maşina, ceva care poate că-mi doream să fac?

— Nu. Eu cred că oamenilor le place să ajute alţi oameni. Cel puţin mie îmi place. Ţie nu?

— Charlene, am întrebat din nou, în timpul acestui incident te-ai simţit vreun pic inconfortabil sau jenată? Te-ai simţit prost că a trebuit să-mi ceri ajutorul să ieşi din încurcătura de care tu erai responsabilă?

— O, dar nu a fost greşeala mea.

— Nu?

— Nu, a declarat Charlene calmă. Maşina avea în rezervor mai puţină benzină decât credeam eu. Nu este greşeala mea. Probabil că o să spui că ar fi trebuit să apreciez mai bine, dar în general mă descurc destul de bine. Aşa cum ţi-am spus, rămân fără benzină doar de trei-patru ori pe an. E o medie destul de bună.

— Charlene, i-am spus, eu merg cu maşina de trei ori mai mult decât tine şi nu am rămas niciodată fără combustibil.

— Se pare că a nu rămâne fără benzină e o mare problemă pentru tine. Vreau să spun că într-adevăr te stresează lucrul acesta. Nu e greşeala mea că te stresează atât.

Am renunţat. Pentru moment, eram prea obosit să mai dau cu capul în zidurile impenetrabile ale orbirii de care suferea Charlene. Pentru ea, sentimentele mele nu existau.

Autismul este în ultimă instanţă narcisism. Pentru narcisistul total, ceilalţi nu au mai multă realitate psihologică decât o mobilă. Narcisiştii au doar ceea ce Martin Buber numeşte relaţii „eu-eu"*. Deşi nu am nicio îndoială că Charlene credea cu adevărat că mă iubeşte, „iubirea" era doar în capul ei. Nu avea nicio realitate obiectivă. Ea se gândea la ea însăşi ca fiind „o lumină pentru oameni", emanând bucurie şi fericire oriunde se ducea. Tot ceea ce eu şi ceilalţi trăiam însă în apropierea ei era un haos şi o confuzie iritante, pe care ea le răspândea în jur.

Charlene vedea obiectele din jurul ei, nu se împiedica de ele, era oarbă doar în ceea ce mă privea pe mine şi pe ceilalţi oameni. De pildă, era complet dezorientată atunci când conducea pe o distanţă mai lungă. Simptomul m-a încurcat multă vreme — poate tocmai pentru că răspunsul era atât de evident. Dar imediat ce am devenit conştient de autismul ei, încurcătura mea s-a rezolvat. Odată când s-a plâns că în ziua precedentă ajunsese în Newburgh, New York, când de fapt vrusese să se ducă în New York City, eu am comentat:

— Se pare că ai confundat şoseaua 84 cu şoseaua 684.

— Aşa e! a exclamat fericită Charlene. Trebuia să o iau pe 684.

— Ai fost în New York City de mai multe ori, iar intersecţia este clar marcată. Cum ai putut să o confunzi?

— Ei bine, fredonam o melodie şi încercam să mi-o amintesc cât mai bine.

---

* Vezi cartea lui Martin Buber, *Eu şi tu,* trad. rom. de Ştefan Aug. Doinaş, Humanitas, Bucureşti, 1992. (*n. trad.*)

— Deci, erai concentrată asupra altui lucru.

— Asta ţi-am şi spus, nu? a răspuns Charlene enervată.

— Deoarece te pierzi totdeauna, am insistat, poate că problema este mereu aceeaşi. Poate că nu acorzi destulă atenţie semnelor de circulaţie.

— Ei bine, nu pot să fac două lucruri odată. Nu pot să-mi amintesc o melodie şi în acelaşi timp să mă concentrez asupra semnelor de circulaţie.

— Corect, am spus. Nu poţi să cânţi o melodie, ca să zic aşa, şi să te aştepţi ca departamentul transporturilor să danseze după ea. Dacă vrei să nu te pierzi, trebuie să fii atentă la semne. Dacă vrei să te pierzi tu însăţi în fantezii, atunci o să te rătăceşti de lumea exterioară. Îmi pare rău, Charlene, dar aşa stau lucrurile.

Charlene a sărit de pe canapea:

— Şedinţa asta nu merge aşa cum am intenţionat eu să meargă, a spus ea cu răceală. Nu am de gând să stau aici şi să fiu mustruluită ca un copil. Ne vedem săptămâna viitoare.

Nu era pentru prima oară când Charlene pleca în timpul unei şedinţe. Totuşi, m-am rugat de ea.

— Charlene, nu a trecut nici jumătate din timp. Te rog să rămâi şi să încercăm să rezolvăm acest lucru. E o chestiune foarte importantă.

Dar uşa biroului meu s-a trântit irevocabil.

În acest punct am început să înţeleg un alt simptom pe care-l avea Charlene: neputinţa ei de a rămâne într-o slujbă mai mult de câteva luni. În timpul celor doi ani şi jumătate petrecuţi împreună până la acel moment, Charlene avusese patru servicii, care alternaseră cu lungi perioade de şomaj. Când a început cel de-al cincilea serviciu, am întrebat-o:

— Eşti agitată?

M-a privit sincer surprinsă:

— Nu, de ce să fiu?

— Eu, dacă aş începe o nouă slujbă, aş fi uşor agitat, am spus. Mai ales dacă aş fi fost concediat de atâtea ori înainte.

Aş fi îngrozit de faptul că nu aş reuşi să mă descurc. De fapt, sunt un pic speriat ori de câte ori am în faţă o situaţie nouă, căreia nu-i cunosc regulile.

— Dar eu ştiu regulile, m-a contrazis Charlene.

M-am uitat la ea consternat:

— Cum poţi să ştii regulile unei slujbe pe care nici măcar n-ai început-o?

— Slujba constă în a face parte din personalul auxiliar la o şcoală de stat pentru retardaţi. Femeia care m-a angajat mi-a spus că pacienţii sunt ca nişte copii. Ştiu totul despre cum trebuie să ai grijă de copii. În fond, am o soră mai mică şi am fost profesoară la o şcoală de duminică, nu-i aşa?

Explorând în continuare chestiunea, mi-am dat treptat seama că Charlene nu era niciodată agitată atunci când intra într-o situaţie nouă, deoarece ea ştia întotdeauna dinainte regulile. Deoarece ea însăşi era cea care le făcea. Faptul că acestea erau regulile ei şi nu ale angajatorului părea un lucru care nu conta pentru ea. Nu conta nici faptul că inevitabil apăreau confuzii. Jucând după regulile ei predeterminate şi având un dezinteres total pentru felul în care angajatorii doreau să fie făcute lucrurile, ea nu înţelegea niciodată de ce oamenii de la slujbă deveneau repede iritaţi de ea şi, în scurt timp, sătui până peste cap, dacă nu chiar foarte furioşi.

„Oamenii sunt aşa de neomenoşi", explica ea. În repetate rânduri, se plânsese şi de mine că sunt neomenos. Charlene punea mare preţ pe omenie.

Motivul pentru care nu reuşise să termine facultatea a devenit de asemenea clar. Charlene rareori îşi făcea lucrările atunci când trebuia, iar atunci când le făcea, de obicei nu se refereau la subiectul indicat. Un psiholog la care am trimis-o pentru o consultaţie o descria pe Charlene ca având „un IQ care-ar fi scufundat şi-un crucişător". Totuşi, fusese exmatriculată dintr-o facultate mediocră. Am încercat să-i explic în mod repetat — uneori cu blândeţe, alteori cu asprime — faptul că dezinteresul faţă de ceilalţi era esenţa eşecurilor ei şi că

narcisismul ei era extrem de distructiv. Dar singurul ei fel de a privi vreodată problema era: „Lumea este prea inflexibilă. Şi crudă."

Spre sfârşitul terapiei, problema era elucidată din punct de vedere teologic şi de asemenea psihologic.

— Totul pare fără sens, mi s-a plâns Charlene într-o zi.

— Care este sensul vieţii? am întrebat-o cu aparentă inocenţă.

— De unde să ştiu? a replicat ea, evident iritată.

— Eşti o persoană religioasă, i-am răspuns. Cu siguranţă religia ta trebuie să aibă ceva de spus despre sensul vieţii.

— Încerci să mă atragi într-o capcană, m-a provocat Charlene.

— Ai dreptate, am recunoscut. Încerc să te atrag în capcana de a vedea problema pe care o ai în mod clar. Ce susţine religia ta despre sensul vieţii?

— Nu sunt creştină, a declarat Charlene. Religia mea vorbeşte despre iubire, nu despre sensuri.

— Bine. Ce spun creştinii despre sensul vieţii? Chiar dacă nu este credinţa ta, cel puţin este un model.

— Nu sunt interesată de modele.

— Ai fost crescută în Biserica creştină. Ai petrecut aproape doi ani ca profesor de doctrină creştină, am continuat eu să o întărât. Cu siguranţă nu eşti bătută-n cap, astfel încât să nu-ţi dai seama care este pentru creştini sensul vieţii, scopul existenţei umane.

— Existăm pentru slava lui Dumnezeu, a spus Charlene cu o voce monotonă, joasă, plată, ca şi cum ar fi repetat ursuz un catehism străin, învăţat pe de rost şi rostit ca sub ameninţarea unei arme. Scopul vieţii noastre este să-l slăvim pe Dumnezeu.

— Ei bine? am întrebat.

A urmat un moment de tăcere. Pentru o clipă, am crezut că va începe să plângă — singura dată de când lucram împreună.

— Nu pot să o fac. Nu există loc pentru *mine* în asta. Ar însemna moartea mea, a spus ea cu o voce tremurătoare.

Apoi, cu o rapiditate care m-a înfricoşat, ceea ce părea să fie o şoaptă înăbuşită s-a transformat într-un strigăt:

— Nu vreau să trăiesc pentru Dumnezeu, nu voi face asta, vreau să trăiesc pentru mine, doar de dragul meu!

A fost o altă şedinţă de la care Charlene a plecat la mijlocul ei. Mi-a fost foarte milă de ea. Am vrut să plâng, dar lacrimile n-au vrut să vină. „O, Doamne, e atât de singură!" — a fost tot ce am putut să şoptesc.

Visul despre maşina miraculoasă

Cât timp am făcut terapie cu Charlene, ea a susţinut ferm nu doar că mă iubea, dar că voia de asemenea să se facă „bine". Ajunsesem demult să bănuiesc că amândouă erau pretenţii false — deşi, foarte probabil, pretenţii în care ea credea[1]. Inconştientul însă avea o tendinţă frumoasă şi tenace de a spune adevărul. Aşa că, spre sfârşitul terapiei, inconştientul lui Charlene a părut să releve cu o claritate izbitoare natura relaţiei noastre.

— Am avut un vis noaptea trecută, a povestit Charlene la începutul celui de-al patrulea an de terapie. Se petrecea pe o altă planetă. Oamenii erau în război cu o rasă extraterestră. Multă vreme, a fost neclar cine va câştiga războiul. Dar eu am construit o maşină miraculoasă, care era atât ofensivă, cât şi defensivă. Era enormă şi foarte complexă, având în dotare mai multe arme diferite. Putea trage cu torpile pe sub apă, cu rachete la mari distanţe, putea să împrăştie substanţe chimice şi să facă multe alte lucruri. Ştiam că vom putea câştiga

1. Probabil că nu e lipsit de importanţă faptul că Malachi Martin, în cartea sa *Hostage to the Devil*, eticheta primul stadiu, cel mai lung şi cel mai dificil, al exorcismului cu numele de „pretenţie". Chiar dacă era sau nu posedată, pretenţia ridicată de Charlene era penetrată doar de inconştientul ei. Falsitatea pretenţiei nu a fost niciodată recunoscută de ea în mod conştient.

războiul cu ea. Eram pe cale să fac ultimele retuşuri la această maşină în laboratorul meu, când a intrat un bărbat. Era extraterestru, unul dintre inamicii noştri. Am ştiut că venise pentru a încerca să-mi distrugă maşina înainte ca ea să poată fi folosită. Dar nu m-am alarmat. M-am simţit absolut încrezătoare în mine. Părea să mai fie o grămadă de timp. Am crezut că voi face sex cu el şi că voi putea scăpa de el înainte să pună mâna pe maşina mea. Într-o parte a laboratorului meu, era o canapea. Ne-am aşezat pe ea şi am început să facem dragoste. Dar imediat după ce începusem, el a sărit brusc de pe canapea şi a fugit să atace maşina. Am ţâşnit şi am început să apăs pe butoanele care activau sistemul de apărare, care l-ar fi distrus. Dar nu funcţiona. Am apăsat frenetic pe butoane şi am tras de manete. Chiar în toiul acestei activităţi, m-am trezit foarte agitată. Când m-am trezit, îmi era neclar dacă eu aveam să reuşesc să resping atacul lui viclean sau dacă el urma să-mi distrugă frumoasa mea maşină.

Unul dintre cele mai remarcabile lucruri în privinţa acestui vis a fost reacţia violentă pe care a avut-o Charlene la interpretarea lui.

— Care a fost sentimentul tău predominant în privinţa acestui vis? Cel pe care l-ai avut atunci când te-ai trezit.

— Furie. Eram furioasă.

— Pe ce erai furioasă cel mai tare?

— Pe viclenie, a răspuns Charlene. Bărbatul m-a înşelat. Părea doritor să meargă în pat cu mine. Am crezut că-i pasă de mine. Dar apoi, imediat după ce capacitatea mea de reacţie fusese adormită, a plecat şi a început să-mi atace maşina. A pretins că-i pasă de mine, dar tot timpul nu i-a păsat decât de maşină. M-a înşelat. M-a folosit.

— Dar nu te-ai folosit şi tu de el şi nu l-ai dezamăgit la fel de mult? am întrebat.

— Ce vrei să spui?

— Păi, ştiai de la început că a venit pentru maşina ta, am explicat. Nu înţeleg de ce ar trebui să fii supărată pe el, când

nu făcea altceva decât ceea ce tu știai deja că va face. Și mie mi se pare că tu ai încercat să-l dezamăgești, încercând să-l atragi în pat. Deși aparent îl voiai din punct de vedere sexual, n-am auzit în acest vis faptul că ți-ar fi păsat de el. Într-adevăr, intenția ta era aceea de a scăpa de el, poate chiar de a-l omorî, după ce partida de sex s-ar fi terminat. Ai descris situația ca și cum tu credeai că te vei putea descurca.

— Nu, el m-a înșelat, a insistat Charlene. A pretins că mă iubește și în realitate nu era așa.

— Pe cine crezi că reprezenta el? am întrebat.

— Păi, s-ar putea să fi fost tu! Arăta ca tine, blond și înalt, a răspuns Charlene. Mi-am închipuit că probabil ești tu imediat ce m-am trezit complet.

— Deci, crezi că ești furioasă pe mine pentru că te-am decepționat?

Charlene s-a uitat la mine ca și cum aș fi fost un idiot întrebând ceea ce era de la sine înțeles.

— Bineînțeles că sunt furioasă pe tine. Știi asta. Îți spun tot timpul că nu-ți pasă îndeajuns de mine. Aproape niciodată nu ești de partea mea. Faci foarte puțin efort pentru a înțelege ceea ce simt.

— Și nu transform relația noastră într-una sexuală.

— Da, și nu faci nici asta.

— Dar nu încerc să te decepționez în această privință, am comentat. Am spus foarte clar că nu am nicio intenție de a avea o relație sexuală cu tine.

— Dar mă amăgești atunci când spui că îți pasă de mine, a susținut în continuare Charlene. Îndrăznesc să spun că tu te *gândești* în mod sincer că-ți pasă de mine. Dar așa te amăgești singur și ești întotdeauna mulțumit de tine. Ai fi foarte diferit dacă ți-ar păsa într-adevăr de mine.

— Dacă bărbatul din vis mă reprezintă pe mine, am întrebat, ce crezi că reprezintă mașina?

— Mașina?

— Da, mașina.

— Ei bine, nu m-am gândit la asta, a răspuns Charlene oarecum confuză. Presupun că reprezintă inteligența mea.

— Fără îndoială, tu ai o inteligență formidabilă, am comentat.

— Și cred că tu și terapia ta încercați să-mi subminați inteligența. (În mod evident, Charlene agrea această interpretare.) Ți-am spus, uneori chiar m-ai făcut să cred lucruri pe care eu nu le cred. Încerci să-mi înrobești inteligența și voința.

— Dar în vis, inteligența ta pare să fie dedicată în întregime luptei, am remarcat. Era plină de acele sisteme ofensive și defensive. Ea îți servește doar ca armă.

— Ei bine, am nevoie de o anumită ironie când mă confrunt cu tine, a răspuns fericită Charlene. Și tu ești destul de inteligent. Chiar un inamic teribil.

— De ce aș fi eu inamicul tău? am întrebat.

Charlene părea împietrită.

— În visul meu, tu ești inamicul, nu-i așa? a spus ea în final. Încerci să-mi distrugi mașina.

— Să presupunem că mașina nu reprezintă inteligența ta, ci nevroza ta. Este adevărat că încerc să-ți distrug nevroza.

Charlene a urlat:

— NU!

Era un „Nu" de o asemenea forță și intensitate, încât m-am tras înapoi cu scaunul.

— Nu? am întrebat slab.

— NU. Nu este nevroza mea.

Încă o dată, m-am simțit țintuit în scaunul meu. Nici până astăzi nu știu cât de tare a rostit Charlene aceste cuvinte, dar am senzația că a urlat la mine cu toată intensitatea de care e capabilă o voce umană.

— De ce spui că nu este nevroza ta? am întrebat în cele din urmă, temându-mă de furia ei.

— Pentru că în vis era frumoasă, s-a văicărit Charlene.

A continuat aproape slăvind imaginea mașinii:

— Maşina mea era un lucru frumos. Era complexă. Era incredibil de complexă. Putea face atâtea lucruri. Am construit-o cu atâta grijă şi ingeniozitate. Avea atât de multe niveluri şi comenzi. Era o capodoperă inginerească. El n-ar fi trebuit să încerce niciodată să o distrugă. Era cel mai frumos lucru care s-a construit vreodată.

— Dar nu funcţiona, am adăugat încet.

Charlene a ţipat din nou:

— Ba da! Funcţiona! Ar fi funcţionat. Dacă aş fi avut mai mult timp. Nu aveam nevoie decât de ceva mai mult timp pentru a o testa. Ar fi funcţionat frumos. Nu trebuia decât să-i fac ultimele retuşuri.

— Eu cred că maşina reprezintă nevroza ta, Charlene, am spus. Nevroza ta este mare şi complexă. Ai construit-o de-a lungul a mulţi, mulţi ani. Ea îndeplineşte multe funcţiuni pentru tine, însă este o povară, te stânjeneşte în mod constant şi nu funcţionează atunci când ai nevoie de ea. Te împiedică să fii aproape de oameni deoarece a fost construită pentru război — să te protejeze de oameni, aşa cum probabil ai avut nevoie să fii protejată de părinţii tăi. Dar acum nu mai ai nevoie de o astfel de protecţie. Trebuie să fii deschisă faţă de oameni, nu să te războieşti cu ei. Nu mai ai nevoie de acea maşină. Îţi stă în drum. Este doar un sistem de luptă, destinat războiului — ceva care să-i ţină pe oameni la distanţă.

— Nu e destinată doar războiului, a urlat Charlene ca o fiară rănită. Face şi alte lucruri. Are multe utilizări şi pentru pace.

— Cum ar fi? am întrebat

Charlene arăta din nou confuză. Pentru un moment, a părut că-şi cercetează amintirile, iar apoi, cu absolută seriozitate şi aparentă sinceritate, a proclamat:

— De exemplu, chiar în partea de jos a maşinii, exista o componentă care putea vindeca unghiile deformate, cum ar fi cele de la picior. În felul acesta, era de mare ajutor.

Aproape fără să vreau, am făcut ceva ce probabil că n-ar fi trebuit să fac. Am râs.

Charlene a sărit de pe canapea.

— Maşina nu este nevroza, a declarat ea cu o furie rece, ca a unui rege. Să nu mai vorbeşti despre ea astfel. Iar şedinţa de azi s-a încheiat în acest moment.

Într-o secundă, înainte să pot protesta, a ieşit din birou şi s-a făcut nevăzută încă o dată.

Charlene a apărut la următoarea întâlnire, conform programului stabilit. A continuat terapia încă şase luni. Dar nu am reuşit să mergem mai departe de această încercare de a interpreta visul. Am insistat asupra acestui lucru, dar fără succes, iar ea a refuzat orice încercare de a ne reîntoarce la acel vis. Era foarte serioasă atunci când a spus nu vom mai discuta despre acest lucru vreodată.

Fără câştig de cauză

Charlene m-a distribuit în visul ei în rolul de inamic extraterestru. În realitate, nu eram un străin pentru ea. Mă văzuse de două până la patru ori în fiecare săptămână, de-a lungul a trei ani. Cred că am făcut tot ce-am putut pentru a fi iubitor şi a merita sumele de bani substanţiale pe care mi le plătea. Ea însăşi spunea şi credea că mă iubeşte. Totuşi, inconştientul ei — acel rezervor de adevăr din noi toţi — mă etichetase ca inamic şi străin.

Într-un fel, şi eu am perceput-o într-un mod similar. Faptul că mi-era silă de îmbrăţişările ei făcea parte, cred, din temerea mea pentru propria-mi siguranţă. Oare, la un anumit nivel, nu o percepeam şi eu ca pe un inamic? Mai mult, exista în Charlene ceva pe care — deşi am încercat cât am putut — nu am ajuns să-l înţeleg şi cu care n-am fost în stare niciodată să empatizez. Ea îmi era tot atât de străină, bănuiesc, pe cât îi eram şi eu ei. Mă acuza în permanenţă că sunt neomenos şi că nu sunt pe aceeaşi lungime de undă cu ea, iar eu mă

întreb deseori dacă nu cumva avea dreptate — poate ar fi trebuit să o trimit la un alt terapeut, care era posibil să fie mai empatic. Dar nu cunoşteam pe nimeni care să fie mai potrivit. Şi, de fapt, ea eşuase cu terapeutul dinaintea mea şi avea să eşueze şi cu succesorul meu.

Dar, de multe ori, existau momente când Charlene părea să fie mişcată de nişte dorinţe dincolo de înţelegerea mea, de motive atât de obscure, care ieşeau din raza experienţei mele omeneşti. Mai mult decât orice altceva, era vorba de un element „inuman", dincolo de o psihodinamică obişnuită, element pe care l-am etichetat — corect sau nu — drept rău. Dar nu pot fi absolut sigur de următorul aspect: lucrul respectiv îmi era străin deoarece era rău sau îl numesc rău deoarece îmi era străin?

Nu găsesc o cale mai bună de a rezuma acest element incomprehensibil — străin — decât aceea de a descrie reacţia la vreme pe care o avea Charlene. Ea nu avea niciun entuziasm pentru zilele însorite de primăvară sau de toamnă sau pentru frumuseţea apusurilor. Îi plăcea doar un singur fel de vreme: zilele mohorâte. Atunci venea fluierând. Charlene iubea zilele mohorâte. Nu acele zile blânde, ploioase, de toamnă, când frunzele cad în tăcere. Nu zilele de vară de pe ţărm, în care ceaţa se roteşte în straturi spulberate. Ci acele obişnuite zile mohorâte, pline de plictis. Acele zile pe care le poţi întâlni în New England la mijlocul lui martie, când iarna şi-a împrăştiat ravagiile pe pământ: crengi de copaci rupte, putrezite, pământul mocirlos şi petice murdare de zăpadă. Zilele monotone şi cenuşii. Zilele deprimante. De ce? De ce iubea Charlene zilele cele mai urâte, pe care toată lumea le urăşte? Iubea oare acele zile pentru că pe toţi ceilalţi ne făceau să ne simţim mizerabil? Sau le iubea pentru propria lor urâţenie şi vibra la acel ceva din ele care este atât de străin, încât nu putem să-l numim? Nu ştiu.

Cu teamă — deoarece nu mai făcusem aşa ceva cu vreun pacient mai înainte — în ultimul an am confruntat-o pe Charlene

cu ceea ce mi se părea mie să fie răul ei. Prima oară, s-a întâmplat cu câteva luni înainte de visul ei cu „maşina miraculoasă".

— Charlene, i-am spus, tu creezi haos şi confuzie în jurul tău nu numai în viaţa de zi cu zi, dar chiar şi aici, în terapia ta. Pretinzi întotdeauna că e vorba de ceva accidental. Acum am aflat că deseori aceasta este chiar intenţia ta. Dar tot n-am înţeles de ce este asta intenţia ta.

— Pentru că e distractiv.

— Distractiv?

— Da, e distractiv să te încurc. Ţi-am spus. Mă face să mă simt puternică.

— Dar nu ar fi mai distractiv, am întrebat, să capeţi un sentiment de putere provenit dintr-o competenţă reală?

— Nu prea cred.

— Nu te supără faptul că te distrezi pe seama altor oameni?

— Nu. Poate m-ar supăra dacă aş răni serios pe cineva. Dar nu se întâmplă asta, nu-i aşa?

Charlene avea dreptate. Niciodată nu rănise serios pe cineva, din câte ştiam eu. Ea doar enerva îngrozitor pe toată lumea. Şi se rănea pe sine. De ce-i plăcea acest lucru? Mi s-a părut că trebuie să insist.

— Charlene, am spus, chiar dacă distrugerile tale sunt minore, tot mi se pare că e ceva — ei bine, ceva rău în această plăcere a ta.

— Cred că se poate spune acest lucru, a răspuns Charlene cu o voce egală.

— Charlene, nu pot să cred, am ripostat. Iată, eu ţi-am spus că eşti efectiv rea şi se pare că tu nu te-ai supărat deloc din această cauză.

— Şi ce-ai vrea să fac?

— Ei bine, ai putea începe să te simţi rău gândindu-te la posibilitatea că eşti un om care are ceva negativ.

— Se întâmplă să cunoşti un bun exorcist pe aici, prin apropiere? a întrebat brusc Charlene.

Întrebarea m-a luat complet pe nepregătite.

— Nu, am recunoscut cu jumătate de gură.

— Atunci ce rost ar avea să ne batem capul cu asta? a întrebat veselă Charlene.

M-am simţit ameţit, aproape beat, ca şi cum aş fi pierdut o rundă pe ringul de box, în faţa unui luptător mult superior. Am dat înapoi. Dar am început — pentru prima oară în viaţa mea — să studiez fenomenul posedării şi al exorcismului. Totul mi se părea bizar. Nu ştiam cum să-mi organizez lectura în privinţa acestui subiect. Am aflat totuşi că cel puţin câţiva dintre scriitorii pe care i-am citit păreau nu numai sănătoşi la cap, dar şi oameni responsabili şi plini de grijă. Am decis să mai încerc o dată, patru luni mai târziu.

— Charlene, ţii minte că acum câteva luni m-ai întrebat dacă cunosc un bun exorcist? am întrebat.

— Bineînţeles. Mi-amintesc tot ce-am vorbit.

— Ei bine, nici acum nu ştiu vreunul. Dar am citit despre acest subiect. Cred că pot să te ajut să găseşti un exorcist, dacă doreşti.

— Mulţumesc, dar acum mă interesează mai mult bioenergeticienii.

— La naiba, Charlene, aproape am explodat, discutăm despre chestiunea răului, nu despre vreo mică tensiune sau anxietate. Nu e vorba de un mic neajuns. E vorba de ceva foarte urât.

— Iar eu ţi-am spus, a zis aspru Charlene, că sunt interesată de bioenergie, nu de exorcism. Punct. Mă întreb, totuşi, cum poţi să lucrezi cu mine dacă tu crezi că eu sunt rea. Cum mă poţi confirma? Cum poţi să-mi acorzi simpatia de care am nevoie? Am spus-o tot timpul: în realitate, nu-ţi pasă de mine.

Am dat din nou înapoi şi m-am întors pentru a nu-ştiu-câta oară la confruntarea cu încăpăţânarea, egoismul, autodistructivitatea şi eşecurile ei. Iarăşi şi iarăşi am încercat să o ajut să

regreseze, să mă lase să o iubesc ca pe un copil, să mă lase să am grijă de ea în singurul fel în care aş fi putut şi care părea sănătos. Era tot ce ştiam să fac. Dar — aşa cum mă aşteptam — nu s-a schimbat nimic. Nu ştiam cum altfel să procedez, decât să aştept, cu din ce în ce mai puţină speranţă, un miracol.

Deşi în termeni psihiatrici Charlene era bolnavă, ea nu putea fi numită „instabilă". Din contră, era înspăimântător de stabilă. Autismul ei era impenetrabil. Permanent. Dintre toate lucrurile neschimbătoare care o caracterizau, făcea parte şi refuzul ei de a se supune regulilor terapiei şi cerinţelor de a fi sinceră. Deşi câteodată hotăra să dezvăluie una sau alta, a continuat permanent să ţină secrete cele mai multe informaţii cruciale, care-ar fi făcut posibilă o adevărată terapie. Ea-şi păstra controlul la aproape toate şedinţele până la sfârşit.

Prin urmare, am fost foarte uimit când, într-o după-amiază, a venit la cea de-a patru suta douăzeci şi una şedinţă, s-a întins pe canapea şi timp de 50 de minute mi-a spus blând şi onest exact ceea ce gândea şi simţea. Nimeni nu a făcut vreodată mai bine acest lucru. Timp de 50 de minute a fost pacientul perfect. Cu o excepţie — fapt neştiut de mine — aceea că nu a vorbit despre ceea ce era mai important. Cu cinci minute înainte de terminarea şedinţei, mi-am exprimat uimirea şi aprecierea pentru ceea ce făcuse.

— M-am gândit că o să-ţi facă plăcere, a spus ea.

— Dar ce s-a întâmplat, am întrebat, de te-ai comportat brusc atât de diferit la această întâlnire, de mi-ai spus atât de deschis atâtea lucruri, în loc să transformi şedinţa într-o luptă şi o înfruntare?

— Am vrut să-ţi arăt că pot să fac asta, că pot să fac asociaţii libere şi să urmez regulile, aşa cum vrei tu să fac.

— Ei bine, chiar asta ai făcut, am răspuns. A fost frumos. Sper că vei fi în stare să continui.

— Nu, nu voi face asta.

— Nu vei face ce? am întrebat confuz.

— Nu voi mai face acest lucru încă o dată. Aceasta a fost ultima noastră şedinţă. Am decis că nu mă voi mai întoarce. Nu eşti terapeutul potrivit pentru mine.

Mai rămăseseră 30 de secunde din şedinţă. Am încercat să ripostez. Nu, ea nu se va mai întoarce să discute chestiunea. Următorul pacient aştepta. L-am lăsat să aştepte 15 minute. Ea era de neclintit. Decisese că are nevoie de un terapeut mai puţin „rigid" şi că nu mai era nimic de spus. În cele din urmă, am lăsat-o să plece. I-am scris mai multe scrisori, dar nu am mai văzut-o vreodată. A fost un remarcabil tur de forţă.

Răul şi puterea

A fost, de asemenea, remarcabil de meschin.

Dorinţa pe care o avea Charlene de a face din mine o cucerire a ei, de a se juca cu mine ca şi cum aş fi fost o jucărie, de a controla la modul absolut relaţia noastră nu avea limite. Părea să fie o dorinţă de putere în sine. Nu voia puterea pentru a face societatea mai bună, pentru a avea grijă de o familie, pentru a deveni o persoană mai eficientă sau pentru a face ceva creativ. Setea ei de putere nu era subordonată faţă de ceva mai înalt decât ea însăşi.

Prin urmare, era ceva complet anost. Era un fel de măiestrie cu care ea putea opera — aşa cum era şi talentul ei de coordonare atunci când a „deschis cortina" în relaţia noastră. Dar măiestria aceasta nu avea un scop măreţ. Nefiind subordonată nici măcar cerinţelor unei intrigi, îi lipsea coerenţa. Pur şi simplu, manifestarea era sensul ei ultim.

Din cauza acestei calităţi prosteşti, neînsemnate a vieţii ei, Charlene nu părea un personaj important. Singura consecinţă a rolului ei în drama vieţii o constituia seria de enervări minore pe care le cauza unui angajator sau altuia. Dar să presupunem că ea era angajator, nu angajat. Să presupunem că ea moştenea nu un mic capital, ci o întreagă corporaţie pe care să o conducă cu distructivitatea ei deviantă. Sau, mai posibil,

să presupunem că Charlene devine mamă. Atunci comedia zumzăitoare şi ridicolă a vieţii ei s-ar fi transformat brusc într-o tragedie oribilă.

La un moment dat, am definit răul drept „exercitarea puterii politice — adică impunerea voinţei cuiva asupra celorlalţi prin coerciţie făţişă sau voalată — pentru a împiedica... dezvoltarea spirituală". Ceea ce făcea ca existenţa dusă de Charlene să fie o comedie ieftină, şi nu o tragedie înspăimântătoare, era simplul fapt că în realitate ea nu poseda nicio putere politică, pe care să o exercite. Dacă ar fi avut un soţ, ar fi devenit probabil o fiinţă precum Sarah. Dacă ar fi avut un copil, ar fi devenit probabil o fiinţă ca Dna R. Dacă ar fi avut o ţară, ar fi devenit probabil un Hitler sau un Idi Amin[1].

Din cauza faptului că încăpăţânarea lor este atât de puternică — şi întotdeauna însoţită de o dorinţă de putere — bănuiesc că e mult mai probabil ca oamenii răi să avanseze din punct de vedere politic decât restul. Totuşi, în acelaşi timp, fiind nesupuşi, este foarte probabil ca extrema lor încăpăţânare să-i ducă la un dezastru politic. Pot să mă gândesc că în Charlene exista, adânc ascuns, un anume instinct pentru bunătate, care o făcea să evite o relaţie reuşită cu un partener sau să caute autoritatea asupra celorlalţi. Am cunoscut mai mulţi oameni care s-au sterilizat din punct de vedere medical sau social tocmai pentru că au conştientizat faptul că ar fi nişte părinţi incompetenţi. Aşa că nu ştiu sigur dacă Charlene era o persoană slabă din punct de vedere politic deoarece avea mai puţin sau mai mult rău în ea. Toate dovezile arătau că absoluta ei

1. Idi Amin a luat puterea în Uganda în 1971, în urma unei lovituri de stat. El a instituit un regim de teroare, în urma căruia au fost ucişi 500 000 de oameni. Cruzimea sa, se spune, nu a fost egalată decât de excentricităţile sale. A fost caracterizat de BBC drept „tiranul-bufon". S-a afirmat despre Idi Amin că era un practicant al canibalismului. Considera că datoria lui era să transforme Uganda într-o „ţară a negrilor" (amintim doar faptul că a expulzat 40 000 de asiatici, care jucau un rol important în economia ţării). În 1979, a fugit în Libia, după care a obţinut azil politic în Arabia Saudită, unde a şi murit în 2003.

încăpățânare era singurul motiv pentru care ea nu era o ființă rea pe deplin. Dar i-aș acorda prezumția de nevinovăție.

Indiferent cum ar fi, Charlene era un eșec. Indiferent de motivul pentru care ea nu era o veritabilă ticăloasă, era incapabilă să fie creativă. Chiar dacă ar fi fost o binecuvântare deghizată, neputința ei rămânea o neputință. Iar o incapacitate nu este o chestiune de care să râdem. Am folosit metafora comediei pentru a descrie ineficiența ei. Acum, că folosul metaforei s-a încheiat, vreau să o retrag. Nu cred că Charlene era distractivă în neputința ei. Nu cred că este distractiv când o ființă umană este mai puțin decât ființa umană care-ar putea fi. Strălucitoare din punct de vedere intelectual, Charlene reprezenta infinit mai puțin. Deși părea fericită așa cum înainta ea cu greu prin viață, lăsând în urma ei mici haosuri, și remarcabil de mulțumită de neputința ei, cred că era unul dintre cei mai triști oameni pe care i-am întâlnit.

Iar eu sunt foarte trist pentru că n-am putut s-o ajut. Indiferent dacă strigătul ei „de ajutor" era o minciună, ea a venit totuși la mine. Avea nevoie — și prin urmare merita — mai mult decât am putut eu să-i dau în acel moment. Neputința și eșecul ei erau și ale mele.

Dacă ar trebui să repet experiența

Pe vremea când am lucrat cu Charlene, nu știam practic nimic despre răul uman fundamental. Nu credeam nici în existența diavolului, nici în aceea a fenomenului posedării. Nu asistasem niciodată la o ședință de exorcism. Nu auzisem niciodată cuvântul „eliberare". Chiar și numele de rău era absent din vocabularul meu profesional. Nu primisem nicio instruire în privința acestui subiect. Acesta nu era un câmp recunoscut pentru psihiatrie sau pentru oricare om de știință. Fusesem învățat că toată psihopatologia poate fi explicată în termenii bolilor cunoscute sau ai psihodinamicilor și că era etichetată și cuprinsă în întregime în *Manualul de diagnostic*

şi statistică standard. Faptul că psihiatria americană a ignorat aproape în întregime chiar realitatea fundamentală a voinţei umane nu mi s-a părut încă atât de ridicol. Nimeni nu mi-a povestit vreodată de vreun caz ca acela al lui Charlene. Nimic nu mă pregătise pentru un caz ca acela al ei. Eram ca un copil mic.

Cu Charlene mi-am rupt dinţii de lapte. Ea a fost, fără îndoială, unul dintre motivele pentru care am început această carte.

Tot ceea ce am învăţat prin cazul lui Charlene de-a lungul anilor în care am lucrat cu ea este insignifiant faţă de tot ceea ce ar trebui să cunoaştem despre răul uman. Dar este îndeajuns pentru a o trata foarte diferit pe Charlene dacă aş lua cazul de la început. Şi acum ar fi posibil ca munca noastră să reuşească.

Înainte de toate, aş diagnostica răul în cazul lui Charlene cu o mai mare rapiditate şi cu o mai mare încredere în mine. Nu m-aş mai lăsa înşelat de trăsăturile obsesiv-compulsive, gândindu-mă că am de-a face cu o nevroză comună, sau de autismul ei, stând şi gândindu-mă luni întregi dacă nu cumva am descoperit o varietate stranie de schizofrenie. N-aş mai fi petrecut nouă luni în confuzie şi n-aş mai fi făcut interpretări inutile privind complexul oedipian. Când am ajuns, în sfârşit, la concluzia că problema fundamentală şi reală a lui Charlene era răul, am fost foarte ezitant, iar când am confruntat-o cu această concluzie, am făcut-o fără a-mi impune autoritatea. Nu cred că diagnosticul de rău este unul care-ar trebui pus cu uşurinţă. Totuşi, tot ceea ce am învăţat de atunci mi-a confirmat concluziile experimentale. Dacă ar fi să o iau de la capăt, cred că aş identifica problema lui Charlene în trei luni, nu în trei ani, şi cu o fermitate care ar putea fi probabil vindecătoare.

Aş începe cu confuzia mea. Ştiu acum că una dintre caracteristicile celor răi este dorinţa lor de a provoca confuzie. Am devenit conştient de confuzia mea la o lună după ce-am început terapia cu Charlene, dar am presupus că provenea din stupiditatea mea. În primul an de terapie, nu mi-a trecut niciodată

prin cap ideea că eram confuz deoarece ea dorea să-mi provoace confuzie. Astăzi, aş lua în considerare o astfel de ipoteză posibilă şi aş începe să o testez foarte repede. Dacă aş fi făcut acest fel de test pe când lucram cu Charlene, e mai mult decât probabil că aş fi putut pune mai rapid un diagnostic.

Oare nu tocmai competenţa rece de care am dat dovadă în privinţa cazului ei a fost cea care a făcut-o pe Charlene să abandoneze tratamentul? Da, este o posibilitate reală.

Trebuie să ne întrebăm de ce Charlene a optat pentru tratament din capul locului. Motivul pentru care dorea ajutor nu s-a manifestat niciodată. Ceea ce a reieşit a fost dorinţa ei de a se juca cu mine şi de a mă seduce. Trebuie să ne întrebăm atunci de ce ea a continuat atât de mult acest tratament. Încă o dată, răspunsul pare să fie acela că, în naivitatea mea şi în dorinţa mea de a lua lucrurile potrivit valorii lor de suprafaţă, i-am oferit plăcerea continuă de a se juca cu mine şi speranţa permanentă că ar putea reuşi să mă seducă, să mă posede sau să mă cucerească. La urmă, trebuie să ne întrebăm de ce Charlene a abandonat tratamentul în momentul în care a făcut-o. Cel mai simplu raţionament ar fi acela că eu „am dibuit-o" din ce în ce mai mult şi astfel posibilitatea să fiu sedus a devenit din ce în ce mai lipsită de speranţă, iar capacitatea ei de a se juca cu mine tot mai limitată.

Dacă ar fi devenit clar mai aproape de începutul muncii noastre că eu nu numai că mi-am dat seama de răul ei, dar şi că am puterea de a lupta împotriva lui, ar fi fost într-adevăr foarte posibil ca Charlene să se retragă dintr-o încleştare pe care în mod clar n-ar fi putut să o „câştige". Iar dacă ea ar fi făcut aşa, ar fi oare preferabil un astfel de rezultat celui de dinainte? Cu siguranţă, ar fi economisit mai multe mii de dolari. Nu pot vedea vreun avantaj în eşecul unui tratament de patru ani faţă de eşecul unui tratament de patru luni. Cred totuşi că exista o şansă ca Charlene să rămână în terapie. Am această bănuială din trei motive.

În primul rând, presupun că Charlene nu era iremediabil rea. Trebuie să reţinem faptul că nu este deloc caracteristic

pentru cei răi să se supună vreodată luminii scrutătoare a psihoterapiei. Este posibil ca Charlene să-şi fi luat riscul din cauza dorinţei ei puternice de a mă „bate". Este de asemenea posibil ca ea să-şi fi luat acest risc din cauză că o parte a ei — o mică parte cel puţin — să fi dorit cu adevărat ajutor; este posibil ca răul ei să nu fi fost de un soi pur. De fapt, cele două posibilităţi nu se exclud reciproc. Oamenii au deseori „două spirite" şi cel puţin cei care sunt răi sunt de asemenea şi ambivalenţi. Ipoteza mea principală este aceea că Charlene a intrat în tratament atât din dorinţa de a mă cuceri, cât şi din dorinţa de a fi vindecată.

Totuşi, acea parte care dorea cucerirea părea să fie mai puternică. Cum pot presupune eu atunci faptul că, dacă aş fi tratat-o având mai multă înţelepciune decât atunci, ea s-ar fi lăsat *pe sine* cucerită — că ar fi putut pierde vreodată vreo bătălie pentru a-şi câştiga sufletul? Un motiv îl reprezintă chestiunea autorităţii. Am învăţat în ultimii ani faptul că răul — fie demonic, fie uman — este extrem de obedient la autoritate. De ce se întâmplă aşa nu ştiu. Dar ştiu că aşa este.

Vreau să accentuez faptul că autoritatea asupra puterii răului nu vine prea uşor. Ea se câştigă printr-o străduinţă enormă, la care se adaugă înţelepciunea. O astfel de străduinţă se poate naşte doar din iubire. Cred că atunci când am lucrat cu Charlene am avut iubire, dar a fost inutilă fără cunoaştere. Acum, că am această cunoaştere, aş trata-o din nou — dacă aş mai avea şansa —, dar mă cutremur când mă gândesc câtă energie mi s-ar cere. Iubirea veritabilă este întotdeauna, în ultimă instanţă, un act de sacrificiu. Nu există cuvinte îndeajuns de puternice care să descrie ceea ce se întâmplă. N-am avut niciodată încrederea în mine de a duce o adevărată bătălie cu răul din Charlene. Ştiu acum că cel ce va duce bătălia adevărată cu răul trebuie să se aştepte la o secătuire dincolo de imaginaţie — din care probabil că nu şi-ar mai reveni. Aşa că astăzi mi-aş impune rapid (dar nu cu uşurinţă) autoritatea asupra răului din Charlene. Şi, datorită cunoaşterii nou dobândite, aş face altceva decât am făcut mai înainte: m-aş adresa fricii ei.

Am arătat mai devreme că oamenii răi sunt demni de milă — nu de ură — deoarece ei îşi duc viaţa într-o teroare absolută. La suprafaţă, Charlene părea neînfricată. Nu-i era frică de lucrurile care îi fac pe oameni anxioşi în mod normal: a rămâne fără benzină, a rata ieşirea de pe autostradă, a începe o nouă slujbă. Dar acum ştiu că acea stare a ei de calm superficial, aproape prostesc, masca profunzimea unei terori cunoscute doar de câţiva oameni. Insistenţa ei de a controla fiecare aspect al relaţiilor noastre îşi avea rădăcina în panică: groaza că ar putea pierde controlul. Dumnezeu ştie ce i s-ar fi putut întâmpla dacă i s-ar fi permis să aibă grijă de un „extraterestru"! Cererea ei ca eu să o confirm provenea din teama că ea era de neconfirmat, cererea ei ca eu să o iubesc provenea din teroarea că eu nu aş fi putut să o iubesc firesc.

Aşa că aş căuta această frică. I-aş arăta-o. Aş simpatiza cu ea. „Doamne, Charlene, i-aş spune, nu ştiu cum poţi trăi cu toată această teroare. În mod sigur n-aş vrea să fiu în locul tău. Nu te invidiez pentru groaza ta continuă." La acea vreme, nu am fost în stare să-i arăt lui Charlene simpatia pe care deseori ea mi-o cerea. Astăzi, i-aş arăta-o. Bineînţeles, ea ar putea respinge termenii în care această simpatie i-ar fi arătată. Pe de altă parte, i-aş oferi o compasiune veritabilă şi astfel poate că ea şi-ar da seama că are într-adevăr o nevoie disperată de a fi vindecată.

În sfârşit, i-aş oferi vindecarea. Când lucram cu ea, aproape că mă simţeam copleşit de boala pe care o avea. Nu eram sigur că am puterea să o vindec. Acum ştiu, de fapt, că eu singur nu am avut şi încă nu am această putere, iar metoda psihanalitică pe care am folosit-o nu a fost chiar cea mai bună abordare a bolii ei. Atunci, nu ştiam altă cale. Astăzi, lucrurile sunt diferite. Cunosc alte abordări mult mai potrivite şi probabil eficiente pentru un astfel de caz. Astăzi, dacă aş percepe dovada că o parte sănătoasă a ei doreşte ca întregul să fie vindecat, i-aş oferi lui Charlene cu convingere şi autoritate mijloacele posibile pentru salvare: eliberarea şi exorcizarea.

CAPITOLUL 5

Despre posedare și exorcism

Diavolul există?

Acum cinci ani, când am început să lucrez la această carte, nu mai puteam evita problema demonicului. Cazurile lui George și Charlene ridicaseră această problemă, dar niciunul dintre ele nu a cerut o rezolvare a chestiunii. A scrie direct despre subiectul răului era însă o altă chestiune. De-a lungul anilor, ajungând să cred în realitatea unui spirit benefic sau Dumnezeu și în realitatea răului uman, m-am confruntat cu o întrebare evident intelectuală: există un spirit rău? Adică diavolul?

Credeam că nu. La fel ca 90% dintre psihiatri și ca majoritatea clericilor, nu credeam că diavolul există. Totuși, mândrindu-mă că sunt un om de știință cu mintea deschisă, am simțit că trebuie să examinez dovezile care mă provocau să mă preocup de această chestiune. M-am gândit că, dacă aș putea să văd unul dintre acele cazuri tradiționale de posedare, s-ar putea să-mi schimb părerea.

Bineînțeles, nu credeam că există posedare. În cei 15 ani de intensă practică psihiatrică, nu am văzut nimic care să semene vreun pic cu un astfel de caz. Se poate admite faptul ca, în primii zece ani de practică, din cauza prejudecăților, să fi trecut pe lângă un astfel de caz fără să-mi dau seama. Dar în cei cinci ani care au urmat cazurilor lui George și Charlene am fost, într-o anumită măsură, receptiv la această posibilitate

și tot nu am văzut vreun caz. Mă îndoiam că a existat vreunul vreodată. Dar faptul că nu văzusem niciodată un astfel de caz nu înseamnă că ele ies din chestiune în trecut sau în prezent. Am descoperit un mare volum de literatură pe acest subiect — însă nimic „științific".

Cele mai multe relatări păreau naive, simpliste, falsificate sau senzaționale. Câțiva autori păreau însă profunzi și sofisticați, iar ei susțineau invariabil faptul că adevărata posedare este un fenomen foarte rar. Prin urmare, nu puteam presupune că este ceva ireal, doar pe baza experienței mele limitate.

Așa că am decis să ies în lume și să caut un caz. Am scris în dreapta și-n stânga și-am făcut cunoscut faptul că sunt interesat să observ cazuri de presupusă posedare pentru a le evalua. Răspunsurile au fost înșelătoare. Primele două cazuri s-au dovedit persoane suferinde de tulburări psihiatrice standard, așa cum am bănuit, și am început prin a face semne pe răbojul meu științific.

Cel de-al treilea caz însă s-a dovedit real.

De atunci, am mai fost profund implicat într-un singur alt caz veritabil de posedare. În ambele situații, am avut privilegiul de a fi prezent la două acțiuni de exorcizare, încheiate cu succes. Majoritatea cazurilor descrise în literatură sunt cele de posedare de către demoni minori. Acestea două erau foarte neobișnuite, pentru că amândouă erau cazuri de posedare satanică. Acum știu că Satan este real. L-am întâlnit.

Cititorul va fi, firește, dezamăgit — chiar sceptic — pentru faptul că nu am să descriu în profunzime niciunul dintre aceste cazuri. Dar există mai multe motive constrângătoare pentru care mă abțin de la astfel de descrieri. Cel mai constrângător este acela că descrierea chiar și a unuia singur dintre cazuri ar dezechilibra complet această carte. Fiecare dintre cele două cazuri a fost extraordinar de complex — cu mult mai complex decât vreun caz al pacienților psihiatrici obișnuiți. A începe să vorbesc măcar despre unul ar necesita un întreg volum. Posedarea veritabilă, din câte știm, este foarte

rară. Răul uman, pe de altă parte, e un fenomen comun. Deoarece relația dintre posedare și răul comun este în cel mai bun caz obscură, ar fi foarte nerealist să dedic jumătate din paginile cărții de față acestui subiect. Cu toate acestea, aș fi fost tentat să fac aceasta dacă nu ar exista deja o carte care descrie destul de bine cinci cazuri de posedare — cartea lui Malachi Martin, *Hostage to the Devil*. Toată experiența mea confirmă acuratețea și profunzimea cărții lui Martin, iar o descriere de caz făcută de mine nu ar aduce o contribuție mai semnificativă decât scrierile lui.

Cititorul sceptic probabil că va întreba: „Cum pot să sper că îmi vei dovedi realitatea diavolului când tu nici măcar nu-mi prezinți dovezile pe care le ai?" Răspunsul este acela că nu sper să-l conving pe cititor de realitatea lui Satan. Convertirea la credința în Dumnezeu necesită, în general, un fel de întâlnire reală — o experiență personală — cu Dumnezeu cel viu. Convertirea la credința că Satan există nu e diferită. Am citit cartea lui Martin înainte de a fi martor la o primă exorcizare; deși am fost intrigat, nu am fost convins de realitatea diavolului. Cu totul altfel au stat lucrurile după ce l-am întâlnit pe Satan față-n față. Nu există nicio cale prin care să pot translata experiența mea în experiența dumneavoastră. Intenția mea însă, ca rezultat al experienței mele, este ca cititorii închiși la minte să devină mai deschiși în relația cu realitatea spiritului rău.

În sfârșit, doar pe baza a două cazuri, nu pot să ofer o prezentare largă, în profunzime, științifică asupra subiectelor spiritului rău, posedării și exorcismului. Există o veche maximă în știință conform căreia, odată ce ai răspuns la o întrebare, imediat apar altele să-i ia locul. Înainte, aveam o singură întrebare: există diavolul? Acum, că răspunsul la această întrebare este afirmativ, spre satisfacția mea personală, am o duzină de noi întrebări, pe care nu le aveam înainte. Misterul este enorm.

Cu toate acestea, mă simt totuși constrâns să povestesc câte ceva din cele ce cred că am învățat prin experiența mea extraordinară în privința acestor chestiuni. Fiind convins de realitatea posedării demonice, deși rară, sunt la fel de sigur că clerul, psihoterapeuții și instituțiile aflate în slujba omului au întâlnit astfel de cazuri, fie că știu asta, fie că nu. Pentru a le salva pe victimele posedării, aceste persoane vor avea nevoie de tot ajutorul care li se poate acorda. Cartea lui Martin este cu siguranță punctul de început, dar, deși el descrie cazurile cel puțin la fel de bine pe cât aș fi putut eu să o fac, nu este psihiatru și tocmai de aceea cred că eu pot oferi importante cunoștințe suplimentare. Aceste cunoștințe se centrează pe aspectele psihiatrice ale posedării și pe aspectele psihoterapeutice ale exorcismului. Mai mult, oricât ar fi de obscur ceea ce spun, cred că există o anume relație între activitatea lui Satan și răul uman. Această carte ar fi incompletă dacă nu aș oferi puținul pe care se pare că-l știu despre „Tatăl Minciunii".

Atenție: înaltă tensiune!

S-ar putea crede că exorcismul și psihoterapia sunt abordări complet diferite, ce se exclud reciproc. Cele două exorcizări la care am fost însă martor mi s-au părut amândouă procese psihoterapeutice — ca metodă și ca rezultat. Într-adevăr, la o săptămână după una dintre exorcizări, pacientul, care fusese la psihiatri vreme de mulți ani, a exclamat: „Toată psihoterapia este un fel de exorcism!" Iar din experiența mea, toți psihiatrii buni combat în realitate minciunile.

Diferențele dintre psihoterapia psihanalitică și exorcism se pot împărți în două categorii: cadrul conceptual de referință și folosirea puterii.

Au fost scrise nenumărate volume despre cadrele conceptuale de referință ale creștinismului și ale psihanalizei și acum este momentul potrivit să aprofundăm acest subiect. Se cuvine să arătăm că aceste cadre de referință nu trebuie să se

excludă reciproc. Eu le-am combinat în diferite amestecuri în psihoterapia obişnuită cu un succes considerabil[1]. Un număr crescând de alţi terapeuţi procedează la fel.

În ceea ce priveşte folosirea puterii, psihoterapia psihanalitică şi exorcismul diferă în mod *radical*. Psihoterapia tradiţională, fie că are o orientare psihanalitică sau nu — nu se foloseşte în mod deliberat sau se foloseşte doar puţin de putere. Ea este condusă într-o atmosferă de libertate totală. Pacientul este liber să abandoneze terapia în orice moment. Într-adevăr, el este liber să plece chiar în mijlocul unei şedinţe — aşa cum a făcut Charlene, de fapt, nu de puţine ori. Cu excepţia ameninţării de a refuza să mai vadă un pacient (ceea ce, în principiu, nu reprezintă niciodată o manevră constructivă), terapeutul nu are nicio armă cu ajutorul căreia să impulsioneze schimbarea, în afară de puterea persuasivă a discursului său, înţelegerea şi iubirea sa.

Cu exorcismul, lucrurile stau altfel. Aici, vindecătorul cheamă toată puterea legitimă, disponibilă în iubire în bătălia împotriva bolii pacientului. Înainte de toate, exorcismul, din câte ştiu eu, este condus totdeauna de o echipă formată din trei sau mai multe persoane. Într-un fel, echipa „atacă în grup organizat" pacientul. Spre deosebire de terapia tradiţională, în care este vorba de o „confruntare" unu la unu, în exorcism pacientul este în minoritate.

Durata unei şedinţe de exorcizare nu este prestabilită şi este la discreţia conducătorului echipei. În psihoterapia obişnuită, şedinţa nu durează mai mult de o oră, iar pacientul ştie acest lucru. Dacă vor, pacienţii se pot sustrage de la aproape orice chestiune pe care nu doresc să o discute timp de o oră. Dar şedinţele de exorcism pot dura trei, cinci, chiar zece sau douăsprezece ore — atâta timp cât simte echipa că este nevoie

1. Unul dintre discursurile pe care le ţin terapeuţilor profesionişti şi care este cel mai frecvent solicitat se intitulează „Utilizarea conceptelor religioase în psihoterapie".

pentru a se confrunta cu chestiunea respectivă. De asemenea, pacientul poate fi ținut cu forța în timpul unei ședințe de exorcizare — și, într-adevăr, deseori așa se întâmplă — acesta fiind unul dintre motivele pentru care e nevoie de o echipă. Pacientul nu poate, așa cum făcea Charlene, să plece ori de câte ori lucrurile devin neplăcute.

În sfârșit — faptul cel mai important — echipa de exorcizare invocă prin rugăciune și ritual puterea lui Dumnezeu în procesul de vindecare. Pentru cei ce nu cred în Dumnezeu, acest lucru pare o măsură ineficientă sau eficiența ei este explicată în termenii unei simple puteri de sugestie. Eu, vorbind ca un credincios, nu pot decât să-mi ofer percepția mea personală în ce privește prezența lui Dumnezeu în încăperea în care a avut loc ședința de exorcizare la care am fost martor[1]. Într-adevăr, nu exorcistul creștin este cel care a dus procesul la bun sfârșit; Dumnezeu este cel care a produs vindecarea. Întreg scopul rugăciunii și al ritualului este de a implica puterea lui Dumnezeu în luptă.

De aceea exorcismul este văzut de aceia ce-l practică asemeni unui război spiritual. Strategia implicată nu este aceea că „în război totul este corect". Dar exorcistul crede că e legitim să folosească orice mijloc al iubirii — să ceară orice ajutor din iubire și să folosească orice resursă de iubire — care poate fi invocat sau găsit în alt fel, în bătălie.

Cuvântul-cheie este „iubire".

Deoarece nu este doar un proces de iertare a păcatelor, ci și unul care insistă asupra folosirii puterii, consider că exorcismul este o procedură periculoasă. Puterea este supusă întotdeauna posibilității unei folosiri greșite. Dar simplul fapt că reprezintă un pericol potențial nu este un motiv pentru a o interzice. Procedura neurochirurgicală pe care am suferit-o

1. Un ateu convins, care a fost martor la aceleași exorcizări, nu a trăit aceleași experiențe, deși există multe lucruri legate de ședințele respective pe care el nu și le poate explica. Pentru mine însă, puterea lui Dumnezeu în acele ocazii a fost palpabilă.

acum trei ani pentru a elibera presiunea asupra unui disc al coloanei mele vertebrale din zona gâtului a durat patru ore şi a fost foarte periculoasă; această operaţie a făcut posibil ca eu să scriu acum aceste cuvinte, în loc să fiu un paraplegic ţintuit la pat sau un bolnav cu o durere cronică. Din punctul meu de vedere, exorcismul este faţă de psihoterapia obişnuită ceea ce reprezintă chirurgia radicală faţă de scoaterea unui furuncul. Chirurgia radicală poate nu numai să vindece boli, dar poate salva viaţa şi de fapt poate fi singura cale de a vindeca anumite cazuri în care terapia clasică nu dă rezultate.

În relaţie cu folosirea puterii în exorcism, trebuie luată în considerare chestiunea spălării creierului. M-am luptat cu această chestiune şi am ajuns la concluzia că, într-adevăr, exorcismul este o formă de spălare a creierului. O persoană la exorcizarea căreia am asistat avea sentimente profund ambivalente după încheierea procedurii — se simţea simultan eliberată, adânc recunoascătoare şi în acelaşi timp violată. De-a lungul anilor, sentimentele de recunoştinţă şi eliberare au crescut, iar senzaţia de viol s-a şters, la fel ca trauma unei operaţii chirurgicale.

Ceea ce previne faptul ca exorcizarea să fie un adevărat viol este, la fel ca şi în cazul chirurgiei, consimţământul individual la această procedură. Paza împotriva folosirii greşite a puterii în exorcism constă în a ţine minte extrema importanţă a chestiunii consimţământului. Bănuiesc că unii exorcişti o tratează cu uşurinţă şi poate că unul dintre lucrurile cu care noi, cei ce practicăm medicina şi chirurgia tradiţională, putem contribui la exorcism este insistenţa asupra „consimţământului în cunoştinţă de cauză". Înaintea unei operaţii, noi le citim pacienţilor în mod oficial şi legal drepturile — sau mai degrabă o listă de drepturi la care ei consimt să renunţe. În timpul şedinţei de exorcism, pacienţii renunţă la foarte mult din libertatea lor. Cred cu fermitate că această renunţare trebuie făcută sub condiţiile legii şi condusă într-o manieră legală. Înaintea procedurii, pacienţii ar trebui să semneze forme de

autorizare destul de elaborate. Ei trebuie să știe exact ce o să li se întâmple. Iar dacă pacientul este incapabil să conștientizeze prin ce urmează să treacă, trebuie să fie numit un tutore care să ia o decizie rezonabilă pentru el[1].

Vor fi necesare, de asemenea, și alte măsuri de precauție. Va trebui realizată o înregistrare obiectivă a procedurii, care poate fi făcută publică dacă pacientul sau tutorele o dorește. În sfârșit, această înregistrare trebuie să fie, de preferință, audio și video[2]. Trebuie să fie prezentă o rudă a pacientului, dacă se poate găsi o persoană potrivită, detașată.

Dar cea mai importantă măsură de protecție este iubirea. Doar prin iubire exorciștii pot să discearnă între intervențiile corecte și necesare și cele care manipulează sau agresează cu adevărat. Doar prin iubire practicienii pot să se asigure că au în vedere tot timpul interesele pacienților și să fie siguri că rezistă tendinței umane omniprezente de a-și pierde scrupulele și de a se lăsa fermecați de putere. Într-adevăr, în toate cazurile serioase, este nevoie de mai mult decât de cunoaștere și capacitate; doar iubirea poate vindeca.

Exorcismul nu este o procedură magică — decât în măsura în care unii consideră că iubirea este magică. Ca și în

1. Această poziție se poate afla la limita idealismului și poate fi impracticabilă. În cazuri specifice, disperate, probabil că eu aș trece peste ea. Avocații conservatori vor argumenta că niciun pacient care este posedat sau care are nevoie de exorcism nu este competent din punct de vedere mental să dea o astfel de autorizație. Iar tribunalele probabil că nu vor autoriza procedura exorcismului decât în cazul în care vor depune mărturie în acest sens psihiatrii tradiționali, cei care nu cred în această metodă.

2. Această măsură de protecție nu are doar o utilitate morală și legală; este un ajutor neprețuit în procesul de vindecare. Echipa de exorciști poate avea nevoie de înregistrare pentru a-și confrunta amintirile despre evenimente, amintiri căpătate în focul bătăliei, cu dovezile lipsite de emoții de pe casetă. Prevederea realizării casetelor îi poate fi extrem de folositoare și pacientului, căruia deseori îi este dificil să creadă că „acest lucru s-a întâmplat cu adevărat" și poate fi un instrument eficient în psihoterapia comună, care trebuie să urmeze invariabil după exorcism. În sfârșit, cu permisiunea pacientului, aceste înregistrări pot fi neprețuite atât pentru cercetare, cât și ca material didactic.

psihoterapie, se face uz de analiză, de un discernământ atent, de interpretare, de încurajare şi de o confruntare care are la bază iubirea. Exorcismul diferă de psihoterapia tradiţională doar aşa cum diferă o operaţie pe cord deschis de o operaţie de amigdale. Exorcismul este psihoterapie printr-un asalt masiv.

La fel ca orice asalt masiv, este posibil să fie foarte periculos şi trebuie folosit doar în cazuri extrem de severe, în care celelalte forme de psihoterapie au eşuat lamentabil. Mai mult, exorcismul trebuie privit ca o procedură experimentală atâta vreme cât nu este investigat ştiinţific. În exorcism, ne confruntăm cu tensiuni foarte înalte.

Scopul deplin al exorcismului este de a descoperi şi a izola demonicul din pacient, astfel încât să poată fi apoi alungat. Demonicul poate deţine o energie extraordinară. Poate că există cazuri în care această energie este prea puternică atât pentru pacient, cât şi pentru echipă. Sau poate că pacientul nu vrea cu adevărat să fie eliberat. În astfel de cazuri, rezultatul unei exorcizări probabil că va lăsa pacientul într-o stare şi mai rea decât aceea în care fusese. Rezultatul poate fi chiar fatal. În situaţii de acest gen, ar fi mai bine dacă „înalta tensiune" a energiei demonice nu ar fi deloc contactată sau dezvăluită. În ambele şedinţe de exorcizare la care am participat pacienţii au semnat acte de consimţământ, arătând că sunt conştienţi de faptul că exorcizarea ar putea eşua şi că ei şi-ar putea pierde chiar viaţa în urma procedurii. (Acest lucru ar trebui să-i dea cititorului o idee despre curajul şi disperarea lor.)

Apoi sunt puşi în pericol exorciştii şi ceilalţi membri ai echipei. Din perspectiva experienţei mele limitate, cred că Martin a accentuat în mod exagerat pericolele de ordin fizic. Însă pericolele de ordin psihologic sunt reale şi enorme. Amândouă exorcizările la care am fost martor au avut succes. Mă cutremur gândindu-mă ce efect ar fi avut un eventual eşec asupra exorcistului sau asupra celorlalţi membri ai echipei — dar şi asupra mea. Deşi toţi membrii echipei fuseseră aleşi cu grijă pentru forţa lor psihologică şi de asemenea pentru iubirea

lor, procedurile sunt dure pentru oricine. Și chiar dacă rezultatul a fost un succes, mulți au avut reacții emoționale la înfruntarea care a avut loc în săptămânile care au urmat.

Trebuie să adaug că exorcismul nu este, așa cum s-ar putea crede, o procedură „costisitoare". În primul caz (iar acesta a fost mai ușor), a fost nevoie de o echipă formată din șapte profesioniști foarte bine instruiți, care să lucreze (fără plată) timp de patru zile, 12–16 ore pe zi. În al doilea caz, a fost implicată o echipă similară, formată din nouă bărbați și femei, care au lucrat între 12 și 20 de ore pe zi, timp de trei zile. Nu întotdeauna este necesară o astfel de acțiune masivă. Îi amintesc cititorului că ambele cazuri au fost, se pare, neobișnuite, deoarece a fost vorba de posedări satanice.

Deși au fost dificile și periculoase, exorcizările la care am fost martor au avut succes. Nu-mi pot imagina vreun alt fel în care cei doi pacienți ar fi putut să fie vindecați. Astăzi sunt amândoi în viață și se simt foarte bine. Am toate motivele să cred că, dacă nu ar fi fost supuși exorcizării, fiecare ar fi fost mort până acum.

Aspecte de diagnostic și tratament

Cele două persoane la exorcizarea cărora am asistat erau oameni foarte diferiți. Unul era hipomaniac și intermitent psihotic înainte de procedură; celălalt avea o depresie nevrotică, dar era extraordinar de sănătos din punct de vedere fizic. Unul era de o inteligență medie, celălalt avea o inteligență superioară. Unul era un părinte iubitor, celălalt un părinte abuziv. Cel care părea mai bolnav a avut parte de o exorcizare ușoară; cel care părea mai sănătos era posedat profund și a fost nevoie de o bătălie îngrozitoare pentru a-l vindeca. Personalitățile lor erau foarte distincte.

Dar unele aspecte ale posedării și exorcizării au fost izbitor de similare. Am să discut acum, în acest capitol, despre aceste similarități, deoarece ele ar putea servi ca repere în

înțelegerea naturii posedării și a exorcismului. Înainte de a face aceasta însă, vreau să avertizez că două cazuri nu fundamentează o știință și nu trebuie să ne așteptăm ca vreun alt caz să se conformeze unor astfel de repere.

În ce privește ambele cazuri, voi conchide că posedarea nu este un accident. Mă îndoiesc foarte tare că este posibil ca cineva să meargă într-o zi pe stradă și un demon să sară dintr-un tufiș și să intre în el. Posedarea pare a fi un proces gradual, în care persoana posedată se vinde în mod repetat dintr-un motiv sau altul. Motivul principal pentru care acești pacienți s-au vândut pe sine pare să fie singurătatea. Fiecare dintre ei era teribil de singur, fapt care a dus, destul de devreme în acest proces, la adoptarea demonicului ca pe un fel de companie imaginară. Dar există de asemenea motive secundare implicate — motive despre care eu bănuiesc că ar putea fi foarte importante în alte cazuri.

La unul dintre pacienți, procesul pare să fi început odată cu implicarea în ocultism, la vârsta de 20 de ani[1]. La celălalt

1. În literatura despre posedare, apare clar faptul că majoritatea cazurilor au legătură cu implicarea în ocultism — cazuri cu o frecvență mult mai mare decât ne-am putea aștepta la nivelul populației. E dificil a discerne care este începutul: implicarea în ocultism sau posedarea. Nu vreau să spun că majoritatea oamenilor implicați în ocultism vor deveni posedați. Dar astfel, ei par să-și mărească șansele. Biserica tradițională a vorbit despre pericolul ocultismului încă din primele scrieri ale sale.

De la început, Biserica tradițională a recunoscut realitatea faptului că unele ființe umane pot avea „puteri supranaturale", cum ar fi percepțiile extrasenzoriale și unele capacități profetice. Ea a etichetat astfel de puteri ca fiind „haruri" sau daruri. Prin acest cuvânt, „dar", Biserica vrea să spună că aceste puteri ar trebui să le fie date ființelor umane de către Dumnezeu într-un moment și cu un scop care țin doar de alegerea lui Dumnezeu. Când cineva se implică în ocultism, premeditat sau nu, el încearcă să obțină, să-și mențină sau să-și mărească astfel de puteri pentru propriile-i scopuri. Acest lucru este numit de Biserică magie. Practicanții ocultismului caracterizează această activitate ca fiind magie, dar fac distincție între magia albă și cea neagră. Cei ce practică magia albă îi critică fățiș pe aceia care practică magia neagră, pentru că aceștia își desfășoară arta având motive malefice, dar nu-i deranjează practica lor, deoarece sunt convinși că au motive bazate pe iubire. Însă e foarte ușor să fii amăgit de motivele cuiva. Așa că,

pacient, procesul a început, aparent, la vârsta de 5 ani, cu ceva mult mai înspăimântător decât se consideră a fi în general ocultismul.

În ambele cazuri, posedarea a părut să creeze ceea ce psihiatrii numesc o fixație la vârsta la care a început boala. În timpul exorcizării, unul dintre pacienți, atunci când sinele sănătos a fost liber să vorbească, a dat cea mai pătrunzătoare expresie a fixației pe care am auzit-o vreodată: „N-am învățat nimic în ultimii 20 de ani. În realitate, sunt un băiat de 12 ani. Cum voi mai putea funcționa după această exorcizare? Sunt prea tânăr pentru a fi căsătorit și a avea copii. Cum să fac sex și să fiu părinte când am doar 12 ani?" Celălalt pacient, după exorcizare, a trebuit să se confrunte în cadrul unei psihoterapii intensive cu toate temerile pe care le are un băiat de 5 ani, concepțiile greșite, problemele și transferurile.

Amândoi pacienții erau foarte predispuși, din cauza posedării lor, la multiple presiuni înainte și după instalarea posedării. Amândoi erau atât victime ale răului uman, cât și ale răului demonic. În particular, deși amândoi fuseseră sprijiniți de Biserica tradițională într-un oarecare fel, fiecare la rândul său fusese adânc și grav rănit de oameni răi, aflați sub deghizarea sau auspiciile Bisericii.

Tot așa cum posedarea este un proces, și exorcizarea este tot un proces. De fapt, exorcizarea începe nu doar cu un timp înainte de „exorcizarea propriu-zisă", ci chiar înainte ca pacientul să fie văzut de exorcist. Psihoterapeuții trebuie să înțeleagă acest lucru. De obicei, cel mai mare pas în procesul de vindecare în cazurile obișnuite apare atunci când clientul se decide să vadă un psihoterapeut. În astfel de situații, oamenii deja s-au identificat pe sine ca bolnavi și au luat decizia să lucreze împotriva bolii lor și să caute un ajutor calificat în această muncă. La un anumit moment, ambii pacienți pe care

---

pentru Biserică, magia este magie și nu există decât magie neagră sau care poate să devină neagră.

i-am văzut s-au decis să lupte împotriva posedării lor. Oricât de prietenos ar fi părut la început demonicul din ei, aceştia au ajuns în cele din urmă la concluzia că el nu lucrează în interesul lor. Şi aşa a început bătălia. Într-adevăr, probabil doar din cauza acestei bătălii a ieşit la lumină posedarea. Având în vedere lupta ce se poartă între sufletul uman intact şi energia demonică ce îl infestează, Martin face o menţiune foarte corectă: că în legătură cu toate cazurile pe care noi le numim posedare, trebuie să facem o precizare — dacă sunt „posedări parţiale" sau „posedări imperfecte"[1].

Nu este uşor să pui un diagnostic de posedare. Niciunul dintre cei doi pacienţi nu avea „ochii ieşiţi din orbite" şi nu demonstra în mod clar fenomene supranaturale înainte de a începe exorcizarea propriu-zisă. Ambii pacienţi manifestau multiple simptome de boală clasică, cum ar fi depresie, isterie sau pierderea capacităţii de a face asocieri. Specialiştii care întâlnesc astfel de cazuri întreabă deseori: „Pacientul este posedat sau este bolnav mintal?" Nu este o întrebare validă. Atât cât pot eu înţelege aceste chestiuni, trebuie să existe o problemă emoţională semnificativă pentru ca posedarea să apară. Apoi, posedarea va înrăutăţi acea problemă şi va crea altele noi. Întrebarea corectă este următoarea: „Pacientul este doar bolnav mintal sau este bolnav mintal şi posedat?"

Primul meu caz a fost al unui pacient care se dusese mai înainte la un alt psihiatru pentru a fi tratat, deoarece se plângea că este posedat. Psihiatrul — deosebit de capabil, cu mintea deschisă şi plin de grijă — nu a crezut această autodiagnosticare şi în mod repetat a încercat să trateze cazul prin medicamente şi psihoterapie fără să aibă vreun succes. (Trebuie să menţionăm că acest om înţelept i-a fost de mare ajutor pacientului mai târziu, înainte şi după exorcizare.) Chiar după ce am fost chemat să mă ocup de caz un an mai târziu, am petrecut patru ore cu pacientul înainte de a avea subtila

1. *Hostage to the Devil*, ed. cit.

intuiție că se va întâmpla ceva care va depăși psihopatologia standard.

În cel de-al doilea caz, este vorba de o psihoterapie analitică intensă cu o femeie neobișnuit de experimentată din punct de vedere spiritual, ce a durat un an și jumătate, înainte ca terapeutul să suspecteze măcar că s-ar putea să fie vorba de posedare. În acest caz, psihoterapeutul este cel care a ridicat pentru prima oară problema posedării. Într-adevăr, terapeutul și-a dat seama că tocmai datorită progreselor pe care le-a făcut pacientul în psihoterapie a putut fi revelată posedarea.

Timpul care s-a scurs de la începerea evaluării specifice a problemei posedării până la exorcizarea propriu-zisă a fost de șase luni în primul caz și de nouă luni în al doilea. În fiecare dintre cazuri, diagnosticul nu a fost dat pe baza unei singure descoperiri, ci a unui întreg conglomerat și tipar de multe descoperiri făcute de-a lungul timpului.

În ambele cazuri, distincția majoră în alcătuirea diagnosticului a fost cea între posedare și tulburarea de tip personalitate multiplă. În aceste cazuri au existat două trăsături distincte. În tulburarea de tipul personalității multiple, „personalitatea principală" nu este niciodată conștientă de existența personalităților secundare — cel puțin până la încheierea cu succes a unui tratament prelungit. Cu alte cuvinte, există o disociere reală. În cele două cazuri însă, ambii pacienți au fost conștienți de la început sau au conștientizat imediat nu doar partea autodistructivă din ei, ci de asemenea faptul că această parte are o personalitate distinctă și *străină*. Acea personalitate secundară îi făcea să fie confuzi. Destul de repede a devenit clar că personalitatea secundară *dorea* să le provoace confuzie. În multe feluri, personalitatea secundară părea a fi un fel de opoziție personificată. Cea de-a doua diferență era aceea că, deși în tulburările de tip personalitate multiplă personalitatea secundară poate juca rolul de „târfă" sau de „ins agresiv" sau de „ins independent" sau pe cel al unui ins cu trăsături nerecunoscute, n-am auzit niciodată ca această

personalitate să fie manifest rea. În ambele cazuri despre care am discutat anterior, înainte de exorcizare, personalitatea secundară a fost revelată ca fiind de un rău manifest.

O parte crucială în procesul de descoperire a diagnosticului a fost încercarea de eliberare. Eliberarea este un fel de „mini-exorcism", condus deseori în ultimele două decenii de creştini carismatici, care tratează oamenii suferinzi de „asuprire" (definită ca o stare aflată la jumătatea drumului dintre tentaţia demonică — despre care aceşti inşi charismatici ar spune că toţi avem parte de ea — şi posedarea efectivă)[1]. Într-unul din cazuri, eliberarea însăşi a fost un eşec, dar ulterior, când pacientul a fost confruntat puternic cu o parte a echipei de eliberare (care la început număra patru oameni), a apărut pentru un timp la suprafaţă o personalitate absolut rea. Echipa de eliberare, formată din trei oameni în cel de-al doilea caz, după şase ore, a avut succes în identificarea unui spirit demonic mai mic, pe care aparent l-a alungat. Pacientul (care totuşi nu era o persoană isterică) a trăit o îmbunătăţire dramatică, extraordinară timp de şase săptămâni. Dar apoi situaţia s-a răsturnat. Peste noapte, pacientul a regresat la o formă de boală care-i ameninţa viaţa şi la scurtă vreme după aceea a început să audă „vocea lui Lucifer". Nu pot decât să fac specu-

1. Există o mare controversă în privinţa problemelor „asupririi" şi eliberării. Mulţi inşi charismatici practică eliberarea în cazuri în care eu nu am descoperit nicio dovadă de implicare demonică. Într-adevăr, ei încearcă să alunge lucruri precum „spiritul alcoolismului", „spiritul depresiei" sau „spiritul de războinare". Aceşti indivizi relatează multe cazuri de succes impresionant. Totuşi, unii dintre noi se întreabă cât de mult durează astfel de „vindecări", cât de multe cazuri au eşuat fără să existe relatări despre ele şi dacă nu cumva aceste intervenţii aproape întâmplătoare şi în general făcute în absenţa unei instruiri nu sunt deseori dăunătoare de fapt. Nu avem vreo cale de a şti până când munca unor astfel de practicieni ai eliberării nu va fi evaluată ştiinţific. Pentru moment, eu acord ceva credit unuia dintre mentorii mei, care crede că „asuprirea" este o categorie falsă — că posedarea ori există, ori nu, şi în consecinţă este sau nu nevoie de exorcism. După cuvintele lui, „charismaticii nu se confruntă în general cu demoni reali, dar câteodată mai prind şi «câte un peşte real»."

lații în privința motivelor pentru care eliberarea a avut un succes temporar. În ultimă instanță, a fost vorba de ceva misterios. Dar acest succes a avut rolul de a ne întări suspiciunea că demonicul juca un rol major în boala acestei persoane.

Este timpul să spun ceva de o importanță majoră. Deși amândoi pacienții făceau dovada unor personalități secundare manifest rele, *ei nu* erau oameni răi. Niciodată nu am avut o experiență în care să-i văd ca fiind răi. Spre deosebire de Charlene, ei nu mă făceau să *simt* ceva rău. Deși am spus că Charlene putea fi o candidată pentru exorcism, este foarte probabil ca ea totuși să nu fi fost. Chiar dacă aș fi putut să separ sinele ei sănătos de sinele ei bolnav, s-ar fi putut să descopăr că personalitatea ei secundară era cea sănătoasă, în timp ce personalitatea ei principală era cea rea. Nu sunt sigur că exorcizarea poate fi aplicată asupra unei astfel de configurații.

Dar în cazurile pe care le-am prezentat anterior, lucrurile stăteau diferit. Nu doar că personalitatea principală a fiecăruia dintre ei părea sănătoasă, ea părea neobișnuit de bună și potențial sfântă. De fapt, i-am admirat foarte mult pe acești oameni încă înainte de exorcizare. Așa cum am indicat, ei s-au îndreptat spre exorcism pentru că luptaseră împotriva posedării lor timp de mai mulți ani. Un psihiatru matur, membru al echipei, a spus, după una dintre exorcizări: „N-am văzut niciodată o persoană cu atâta curaj." Într-adevăr, am motive să bănuiesc că sfințenia potențială a acestor doi oameni a fost unul dintre motivele posedării lor. Vom spune mai multe despre aceasta mai târziu.

Martin a numit primul și cel mai lung stadiu al exorcizării „Pretenția". Experiența mea a confirmat acest lucru. Ceea ce vrea el să spună prin Pretenție este faptul că demonicul se ascunde în interiorul și în spatele persoanei. Pentru a funcționa exorcizarea, trebuie distrusă Pretenția; demonicul trebuie să fie dezvăluit și adus la lumină. Martin nu comentează însă natura procesului exorcizării. Întrebarea presantă în timpul lungii evaluări a fiecăruia dintre cei doi pacienți a fost: „Este

această persoană posedată cu adevărat?" Pentru a răspunde la această întrebare şi a începe exorcizarea propriu-zisă, trebuie penetrată cel puţin parţial Pretenţia. Aspectul crucial al perioadei de evaluare este tocmai penetrarea parţială.

Însă acesta nu este singurul aspect. În timpul evaluării, personalitatea principală trebuie să fie atât educată, cât şi încurajată. Încurajarea este necesară în special spre sfârşit, deoarece impresia mea în aceste două cazuri este că, pe măsură ce exorcizarea propriu-zisă se apropie, activitatea demonică „se înteţeşte", iar pacientul trece printr-o tulburare considerabilă.

Unul dintre multele riscuri ale exorcizării este acela că nu se poate trece la exorcizarea propriu-zisă având un diagnostic de posedare absolut sigur. De fapt, nici nu este obligatoriu să se intre în exorcizare având o siguranţă totală. Pentru exorcizarea propriu-zisă, e nevoie de risipirea finală a Pretenţiei, astfel încât să se ajungă faţă-n faţă cu demonicul. N-aş vrea să văd că cineva practică acest lucru fără sprijinul unei echipe iubitoare şi bine pregătite sau fără să aibă la dispoziţie un timp suficient şi atent planificat. A fost nevoie ca unul dintre acei pacienţi să fie reţinut timp de două ore în timpul exorcizării propriu-zise. La celălalt acţiunea a durat continuu mai mult de o zi! Situaţia este analogă unei intervenţii chirurgicale pe creier pentru îndepărtarea unei presupuse tumori. Operaţia nu trebuie încercată până când nu suntem destul de siguri că tumora este acolo. Dar nu putem fi absolut siguri de ceea ce vom găsi până când nu este îndepărtată calota craniană şi începută operaţia. Aşa că sfatul meu ar fi acela de a se proceda într-un mod similar cu acela al oamenilor din aceste două cazuri: ei au făcut o evaluare lentă şi minuţioasă, până în momentul în care diagnosticul de posedare a fost sigur în proporţie de 95%, dar este indicat să nu încercăm să mergem dincolo de acest punct înainte de începerea exorcizării propriu-zise.

Odată ce acţiunea a început, cu rugăciunea şi ritualul cuvenite, în ambele cazuri prezentate tăcerea a părut să fie cel mai potrivit mijloc, dintre multe altele, pentru penetrarea

finală a Pretenției. Echipa va vorbi fie cu personalitatea principală, sănătoasă, a pacientului, fie cu personalitatea demonului (demonilor), dar va refuza să vorbească cu un amestec neclar al celor două. A fost nevoie de ceva timp înainte ca echipa fiecărui caz să devină aptă pentru acest lucru, deoarece demonul însuși părea să aibă o abilitate accentuată de a atrage exorcistul sau echipa într-o conversație confuză, care nu ducea nicăieri. Dar pe măsură ce echipa a devenit mai perspicace și a refuzat cu o mai mare promptitudine să fie atrasă, ambii pacienți au început să oscileze între apariția unei personalități principale din ce în ce mai sănătoase și apariția unei personalități secundare din ce în ce mai urâte, până când, brusc, personalitatea secundară a luat trăsături inumane, iar pretenția a fost spartă. Ca om de știință neinfluențat de emoții — ceea ce se presupune că sunt eu — pot explica 95% din ceea ce s-a întâmplat în aceste două cazuri prin dinamici psihiatrice tradiționale. De exemplu, eficiența mai sus-menționatului „tratament prin tăcere" nu are nevoie de demoni pentru a fi explicată. Poate pentru că ei erau oameni singuri, însetați de relații, metoda a încurajat apariția a două euri separate (care puteau fi legate între ele) și, prin urmare, necesitatea de a alege între cele două. În privința posedării, aș putea vorbi în termeni de „rupturi" și „introiecții psihice". Iar în privința exorcizărilor, aș putea vorbi în termeni de spălare a creierului, programare, reprogramare, catarsis, terapie de grup-maraton și identificare. Dar am rămas cu acele cinci procente critice, care nu pot fi explicate în acest mod. Am rămas cu ceea ce este supranatural — sau, mai bine-zis, subnatural. Am rămas cu ceea ce Martin numește Prezența. Când în unul dintre cazuri demonicul a vorbit în sfârșit clar, pe fața pacientului a apărut o expresie care nu poate fi descrisă decât ca satanică. Era un rictus disprețuitor, de răutate ostilă absolută. Am petrecut multe ore în fața oglinzii, încercând să îl imit, însă fără a avea vreun succes. Am mai văzut această expresie doar o singură dată în viața mea, pentru câteva momente trecătoare, pe fața unui alt

pacient, după mult timp petrecut în perioada de evaluare. Totuşi, când în sfârşit demonicul s-a relevat pe sine în exorcizarea celui de-al doilea pacient, expresia a fost încă şi mai înfiorătoare. Pacientul a început brusc să semene cu un şarpe zvârcolindu-se, având o mare putere şi încercând cu răutate să-i muşte pe membrii echipei. Mai înfricoşător decât corpul ce se zvârcolea a fost chipul lui. Ochii îi erau mijiţi într-o toropeală leneşă, de reptilă — cu excepţia momentului când reptila a ţâşnit să atace, moment în care ochii s-au deschis larg, cu o ură arzătoare. În ciuda acestor frecvente momente de izbucnire, ceea ce m-a neliniştit cel mai tare a fost senzaţia extraordinară de greutate pe care mi-o dădea această fiinţă şerpuitoare, ca şi cum ar fi avut o vârstă de 50 de milioane de ani. Ea m-a făcut să-mi pierd speranţa în succesul exorcizării. Aproape toţi membrii echipei din cele două exorcizări au fost convinşi că în acele momente se găseau în prezenţa a ceva absolut străin şi inuman. Sfârşitul fiecărei şedinţe de exorcizare a fost semnalat de îndepărtarea acelei prezenţe din pacient şi din încăpere.

Momentul critic al exorcizării este cel pe care Martin în numeşte „expulzarea". Acest moment nu poate fi grăbit. În ambele exorcizări la care am fost martor, acest stadiu a fost iniţial încercat prematur. Nu pot explica pe de-a-ntregul ce se întâmplă în acest moment, dar pot spune că rolul exorcistului în momentul respectiv este mai puţin important. Rugăciunile disperate ale echipei sunt mult mai importante. Rugăciunile se adresează lui Dumnezeu sau lui Hristos pentru o intervenţie salvatoare şi, de fiecare dată, am avut senzaţia că Dumnezeu chiar a făcut acest lucru. Aşa cum am spus mai înainte, Dumnezeu este cel care face exorcizarea.

Dar aş vrea să aduc o completare aici. Voinţa liberă a omului este fundamentul. Ea contează în vindecare. Nici chiar Dumnezeu nu poate vindeca o persoană care nu vrea să fie vindecată. În momentul expulzării, ambii pacienţi au luat în mod voluntar crucifixul, l-au ţinut pe piept şi s-au rugat să fie

eliberați. Amândoi au ales acest moment pentru a-și înălța rugile spre Dumnezeu. În ultimă instanță, pacientul însuși este exorcistul.

Nu vreau să minimalizez rolul bărbatului (n-am auzit niciodată de o femeie-exorcist, dar nu am niciun motiv să cred că n-ar putea să existe una) care este desemnat ca exorcist — vreau doar să scot în evidență puterea lui. Cu adevărat rolul exorcistului este unul eroic. Dar esența acestui rol nu este vreo putere magică în momentul expulzării. Având blândețe, grijă, răbdare, discernământ și voința de a suferi împreună cu pacientul, el conduce întregul proces al exorcizării de la început până la sfârșit. Doar pe umerii lui stă luarea deciziei finale, dacă pacientul este sau nu posedat cu adevărat și dacă trebuie început masivul atac ce constă în exorcizarea propriu-zisă. El este cel care trebuie să adune echipa, dându-și seama cine se potrivește și cine nu. El este cel care pregătește atât pacientul, cât și echipa pentru a face tot ce pot, hrănindu-le încrederea și înțelegerea. El este cel care ia deciziile cruciale în privința organizării timpului și a direcției în care trebuie mers în cursul exorcizării propriu-zise. El este cel care trebuie să poarte întreaga durere a încleștării cu demonicul, tot așa cum el este cel care poartă responsabilitatea eșuării exorcizării. Și, în sfârșit, el trebuie să așeze în ordine lucrurile după exorcizarea propriu-zisă, confruntându-se nu doar cu reacțiile emoționale ale membrilor echipei, ci și supraveghind pacientul în timpul perioadei extrem de critice în care acesta este foarte vulnerabil și are nevoie de o grijă intensă înainte de a fi în siguranță. Ambii pacienți despre care am vorbit au avut nevoie de cel puțin două ore de terapie pe zi, timp de mai multe săptămâni după exorcizarea propriu-zisă. Este vremea curățeniei.

Satan nu se dă plecat cu ușurință. După expulzarea sa, pare că rămâne prin preajmă, încercând cu disperare să intre la loc. De fapt, în ambele cazuri, pentru o scurtă perioadă de timp, a părut că exorcizarea propriu-zisă a eșuat. Pacienții

s-au reîntors în bună măsură la condiția lor de dinainte de exorcizare. Totuși, în câteva ore, a fost posibil să discernem o schimbare subtilă, dar extraordinară. Toate vechile complexe își regăsiseră locul, dar era ca și cum energia lor dispăruse. Schimbarea consta în aceea că acum pacienții puteau asculta, iar ceea ce auzeau avea un efect. Într-unul din cazuri, psihoterapia a devenit posibilă pentru prima oară. În celălalt, s-a reușit în 50 de ore de psihoterapie intensivă, după exorcizarea propriu-zisă, mai mult decât în cele 500 de ore dinainte. Acești pacienți au avansat extraordinar de repede. Era ca și cum ei ar fi prins din urmă toți anii pierduți. Dar poate tocmai din cauza avansării atât de rapide, a fost o terapie tumultuoasă, necesitând eforturi mari din partea terapeutului.

Mi se pare important să îi avertizez pe ceilalți că experiența mea cu Satan demonstrează că el nu se lasă gonit ușor. Satan nu numai că-i va spune pacientului că se află prin preajmă, dar într-unul din cazuri chiar a reușit să-l înșele de mai multe ori pe pacient, făcându-l să creadă că el este încă înăuntrul lui. În aceste cazuri, poate că cea mai mare și cea mai diabolică dintre toate tentațiile, atât pentru pacient, cât și pentru exorcist, a fost să creadă că exorcizarea propriu-zisă fusese un eșec, când de fapt fusese un succes.

S-ar părea că exorcizarea propriu-zisă a mutat pacienții din poziția de a fi posedați de demoni către ceea ce s-ar numi „atacul demonic". Vocile tentante, amenințătoare și înfricoșătoare pe care fiecare dintre pacienți le-a auzit erau cel puțin la fel de active după exorcizare ca și înainte. Dar, așa cum a spus unul dintre pacienți: „Înainte era ca și cum eu eram un mic embrion, total înconjurat și ascuns de demoni, așa încât nu puteam să fiu eu însumi. Acum sunt eu însumi și, deși încă aud vocile, ele vin din afara mea." Sau cum a spus celălalt: „Înainte vocile mă controlau, acum le controlez eu pe ele."

Vocile s-au diminuat treptat în cazul acestor pacienți. Dar nu la fel de treptată a fost îmbunătățirea de care au avut

parte. Dată fiind severitatea psihopatologiei lor înainte de exorcizare, rapiditatea progresului și a însănătoșirii lor nu sunt explicabile în termenii a ceea ce știm noi despre procesul psihoterapeutic obișnuit.

Echipa de acțiune merită o mențiune suplimentară. Fiecare membru al celor două echipe nu a participat la procedura respectivă nici pe departe din curiozitate, ci din iubire. Fiecare individ care a luat parte la proces, inclusiv exorcistul, a fost acolo asumându-și un considerabil risc și sacrificiu personal. Să-i luăm, de exemplu, în considerare pe membrii celor două echipe care și-au oferit casele pentru exorcizare. Dacă cineva începe să caute un loc pentru o exorcizare — altul decât casa pacientului, care nu era potrivită în niciunul dintre cazuri — începe să-și dea seama pe deplin de sensul expresiei „Îmi pare rău... toate locurile sunt ocupate". Spitalele psihiatrice nu doresc, de obicei, ca în interiorul lor să aibă loc exorcizări. Nici schiturile sau mănăstirile. Așa că, în aceste cazuri, a depins de doi oameni curajoși să păşească în față nu doar cu trupurile lor, ci și cu casele lor. Am spus că prezența lui Dumnezeu se simțea aproape palpabil în încăpere. Nu cred că a fost vorba de un accident. Bănuiesc că oriunde se adună șapte sau zece oameni, pe propriul risc, motivați de iubire și de dorința de a vindeca, Dumnezeu va fi acolo (așa cum ne-a asigurat Fiul Său că va fi) și vindecarea se va petrece.

Am menționat faptul că motivul principal pentru care fiecare dintre cei doi pacienți s-a vândut la început forțelor demonice a fost singurătatea. Ei erau nu numai oameni singuri, ci și obișnuiți să fie singuri, iar atunci când au ajuns la exorcism, fiecare era încă în mod fundamental un singuratic. Curajul lor de a se lăsa exorcizați ar fi putut fi doar o aparență, având în vedere că niciunul nu era o persoană de încredere. Unul dintre motivele principale pentru care echipa a avut o importanță crucială în fiecare caz de exorcizare a fost acela că ea l-a făcut pe pacient să trăiască prima experiență a unei

comunități adevărate[1]. Nu am nicio îndoială că această experiență a constituit un factor esențial pentru succesul celor două exorcizări.

Au fost necesare multe abilități în fiecare dintre acele bătălii cu demonicul: detașare analitică, implicare plină de compasiune, folosirea intelectului, intuiție, discernământ spiritual, o profundă înțelegere a teologiei, o cunoaștere bună a psihiatriei, o mare experiență în rugăciune și altele. Nicio persoană nu poate avea toate aceste abilități. Presupun că, în exorcizările ușoare, echipa nu trebuie să facă altceva decât să-l rețină pe pacient. Dar, în cele de care vorbesc eu, deși exorcistul era conducătorul, a fost absolut necesară o abordare de echipă. Au fost folosite talentele tuturor membrilor echipei.

Am de asemenea senzația că, în ambele exorcizări, slăbiciunea și greșelile umane au fost și ele folosite. Se spune că Hristos se poate folosi chiar și de păcatele noastre. Am vorbit despre prezența lui Dumnezeu în acele încăperi. Poate suna mistic, dar atunci când am reflectat asupra fiecărui eveniment, am avut sentimentul că Dumnezeu sau Hristos au fost coregrafii întregii desfășurări.

Cea mai comună reacție a membrilor echipei, după terminarea exorcizării, a fost exprimată de o femeie atunci când a spus: „Nu aș vrea să mai trec vreodată prin așa ceva, dar n-aș fi pierdut asta pentru nimic în lume." Straniu, exorcizările au vindecat nu numai pacienții, ci și mai mulți membri ai echipei. Un alt membru al echipei, un bărbat, a relatat la două săptămâni după aceea: „Nu v-am spus până în acest moment, dar întotdeauna am avut în inima mea un mic loc rece, dur. Acum a dispărut. Și mi-am dat seama că am devenit un terapeut mai

1. În cadrul cercurilor creștine, se vorbește mult în aceste zile de „comunitatea creștină". Dar un grup de oameni care își spun „creștini" nu construiește o comunitate creștină. Pe de altă parte, în ciuda faptului că unii membri ai echipei erau atei sau creștini ardenți, în mintea mea nu există nicio îndoială că, la fiecare ședință de exorcizare, echipa adunată s-a constituit într-o adevărată „comunitate creștină".

bun." De fapt, chiar unii dintre oamenii care nu s-au aflat la ședințele de exorcizare, dar s-au rugat pentru succesul acestora, au părut să aibă parte de o anumită vindecare. Tot din punct de vedere mistic, am o senzație incipientă că aceste exorcizări n-au fost evenimente izolate, ci într-un fel întâmplări aproape cosmice.

Totuși, pacienții sunt centrul și punctul focal al acestor întâmplări. Îi felicit. Prin chinul și curajul lor în bătălia cu Satan, ei au câștigat o mare victorie, nu doar pentru ei înșiși, ci și pentru mulți alții.

Cercetare și învățare

Deși m-am căznit cât am putut să fiu obiectiv, totuși relatarea precedentă a celor două cazuri de posedare și exorcism este una subiectivă, decurgând din experiența mea personală. Sunt sigur că fiecare membru al echipei ar scrie o povestire diferită. Cred că fenomenul posedării și al exorcismului au nevoie să fie studiate științific. El este mai mult decât o chestiune de simplă curiozitate științifică. Deși posedarea veritabilă este un fenomen rar, subiectul reprezintă o mină de aur neatinsă pentru exploatarea științifică. Hemofilia este o boală rară, dar studierea ei a făcut mult pentru a ilumina întreaga fiziologie a coagulării sângelui. În același fel, studiul posedării și al exorcismului va ilumina mai departe nu doar fiziologia răului, ci chiar înțelegerea sensului omului.

Există o reacție de rezistență față de un astfel de studiu științific — în parte cauzat de o rezistență mai generală a științei față de domeniul spiritual și „supranatural". Este interesant faptul că, deși după cunoștința mea posedarea și exorcismul nu au fost niciodată studiate științific, în America sau Europa, antropologii occidentali au scris pe larg despre ritualurile de vindecare de tipul exorcizării în culturile îndepărtate, străine sau „primitive". E ca și cum s-ar da „OK" studierii unor astfel de lucruri „acolo", la o distanță considerabilă de noi,

atâta vreme cât nu ne uităm la ceea ce se întâmplă aproape de casa noastră, printre noi.

Nu vreau să minimalizez astfel de cercetări antropologice. Din contră, cred că avem mare nevoie de ele. Cele două cazuri cărora le-am fost martor au fost exemple de posedare de către un spirit care a fost descris în literatura creştină sub numele de Satan. Oare acelaşi spirit poate fi identificat — sub un nume diferit — în exorcizările de la hinduşi sau hotentoţi? Este Satan un demon care-i atacă doar pe iudeo-creştini sau este un inamic universal, ce traversează culturile? Este o întrebare importantă.

Rezistenţa la studiile ştiinţifice a unor astfel de chestiuni „în apropiere de casă" provine în mare măsură din religie, ca şi din gândirea ştiinţifică. La un moment dat, am propus înfiinţarea unui „Institut pentru studiul eliberării" unei organizaţii de profesionişti orientaţi ştiinţific şi religios, care se aflau mai degrabă în dezacord unii cu ceilalţi. Pentru prima oară de-a lungul anilor, ei au fost capabili să se unească pentru a se opune propunerii mele privind studierea ştiinţifică a vindecării religioase, de la rugăciune până la eliberare şi exorcism. „Există prea multe variabile; definiţiile dumneavoastră operaţionale sunt confuze. E ceva imposibil de cercetat", au spus oamenii de ştiinţă. „Toată lumea ştie că rugăciunile funcţionează şi nu ar trebui să ne atingem de credinţă", au spus oamenii religioşi.

De fapt, există mai multe probleme reale sau îngrijorătoare în privinţa acestui institut, deoarece am grave îndoieli că procesul exorcizării ar trebui instituţionalizat vreodată. Am spus că, în ambele cazuri descrise, membrii echipei s-au adunat asumându-şi un mare risc şi sacrificiu personal, iar eu am bănuiala profundă că acesta a fost unul dintre motivele pentru care exorcizările au reuşit. Nu sunt deloc sigur că o exorcizare ar reuşi dacă ar fi condusă de nişte angajaţi salariaţi ai unui serviciu de asistenţă socială, care lucrează cu program de la 9 la 17.

Însă, mai presus de aceasta, se pune întrebarea cum ar putea fi „cercetate" în mod științific exorcizările. Dacă ar fi să conduc o exorcizare, n-aș exclude din echipă vreun hindus, budist, musulman, ateu sau agnostic matur, care are puterea de a iubi cu adevărat. Dar aș exclude fără ezitare un creștin doar cu numele sau pe oricine altcineva care nu poate să iubească. Prezența unei singure persoane neiubitoare în încăpere poate face nu numai ca exorcizarea să eșueze, dar le poate cauza membrilor echipei, ca și pacientului, o gravă vătămare. Dacă faptul de a fi iubitor este incompatibil cu obiectivitatea științifică, atunci nu ar trebui să existe lucruri precum observarea științifică la fața locului a exorcizării. La un astfel de proces, doar participanții pot să fie observatori.

Totuși, ar fi într-adevăr frumos dacă am avea măcar un sprijin instituțional pentru astfel de eforturi de vindecare. Ambii pacienți ale căror cazuri le-am relatat erau grav bolnavi din punct de vedere psihiatric înainte de exorcizarea lor. Ar fi fost mult mai simplu dacă ar fi existat un spital psihiatric care să aibă grijă de cazurile de posedare recunoscute. Și ar fi mult mai ușor pentru toți cei interesați dacă Biserica instituțională ar fi mai deschisă în a oferi sprijin, binecuvântare și servicii. Deși a existat o cooperare din partea unor autorități bisericești în ambele cazuri, răspunsul general al Bisericii a fost acela de a încerca să evite orice implicare. Teama Bisericii de repercusiuni în astfel de cazuri este și firească, și realistă, dar nu în mod necesar umană.

Ar fi nevoie cel puțin de o bancă centralizată de date și de un centru de studiu. Acestui centru i s-ar putea trimite relatări de cazuri și înregistrări video cu exorcizări. Luându-se măsuri atente de protecție a confidențialității, cercetători autorizați ai științei comportamentului vor veni la centru să examineze datele. Deși mare parte din atmosfera și energia spirituală a experienței se va fi pierdut din astfel de date, ele vor constitui totuși o bază suficientă pentru multe studii științifice de valoare.

Centrul va servi de asemenea pentru a-i învăța pe alții. El va dezvolta standarde de diagnostic și tratament care vor diminua numărul exorcizărilor și eliberărilor iresponsabile care e posibil să apară. Vor putea fi organizate seminarii de instruire pentru oameni atent selecționați. Deși posedarea veritabilă poate fi rară, știm că există mai multe cazuri decât cele ce pot fi tratate de exorciștii competenți existenți.

Tatăl minciunii

Spre sfârșitul uneia dintre ședințele de exorcism, ca răspuns la un comentariu care spunea că demonul îl urăște cu adevărat pe Iisus, pacientul, cu o expresie facială complet satanică, a spus cu o voce insinuantă și mieroasă: „Noi nu-l urâm pe Iisus; noi doar îl punem la încercare." În mijlocul celeilalte ședințe de exorcism, la întrebarea dacă posedarea e realizată de mai multe spirite, pacientul, cu ochii mijiți, diabolici, a răspuns încet, aproape șuierând: „Toți îmi aparțin mie."

Titlul unui articol recent punea întrebarea: „Cine naiba e Satan?"[1]

Nu știu.

Experiența celor două ședințe de exorcizare nu este suficientă pentru a revela toate misterele regatului spiritual. Nici o sută de astfel de experiențe nu ar fi suficiente. Dar cred că acum știu câteva lucruri despre Satan și am de asemenea baza pentru a face câteva supoziții.

Deși experiența mea nu este suficientă pentru a dovedi mitul și doctrina iudeo-creștinilor despre Satan, nu am aflat nimic care să o contrazică. Conform acestui mit și a doctrinei, la început Satan a fost „locotenentul" lui Dumnezeu, șef peste toți îngerii Săi, frumosul și iubitul Lucifer. Slujba pe care o îndeplinea pentru Dumnezeu era aceea de a întări dezvoltarea spirituală a ființelor umane prin punerea la încercare și prin

1. *US Catholic*, februarie 1983, pp. 7–11.

tentații — la fel cum îi testăm pe copiii noștri la școală, pentru a le spori dezvoltarea. Satan, prin urmare, a fost la început un profesor al omenirii și de aceea se numea Lucifer, „purtătorul de lumină"[1]. După un timp însă, Satan a îndrăgit atât de mult funcția sa de adversar, încât a început să o folosească mai mult pentru propria-i plăcere decât în interesul lui Dumnezeu. Despre acest lucru citim în *Cartea lui Iov*. În același timp, Dumnezeu a decis că e nevoie de ceva mai mult decât de o simplă punere la încercare pentru ridicarea omenirii; era nevoie de un exemplu al iubirii Sale și de un exemplu de viață. Așa că El Și-a trimis singurul fiu să trăiască și să moară ca unul dintre noi. Satan a fost dat la o parte de către Hristos atât din funcția sa, cât și din inima lui Dumnezeu. Dar Satan se îndrăgea atât de mult pe sine, încât a perceput acest lucru ca pe o intolerabilă insultă personală. Plin de mândrie, el a refuzat să se supună judecății lui Dumnezeu privind preeminența lui Hristos. El s-a răsculat împotriva lui Dumnezeu. Satan însuși a fost cel care a făcut în așa fel încât paradisul să devină literalmente prea mic pentru ei amândoi. Astfel că Satan a fost în mod inevitabil aruncat imediat în iad, prin propriile-i fapte, acolo unde fostul purtător al luminii rătăcește în întuneric ca tată al minciunii, nutrind mereu visuri de a se răzbuna împotriva lui Dumnezeu. În felul acesta, îngerii aflați sub comanda lui, cei care l-au însoțit în revolta și căderea lui, duc acum un război continuu împotriva planului lui Dumnezeu. Ceea ce odată a existat pentru a ridica din punct de vedere spiritual omenirea există acum pentru a ne distruge spiritual. În bătălia pentru sufletele noastre, el încearcă să se opună lui Hristos la

1. Sensul original al cuvintelor „satan" și „diavol" nu erau peiorative, cum sunt astăzi. „Diavol" și „diabolic" provin din verbul grecesc *diabalein*, care înseamnă simplu „a se opune". Cuvântul „satan" însemna în mod curent „adversar". În *Cartea Numerilor*, Dumnezeu Însuși spune că El s-a îndreptat împotriva lui Valaam ca un satan. Văzând necesitatea ca omenirea să fie pusă la încercare și tentată de ceva aflat în *opoziție* cu voința Lui, Dumnezeu și-a delegat funcția de opoziție (diabolică) și de adversar șefului îngerilor Săi.

fiecare pas. Satan Îl percepe pe Hristos ca pe un inamic personal. Aşa cum Hristos trăieşte în spirit, tot aşa Satan este Antihristul viu.

Spiritul la a cărui prezenţă am fost martor la fiecare exorcizare era clar şi total devotat sarcinii de a se opune vieţii şi dezvoltării umane. Le-a spus celor doi pacienţi să se ucidă. Când a fost întrebat, într-o şedinţă de exorcism, de ce este Antihrist, el a răspuns: „Deoarece Hristos îi învaţă pe oameni să se iubească unul pe celălalt." Când a urmat întrebarea de ce iubirea umană este atât de demnă de dispreţ, el a răspuns: „Vreau ca oamenii să lucreze astfel încât să fie război." Întrebat în continuare, el i-a spus exorcistului: „Vreau să te ucid." Nu exista absolut nimic creativ sau constructiv în asta; era ceva pur distructiv.

Probabil că cea mai mare problemă a teodiceei este următoarea: de ce Dumnezeu, care l-a creat pe Satan, nu l-a distrus pur şi simplu după răscularea acestuia. Întrebarea presupune faptul că Dumnezeu ar putea distruge orice. Presupune că Dumnezeu poate pedepsi şi ucide. Poate că răspunsul este acela că Dumnezeu i-a dat lui Satan liberul arbitru şi că Dumnezeu nu poate distruge. El poate doar să creeze.

Ideea este că Dumnezeu nu pedepseşte. Pentru a fi după propria-i asemănare, Dumnezeu ne-a dat liberul arbitru. Dacă ar fi făcut altfel, ne-ar fi făcut ca nişte păpuşi sau manechine goale in interior. Totuşi, faptul că Dumnezeu ne-a dat liberul arbitru îl opreşte să folosească forţa împotriva noastră. Nu avem liber arbitru atunci când o armă este îndreptată spre noi. Nu înseamnă neapărat că lui Dumnezeu îi lipseşte puterea de a ne distruge sau de a ne pedepsi, ci faptul că El, în iubirea lui pentru noi, a făcut alegerea dureroasă şi teribilă de a nu folosi niciodată această putere. El intervine doar pentru a ne ajuta, niciodată pentru a ne vătăma. Dumnezeul creştin este un Dumnezeu care se reţine. Nepermiţându-şi folosirea puterii *împotriva* noastră, atunci când noi refuzăm ajutorul Lui, El nu

poate decât să privească la felul în care ne pedepsim pe noi înșine.

Această idee nu este clară în Vechiul Testament. Aici, Dumnezeu este descris ca fiind pedepsitor. Dar ea devine clară odată cu Hristos. În Hristos, Dumnezeu Însuși suportă neputincios moartea dată de mâinile răului uman. El nu ridică un deget împotriva persecutorilor Săi. Prin urmare, în Noul Testament auzim, într-un fel sau altul, ecourile Dumnezeului răzbunător din Vechiul Testament, spunând că „cel rău va primi ce i s-a pregătit". Dar sunt numai ecouri. În tablou nu mai apare un Dumnezeu care pedepsește. Deși mulți așa-zișI creștini Îl văd pe Dumnezeul lor ca pe un polițist gigantic în cer, realitatea doctrinei creștine este aceea că Dumnezeu a evitat întotdeauna puterea de menținere a ordinii.

În legătură cu Holocaustul sau cu fapte mai puțin rele din istoria omenirii, deseori a fost pusă următoarea întrebare: „Cum a putut un Dumnezeu iubitor să permită ca astfel de lucruri să se întâmple?" Este o întrebare brutală, sângeroasă. S-ar putea ca răspunsul creștin să nu se potrivească gusturilor noastre, dar nu este unul ambiguu. Abandonându-și puterea, Dumnezeu devine neputincios în prevenirea atrocităților pe care le comitem unii împotriva altora. El poate doar să plângă împreună cu noi. El se va oferi pe Sine cu toată înțelepciunea lui, dar nu ne poate face să alegem să stăm de partea Lui.

Prin urmare, Dumnezeu veghează deasupra noastră de la un holocaust la altul, chinuit de ceea ce ne facem unii altora. Și s-ar putea să ni se pară că suntem condamnați de acest Dumnezeu straniu, care domnește în slăbiciune. Dar există un deznodământ în doctrina creștină: Dumnezeu, în slăbiciunea Sa, va câștiga bătălia împotriva răului. În fapt, bătălia este deja câștigată. Învierea simbolizează nu numai faptul că Hristos a depășit răul din vremea Sa, acum două milenii, ci că El a depășit răul pentru totdeauna. Hristos neputincios, răstignit pe cruce, este arma absolută a lui Dumnezeu. Prin ea, înfrângerea răului este absolut asigurată. Este de o necesitate vitală

să luptăm împotriva răului cu toată puterea pe care o avem la dispoziție. Dar victoria crucială a avut loc acum aproape două mii de ani. Oricât de necesare și chiar periculoase și devastatoare ar fi propriile noastre bătălii, într-un fel necunoscut nouă, ele nu sunt decât operațiuni de curățare împotriva unui inamic ce se retrage multă vreme după ce a pierdut războiul.

Această idee conform căreia Satan (și lucrările sale), în ciuda tuturor aparențelor, este de fapt pe fugă ne oferă un posibil răspuns la o întrebare majoră. Am vorbit despre factorii care i-au predispus la posedare pe cei doi pacienți. Dar ce se întâmplă cu numărul mult mai mare de copii care sunt, de asemenea, victime singuratice ale răului uman și care au ca rezultat defecte de caracter chiar foarte serioase, însă totuși nu par să fie posedați? De ce nu? Am menționat acea calitate de sfințenie potențială în personalitățile celor doi pacienți. Mă întreb dacă ei nu au devenit posedați tocmai din cauza sfințeniei lor potențiale. Mă întreb dacă Satan nu și-a învestit special energia în a-i ataca deoarece ei reprezintă o amenințare particulară pentru planurile lui. Poate că Satan nu are suficientă energie rămasă pentru a se implica oriunde există slăbiciune umană. Poate că el este angajat frenetic în încercarea de a stârni incendii.

Indiferent cum ar fi, este teribil de important, așa cum subliniază Martin, să înțelegem că Satan este un spirit. Am spus că l-am întâlnit pe Satan, iar acest lucru este adevărat. Dar el nu este tangibil în felul în care sunt tangibile celelalte lucruri. Nu putem să ni-l mai închipuim cu coarne, scufie și coadă bifurcată, așa cum pe Dumnezeu ni-l imaginăm cu o barbă lungă și albă[1]. Chiar numele de Satan este o denumire pe care am dat-o la ceva care în mod fundamental nu poate fi numit. Ca și Dumnezeu, Satan se poate manifesta în și prin lucrurile

1. John A. Sanford sugerează că imaginea unui Satan cu coarne provine de la figura precreștină a zeului-bărbat al britanicilor: „zeii vechii religii devin totdeauna diavolii din noua religie" (*Evil: The Shadow Side of Reality,* Crossroad, 1981, p. 118).

materiale, dar în sine nu este ceva material și nu reprezintă nici măcar manifestările sale. Într-unul dintre cazurile descrise, el s-a manifestat prin corpul șerpuitor al pacientului, dinții mușcători, unghiile ascuțite și ochii mijiți, de reptilă. Dar nu erau nici colți, nici solzi. El apărea prin folosirea corpului pacientului care se transforma extraordinar, dramatic și chiar supranatural în ceva asemănător unui șarpe. Dar Satan nu este un șarpe, este un spirit.

Aici se găsește, cred eu, un răspuns la o întrebare care a fost pusă de-a lungul secolelor: De ce spiritele demonice sunt atât de atașate de trupuri? În timpul uneia dintre ședințele de exorcizare, am fost martor la încercarea exorcistului de a-l înfuria pe Satan, astfel încât el să părăsească trupul posedatului și să-l atace pe el, pe exorcist. Manevra n-a reușit. În ciuda evidentei furii ucigătoare față de exorcist, nu s-a întâmplat nimic. Și încet ne-am dat seama că spiritul fie nu poate, fie nu vrea să părăsească trupul pacientului în aceste condiții. Acest fapt ne-a dus la două concluzii. Prima, deja menționată, este aceea că, în ultimă instanță, pacientul este cel care trebuie să fie exorcistul. Cealaltă este aceea că *Satan nu are nicio putere decât dacă se află într-un trup uman.*

Satan nu poate face răul decât printr-un trup uman. Deși este „un ucigaș încă de la începuturile sale", el nu poate ucide decât prin intermediul mâinii omului. Nu are puterea să ucidă sau măcar să vatăme prin el însuși. Trebuie să folosească ființa umană pentru a-și pune în faptă intențiile diabolice. Deși a amenințat în mod repetat că îi va omorî pe cel posedat și pe exorcist, amenințările lui erau goale. Amenințările lui Satan sunt întotdeauna goale. Toate sunt minciuni.

De fapt, *singura putere pe care o are Satan stă în faptul că oamenii îi cred minciunile.* Amândoi pacienții au devenit posedați deoarece au crezut în falsa promisiune seducătoare de „prietenie". Iar apoi posedarea s-a menținut deoarece ei au crezut amenințările lui, conform cărora vor muri în lipsa lui. Starea de posedare s-a sfârșit când amândoi au ales să nu mai

creadă în minciunile lui, ci să-şi depăşească frica prin încrederea în Hristos înviat şi prin rugăciunea faţă de Dumnezeu Cel adevărat pentru a fi eliberaţi. În timpul fiecărei exorcizări, au fost înfruntate minciunile lui Satan. Şi fiecare exorcizare s-a terminat cu succes printr-o conversie — o schimbare în credinţă şi în sistemul de valori. Acum ştiu ce a vrut Iisus să spună deseori, zicând „Prin credinţa voastră veţi fi vindecaţi."

Aşa că ne întorceam la minciună. Orice relaţie ar putea avea cu „oamenii minciunii", nu cunosc niciun epitet mai potrivit pentru Satan decât cel de „Tată al minciunilor". De-a lungul celor două exorcizări, el a minţit continuu. Chiar şi atunci când s-a dezvăluit pe sine, a făcut-o doar pe jumătate. S-a dovedit a fi antihristul atunci când a spus: „Noi nu-L urâm pe Iisus, doar Îl punem la încercare." Dar, în realitate, el îl urăşte pe Iisus.

Lista minciunilor pe care le-a spus este nesfârşită — uneori, aproape o litanie plictisitoare. Una dintre ele, majoră, pe care mi-o amintesc era: Oamenii trebuie să se apere pe ei înşişi pentru a supravieţui şi nu se pot bizui pe nimic altceva decât pe ei în apărarea lor; totul este explicabil în termeni de energii negative şi pozitive (al căror echilibru ar trebui să fie zero) şi nu există niciun mister în lume; iubirea este un gând şi nu are realitate obiectivă; ştiinţa este orice lucru pe care omul alege să-l numească ştiinţă; moartea este sfârşitul absolut al vieţii — altceva nu mai există; toţi oamenii sunt motivaţi în primul rând de bani şi, dacă uneori se pare că nu este aşa, acest lucru se întâmplă doar pentru că oamenii sunt ipocriţi; a intra în competiţia pentru bani este, prin urmare, singurul mod inteligent de a trăi.

Satan se poate folosi de orice păcat sau slăbiciune omenească — lăcomia şi mândria, de exemplu. El va folosi orice tactică disponibilă: seducţie, linguşire, flatare, argumente intelectuale. Dar arma lui principală este frica. Iar în perioada de după exorcizare, după ce minciunile lui au fost demascate,

el s-a limitat la a hăitui ambii pacienți cu amenințări repetate, obtuze: „Te vom ucide. Te vom lua. Te vom chinui. Te vom ucide."

Așa cum putem spune despre Satan că este tatăl minciunii, în aceeași măsură se poate spune despre el că este și un spirit al bolii mintale. În *Drumul către tine însuți*, am definit sănătatea mintală ca fiind „un proces neîntrerupt de devotament față de realitate, cu orice preț." Satan este devotat acțiunii care se opune acestui proces. De fapt, cea mai bună definiție pe care o am pentru Satan e aceea că el este *un spirit real al irealității*. Realitatea paradoxală a acestui spirit trebuie recunoscută. Deși este intangibil și imaterial, el are o personalitate, este o ființă reală. Nu trebuie să cădem în doctrina „privatio bonum" a Sfântului Augustin, o doctrină la care s-a renunțat acum, în care răul era definit ca absență a binelui. Personalitatea lui Satan nu poate fi caracterizată în mod simplu ca o absență, ca un gol. E adevărat că iubirea este absentă din personalitatea sa. E de asemenea adevărat că această personalitate este invadată de prezența activă a urii. Satan vrea să ne distrugă. Este important să înțelegem acest lucru. În zilele noastre, există sisteme de gândire destul de populare, precum ar fi Știința Creștină sau Cursul Miracolelor, care definesc răul ca fiind ireal. Este numai pe jumătate adevărat. Spiritul răului este un spirit al irealității, dar el în sine este real. E ceva ce există. A gândi altfel înseamnă a te înșela. Într-adevăr, așa cum au comentat mai mulți, poate că cea mai mare înșelăciune a lui Satan este succesul său universal de a-și tăinui propria realitate de mintea umană.

Deși are o putere reală, Satan are o slăbiciune evidentă. Aceeași slăbiciune care a făcut să fie alungat din rai. Martin observă că exorcizările pot revela nu doar inteligența demonică extraordinară, ci și prostia demonică extraordinară. Observațiile mele confirmă acest lucru. Dacă nu ar avea o mândrie și un narcisism ieșite din comun, Satan probabil că nu s-ar dezvălui deloc pe sine. Mândria îi depășește inteligența,

aşa că acest demon al amăgirii este de asemenea un fandosit. Dacă ar fi fost cu adevărat deştept, i-ar fi lăsat în pace pe cei doi pacienţi cu mult înainte de exorcizare. Dar el nu-şi permite să piardă. El vrea doar să câştige, aşa că în ambele cazuri a rămas acolo până la sfârşit, fapt ce a avut drept rezultat ca eu şi ceilalţi să ajungem să ne dăm seama astăzi de realitatea lui.

În acelaşi fel, inteligenţa lui Satan este afectată de alte două pete oarbe pe care le-am observat. Prima este aceea că, în virtutea extremului lui egoism, el nu are o înţelegere reală a fenomenului iubirii. El recunoaşte iubirea ca pe o realitate împotriva căreia trebuie să lupte şi pe care chiar să o imite, dar ea îi lipseşte cu desăvârşire şi el nu o înţelege niciun pic. Realitatea ei îi apare lui Satan ca fiind cea a unei glume proaste. Acţiunea de sacrificiu îi este total străină. Când fiinţele umane angajate în exorcizare vorbesc limbajul iubirii, el nu înţelege ce spun ele. Iar când acestea se comportă cu iubire, Satan este complet ignorant în ce priveşte regulile de bază ale acesteia.

În mod interesant, în special având în vedere scopul acestei cărţi, Satan nu înţelege nici ştiinţa. Ştiinţa este un fenomen antinarcisist. Presupunând o profundă tendinţă umană de autodezamăgire, foloseşte metode ştiinţifice de a o contracara şi de a susţine că adevărul este mai important decât orice dorinţă personală. Amăgindu-se atât pe sine însuşi, ca şi pe alţii, Satan nu poate înţelege de ce alte fiinţe nu vor să se amăgească pe ele însele. Înamorat de propria-i voinţă şi urând lumina adevărului, pentru el ştiinţa umană este în mod fundamental incomprehensibilă.

Slăbiciunile lui Satan nu trebuie să ne facă să trecem cu vederea puterea sa. El îşi expune minciunile cu o forţă extraordinară. Poate că această putere nu a fost prea evidentă prin faptul că i-a posedat pe cei doi oameni pe care i-am descris, atunci când erau doar nişte copii singuratici. Dar în fiecare exorcizare am fost martor la incapacitatea temporară, cauzată

de confuzie într-unul din cazuri și de disperare în cel de-al doilea, a exorcistului — om puternic, matur și plin de credință — ca rezultat al puterii minciunilor sale.

Cred că este necesar ca noi să-l urâm pe Satan și de asemenea să ne temem de el. Totuși, ca și în cazul oamenilor răi, cred că, în ultimă instanță, trebuie să ne fie milă. În eshatologia creștină (studiul sfârșitului lumii), există două scenarii în privința lui Satan. Într-unul, toate sufletele umane fiind convertite la lumină și iubire, resping spiritul urii și al prieteniei false. Dându-și seama în final că e total înfrânt, nemairămânându-i niciun trup uman pe care să-l posede, toate fiind imune la puterea lui, singurătatea absolută i se curmă, iar Satan acceptă oferta de prietenie, lăsându-se convertit. Acesta este scenariul pentru care mă rog eu. Dar, așa cum am spus, liberul arbitru prevalează în fața vindecării. Într-un alt scenariu, refuzând vreodată să piardă, Satan respinge pentru totdeauna oferta „umilitoare" de prietenie și își duce solitudinea glacială până la sfârșitul veacurilor. Un prieten care a participat la una dintre exorcizări împreună cu mine mi-a spus după aceea: „Știi, Scotty, mi-ai povestit despre grozăvia răului și mi-ai spus că el merită mai degrabă milă decât ură, dar eu nu te-am crezut. Totuși, una dintre cele mai profunde impresii pe care le-am avut în legătură cu exorcizarea a fost cât de plictisitoare a fost acea nesfârșită serie de minciuni prostești. Și, atunci când am văzut acea bestie zbătându-se într-o agonie stupidă pentru eternitate, am înțeles ce-ai vrut să spui."

De dragul clarității, am vorbit probabil despre Satan în termeni prea definitivi. Am descris cea mai mare parte a celor două exorcizări ca fiind un proces de separare. Totuși, chiar în cele mai clare momente, a fost deseori imposibil să disting pe de-a-ntregul dacă vocea care se auzea era aceea a inconștientului pacientului sau aceea a demonului. Probabil că întotdeauna va fi imposibil de a discerne exact unde se termină Umbra umană și unde începe aceea a Prințului Întunericului. Se cuvine să tragem o concluzie, concentrându-ne pe misterul

supranatural al lui Satan. Dovezile exorcizării mi-au fost suficiente pentru a începe să cred în existența lui și nu pot nega realitatea vindecării survenite, dar am rămas cu mai multe întrebări decât înainte — prea multe pentru a le detalia.

Una dintre cele mai importante întrebări are în vedere existența demonilor mai mici. În ambele cazuri la care am fost martor a fost vorba de posedare satanică, deși în literatură e vorba aproape întotdeauna de una sau mai multe posedări minore. A fost experiența mea una pur întâmplătoare ori s-a supus într-un fel unui plan misterios? De fapt, se pare că am avut de-a face și cu demoni mai mici în ambele cazuri. Într-unul dintre ele, echipa a trecut prin patru spirite succesive (fiecare reprezentând o anumită minciună) înainte să apară antihristul. În celălalt, pacientul a fost eliberat de un spirit mai mic, fapt soldat cu o vindecare aparent semnificativă, dar temporară, înainte ca „Lucifer" să-i ia locul în mod misterios. Ce s-a întâmplat? Erau acele entități spirituale individuale mai mici pe cont propriu? Sau erau simple reflecții subsidiare ale lui Satan? Nu știu. Există totuși unele dovezi care sugerează că există mai puțină libertate în lumea demonilor decât în lumea ființelor umane — astfel încât, în virtutea lașității terorii și credinței în propriile minciuni, demonii mai mici acționează într-o strictă supunere față de superiorii lor și tind să fie lipsiți de individualitate, în felul în care o gândim noi în mod obișnuit.

Cea mai importantă întrebare este însă aceea privind rolul jucat de Satan în răul uman. Care este influența lui Satan asupra unor oameni răi, precum părinții lui Bobby sau Roger, a unor femei, precum Sarah și Charlene? Așa cum am spus, ambii oameni posedați pe care i-am văzut nu mi s-au părut răi; iar Martin are dreptate să afirme că rarele cazuri pe care le numim posedare ar trebui să fie considerate posedări „parțiale", „incomplete" sau „imperfecte". Martin sugerează ipoteza că este posibil să existe ființa umană „perfect posedată", chiar să abunde, dar el avansează această ipoteză doar ca pe

una îndoielnică. S-ar putea oare ca oamenii perfect răi pe care i-am descris să fie cazuri de posedări perfecte? Nu știu. Probabil că e chiar o întrebare greșită. Deoarece e foarte puțin probabil ca ei să se supună unei psihoterapii, e și mai puțin probabil ca adevărații oameni răi să treacă printr-o exorcizare în care demonicul ar fi pe de-a-ntregul descoperit. Dacă există un lucru precum posedarea perfectă, este extrem de probabil ca el să-și preîntâmpine propria dezvăluire.

Așa că nu am nicio idee dacă Satan recrutează în mod activ oameni răi pentru lucrarea sa. Cred că nu. Date fiind dinamicile păcatului și ale narcisismului, presupun că aceștia se recrutează singuri. Dar până când nu vom avea o mai bună cunoaștere a lui Satan, înțelegerea mea rămâne limitată.

CAPITOLUL 6

MyLai — o examinare a răului de grup

Înainte ca exorcismul să capete o reputație proastă (în parte meritată) în timpul Erei Științei și a Raționalismului, exorciștii erau recunoscuți în mod deschis în ierarhia bisericească. Considerați un „ordin minor", statutul lor era plasat undeva în partea de jos a structurii bisericești. Era și încă este, cred, o poziționare corectă. Oricât ar fi de dificil și oricâte sacrificii ar impune, am ajuns să percep rolul exorcistului ca pe unul relativ ușor. Este un privilegiu neobișnuit și o recompensă să întâlnești răul într-o formă în care el poate fi izolat și izgonit.

Preotul sau pastorul din parohiile obișnuite nu are o poziție atât de norocoasă. Răul pe care îl întâlnește el de obicei la oamenii din parohia sa, la adunările enoriașilor sau în societate nu-i atât de bine conturat sau vindecabil. Este mult mai subtil, mai penetrant și mai devastator. Și oricât de iubitor și de inteligent ar fi un astfel de cleric, el trebuie să se războiască cu forțele întunericului având ochii legați. Se pare că nu va avea decât puține succese clare. Acum, ne vom îndrepta atenția asupra unui exemplu privind aceste forțe difuze, canceroase, care lucrează în societatea noastră.

Crimele

În dimineața de 16 martie 1968, elemente din Forța de Intervenție Barker au intrat într-un mic grup de cătune, cunoscut

sub numele de MyLai, în provincia Quang Ngai din sudul Vietnamului. Trebuia să fie o misiune tipică în genul „caută şi distruge", adică de căutare a soldaţilor Viet-Cong de către trupele americane, cu scopul de a-i distruge.

Raportat la alte unităţi care operează în Vietnam, trupele Forţei de Intervenţie Barker fuseseră strânse şi antrenate în mare grabă. În lunile precedente, ele nu obţinuseră niciun succes militar important. Incapabili să angajeze lupte cu inamicul, avuseseră mai multe pierderi din cauza minelor şi a capcanelor cu bombă. Provincia era considerată un fort al trupelor Viet-Cong, în care populaţia civilă era controlată şi influenţată de gherilele comuniste. Exista sentimentul general că civilii îi ajutau şi îi ascundeau pe luptătorii de gherilă, astfel încât deseori distincţia între combatanţi şi necombatanţi era dificilă. Prin urmare, americanii tindeau să urască şi să nu aibă încredere în niciun vietnamez din acea zonă.

Serviciile secrete ale armatei indicaseră faptul că Viet-Congul era în mod curent sprijinit de sătenii din MyLai. Forţa de Intervenţie se aştepta să găsească acolo combatanţi. În ajunul atacului, domnea o atmosferă de aşteptare; în sfârşit, se vor lupta cu inamicul şi vor reuşi să îndeplinească scopul pentru care se aflau acolo.

Natura instrucţiunilor date în acea seară soldaţilor de către ofiţerii superiori era, în cel mai bun caz, ambiguă în ce privea distincţia dintre combatanţi şi necombatanţi. Se presupunea că toate trupele erau familiarizate cu Convenţia de la Geneva, care considera crimă rănirea oricărui necombatant sau chiar a unui combatant care-şi depunea armele din cauza rănilor sau a suferinţei. Însă realitatea în ce priveşte familiarizarea lor cu această convenţie era cu totul alta. Probabil că o bună parte dintre soldaţi nu prea aveau habar despre Legea Războiului pe Uscat din Manualul Infanteriei SUA, care specifică faptul că ordinele care violează Convenţia de la Geneva sunt ilegale şi nu trebuie urmate.

Deşi toţi membrii Forţei de Intervenţie Barker erau implicaţi în operaţiune într-un fel sau altul, elementul cel mai important al trupelor de uscat implicate direct era Compania C din Batalionul nr. 1, 20 Infanterie din Brigada de Infanterie Uşoară nr. 11. Când compania „Charlie" a ajuns în cătunele din MyLai, n-a descoperit nici măcar un singur combatant. Niciunul dintre vietnamezi nu era înarmat. Niciunul nu a tras în ei. Soldaţii au descoperit doar femei neînarmate, copii şi bătrâni.

Unele dintre lucrurile întâmplate atunci sunt neclare. Este clar însă că trupele Companiei C au ucis între 500 şi 600 de săteni neînarmaţi. Aceşti oameni au fost ucişi în mai multe feluri. În unele cazuri, soldaţii au stat pur şi simplu la uşa unei colibe şi au mitraliat-o, omorându-i fără discernământ pe toţi cei ce se găseau înăuntru. În alte cazuri, sătenii, inclusiv copiii, au fost omorâţi în timp ce încercau să fugă. Cei mai mulţi morţi au fost într-un sătuc din MyLai 4. Acolo, primul pluton din compania „Charlie", sub comanda locotenentului William L. Calley, Jr., a strâns sătenii în grupuri de 20, 40 sau mai mulţi oameni, după care i-a căsăpit cu focuri de armă, mitralieră sau cu grenade. E important să reţinem însă că, în aceeaşi zi, un număr substanţial de civili neînarmaţi au fost omorâţi şi în alte cătune din MyLai de către trupele din alte plutoane, sub comanda altor ofiţeri.

Uciderile au durat multă vreme. Au continuat până dimineaţa. Doar o singură persoană a încercat să le oprească. Era un pilot de elicopter, un ofiţer de legătură care zbura în sprijinul misiunii „caută şi distruge". El a văzut din elicopter ce se întâmplă. A aterizat şi a încercat să vorbească cu trupele, dar fără niciun folos. După ce s-a ridicat din nou de la sol, a vorbit prin radio cu Cartierul General şi cu ofiţerii superiori, care păreau să nu fie îngrijoraţi. Aşa că a renunţat şi şi-a văzut de treabă. Numărul soldaţilor implicaţi poate fi doar estimat. Probabil că numai vreo 50 dintre ei au apăsat pe trăgaci. Dar aproximativ 200 au fost martori nemijlociţi ai

uciderilor[1]. Putem presupune că, în decursul unei săptămâni, cel puțin 500 de oameni din Forța de Intervenție Barker au știut de crimele de război comise.

Faptul de a nu raporta o crimă este el însuși o crimă. În anul care a urmat, nimeni din Forța de Intervenție Barker nu a încercat să relateze atrocitățile comise la MyLai. Această crimă poartă numele de „acoperire".

Faptul că publicul american a aflat despre MyLai s-a datorat doar unei scrisori pe care Ron Ridenhour a scris-o la sfârșitul lui martie 1969 mai multor congresmeni, în care vorbea despre atrocități — la mai mult de un an după ce ele fuseseră comise. Ridenhour nu a făcut parte din Forța de Intervenție Barker, dar a auzit mai târziu despre atrocități într-o conversație restrânsă cu niște prieteni care fuseseră la MyLai și a scris scrisoarea la trei luni după ce s-a întors la viața civilă.

În primăvara anului 1972, am condus o comisie alcătuită din trei psihiatri, numită de Departamentul de Sănătate al Armatei la cererea șefului Statului Major, comisie menită să facă anumite recomandări în vederea stabilirii cauzelor psihologice ale actelor de la MyLai, astfel încât pe viitor să poată fi prevenită apariția unor astfel de atrocități. Cercetarea propusă de noi a fost respinsă de conducerea Armatei, pe baza faptului că ea n-ar putea fi ținută secretă, că s-ar putea să deranjeze Administrația, iar „stânjeneala ce ar urma nu ar fi dezirabilă în acest moment".

Respingerea recomandărilor comisiei este semnificativă sub mai multe aspecte. Unul este acela că orice cercetare a naturii răului poate să provoace stânjeneală nu doar acelora care sunt subiecții desemnați ai cercetării, ci și cercetătorilor înșiși. Dacă e vorba de studierea naturii răului uman, este

1. În cele din urmă, au fost puși sub acuzare doar 25, dintre care doar 6 au fost aduși în fața instanței. Unul singur, locotenentul Calley, a fost condamnat.

îndoielnic cât de clar vom fi în stare să-i separăm pe *ei* de *noi*; e foarte probabil ca în realitate să examinăm propriile noastre naturi. Fără îndoială, acest potențial de stinghereală este unul dintre motivele pentru care nu am reușit până acum să dezvoltăm o psihologie a răului.

Respingerea de către Cartierul General a recomandărilor noastre de cercetare pune în lumină faptul că, în discuția despre răul de la MyLai — ca și în toate celelalte considerații despre rău —, suferim pur și simplu de o lipsă a cunoașterii științifice. Pe aceeași linie cu ceea ce s-a spus până acum, multe dintre cele ce vor urma sunt doar supoziții. Ne vom limita inevitabil la ipoteze, până când vom reuși să dezvoltăm prin intermediul unei cercetări științifice un corp de cunoștințe care să constituie o veritabilă psihologie a răului.

Prefață la răul de grup

Indivizii sunt cei care apasă pe trăgaci. Ordinele sunt date și executate de indivizi. În ultimă instanță, fiecare act uman este rezultatul unei alegeri individuale. Niciunul dintre indivizii care au participat la atrocitățile de la MyLai sau la mușamalizarea lor nu este nevinovat. Chiar și pilotul de elicopter — singurul îndeajuns de curajos și de uman pentru a încerca să oprească masacrul — poate fi învinuit că nu a raportat mai sus de primul eșalon al autorității superioare lui ceea ce a văzut.

Până acum, ne-am concentrat asupra unor anumiți indivizi, pe care i-am etichetat drept „răi" și i-am distins de vasta majoritate a celorlalți indivizi, despre care am spus că „nu sunt răi". Chiar dacă această distincție tranșantă este într-un fel arbitrară — există o linie continuă între cei care sunt cu totul răi și cei care nu sunt deloc răi — tot avem de înfruntat o problemă: cum se face că aproximativ 500 de oameni, majoritatea, fără îndoială, nefiind indivizi răi, au putut participa la un act atât de monstruos, precum cel de la MyLai? În mod clar,

pentru a înțelege ce s-a întâmplat la MyLai nu trebuie să ne concentrăm doar asupra răului individual, ci și asupra alegerii individuale. Prin urmare, acest capitol are în vedere fenomenul răului de grup ca fapt distinct, deși sub multe aspecte similar fenomenului răului individual. Relația dintre răul individual și răul de grup nu este un subiect nou de cercetare. Există chiar o carte pe acest subiect, care examinează aceleași evenimente: *Individual and Collective Responsibility: The Massacre at MyLai*[1]. Este însă o lucrare scrisă de filozofi, și nu dintr-un punct de vedere psihologic.

Mulți ani mi s-a părut că grupurile umane tind să se comporte în același fel ca și indivizii umani — doar că la un nivel mai primitiv și mai imatur decât s-ar putea aștepta cineva. De ce se întâmplă astfel — de ce comportamentul grupurilor este în mod izbitor imatur, de ce sunt ele, din punct de vedere psihologic, mai puțin decât suma părților lor — este o întrebare dincolo de putința mea de a răspunde[2]. Sunt sigur totuși de un lucru: există mai multe răspunsuri. Fenomenul imaturității grupului este, folosind un termen psihiatric, „hiperdeterminat". Aceasta înseamnă că el este rezultatul mai multor cauze. Una dintre acestea este problema specializării.

Specializarea este unul dintre marile avantaje ale grupurilor. Există numeroase feluri în care grupurile pot funcționa cu o mai mare eficiență decât indivizii. Deoarece angajații săi sunt oameni specializați, directori, designeri, turnători, sculeri-matrițeri, muncitori care lucrează la liniile de asamblare (și ei, la rândul lor, specializați), compania General Motors poate produce un număr enorm de mașini. Standardul nostru de viață extraordinar de înalt este în întregime bazat pe

1. Ed. Peter A. French, Cambridge, Massachusetts, Schenkman Pub. Co., 1972.

2. Este o întrebare extrem de importantă, care merită multă reflecție și cercetare. Problema nu este specifică doar răului de grup în general — ca și cum nu ar fi îndeajuns — ci este crucială pentru înțelegerea tuturor fenomenelor grupurilor umane, de la relațiile internaționale la natura familiei.

specializarea societății noastre. Faptul că eu am cunoștințele și timpul pentru a scrie această carte este un rezultat direct al faptului că sunt un specialist din cadrul comunității, complet dependent în ce privește bunăstarea mea de fermieri, mecanici, editori și vânzătorii de carte. Cu greu pot să mă gândesc la o specializare în problema răului. Pe de altă parte, sunt absolut convins că mult din răul vremurilor noastre este legat de specializare și că avem o nevoie disperată de a dezvolta o atitudine de precauție suspicioasă față de aceasta. Cred că trebuie să tratăm specializarea cu aceeași neîncredere și precauție cu care tratăm un reactor nuclear.

Specializarea contribuie la imaturitatea grupurilor și la potențialul acestora pentru rău prin mai multe mecanisme diferite. Pentru moment, mă voi limita la a lua în considerare doar un astfel de mecanism: fragmentarea conștiinței. Dacă, după actele de la MyLai, rătăcind pe holurile Pentagonului, m-aș fi oprit să vorbesc cu oamenii responsabili pentru dirijarea producției de Napalm și transportarea acestuia în Vietnam sub formă de bombe și dacă-i întrebam pe acești oameni despre moralitatea războiului și, prin urmare, de moralitatea acțiunilor în care erau angajați, replica pe care aș fi primit-o ar fi fost invariabil de genul: „Oh, apreciem îngrijorările dvs., dar mă tem că n-ați venit la omul potrivit. Nu suntem noi departamentul cu care trebuie să vorbiți. Acesta este un departament care se ocupă de materiale de luptă. Noi doar aprovizionăm cu arme — nu hotărâm cum și unde sunt ele folosite. Aici este vorba de politică. Dvs. vreți să vorbiți cu oamenii de la capătul holului, care fac politica." Iar dacă aș fi urmat această sugestie și mi-aș fi manifestat aceleași îngrijorări în departamentul care făcea politica, aș fi primit următorul răspuns: „Oh, înțelegem că sunt implicate chestiuni serioase, dar ne temem că ele sunt dincolo de competența noastră. Noi nu hotărâm decât felul în care trebuie condus războiul — nu dacă el trebuie dus sau nu. Înțelegeți? Armata este doar o agenție a unei ramuri executive. Militarii fac doar ceea ce li se spune să facă. Aceste chestiuni serioase sunt decise la nivelul Casei Albe,

nu aici. Iată unde trebuie să vă prezentați îngrijorările." Și așa mai departe.

Când rolul indivizilor într-un grup devine specializat, este foarte posibil și ușor pentru individ să paseze responsabilitatea morală unei alte părți a grupului. În acest fel, nu doar individul își abandonează conștiința, ci conștiința grupului ca întreg devine atât de fragmentată și diluată, încât aproape că nu mai există. Vom vedea această fragmentare tot timpul într-un fel sau altul în discuțiile care vor urma. Esențial este faptul că orice grup poate inevitabil să rămână fără conștiință și caracterizat de răutate până când fiecare individ în parte nu va fi el însuși în mod direct responsabil pentru comportamentul întregului grup — organismul — din care face parte. Încă nu am ajuns să vorbim despre aceasta.

Având în minte ideea imaturității psihologice a grupurilor, trebuie să examinăm aspectele celor două crime de la MyLai: atrocitățile propriu-zise și mușamalizarea lor. Cele două crime sunt întrepătrunse. Deși mușamalizarea poate părea mai puțin crudă decât atrocitățile, ea este parte a aceluiași angrenaj. Cum se face că atât de mulți indivizi au participat la un act atât de monstruos, fără ca măcar unul dintre ei să fie suficient de îmboldit de conștiință încât să mărturisească?

Mușamalizarea a fost o gigantică minciună de grup. Minciuna este în același timp un simptom și o cauză a răului, un mugure și o rădăcină. De aceea, titlul original al acestei cărți este *People of the Lie**. Până acum, am luat în considerare doar oameni ai minciunii ca individualități. Acum vom lua în considerare un grup de oameni. Cu siguranță, în virtutea participării lor în comun la această mușamalizare, oamenii din Forța de Intervenție Barker erau „oameni ai minciunii". Atunci când vom termina ce avem de spus, vom conchide

* Titlul original al acestei cărți este *People of the Lie*. Din rațiuni editoriale, în traducerea românească am optat pentru titlul *Psihologia minciunii*. (*n. red.*)

chiar că membrii poporului american, cel puțin în timpul acelor ani de război, au fost de asemenea oameni ai minciunii.

Așa cum se întâmplă cu orice minciună, motivul principal al mușamalizării a fost teama. Indivizii care au comis crimele — cei care au apăsat pe trăgaci sau au dat ordinele — ar fi avut în mod clar motive să se teamă dacă ar fi relatat ceea ce-au făcut. Îi aștepta Curtea Marțială. Dar ce s-a întâmplat cu numărul mult mai mare al acelora care au fost martori la atrocități și care n-au spus nimic despre „acel ceva întunecat și sângeros"[1]? De ce anume s-au temut ei?

Oricine se gândește un moment la natura presiunii grupului își va da seama că, pentru membrii Forței de Intervenție Barker, raportarea crimelor în afara grupului necesita un mare curaj. Cine ar fi făcut acest lucru ar fi fost etichetat drept „trădător" sau „denunțător". Nu există o etichetă mai îngrozitoare care să fie aplicată unei persoane. Denunțătorii sunt adesea omorâți. În cel mai bun caz, sunt ostracizați. Pentru civilul american obișnuit, ostracizarea poate că nu pare o soartă atât de oribilă. Te gândești că „dacă ești dat afară dintr-un grup, te poți alătura altuia". Dar amintiți-vă că membrul unei unități militare nu este liber să se alăture altui grup. El nu poate părăsi armata cel puțin până când nu-și face stagiul. Dezertarea însăși este o crimă enormă. Așa că el este blocat în Armată și mai ales în grupul militar din care face parte, cu excepția cazului în care este la discreția autorităților. În afară de aceasta, armata face în mod deliberat o serie de alte lucruri pentru a intensifica puterea presiunii grupului în rândurile sale. Din punctul de vedere al dinamicii de grup în general și al dinamicii de grup militar în particular, nu este bizar faptul că membrii Forței de Intervenție Barker nu au raportat crimele comise de grup. Nu este surprinzător nici faptul că bărbatul care, în cele din urmă, a relatat despre crime nu era nici membru al grupului Forței de Intervenție, nu era nici militar în momentul în care a făcut relatarea.

1. Expresie din scrisoarea lui Ron Ridenhour.

Totuși, eu bănuiesc că mai există un motiv, extrem de important, pentru care crimele de la MyLai au rămas nespuse multă vreme. Nediscutând cu indivizii implicați, fac o simplă supoziție. Dar am discutat cu foarte mulți soldați care au fost în Vietnam în timpul acelor ani și sunt profund familiarizat cu atitudinile ce predominau în armată la acea vreme. Suspiciunea mea profundă este, prin urmare, aceea că membrii Forței de Intervenție Barker nu și-au mărturisit crimele deoarece, în cea mai mare parte, nu erau *conștienți* de faptul că le-au comis. Știau, bineînțeles, ce făcuseră, dar felul în care apreciau semnificația și natura acestor acte este o chestiune complet diferită. Presupun că mulți dintre ei nu și-au dat seama că ceea ce făcuseră a fost o crimă. Nu au mărturisit deoarece nu și-au dat seama că au ceva de mărturisit. Unii, fără îndoială, și-au ascuns vinovăția. Dar alții, cred eu, nu simțeau că ar avea vreo vinovăție de ascuns.

Cum se poate întâmpla așa ceva? Cum poate un om sănătos să comită o crimă și să nu știe că a ucis? Cum se poate întâmpla ca o persoană care nu este în mod fundamental rea să participe la un rău monstruos fără să aibă conștiința a ceea ce a făcut? Aceasta este întrebarea asupra căreia ne vom concentra în discuția ce urmează, asupra relațiilor dintre individ și răul de grup. În încercarea de a răspunde la această întrebare, voi lua în considerare răul începând de la nivelul individual, apoi voi trece la nivelul grupului mic (Forța de Intervenție Barker), ajungând în final spre niveluri de grupuri din ce în ce mai largi.

Pe scara responsabilității colective

INDIVIDUL SUPUS STRESULUI

Când aveam 16 ani, mi-am scos toate cele patru măsele de minte în perioada vacanței de primăvară. În cele cinci zile care au urmat, nu mă durea doar falca, ci pur și simplu nu puteam nici să deschid gura. Nu puteam mânca hrană solidă —

doar lichide sau mâncare pentru copii, complet neapetisantă. Aveam în gură un permanent gust fetid de sânge. La sfârşitul celor cinci zile, nivelul meu de funcţionare psihică se redusese la acela al unui copil de 3 ani. Devenisem absolut egoist. Eram nervos şi iritabil cu ceilalţi. Mă aşteptam ca ei să-mi poarte de grijă în mod constant. Când un lucru mic nu mergea exact aşa cum doream, îmi veneau lacrimi în ochi, iar neplăcerea mea era puternică.

Cred că oricine a trecut printr-o durere cronică sau printr-un disconfort semnificativ — să spunem, pentru o săptămână sau cam aşa ceva — va recunoaşte experienţa pe care am descris-o mai sus. Într-o situaţie de disconfort prelungit, noi, oamenii, în mod natural şi aproape inevitabil, tindem să regresăm. Dezvoltarea noastră psihologică cunoaşte un proces invers; maturitatea noastră este abandonată. Destul de rapid, devenim mai copilăroşi, mai primitivi. Disconfortul înseamnă stres. Ceea ce am descris este o tendinţă naturală a organismului de a regresa ca răspuns la stresul cronic.

Viaţa de soldat într-o zonă de conflict înseamnă un stres cronic. Deşi armata a făcut tot ce-a putut pentru a minimaliza stresul trupelor din Vietnam (oferind distracţii ori de câte ori era posibil, perioade de odihnă şi recreere şi alte forme de relaxare), realitatea este că trupele Forţei de Intervenţie Barker erau într-o situaţie de stres cronic. Se aflau la celălalt capăt al lumii faţă de casele lor. Hrana era săracă, insectele mişunau, căldura era enervantă, corturile pentru dormit erau total inconfortabile. În plus, mai exista pericolul. Probabil că în Vietnam situaţia era chiar foarte stresantă, din cauză că pericolul era imprevizibil. Venea sub forma unor raiduri de bombardamente noaptea, când soldaţii credeau că sunt în siguranţă, a unor capcane explozive pe drumul spre latrină sau a minelor care-i smulgeau soldatului picioarele atunci când se plimba în tihnă pe marginea drumului. Faptul că Forţa de Intervenţie Barker nu a dat peste inamicul aşteptat în MyLai în acea zi

memorabilă a fost un lucru exemplificator pentru natura luptei din Vietnam; inamicul apărea când şi unde nu era aşteptat.

În afară de regresie, mai există un mecanism prin care fiinţele umane răspund la stres. Este un mecanism de apărare. Robert Jay Lifton, care a studiat supravieţuitorii de la Hiroshima şi ai altor dezastre, l-a numit „paralizie psihică". În situaţia în care sentimentele sunt copleşitor de dureroase sau neplăcute, avem capacitatea de a ne anestezia pe noi înşine. Este un lucru simplu. Vederea unui singur trup însângerat şi sfârtecat ne oripilează. Dar dacă vedem astfel de trupuri peste tot în jurul nostru, zi după zi, oribilul devine normal şi pierdem senzaţia de groază. Pur şi simplu, ne adaptăm. Capacitatea noastră de a ne îngrozi se toceşte. Nu mai *vedem* cu adevărat sângele, nu mai *mirosim* duhoarea şi nu mai *simţim* chinurile. Inconştient, devenim anesteziaţi.

Capacitatea de a ne autoanestezia emoţional are în mod evident avantajele ei. Fără îndoială, ea s-a dezvoltat în noi de-a lungul evoluţiei şi ne-a sporit capacitatea de supravieţuire. Ea ne permite să continuăm să funcţionăm în situaţii atât de înspăimântătoare, încât ne-ar face să ne prăbuşim dacă ne-am păstra sensibilitatea normală. Însă problema este că acest mecanism de autoanesteziere pare să nu fie foarte precis. De exemplu, trăind în mijlocul gunoiului, sensibilitatea noastră la urâţenie se diminuează, astfel că probabil vom deveni noi înşine murdari şi plini de gunoi. Insensibili la propria noastră suferinţă, tindem să devenim insensibili şi la suferinţa celorlalţi. Trataţi nedemn, ne pierdem nu doar sentimentul propriei demnităţi, ci şi respectul pentru demnitatea celorlalţi. Atunci când nu ne mai deranjează faptul de a vedea trupuri ciopârţite, nu ne mai supără nici să le ciopârţim noi înşine. Este într-adevăr dificil să închidem ochii selectiv, la un anumit tip de brutalitate, fără a-i închide la toate brutalităţile. Cum putem deveni insensibili la brutalitate dacă nu devenim noi înşine nişte brute?

Prin urmare, cred că putem presupune faptul că, după o lună pe câmpul de luptă în cadrul Forței de Intervenție Barker — o lună cu mâncare proastă și puțin somn, în care îți vezi camarazii uciși sau mutilați —, soldatul obișnuit va fi mai primitiv, brutal și imatur psihologic decât ar fi în alt timp și în alt loc, unde ar exista mai puțin stres.

Am discutat despre relațiile dintre narcisism și rău și am spus că narcisismul este o stare în lipsa căreia ființele umane se maturizează normal. Am putea să ne gândim atunci la rău ca la un fel de imaturitate. Oamenii imaturi sunt mai înclinați să facă rău decât cei maturi. Suntem impresionați nu doar de inocența copiilor, ci și de cruzimea lor. Un adult care se delectează smulgând aripile muștelor este în mod corect categorisit drept sadic și bănuit că este un om rău. Un copil de 4 ani care face același lucru poate fi admonestat, dar este considerat doar curios; aceeași acțiune făcută de un copil de 12 ani este un motiv de îngrijorare.

Dacă ne maturizăm, lăsând în urmă răul și narcisismul, dar știm în același timp că regresia în fața stresului este normală, oare nu putem spune că este posibil ca ființele umane să fie mai rele în momentele de stres decât în momentele de confort? Eu așa cred. Ne-am întrebat cum a fost posibil ca un grup de 50 sau de 500 de indivizi — dintre care doar o mică parte poate fi bănuită de răutate — să fi putut comite un rău atât de monstruos ca acela de la MyLai. Unul dintre răspunsuri este acela că, din cauza stresului cronic, indivizii din Forța de Intervenție Barker erau mai imaturi, prin urmare mai răi decât ar fi fost într-o situație normală. Ca rezultat al stresului, distribuția normală între bine și rău a fost deviată în direcția răului. Așa cum vom vedea însă, acesta este doar unul dintre numeroșii factori care au contat în actele negative comise la MyLai.

După ce am luat în considerare relația dintre rău și stres, se cuvine să comentăm și relația dintre bunătate și stres. Cel ce se comportă cu noblețe în momente ușoare — în vremuri

prietenoase, ca să spun așa — poate că nu va fi la fel de nobil în vremuri grele. Stresul este un test pentru bunătate. Oamenii cu adevărat buni sunt cei care în momentele de stres nu-și abandonează integritatea, maturitatea și sensibilitatea. Noblețea poate fi definită drept capacitatea de a nu regresa ca răspuns la degradare, de a nu deveni insensibil în fața durerii, de a tolera chinul și de a rămâne neschimbat. Așa cum am spus într-o altă carte a mea, „măsura — probabil cea mai bună — a măreției unei persoane este capacitatea de a suferi".[1]

DINAMICI DE GRUP: DEPENDENȚĂ ȘI NARCISISM

Nu doar indivizii regresează de obicei în momentele de stres, ci și indivizii ca grup reacționează la fel. Dacă nu credeți acest lucru, priviți o întâlnire a jucătorilor de la Lions Club sau o reuniune de liceeni. Unul dintre aspectele acestei regresii este fenomenul dependenței de lider. Este un fapt destul de remarcabil. Puneți laolaltă mai mulți oameni străini unul de celălalt — să spunem, zece sau mai mulți — și primul lucru care se va întâmpla va fi acela că unul sau doi dintre ei își vor asuma rapid rolul de lider. Acest lucru nu se întâmplă printr-un proces rațional de alegere conștientă; se întâmplă natural — în mod spontan și inconștient. De ce se întâmplă aceasta atât de repede și de ușor? Unul dintre motive este acela că unii indivizi sunt mai potriviți să conducă decât alții. Sau doresc să conducă mai mult decât restul. Dar motivul și mai important este reciproca: cei mai mulți oameni doresc mai degrabă să fie conduși. Mai mult decât altceva, este probabil o chestiune de lene. Este mai ușor să te lași condus și mult mai ușor să fii supus decât conducător. Nu e nevoie să te chinui să iei decizii complexe, să faci planuri, să-ți exerciți inițiativa, să riști să devii nepopular sau să dovedești mult curaj.

1. *Drumul către tine însuți*, ed. cit., p. 69.

Problema este că rolul de supus e al copilului. Individul adult este stăpânul propriei corăbii, directorul destinului său. Când își asumă rolul de supus, el îi înmânează conducătorului puterea pe care o are: autoritatea asupra lui însuși și maturitatea sa de a lua decizii. Devine dependent de lider din punct de vedere psihologic, așa cum un copil este dependent de părinți. Astfel, individul mediu are o tendință pronunțată de a regresa emoțional imediat ce devine membru al unui grup.

Din punctul de vedere al terapeutului care conduce un grup de terapie, această regresie nu este binevenită. În fond, sarcina terapeutului este aceea de a încuraja, îngriji și dezvolta maturitatea pacienților săi. Prin urmare, mare parte a muncii pe care o depune un terapeut de grup va fi aceea de a confrunta și înfrunta dependența pacienților din cadrul grupului, iar apoi de a se retrage astfel încât pacientul să poată risca asumarea unei poziții de conducere și, prin urmare, să învețe cum să-și exercite puterea matură în ansamblul unui grup. O terapie de grup care este condusă cu succes va fi una în care toți membrii vor împărți în mod egal conducerea grupului, conform cu capacitățile lor individuale unice. Terapia de grup matură are ca rezultat ideal un grup compus în întregime din lideri.

Majoritatea grupurilor însă nu există pentru scopuri psihoterapeutice sau de dezvoltare personală. Scopul primului pluton al Companiei „Charlie" din Forța de Intervenție Barker nu era acela de a pregăti lideri, ci de a omorî combatanți din Viet-Cong. Într-adevăr, pentru scopul său, armata a dezvoltat și a întărit un stil de conducere de grup care este în mod esențial opusul terapiei de grup. Există un vechi proverb conform căruia soldații nu trebuie să gândească. Liderii nu sunt aleși din cadrul grupului, ci sunt desemnați din afară, și în mod deliberat poartă pe haine simboluri ale autorității. Obediența este prima regulă în disciplina militară. Dependența soldatului de conducătorul său nu numai că este încurajată, ea este

obligatorie[1]. Prin natura misiunii ei, armata a plănuit, probabil chiar a cultivat dependența represivă ce apare în mod natural la indivizii din grupuri.

În situații precum aceea de la MyLai, soldatul individual se află într-o situație aproape imposibilă. Pe de o parte, poate că el își amintește vag că i s-a spus în sala de pregătire teoretică faptul că nu i se cere să-și abandoneze conștiința și că trebuie să aibă o independență matură a judecății — chiar a datoriei — să refuze să se supună unui ordin ilegal. Pe de altă parte, organizația militară și dinamicile sale de grup fac totul pentru ca exercitarea independenței judecății sau practica neascultării ordinelor să fie cât se poate de dureroasă, dificilă și nenaturală. Este neclar dacă ordinele date Companiei „Charlie" au fost „omorâți tot ce mișcă" sau „goliți satele". Dar oricum ar fi fost, nu este surprinzător faptul că trupele au urmat ordinele conducătorilor? Nu ne-am fi așteptat ca, în loc de respectarea ordinelor, soldații să se răzvrătească în masă?

Dacă răzvrătirea în masă pare dificilă, oare nu ne-am fi așteptat ca măcar câțiva indivizi să se dovedească îndeajuns de viteji încât să se răscoale împotriva conducerii? Nu neapărat. Am observat deja faptul că modelele de comportament de grup sunt remarcabil de similare cu comportamentul individului. Acest lucru se întâmplă deoarece un grup e un organism. El tinde să funcționeze ca o entitate singulară. Un grup de indivizi se comportă ca o unitate datorită elementului numit

1. Chiar indivizi care sunt civili pot comite acțiuni rele cu o remarcabilă ușurință atunci când sunt subordonați. David Myers face următoarea descriere în excelentul său articol „O psihologie a răului" (*The Other Side*, aprilie 1982, p. 29): „Cel mai clar exemplu este cel al experimentelor de obedientă pe care le-a făcut Stanley Milgram. Confruntați cu un comandant impozant, de mână forte, 65% dintre subiecții adulți subordonați lui se vor supune în întregime comenzilor. Aflați la comandă, aceștia erau nevoiți să provoace ceea ce în aparență erau șocuri electrice traumatizante unei victime inocente care se afla în camera de alături și striga. Subiecții erau oameni normali — un amestec de muncitori, intelectuali și oameni cu profesii liberale. Ei își disprețuiau sarcinile. Totuși, obedienta prevalează în fața simțului nostru moral."

„coeziune de grup". Există forțe profunde ce funcționează într-un grup pentru a-i ține pe membrii lui împreună și pe aceeași linie. Când aceste forțe de coeziune eșuează, grupul începe să se dezintegreze și încetează să mai existe ca un grup.

Probabil că cea mai puternică dintre aceste forțe de coeziune de grup este narcisismul. Cea mai simplă și mai benignă variantă se manifestă sub forma mândriei de grup. Așa cum membrii se simt mândri de grupul lor, la fel grupul se simte mândru de el însuși. Încă o dată, armata face în mod deliberat mai mult decât majoritatea organizațiilor pentru a cultiva mândria în cadrul grupurilor ei. Ea face acest lucru printr-o varietate de mijloace, cum ar fi introducerea unor însemne ale grupului — steaguri standard ale unității, trese de umăr, chiar modificări speciale ale uniformei, cum ar fi beretele verzi — și încurajează competiția de grup, începând cu sporturile practicate în interiorul grupului, până la compararea numărului de victime făcut de diferite unități. Nu este o întâmplare faptul că termenul obișnuit care desemnează mândria de grup este unul militar: *esprit de corp*.

O formă mai puțin benignă, dar universal practicată, a narcisismului de grup este ceea ce numim „construirea inamicului" sau ura față de „celălalt grup". Putem vedea acest lucru apărând în mod natural la copii, atunci când învață pentru prima oară să formeze grupuri[1]. Grupurile devin tabere. Cei care nu aparțin grupului (tribului sau taberei) sunt disprețuiți ca fiind inferiori, răi sau și una și cealaltă. Dacă un grup nu are deja un inamic, foarte probabil va crea unul în scurt timp. Forța de Intervenție Barker avea bineînțeles un inamic predeterminat: Viet-Congul. Dar cei din Viet-Cong erau în mare

1. Psihologii au observat că, atunci când grupuri similare formate din băieți de 12 ani aflați în tabără, fără a fi conduși de adulți, sunt încurajate să intre în competiție unele cu altele, întrecerea pașnică se transformă curând într-un adevărat „război la nivelul copiilor de 12 ani" (Myers, „A Psychology of Evil", p. 29).

parte indigeni, din rândul populației vietnameze, de care era imposibil să-i distingi. Aproape inevitabil, inamicul specific era generalizat, astfel încât să-i includă pe toți vietnamezii, ceea ce înseamnă că soldatul american mediu ura nu numai Viet-Congul, îi ura pe „gălbejiți"* în general.

Ideea că cea mai bună cale pentru a cimenta coeziunea grupului este atâtarea urii față de un inamic extern este foarte des întâlnită. Deficiențele în cadrul unui grup pot fi cu ușurință și fără durere trecute cu vederea prin concentrarea atenției asupra deficiențelor sau „păcatelor" altui grup. Astfel, nemții sub Hitler puteau ignora problemele interne, găsindu-i țapi ispășitori pe evrei. Iar când trupele americane nu au reușit să lupte eficient în Noua Guinee în cel de-al Doilea Război Mondial, comandanții acestora au îmbunătățit ceea ce însemna *esprit de corps* arătându-le soldaților filme cu japonezi ce comiteau atrocități. Iar această folosire a narcisismului — inconștient sau deliberat — este una potențial rea. Am examinat pe larg modalitățile prin care indivizii răi vor fugi de autoexaminare și vinovăție, dând vina și încercând să distrugă orice sau pe oricine le pune în lumină deficiențele. Acum vom vedea că același comportament narcisic malign apare în mod natural la grupuri.

Din aceste considerații, ar trebui să fie evident faptul că grupul care eșuează este cel care, probabil, se va comporta cel mai rău. Eșecul ne rănește mândria și animalul rănit este cel mai nărăvaș. În cazul organismului sănătos, eșecul va fi un stimul pentru autoexaminare și critică. Dar, din cauza faptului că individul rău nu poate tolera autocritica, el își va da frâu liber într-un fel sau altul în momentul eșecului. La fel se petrec lucrurile și cu grupurile. Eșecul și stimularea autocriticii grupului dăunează mândriei și coerenței sale. Prin urmare, liderii din toate locurile și timpurile au întărit de obicei coeziunea

* În orig. (engl.) *gooks* — denumire peiorativă dată vietnamezilor. (*n. trad.*)

grupului în momentele de eşec, îndreptând ura grupului către ceva străin sau „inamic".

Întorcându-ne la subiectul concret al examinării noastre, să ne amintim că, până în momentul MyLai, operaţiunile Forţei de Intervenţie Barker fuseseră un eşec. După mai bine de o lună pe câmpul de bătălie, inamicul nu fusese întâlnit. Totuşi, americanii suferiseră pierderi puţin câte puţin, dar cu regularitate. Loviturile date inamicului erau însă zero. Eşuând în misiunea sa — care era în primul rând aceea de a ucide — conducerea grupului era însetată de sânge. Date fiind circumstanţele, setea a devenit oarbă, iar trupele şi-au satisfăcut-o în mod necugetat.

GRUPUL SPECIALIZAT: FORŢA DE INTERVENŢIE BARKER

Am menţionat deja potenţialul pentru rău pe care-l are specializarea. Am vorbit despre felul în care individul specializat se află în poziţia de a trece responsabilitatea morală altui coleg specializat din cadrul mecanismului sau asupra mecanismului însuşi. Am vorbit despre specializare chiar atunci când am discutat de regresia pe care o suferă indivizii în condiţiile în care adoptă rolul de supus într-un grup. Supusul nu este o persoană întreagă. Cel care a acceptat rolul care presupune să nu gândească şi să nu conducă şi-a pierdut capacitatea de a gândi şi de a conduce. Şi, deoarece gândirea şi conducerea nu mai fac parte din specializarea sau datoria sa, el îşi pierde de obicei şi conştiinţa în această tranzacţie.

Trecând de la consideraţiile privind individul specializat la cele privind grupul specializat, vom vedea că funcţionează acelaşi fel de forţe periculoase. Forţa de Intervenţie Barker era un grup specializat. El nu exista pentru multe scopuri — de exemplu, a juca fotbal sau a construi diguri sau chiar pentru a se hrăni pe sine. El exista doar pentru un scop foarte specializat: a căuta şi a distruge luptătorii Viet-Cong din provincia Quan Ngai în 1968.

Un alt fapt important care trebuie ținut minte despre specializare este acela că ea rareori este întâmplătoare. De obicei, este foarte selectivă. Nu dintr-un accident sunt eu psihiatru. Am ales să fiu psihiatru și am îndeplinit în mod selectiv acele sarcini necesare pentru a mă pregăti pe mine însumi pentru acest rol specializat. Mai mult, nu doar eu am selectat acest rol, ci am fost de asemenea selectat pentru el de către societate. În multe etape diferite, am fost examinat pentru a se vedea dacă am calificările necesare pentru a deveni membru al „clubului". Orice grup specializat reprezintă o „rasă", ca rezultat atât al autoselecției, cât și al selecției de grup. Dacă, de exemplu, ați participa la o conferință a psihiatrilor și ați fi atent la felul în care se îmbracă aceștia, la dicție, comportare și la tipul particular de argumentare, veți ajunge la concluzia că noi, psihiatrii, suntem un soi anume.

Să luăm în considerare un alt exemplu, chiar mai tipic: forțele de poliție. Un om nu devine polițist din întâmplare. Deoarece numai un anume gen de oameni vor să devină polițiști, ei se duc și candidează de la început pentru acest tip de slujbă. Un tânăr provenit din clasa de mijloc sau din cea de jos, care este atât agresiv, cât și tradiționalist, de exemplu, este foarte posibil să caute o funcție în forțele de poliție. Un tânăr intelectual timid nu va face acest lucru. Natura muncii în poliție permite exprimarea unei anumite agresivități în serviciul legii și în același timp încurajează înfrânarea agresivității printr-o organizație foarte bine structurată, dedicată respectării legii. Această muncă se potrivește nevoilor psihologice ale primului tânăr despre care a fost vorba. El se îndreaptă în mod natural spre ea. Dacă în timpul perioadei de antrenament și al primelor misiuni el își dă seama că această muncă nu îi aduce satisfacții sau că nu e compatibil cu ceilalți polițiști, fie își va da demisia, fie va fi dat afară. Rezultatul este acela că forța de poliție este de obicei un grup omogen de oameni, care au multe în comun unul cu celălalt și care

sunt diferiți de alte tipuri de grupuri, cum ar fi demonstranții antirăzboi sau profesorii de engleză de la facultăți.

În aceste exemple, putem discerne trei principii generale privind grupurile specializate. Mai întâi, grupul specializat dezvoltă inevitabil un caracter de grup care se întărește de la sine. În al doilea rând, grupurile specializate sunt, prin urmare, înclinate spre narcisism, adică ele se văd pe sine ca fiind superioare și având mereu dreptate în relația lor cu alte grupuri omogene. În sfârșit, societatea în general — parțial prin intermediul procesului de selecție descris — folosește tipuri specifice de oameni pentru a îndeplini rolurile ei specializate — așa cum, de exemplu, folosește bărbați agresivi și tradiționaliști pentru a ocupa funcțiile din poliție.

Am menționat deja că Forța de Intervenție Barker era un grup specializat, care exista doar pentru scopul îndeplinirii misiunilor de căutare și distrugere din provincia Quang Ngai. Poate că cititorul nu își dă seama însă cât de multă selecție și autoselecție este implicată în crearea unui astfel de grup. Deși cetățenii erau recrutați în Armată la acea vreme, Forța de Intervenție Barker nu reprezenta o mostră întâmplătoare a populației americane. Cei mai pacifiști membri ai societății se sustrăseseră recrutării, plecând în Canada sau declarându-se „oponenți din conștiință". Membrii mai puțin pacifiști, dar care doreau să evite misiunile de luptă, au ales să se înscrie de bunăvoie în armată, mai degrabă decât să fie recrutați. Prin această înscriere, ei puteau alege să-și satisfacă stagiul militar în cadrul forțelor aeriene, marină sau alte specialități necombatante ale armatei care erau puțin probabil să fie trimise în Vietnam. Forța de Intervenție Barker era alcătuită fie din personal militar de carieră, care alesese deliberat arme combatante, fie din tineri recruți, care procedaseră la fel (sau care din diferite motive nu reușiseră să evite rolul de soldat obișnuit).

Până la sfârșitul anului 1968, după evenimentul de la MyLai, războiul din Vietnam fusese dus în întregime — în ce privește

partea americană — de voluntari. Pentru mulţi militari de carieră, un stagiu în Vietnam era foarte dezirabil şi era căutat. Însemna medalii, aventură, bani în plus şi promovare invariabilă. La acea vreme exista, de asemenea, un sistem de voluntariat pentru tinerii înscrişi de bunăvoie în armată. Aproape oricine se oferea voluntar pentru Vietnam putea fi sigur de trei lucruri: o schimbare imediată a locaţiei, un concediu şi un bonus. Aceste stimulente erau suficiente pentru a asigura un număr potrivit de voluntari „carne de tun", până la următoarea implicare masivă a trupelor americane în război, după episodul MyLai.

Cazul individului tipic poate servi pentru a ilustra unele aspecte ale relaţiei dintre societatea americană în 1968, armată şi subgrupurile de militari care luptau în Vietnam. Să-l numim pe acest individ tipic Larry şi să spunem că locul lui de baştină este Iowa. Fiul cel mare dintr-o familie cu şase copii, născut dintr-un tată fermier alcoolic şi soţia sa epuizată de muncă, Larry ieşise în mod clar dintr-un iad la finalul perioadei de pubertate. La 16 ani, în 1965, a abandonat liceul şi cu greu reuşea să se întreţină printr-o serie de slujbe mărunte, în urma cărora nici măcar nu reuşea să-şi plătească asigurarea de maşină, benzina şi stilul de viaţă care presupunea multă băutură. În noiembrie 1966 a fost prins când încerca să jefuiască o benzinărie locală. Comunitatea a fost încântată să scape de Larry, dar în acelaşi timp nu dorea să se mărească numărul infractorilor din închisorile de stat şi să crească povara taxelor. În fond, banii furaţi fuseseră recuperaţi şi nu se produseseră daune prea mari. Aşa că judecătorul local i-a spus lui Larry că are două alegeri: să intre în armată sau să meargă la închisoare.

De aici încolo, lucrurile au fost simple. Punctul de recrutare al armatei îşi avea micul birou în aceeaşi clădire cu judecătorul. Nu mai e nevoie să spunem că înscrierile se făceau pentru infanterie. Larry s-a înregistrat pentru Germania, deoarece auzise că fetele de-acolo sunt uşor de agăţat, iar

într-o lună se afla deja în drum spre Fortul Leonard Wood din Missouri, pentru instrucţia de bază. Antrenamentul de bază şi cel avansat al infanteriei l-au ţinut atât de ocupat, încât n-a avut timp să-şi facă griji. Dar când a ajuns în Germania, lucrurile s-au schimbat. Fetele erau atât de drăguţe pe cât li se dusese vestea, iar berea era foarte bună. Dar preţurile erau cam mari. A împrumutat ceva bani, însă a avut necazuri cu restituirea lor. A vândut nişte haşiş luat de la un mare traficant, ceea ce i-a folosit o vreme, dar apoi cel care-l aproviziona a dispărut. Datoriile lui crescuseră. Larry, care avea acum aproape 19 ani, îşi putea da uşor seama cum aveau să-i meargă lucrurile în continuare: fie urma să fie bătut de creditori, fie denunţat pentru traficul de haşiş. Dar exista o cale de scăpare. Fără să afle nimeni, s-a oferit voluntar pentru Vietnam şi în trei zile se afla deja în avionul spre Statele Unite, la o distanţă sigură de încurcăturile lui. Se simţea bine. Avea banii din soldă pentru a-i cheltui în cele zece zile cât stătea în Iowa, întâlnindu-şi vechii amici şi impresionând fetele. În ce privea viitorul, nu-i păsa câtuşi de puţin. Auzise că în Vietnam femeile erau chiar mai bune decât în Germania şi, în plus, i se părea incitant să vadă ceva aventură reală.

A împuşca nişte „gălbejiţi" putea fi distractiv. Din nefericire, în ciuda contribuţiei evidente pe care ar aduce-o înţelegerii noastre, nu s-a făcut niciodată o analiză sociologică asupra componenţei Forţei de Intervenţie Barker. Prin urmare, nu pot spune nimic ştiinţific. Nu vreau să dovedesc faptul că întregul grup era constituit din mici infractori ca „Larry". Dar vreau să sugerez următorul lucru: Compania Charlie şi Forţa de Intervenţie Barker nu erau de loc reprezentative pentru populaţia americană. Membrii ei sosiseră la MyLai în martie 1968 din motive de istorie personală sau autoselecţie, printr-un sistem de selecţie iniţiat de armata americană şi de societatea americană ca întreg. Nu era un grup întâmplător de bărbaţi. Era unul foarte specializat, nu în ce priveşte misiunile, ci în ce priveşte compoziţia lui.

Compoziția umană specializată a Forței de Intervenție Barker (și a altor nenumărate grupuri umane) ridică trei importante chestiuni. Mai întâi, apare întrebarea privind flexibilitatea ce se poate aștepta de la ființele umane specializate. Compania Charlie era un grup specializat de ucigași. Indivizii care făceau parte din ea erau înclinați dintr-un motiv sau altul spre asumarea rolului de ucigași, tot așa cum fuseseră în mod deliberat seduși de sistem să intre în acest rol. În plus, noi i-am antrenat pentru acest rol și le-am asigurat armele pentru a juca rolul. Prin urmare, este oare surprinzător, date fiind celelalte circumstanțe existente, faptul că ei au ucis fără discriminare? Sau este oare surprinzător faptul că ei nu au avut un profund sentiment de vinovăție pentru acele fapte pe care noi i-am pus să le facă? Este oare realist să încurajăm și să manipulăm ființe umane din grupuri specializate și, în același timp, să ne așteptăm ca ei, fără vreo pregătire semnificativă, să mențină o viziune largă, dincolo mult de specializarea lor?

O a doua chestiune este găsirea subtilă, dar clară, a unui țap ispășitor. Prototipul Larry era un mic trișor și un hoț, un ins neplăcut, pentru care e greu să simți simpatie. Era de asemenea un țap ispășitor. Comunitatea l-a forțat să intre în armată, neîncercând să se ocupe de problemele umane și sociale pe care le prezenta Larry; nu au vrut decât să scape de probleme. Comunitatea s-a purificat, aruncând murdăria în armată, sacrificându-l pe Larry zeului războiului. Și armata este un țap ispășitor. Aceasta este, bineînțeles, una dintre funcțiile nescrise ale armatei, anume aceea de a servi ca depozit pentru unii dintre tinerii americani renegați — un fel de școală națională de corecție. Dar faptul că acest sistem funcționează destul de liniștit și nu întotdeauna are consecințe nefaste nu trebuie să ne facă să scăpăm din vedere natura procesului de găsire a țapilor ispășitori.

Atrăgându-l pe Larry în Vietnam, armata și-a găsit, bineînțeles, un țap ispășitor. Pe de altă parte, apare aici o logică socială clară. De ce indivizi ca Larry, care sunt aducători de

necazuri şi inadaptaţi, să nu fie cei mai potriviţi candidaţi pentru a sta în gura tunurilor? Dacă cineva trebuie să fie ucis, de ce să nu fie aceia indivizii cu o valoare socială aparent mai mică? Dar decizia de a ucide nu a fost a lui Larry. Nici a locotenentului Calley. Nici a ofiţerului său superior, căpitanul Medina. Nici a locotenent-colonelului unităţii Barker. A fost decizia Americii. Indiferent de motive, America a decis ca acolo să fie moarte şi, atâta vreme cât aceşti oameni ucideau, o făceau la porunca Americii. Poate că soldaţii păreau mai murdari şi mai puţin nobili decât americanul mediu, dar în realitate, noi, americanii, ca societate, am ales în mod deliberat să-i folosim pe ei să ucidă — să facă munca murdară în locul nostru. În acest sens, ei toţi erau ţapii noştri ispăşitori.

Una dintre modalităţile de găsire a ţapilor ispăşitori este evidenţiată în istoria mişcării antirăzboinice. Critica rolului Americii în Vietnam a început să capete contur în 1965, printre „intelectualii de stânga", dar, în ciuda dezbaterilor şi a marşurilor publice, mişcarea antirăzboinică nu a câştigat un sprijin puternic la nivelul maselor şi, prin urmare, a fost ineficientă până în 1970. De ce acest interval de timp? Fără îndoială, au fost implicaţi mai mulţi factori. Dar probabil cel mai important — unul care nu a fost recunoscut pe scară largă — e acela că până în 1969 nu a existat un număr semnificativ de recruţi americani care să fie trimişi în Vietnam *fără ca ei să se ofere voluntar pentru aceasta.*

Era normal ca cea mai mare parte a populaţiei americane să nu se revolte când cei trimişi în Vietnam voiau ei înşişi să fie acolo. Prin urmare, e la fel de firesc faptul că populaţia a început să fie supărată doar atunci când fraţi, fii şi taţi, care nu doreau deloc acest lucru, au început să fie trimişi în Vietnam. În acest moment, mişcarea antirăzboinică a căpătat un sprijin de masă.

Ideea este că am avut un număr suficient de ucigaşi specializaţi care să lupte într-un război desfăşurat la o scară destul de largă, de-a lungul a şase ani, fără ca poporul american

ca întreg să se implice semnificativ, personal. Deoarece indivizii nu erau implicaţi personal, populaţia era de obicei mulţumită să lase ucigaşii pe care societatea i-a creat „să-şi facă treaba". Poporul nu a început să-şi asume responsabilitatea pentru război până în momentul în care am rămas fără astfel de specialişti. Iar aceasta este cea de-a treia chestiune pe care trebuie să o luăm în considerare. Ea ni se prezintă într-o lumină crudă, pe care nu trebuie să o ignorăm. Realitatea este următoarea: nu este doar posibil, ci este chiar uşor şi firesc ca un mare grup de oameni să comită fapte rele fără să se implice emoţional, doar prin utilizarea specialiştilor săi. S-a întâmplat în Vietnam. S-a întâmplat în Germania nazistă. Mă tem că se va întâmpla din nou.

Trebuie să învăţăm că, ori de câte ori creăm un grup specializat, creăm posibilitatea periculoasă ca mâna dreaptă să nu ştie ce face mâna stângă. Nu susţin faptul că ar trebui să ne descurcăm în întregime fără grupuri specializate; că ar trebui „să aruncăm şi copilul odată cu apa din copaie". Dar trebuie să ne dăm seama de pericolul potenţial şi să structurăm grupurile specializate astfel încât să-l minimalizăm. Noi nu facem încă acest lucru. De exemplu — deoarece nu ne afectează ca societate — am dezvoltat şi menţinem o politică a unei armate formate numai din voluntari. Răspunsul nostru la sentimentul antirăzboi născut de războiul din Vietnam a fost acela de a opta pentru militari şi mai specializaţi, trecând cu vederea pericolul implicat. Abandonând conceptul de soldat-cetăţean în favoarea mercenarului, ne-am plasat pe noi înşine în faţa unui mare risc. 20 de ani de acum încolo, după ce Vietnamul va fi uitat, va fi foarte uşor să ne implicăm în mici aventuri în ţările străine utilizând voluntari. Astfel de aventuri vor ţine armata în priză, vor oferi jocuri de război reale pentru a-i testa capacitatea şi nu-l vor răni sau implica deloc pe cetăţeanul american de rând, până când nu va fi prea târziu.

Un serviciu de recrutare obligatorie este singurul lucru care poate menţine sănătoasă armata noastră. Fără existenţa

lui, armata se va specializa inevitabil nu doar în privința funcțiunilor ei, dar va deveni din ce în ce mai specializată în ce privește o psihologie specifică ei. Aerul proaspăt nu va mai putea pătrunde. I se vor inculca și întări doar propriile valori și, încă o dată, atunci când i se va da ocazia, își va pierde uzul rațiunii așa cum s-a întâmplat în Vietnam. A fi recrutat este un lucru dureros. Dar la fel sunt și primele de asigurare plătite în urma deceselor; serviciul militar involuntar este singurul fel prin care ne putem asigura de sănătatea „mâinii noastre stângi", armata. Ideea este că, dacă trebuie să avem armată, acest lucru *trebuie* să fie dureros. Oamenii nu ar trebui să opereze cu mijloace de distrugere în masă fără să fie dispuși să poarte personal responsabilitatea efectelor acțiunilor lor. Dacă trebuie să ucidem, haideți să nu selectăm și să antrenăm ucigași plătiți care să facă munca murdară pentru noi și apoi să uităm faptul că am fost implicați în vărsări de sânge. Dacă trebuie să ucidem, să suferim cu onestitate noi înșine durerea implicată. Altfel, ne vom izola de propriile noastre acte și, în ansamblu, oamenii vor deveni ca indivizii descriși în secțiunile anterioare ale cărții: oameni răi. Răul apare din refuzul de a ne recunoaște propriile păcate.

GRUPURI SPECIALIZATE MARI: ARMATA

Am vorbit despre soldatul individual și despre regresia trăită ca reacție la stresul luptei. Am observat, de asemenea, tendința de regresie a individului aflat într-un grup. Apoi am examinat forțele conformismului și narcisismului așa cum apar în micile grupuri, în particular, într-un grup militar precum Forța de Intervenție Barker. De aici am trecut la explorarea relației dintre un mic grup specializat și grupul mare care-l conține, comentând aspectele privitoare la găsirea de țapi ispășitori în această relație. Să ne întoarcem acum către grupul larg — în acest caz, armata Statelor Unite. Nucleul armatei este soldatul de carieră, între 20 și 30 de ani, ofițer superior sau subofițer. Acești oameni determină în mare măsură natura

organizației militare. Cu siguranță, organizația trebuie să facă anumite concesii pentru a se acomoda cu recruții și pentru a determina înscrierile. Pe de altă parte, trebuie să răspundă la directivele conducerii ei civile în frunte cu Secretarul Apărării. Dar secretarii apărării vin și se duc. Recruții și cei înscriși pe termen de patru ani vin și pleacă. Militarul de carieră rămâne, iar el este nu numai cel care dă continuitatea armatei, este sufletul ei.

Unele aspecte ale sufletului armatei SUA sunt de o mare valoare, chiar spirituală. Civilii au de învățat din tradițiile, disciplina și stilul militar de conducere mai mult decât ar crede. Scopul meu aici însă nu este acela de a prezenta o imagine echilibrată a armatei, ci de a examina unul dintre eșecurile armatei, și anume faptul că ea constituie un exemplu de fenomen de grup rău. Prin urmare, este necesar să ne concentrăm asupra unor aspecte mai puțin savuroase ale „spiritului militar" sau ale sufletului armatei.

Noi, oamenii, suntem construiți astfel încât avem nevoie de un sens al propriei noastre importanțe sociale. Nimic nu ne face mai multă plăcere decât faptul de a simți că suntem doriți și de folos. Reciproc, nimic nu produce mai multă disperare decât a simți că suntem inutili și nedoriți. În vremuri de pace, militarul este privit cu indiferență — în cel mai bun caz, este considerat de țara sa un rău necesar, iar uneori chiar un fel de parazit pentru corpul politic. În vremurile de război însă, el devine brusc un om de care e nevoie, jucând un rol care este privit de societate nu doar ca fiind util, ci absolut esențial. Sclavul devine erou.

Prin urmare, starea de război este nu doar satisfăcătoare din punct de vedere psihologic pentru soldatul de carieră, dar și bine recompensată financiar. În vreme de pace, promovările sunt înghețate, iar „ramurile uscate sunt îndepărtate". Au loc multe retrogradări. Pentru a supraviețui din punct de vedere economic și psihologic în vreme de pace, militarul de carieră trebuie să aibă o robustețe emoțională mai mare decât a

multora. El trebuie să aştepte, lipsit de recunoaştere şi abandonat, până la începerea unui conflict, când vine vremea lui. Responsabilităţile cresc brusc şi semnificativ. Promovările sunt rapide. Abundă creşterile de salarii, de beneficii şi de bonusuri. Creşte numărul de decoraţii. El devine omul momentului, salvat de datorii şi de disperare, şi fără îndoială având un rol semnificativ.

Iar în aceste condiţii, este inevitabil faptul că militarul de carieră, cel puţin în mod inconştient, dacă nu conştient, doreşte mult războiul. Războiul este împlinirea sa. Câţiva militari cu o statură impresionantă şi cu măreţie spirituală reuşesc să depăşească puternica înclinaţie naturală a carierei lor, astfel încât să se străduiască şi să aducă argumente în folosul păcii. Dar astfel de martiri rari şi eroi nelăudaţi nu constituie regula. Din contră, trebuie să ne aşteptăm, fără ranchiună sau incriminare, ca militarul să voteze întotdeauna pentru şi să fie de partea războiului. A crede altfel înseamnă a gândi infantil sau nerealist.

Unul dintre lucrurile care decurg de aici este acela că armata SUA nu a fost ezitantă în 1968 în Vietnam. Atitudinea prevalentă a militarului de carieră nu a fost una de îndoială, precauţie sau abţinere. A fost una exuberantă — „Ura! Pe ei, băieţi!", un fel de fervoare, sanctificată de preşedintele ţării şi de comandantul suprem al armatei, care a mers el însuşi în Vietnam şi a instruit trupele „cum să ia pielea de pe gălbejiţi".

Un alt factor ce trebuie luat în considerare este tehnologia armatei americane în anii '60. Militarii nu au avut întotdeauna o orientare atât de clară, dar acela era momentul unui punct culminant în ce priveşte încrederea în tehnologie, în general, şi în tehnologia americană, în particular. Sub acest aspect, armata reflecta infatuarea întregii noastre societăţi în privinţa maşinilor, aparatelor şi echipamentelor care făceau ca totul să pară uşor şi eficient, inclusiv uciderea. Într-adevăr, pe lângă faptul că Vietnamul a fost privit la acea vreme ca un soi de

teren de testare ideal pentru noua tehnologie militară, soldatul însuşi a fost privit pe bună dreptate ca principal agent de dezvoltare al noii tehnologii a societăţii americane în general. Rezultatul a fost acela că în Vietnam eram „disperaţi" să ne punem în aplicare tehnologia, folosind buldozerele, sistemele de arme şi bombardare precisă, defolianţii chimici cu o fervoare demnă de Dr. Strangelove. Al doilea rezultat a fost o distanţare emoţională de victimele noastre, pe care de obicei nici nu le mai vedeam. Substanţa numită Napalm, nu noi, a fost cea care a ars trupurile vietnamezilor. Avioanele, tancurile, bombele şi mortierele au fost cele care au ucis, nu noi. La MyLai uciderile s-au petrecut faţă în faţă, dar eu cred că folosirea tehnologiei în război a servit la tocirea sensibilităţilor noastre. Acei câţiva ani în care am plasat toate maşinăriile între noi şi victimele noastre au avut ca efect izolarea conştiinţelor noastre. Cred că o folosire similară a tehnologiei va avea întotdeauna acest efect. Totuşi, toată tehnologia, experienţa militară şi *know-how*-ul american nu au funcţionat. America era cea mai puternică naţiune de pe pământ. În întreaga ei istorie, nu a pierdut niciodată un război. Şi, totuşi, ceea ce era de necrezut s-a întâmplat. În 1967 şi 1968 am început să percepem pentru prima oară trăsăturile unei realităţi a ceva atât de monstruos, încât nu am fi putut concepe aşa ceva înainte: nu am reuşit să câştigăm războiul. Cu toată tehnologia noastră, aflaţi într-o ţară mică, împotriva unui popor neindustrializat şi presupus primitiv, noi, cea mai puternică naţiune de pe pământ, am pierdut.

Fiind la faţa locului, militarii au fost primii care au început să-şi dea seama de acel fapt care era de negândit. Ei au fost cei care au fost nevoiţi să poarte întreaga greutate a durerii insuportabile a umilirii Americii. Armata cea de neînfrânt a eşuat chiar în satisfacerea raţiunii ei de a fi. Era incapabilă să atingă obiectivul pentru care exista. Ceea ce trebuia să reprezinte momentul ei cel mai bun s-a transformat brusc şi inexplicabil în deziluzie. Mult cultivatul *esprit de corps*,

tradiţiile ei pline de mândrie se duceau de râpă[1]. În timpul episodului de la MyLai, la începutul anului 1968, armata era încă asemeni unui animal enorm şi încrezător în sine, care descoperă brusc că este rănit de sute de săgeţi, fără a şti din ce parte vin. Era începutul unei retrageri furioase şi confuze.

Este bine cunoscut faptul că animalele încolţite sau rănite sunt foarte periculoase şi agresive. Nu se poate spune că America era serios încolţită sau ameninţată în Vietnam, la începutul lui 1968, dar mândria ei era în mod clar zguduită, iar mândria militarilor era grav rănită. Putem să observăm din nou naşterea răului în situaţia unui narcisism ameninţat. În ce priveşte armata, condiţiile pentru rău erau pregătite. La fel ca un individ foarte narcisic (rău), care loveşte pentru a distruge tot ceea ce-i contrazice imaginea de sine perfectă, la sfârşitul anului 1967, organizaţia militară americană — foarte narcisică, aşa cum tind să fie toate grupurile — a început să lovească cu o agresivitate şi o viclenie care nu-i erau caracteristice în poporul vietnamez, cel care produsese astfel de ravagii asupra

1. O mică notă personală ar putea servi la iluminarea a ceea ce s-a întâmplat în psihologia armatei americane în acei ani. Ea ar putea fi prefaţată de observaţia că disperarea generată de înfrângerea noastră a avut nevoie de o oarecare perioadă de timp să se răspândească dincolo de trupele din Vietnam şi să se distileze în psihicul acelor soldaţi de carieră care nu au trăit în mod direct insulta. Din 1968 până în 1970, am trăit împreună cu familia mea într-o aşezare militară din Okinawa, populată de ofiţeri de carieră. În ajunul Crăciunului din 1968, un grup format din noi şi prietenii noştri a mers cu colindul prin vecini. Era o atmosferă veselă, aproape magică. Noi cântam, iar familiile veneau la ferestre, deschideau uşile, ne ofereau băuturi întăritoare, îşi exprimau bucuria, uneori chiar ni se alăturau. Pentru că acţiunea a avut un succes atât de mare, am încercat să o repetăm în ajunul Crăciunului din 1969. Vocile noastre erau la fel, iar spiritele noastre erau pline de aşteptări. Dar ceva era radical schimbat. Majoritatea caselor rămâneau întunecate. Ferestrele nu se deschideau. Nimeni nu a apărut la uşă. N-am auzit nicio vorbă de mulţumire. Nimeni nu ni s-a alăturat. Când ne întorceam acasă, dezamăgiţi, eu şi soţia mea am comentat: „E ca şi cum întreaga comunitate ar fi deprimată." La acea vreme, viziunea noastră nu era completă, dar privind retrospectiv, ştim că întreaga comunitate era într-adevăr deprimată şi ştim şi de ce.

respectului său de sine. Cei suspectaţi de spionaj erau torturaţi. Corpurile celor din Viet-Cong, morţi sau poate încă în viaţă, erau târâte prin noroi, în spatele blindatelor. Începuse epoca „numărătorii de trupuri". Minciuna şi falsificarea, prezente încă de la începutul implicării noastre în războiul din Vietnam, au întrecut orice limită. Deşi atrocitatea de la My-Lai a fost fără îndoială singulară ca magnitudine, am toate motivele să cred că multe alte atrocităţi mai mici au fost comise de trupele americane în Vietnam la acea vreme. Cu siguranţă putem spune că episodul MyLai a apărut în contextul unei atmosfere pline de atrocităţi şi răutate, răspândită nu doar în Forţa de Intervenţie Barker, ci în toată prezenţa americană în Vietnam.

Deşi incisivă, circumstanţa unei atmosfere atroce rămâne doar o circumstanţă. Aşa cum am spus, m-am aflat printre aceia care au cerut să se aprobe o cercetare care să contribuie la înţelegerea aspectelor psihologice ale episodului de la My-Lai. Ştiind foarte bine că aceasta va avea parte de o receptare nefavorabilă, comitetul nostru s-a simţit totuşi obligat, în numele onestităţii, să facă, printre altele, următoarea propunere: ca atrocităţile comise de trupele americane în Vietnam să fie examinate şi comparate, dacă se poate, cu atrocităţile comise de trupele americane în alte războaie, împotriva altor inamici. Între rebeliunea din Filipine din anul 1899[1] şi episodul MyLai nu există vreo scriere sau vreun document public despre crimele şi atrocităţile comise de americani în războaie. Să presupunem oare că băieţii americani nu au comis astfel de brutalităţi în Coreea sau în timpul celui de-al Doilea Război Mondial? Îmi vin în minte zeci de întrebări. Oare atrocităţile au fost comise cu aceeaşi frecvenţă în celelalte războaie, dar nu au fost relatate din cauza faptului că climatul acelor vremuri era diferit? Oare atrocităţile din Vietnam comise altundeva decât în MyLai au fost mai frecvente sau mai puţin

1. Vezi Leon Wolff, *Little Brown Brother*, Doubleday, 1961.

frecvente decât am putea presupune? Oare nivelul atrocității din Vietnam a fost unic? E oare mai probabil ca americanii să comită atrocități împotriva orientalilor decât împotriva caucazienilor, cum ar fi nemții?

Nu vom putea înțelege pe de-a-ntregul grupul rău care a acționat la MyLai fără să răspundem la astfel de întrebări. Răspunsurile pot fi oferite doar de o cercetare istorică, științifică a acestui subiect. Deși există dificultăți tehnice (și trebuie acordată imunitate în fața justiției pentru cei chestionați), o astfel de cercetare este, cel puțin din punct de vedere teoretic, fezabilă. Din punct de vedere politic însă, e cu totul altceva. În 1972, când le-am propus cercetarea, ea nu a fost considerată potrivită. Predicția mea este că aceste întrebări vor rămâne fără răspuns, nu din cauza faptului că răspunsurile sunt lipsite de valoare în raport cu munca implicată, ci din cauză că oamenii preferă, mult mai simplu, să nu depună efortul de a le descoperi. Ele ar putea fi prea stingheritoare. Preferăm mai degrabă să nu ne examinăm pe noi înșine și societatea noastră atât de atent în această privință. Potențialul nostru, ca grup, pentru rău este încă suficient de mare astfel încât să evităm analizarea acestor aspecte.

În 1972, scopul nostru era acela de a face recomandări pentru cercetarea aspectelor psihologice ale episodului de la MyLai, astfel încât să se ajungă la prevenirea unor astfel de atrocități în viitor. Deoarece cercetarea propusă a fost respinsă *in toto*, nu am o bază științifică suficientă pe care să discut chestiunea prevenirii. Una dintre direcțiile principale spre ceea ce înseamnă prevenire pare totuși destul de clară.

Atâta vreme cât trebuie să avem o organizație militară, eu sugerez ca societatea noastră să ia în considerare despecializarea ei în cel mai mare grad posibil. Propun o combinație a unor idei mai vechi: serviciul militar de carieră și existența unor trupe în serviciul național. În locul armatei, așa cum există ea acum, am avea trupe în serviciul național care vor îndeplini funcțiuni militare, dar vor putea fi de asemenea

utilizate extensiv, pentru acțiuni pe timp de pace, cum ar fi: curățarea cartierelor sărace, protecția mediului înconjurător, instruire profesională și satisfacerea altor nevoi civile vitale. În locul trupelor constituite ca o forță bazată doar pe voluntariat sau fiind alimentată de un sistem inechitabil de recrutare, ar putea exista un sistem de serviciu național obligatoriu pentru întreg tineretul american, bărbați și femei. Ei nu vor fi încorporați pentru a sta în gura tunului, ci vor fi folosiți pentru o mulțime de alte misiuni necesare. Cerința ca toți tinerii să facă serviciu militar va face mai dificil aventurismul militar, dar va facilita mobilizarea pe scară largă, dacă ar fi necesară. Având de îndeplinit misiuni pe timp de pace, cadrele militare, mai puțin specializate în acest sistem, nu vor mai dori atât de mult războiul. Oricât de generale ar fi aceste propuneri, niciuna dintre ele nu este din start nefezabilă.

CEL MAI MARE GRUP: SOCIETATEA AMERICANĂ ÎN 1968

Deși armata americană s-a prăbușit în Vietnam ca un taur furios, ea nu a ajuns acolo dându-și singură acordul. Creaturi lipsite de minte au fost trimise acolo și au fost făcute pierdute de către guvernul Statelor Unite, care a acționat în folosul poporului american. De ce? De ce am purtat acest război?

În principiu, am luptat în acest război din cauza combinației a trei atitudini: 1) comunismul era o forță rea, monolitică, ostilă libertății umane, în general, și libertății americane, în particular; 2) America, națiunea cea mai puternică a lumii din punct de vedere economic, avea datoria să conducă opoziția împotriva comunismului și 3) trebuie să te opui comunismului oriunde apare, prin orice mijloace ar fi necesare.

Combinația acestor atitudini care descriau poziția americană în relațiile internaționale și-a avut originile la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50. Imediat după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, comunista URSS și-a impus dominația politică cu o viteză și o agresivitate extraordinare în aproape tot Estul Europei: în Polonia, Lituania, Letonia,

Estonia, Germania de Est, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, România, Albania şi, probabil, Iugoslavia. Se pare că doar banii, armele şi conducerea americană au salvat restul Europei de căderea în ghearele comunismului. Întărind apărarea împotriva comunismului în flancul vestic, acesta a explodat în Est, întreaga Chină căzând sub dominaţie comunistă în 1950, aproape peste noapte. Imediat după aceea, forţele comunismului ameninţau în mod clar cu extinderea asupra Vietnamului şi Malaysiei. Trebuia trasată o graniţă. Dată fiind expansiunea explozivă a comunismului peste tot în jurul URSS, nu este de mirare faptul că noi l-am perceput în 1954 ca pe o forţă monolitică rea, care ameninţa atât de periculos întreaga lume, încât a trebuit să ne angajăm împotriva lui într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte, lăsând puţin spaţiu scrupulelor morale.

Problema însă este aceea că, la ceva mai mult de zece ani mai târziu, aveau să apară o mulţime de dovezi care să indice că de fapt comunismul nu era (dacă fusese vreodată) o forţă care să fie monolitică sau neapărat rea. Iugoslavia era în mod clar independentă de URSS şi aşa a devenit şi Albania. China şi URSS nu mai erau aliaţi, ci potenţiali inamici. În ce priveşte Vietnamul, o examinare cât de sumară a istoriei ţării ar fi relevat faptul că este un inamic tradiţional al Chinei. Forţa constrângătoare din spatele comuniştilor vietnamezi în acel moment al istoriei lor nu era expansiunea comunismului, ci naţionalismul şi rezistenţa la dominaţia colonială. Mai mult, devenise clar faptul că, în ciuda restrângerii libertăţilor lor civile, oamenii din societăţile comuniste o duceau în general mai bine decât o duseseră în formele de guvernare precomunistă. În aceeaşi măsură era evident faptul că oamenii din multe societăţi necomuniste, cu ale căror guverne noi eram aliaţi, sufereau violări ale drepturilor omului, care le egalau pe cele din URSS sau China.

Implicarea noastră militară în Vietnam a început în perioada dintre 1954–1956, când ideea unei ameninţări comuniste

monolitice părea reală. Zece ani mai târziu, ea nu mai era realistă. Totuşi, exact în momentul în care a încetat să mai fie o ameninţare reală, atunci când noi ar fi trebuit să ne adaptăm strategia şi să ne retragem din Vietnam, am început să ne depăşim implicarea noastră militară acolo, în apărarea unor atitudini desuete. De ce? De ce începând cu 1964 comportamentul american în Vietnam a devenit din ce în ce mai nerealist şi nepotrivit? Există două motive: lenea şi — încă o dată — narcisismul.

Atitudinile au un fel de inerţie. Odată puse în mişcare, ele îşi continuă mersul chiar în faţa evidenţei. A schimba o atitudine necesită o cantitate considerabilă de muncă şi suferinţă. Procesul trebuie să înceapă fie printr-o poziţie — menţinută cu efort — de constantă îndoială de sine şi critică, fie printr-o dureroasă recunoaştere a faptului că ceea ce am crezut până atunci că e corect poate să nu fie aşa. Apoi începe o stare de confuzie. Această stare este foarte inconfortabilă; ni se pare că nu mai ştim ce este bine sau rău ori în ce parte să o apucăm. Dar este o stare de deschidere şi, prin urmare, una de învăţare şi dezvoltare. Doar din aceste „nisipuri mişcătoare" ale confuziei putem să sărim spre o viziune nouă, mai bună.

Cred că i-am putea privi pe cei ce au guvernat America în vremea episodului de la MyLai — administraţia Johnson — ca fiind leneşi şi satisfăcuţi de sine. Ei, la fel ca cei mai mulţi dintre indivizii obişnuiţi, gustă prea puţin confuzia intelectuală şi nu au poftă de efortul pe care îl implică menţinerea unei „poziţii constante de îndoială de sine şi critică". Ei au presupus că atitudinile pe care le-au dezvoltat faţă de „ameninţarea comunistă monolitică" în timpul celor două decenii de dinainte încă erau corecte. Deşi contraargumentele creşteau în mod evident, ajungând să pună la îndoială atitudinile lor, ei au ignorat acest fapt. Dacă ar fi procedat altfel, s-ar fi plasat pe sine în poziţia dureroasă şi dificilă de a fi nevoiţi să-şi regândească atitudinile. Ei nu au depus efortul necesar. A fost mai uşor să procedeze orbeşte, ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat.

Până acum, ne-am concentrat asupra lenei implicate în „cramponarea de vechile hărți" și asupra atitudinilor devenite desuete[1]. Să examinăm acum narcisismul. Noi suntem atitudinile noastre. Dacă cineva critică o atitudine a mea, eu mă simt ca și cum acel cineva mă critică pe *mine*. Dacă una dintre opiniile mele se dovedește greșită, atunci eu am greșit. Imaginea mea de sine perfectă a fost zguduită. Indivizii și națiunile se cramponează de ideile învechite și desuete nu doar pentru că e nevoie de efort pentru a le schimba, ci și din cauza faptului că, în narcisismul lor, ei nu pot concepe că ideile și viziunile lor ar putea fi greșite. Ei cred despre sine că au dreptate. Oh, ne grăbim să ne proclamăm în mod superficial falibilitatea, dar adânc înăuntrul nostru, cei mai mulți dintre noi, mai ales atunci când avem succes și putere, considerăm invariabil că avem dreptate. Acesta a fost narcisismul manifestat în comportamentul nostru din Vietnam, la care senatorul William Fulbright se referea ca fiind „aroganța puterii".

În mod obișnuit, dacă ne lovim cu nasul de evidență, putem tolera dureroasa rană narcisică, admițând nevoia de a ne schimba și de a ne corecta viziunea. Dar, așa cum se întâmplă în cazul unor indivizi, narcisismul unei întregi națiuni poate depăși uneori limitele normale. Când se întâmplă acest lucru, națiunea — în loc să se readapteze în lumina evidenței — încearcă să distrugă dovezile. Așa s-a întâmplat cu America în anii '60. Situația din Vietnam ne prezenta dovezi clare privitoare la faptul că vederea noastră asupra lumii și asupra limitelor puterii noastre ar putea fi greșită. Așa că, în loc să o regândim, ne-am apucat să distrugem situația existentă în Vietnam și chiar Vietnamul cu totul, dacă era necesar.

Acest lucru a fost rău. Răul a fost definit dintotdeauna cel mai simplu ca fiind utilizarea puterii politice pentru a-i distruge pe ceilalți în scopul apărării sau al păstrării integrității sinelui bolnav al cuiva. Deoarece devenise învechită, imaginea noastră

1. Vezi *Drumul către tine însuți*, ed. cit., pp. 40–41.

monolitică despre comunism făcea parte din sinele nostru național bolnav — care nu mai era realist și adaptat realității. Prin eșecul regimului Diem, pe care l-am sprijinit, prin eșecul tuturor „sfătuitorilor" noștri, al beretelor verzi, al ajutorului economic și militar masiv, menit să contracareze expansiunea Viet-Congului, a politicilor noastre bolnave sau greșite, ne-am manifestat noi înșine. Însă, în loc să schimbăm aceste politici, noi ne-am lansat într-un război pe scară largă pentru a le păstra intacte. În loc să admitem ceea ce în 1964 ar fi fost un eșec minor, ne-am aruncat nebunește în război pentru a ne dovedi nouă înșine că avem dreptate pe socoteala poporului vietnamez și a aspirațiilor sale. Nu s-a mai pus problema de a face ceea ce era corect pentru Vietnam, ci doar problema infailibilității și a păstrării „onoarei" noastre naționale.

Destul de ciudat este faptul că, la un anumit nivel, președintele Johnson și oamenii din administrație știau că ceea ce fac este rău. Altfel, de ce-ar fi existat atâtea minciuni[1]? A fost ceva atât de bizar și lipsit de caracter, încât este dificil pentru noi chiar și numai să ne reamintim lipsa extraordinară de onestitate națională din acele zile de acum aproape 15 ani. Până și motivația oferită de președintele Johnson pentru a începe bombardarea Vietnamului de Nord și escaladarea războiului în 1964 — „incidentul din Golful Tonkin" — a fost, se pare, o fraudă deliberată. Prin această fraudă el a obținut autoritatea de a începe războiul fără existența vreunei declarații oficiale de război din partea Congresului (fapt care ținea de responsabilitatea constituțională a acestuia). Apoi, el s-a apucat să „împrumute" bani pentru război — deviind fonduri

1. Unul dintre testele responsabilității infractorului este întrebarea dacă acesta cunoaște diferența dintre bine și rău. Dacă un criminal încearcă în vreun fel să-și ascundă crima, se presupune că el este conștient de faptul că acțiunea sa este o crimă, adică este greșită. Având în vedere faptul că președintele Johnson a făcut diferite acțiuni și a construit multe minciuni pentru a-și acoperi faptele, am putea presupune că el știa că ceea ce face este greșit sau cel puțin știa că este inacceptabil pentru societatea pe care era chemat să o reprezinte.

alocate altor programe şi secătuind „economiile" din salariile angajaţilor federali, astfel încât poporul american să nu fie nevoit să plătească imediat taxe mai mari sau să simtă povara acestei escaladări.

Această carte se intitulează *Psihologia minciunii* deoarece minciuna este atât o cauză, cât şi o manifestare a răului. Într-o anumită măsură, pe cei răi îi recunoaştem prin minciunile lor. Preşedintele Johnson, în mod clar, nu dorea ca americanii să ştie şi să înţeleagă în întregime ceea ce făcea el în Vietnam în numele lor. Ştia că ceea ce face ar fi fost inacceptabil pentru ei. Înşelarea electoratului nu numai că era rea în sine, dar reprezenta de asemenea dovada faptului că el era conştient de răul acţiunilor sale, atâta vreme cât se simţea obligat să le muşamalizeze.

Dar ar fi o greşeală şi un raţionament potenţial rău din partea noastră să aruncăm toată vina acelor zile pe administraţia Johnson. Trebuie să ne întrebăm de ce înşelăciunea lui Johnson s-a bucurat de succes. De ce ne-am lăsat înşelaţi atât de mult timp? Nu toată lumea s-a lăsat înşelată. O mică minoritate şi-a dat seama de faptul că suntem traşi pe sfoară pe faţă, că „naţiunea comite ceva întunecat şi sângeros". Dar ne întrebăm de ce oare cei mai mulţi dintre noi nu s-au mâniat, nu au devenit suspicioşi şi nici măcar nu s-au interesat de natura războiului? Încă o dată, ne confruntăm cu prea umana lene şi cu narcisismul. În principiu, era prea multă bătaie de cap. Cu toţii avem vieţile noastre de dus — mergem zi de zi la slujbă, ne cumpărăm maşini noi, ne zugrăvim casele, ne trimitem copiii la facultate. La fel cum cei mai mulţi membri ai oricărui grup sunt mulţumiţi atunci când conducerea este exercitată doar de câţiva, noi, ca cetăţeni, suntem mulţumiţi să lăsăm guvernul „să-şi facă treaba". Treaba lui Johnson era să ne conducă, iar a noastră, să-l urmăm. Cetăţenii erau prea letargici pentru a se ridica. În plus, am împărtăşit cu Johnson enormul lui narcisism, mare cât Texasul. Fără îndoială, atitudinile şi politicile noastre naţionale nu puteau fi greşite. Cu siguranţă, guvernul nostru trebuie să ştie ce face; în fond, noi

i-am ales. Şi, fără îndoială, ei trebuie să fie oameni buni şi oneşti, deoarece sunt produsele minunatului nostru sistem democratic, care cu siguranţă nu poate să o ia razna prea mult. Şi, indiferent ce regim ar crede conducătorii, experţii şi specialiştii guvernului nostru că este bun pentru Vietnam, acela trebuie să fie bun, pentru că nu suntem oare noi cea mai mare naţiune, conducătorul lumii libere?

Lăsându-ne înşelaţi pe faţă şi cu multă uşurinţă, noi, ca popor, am participat la răul administraţiei Johnson. Răul administraţiei Johnson — anii de minciună şi de manipulare — a fost direct responsabil de întreaga atmosferă de minciună, de manipulare şi de răul care a infestat prezenţa noastră în Vietnam în acei ani. Aceasta a fost atmosfera în care a apărut episodul din MyLai în martie 1968. Forţa de Intervenţie Barker nu era conştientă că pierduse controlul în acea zi, dar nici America nu a fost îndeajuns de conştientă la începutul anului 1968. Ea-şi pierduse simţirile aproape iremediabil.

UCIDEREA

Având în vedere aceste consideraţii, trebuie să ne amintim că America este ea însăşi doar un grup, nu un întreg. Mai concret, ea este unul dintre multele subgrupuri politice ale rasei umane, pe care le numim state-naţiuni. Şi, bineînţeles, rasa umană însăşi nu este decât una din numărul enorm de diferite forme de viaţă ale planetei. (Faptul că trebuie să ne reamintim acest lucru reprezintă o altă reflecţie a tendinţei narcisice umane de a gândi doar în termenii propriei specii.)

Mai trebuie să ne reamintim că răul se află în legătură cu uciderea*, răul este viaţă (*live*) scris invers (*evil*). Am luat în considerare episodul de la MyLai ca fiind un exemplu de grup rău din cauza tipului particular de ucideri care au avut loc acolo. Dar acest fel de ucidere a reprezentat doar un pas greşit în dansul ritualic al morţii pe care-l numim război.

* Potrivit limbii engleze; v. p. 47. (*N. red.*)

Războiul este o formă de ucidere pe scară largă, pe care noi, oamenii, îl considerăm un instrument acceptabil al politicii naţionale. Este necesar acum să examinăm subiectul uciderii în general şi al uciderii umane în special.

Toate animalele ucid şi nu neapărat doar pentru hrană sau apărare. Cele două pisici ale noastre, de exemplu, deşi sunt foarte bine hrănite, ne îngrozesc de multe ori, aducând în casă corpuri mutilate de vrăbii, pe care le-au omorât pentru plăcerea de a vâna. Există însă ceva unic în ce priveşte uciderea umană. Acest fapt nu este de natură instinctivă. Una dintre manifestările naturii neinstinctuale la fiinţele umane este extraordinara varietate a comportamentului lor. Unii sunt „ulii", alţii sunt „porumbei". Având în vedere uciderea, unora le place să vâneze, alţii urăsc vânătoarea, în timp ce alţii sunt indiferenţi în privinţa acestui lucru. Nu la fel se întâmplă şi cu pisicile. Orice pisică va vâna vrăbii, atunci când i se va ivi ocazia.

Lipsa aproape totală de instincte — modelul de comportament stereotip, predeterminat, elaborat — este aspectul cel mai semnificativ al urii umane. Această lipsă de instincte este responsabilă pentru extraordinara varietate şi caracterul schimbător al naturii şi comportamentului nostru. La fiinţele umane, instinctele speciei sunt înlocuite de alegerea individuală dobândită. Fiecare dintre noi este liber să aleagă cum se va comporta. Suntem liberi să respingem chiar şi ceea ce am fost învăţaţi şi ceea ce este normal pentru societatea noastră. Putem respinge până şi cele câteva instincte pe care le avem, aşa cum fac cei care aleg în mod raţional celibatul sau se supun morţii prin martiriu. Voinţa liberă este realitatea umană fundamentală.

Să ne amintim ceea ce au spus mulţi teologi: răul este consecinţa inevitabilă a voinţei libere, preţul pe care trebuie să-l plătim pentru puterea umană singulară de a alege. Deoarece avem puterea de a alege, suntem liberi să facem o alegere înţeleaptă sau prostească, bună sau rea, să alegem răul sau binele. Deoarece avem această libertate enormă — aproape

incredibilă —, nu e de mirare că abuzăm atât de des de ea, iar comportamentul uman pare atât de frecvent anormal în comparație cu al animalelor „inferioare". Multe animale ucid pentru a-și proteja teritoriul. Însă doar oamenii pot ordona uciderii în masă ale propriilor semeni pentru a-și proteja „interesele", într-un teritoriu foarte îndepărtat, pe care nici nu l-au văzut vreodată.

Uciderea umană este deci o problemă de alegere. Pentru a supraviețui, nu putem să nu ucidem. Dar putem alege cum, când, unde și ce vom ucide. Complexitatea morală a unor astfel de alegeri este enormă și deseori paradoxală. O persoană poate deveni vegetariană ca urmare a unei alegeri etice pentru a nu purta nici măcar o responsabilitate indirectă pentru ucidere și, totuși, pentru a supraviețui, ea tot trebuie să poarte responsabilitatea tăierii plantelor vii de la rădăcină și a gătirii trupurilor lor în cuptor. În plus, ne-am putea întreba următorul lucru: ar trebui oare ca vegetarienii să mănânce ouă (pui nenăscuți ai frumoaselor păsări) sau să bea lapte (luat de la vaci, ale căror viței au fost lipsiți de hrană)? Apoi, mai există chestiunea avortului. Ar trebui oare ca o femeie să poarte până la naștere un copil pe care nici nu-l vrea, nici nu are capacitatea de a-i purta de grijă? Dar are ea dreptul să omoare potențialul fetus sfânt? Nu este ciudat faptul că mulți pacifiști sunt avocații avortului? Și nu e la fel de ciudat că aceia care caută să-i lipsească pe ceilalți de posibilitatea de a alege avortul, pe temeiul faptului că viața este sacră, sunt deseori cei care susțin pedeapsa capitală? Și tot aici, ce sens etic poate avea uciderea unui criminal ca exemplu pentru ceilalți că uciderea este greșită din punct de vedere moral?

Oricât de complexă ar fi etica alegerilor noastre de a ucide sau de a nu ucide, este clar că unul dintre factorii care contribuie la uciderea nenecesară și în mod clar imorală este narcisismul. Iată încă o dată, narcisismul. Narcisismul nostru se manifestă prin aceea că e mult mai probabil să ucidem ceea ce este diferit de noi decât ceea ce seamănă cu noi. Vegetarianul

se simte vinovat pentru că ucide alte forme de viaţă animală, dar nu şi formele de viaţă vegetală. Există vegetarieni care mănâncă peşte, dar nu mănâncă alt fel de carne; alţii mănâncă pui, dar nu carne de mamifere. Există pescari care urăsc ideea de a vâna şi vânători care împuşcă păsări, dar se îngrozesc la ideea de a ucide un cerb, pentru că are ochii mult prea blânzi. Acelaşi principiu se aplică atunci când oamenii ucid alţi oameni. Cei care sunt caucazieni par să aibă mai puţine sentimente de vinovăţie când ucid negri, indieni sau orientali decât atunci când ucid oameni albi. Este mai uşor pentru albi să linşeze un „negru" decât un „vagabond" alb. Cred că probabil şi pentru un oriental este mai uşor să ucidă un caucazian decât un semen oriental. Dar nu sunt sigur. Chestiunea aspectelor rasiale ale uciderii este încă una care merită o investigare ştiinţifică atentă*.

Războiul este astăzi în aceeaşi măsură o chestiune de mândrie naţională şi de mândrie rasială. Ceea ce numim noi naţionalism este deseori un narcisism naţional malign, mai degrabă decât o satisfacţie sănătoasă în privinţa împlinirilor

---

* Există subtilităţi implicate în chestiunea uciderii interrasiale care nu numai că merită investigate, dar sunt chiar fascinante. Una dintre propunerile (respinse *in toto*) făcute şefului Statului Major al Armatei în legătură cu aspectele psihologice ale episodului de la MyLai a fost aceea că cercetarea ar trebui să fie făcută asupra diferenţelor interrasiale şi interculturale în comportamentul nonverbal.

Mergând într-o zi cu maşina pe o stradă mărginaşă din Okinawa, un copil mic a ţâşnit direct în faţa maşinii noastre. Ne-am străduit să oprim, evitându-l cu greu. Mama copilului, o localnică tânără ce stătea pe marginea drumului, s-a uitat la noi şi a chicotit. Încă zâmbind, a venit în stradă şi şi-a luat fiul. Ne-a stârnit un val de furie intensă. Noi tremuram gândindu-ne ce i-am fi putut face copilului ei, iar ea chicotea ca şi cum nu i-ar fi păsat. Cum putea fi atât de obtuză? La naiba cu orientalii, nu le pasă de viaţa umană nici chiar de aceea a propriilor copii. Ne-ar fi plăcut să o izbim cu maşina şi să vedem cum se simte după aceea!

Doar după ce am mers mai mulţi kilometri, ne-am calmat îndeajuns pentru a reflecta asupra faptului că, atunci când sunt stânjeniţi sau înspăimântaţi, localnicii din Okinawa invariabil zâmbesc şi chicotesc. Femeia era la fel de înfricoşată ca şi noi, dar i-am interpretat greşit comportamentul. Ne putem întreba care a fost comportamentul nonverbal al civililor vietnamezi

propriei culturi. În fapt, într-o mare măsură, naționalismul este cel care conservă sistemul statelor-națiuni. Acum un secol, când era nevoie de o săptămână pentru ca un mesaj să ajungă din Statele Unite în Franța și de luni întregi pentru a ajunge în China, sistemul statelor-națiuni avea sens. În epoca noastră de comunicare globală instantanee și, la fel de bine, de holocaust instantaneu, cea mai mare parte a sistemului politic internațional a devenit învechit. Narcisismul nostru național este cel care ne face să ne agățăm de noțiunile demodate de suveranitate și împiedică dezvoltarea unui mecanism internațional eficient, de menținere a păcii.

Conștient sau nu, transmitem copiilor noștri învățătura narcisismului național. Harta lineară a lumii, care se trasează pe nenumăratele table din sălile de clasă din țara noastră, arată faptul că Statele Unite sunt mai mult sau mai puțin în centrul hărții. Iar pe hărțile micilor școlari ruși, Rusia este țara aflată în centru. Rezultatul unor astfel de lecții poate fi uneori ridicol.

Îmi amintesc de ziua de 1 mai 1964, când soția mea și-a primit cetățenia împreună cu alți 200 de noi cetățeni, în cadrul unei ceremonii la care au participat familiile lor, diferiți demnitari și oficiali din Honolulu. Festivitățile au început cu o paradă. Trei companii de soldați spilcuiți, cu puști strălucitoare, au mărșăluit în jurul câmpului, după care s-au încolonat în formație în spatele a șapte tunuri. Apoi, tunurile au tras 21 de salve, în cinstea ocaziei. În acel moment, guvernatorul din Hawaii a pășit pe podium chiar în fața gurilor de tun încă fumegânde. „Astăzi se spune că este «Întâi Mai», a început el, dar națiunea noastră a numit-o Ziua Legii. Aici, în Hawaii, a

---

atunci când au fost adunați sub amenințarea armei la MyLai. Au căzut ei oare în genunchi, plângând și implorând în poziția umilă pe care noi, caucazienii, am fi luat-o într-o situație similară și care ar fi stârnit mila soldaților? Sau poate, la fel ca femeia din Okinawa, au zâmbit și au chicotit terorizați, înfuriindu-i pe americani, care au crezut că sunt luați în râs și în bătaie de joc? Nu știm. Dar ar trebui să cunoaștem aceste lucruri.

strigat guvernatorul, ar trebui să o numim «Ziua Cântecului». Oricum, important este că noi celebrăm această zi cu flori, în timp ce în ţările comuniste se desfăşoară demonstraţii *militare*."

Nimeni n-a râs. Absurditatea — nebunia — a trecut neobservată: acest om, fără îndoială inteligent şi cu siguranţă demn, cu trei companii de soldaţi stând în poziţie de drepţi în spatele lui în timp ce fumul celor şapte tunuri îi învăluia capul, îi învinuia pe ruşi pentru natura militară a festivităţilor *lor*.

Războiul — uciderea în masă organizată, de grup, în interiorul speciei — este o formă unică de comportament uman. Deoarece acest comportament caracterizează toate culturile, de la începuturile istoriei până azi, mulţi au afirmat că oamenii au un instinct războinic — comportamentul războinic este un fapt imuabil al naturii umane. Probabil de aceea, cred eu, „ulii" se referă la sine ca fiind realişti, iar la „porumbei" ca fiind nişte idealişti cu capul în nori. Idealiştii sunt oameni care cred în potenţialul naturii umane de a se transforma. Dar am afirmat deja că atributul esenţial al naturii umane este schimbarea şi independenţa faţă de instinct — că întotdeauna ne stă în putere să ne schimbăm natura. Aşa că, de fapt, idealiştii sunt cei care stau pe teren sigur, iar realiştii, cei care sunt lipsiţi de fundament. Oricine argumentează faptul că purtarea unui război înseamnă altceva decât o alegere ignoră atât realitatea răului, cât şi psihologia umană. A purta un război nu este întotdeauna ceva rău, dar *este* întotdeauna o alegere.

Este extrem de tentant pentru mine, personal, să gândesc simplist războiul. Aş putea să iau cea de-a şasea poruncă în sens propriu şi să cred că „să nu ucizi" înseamnă doar atât — cel puţin să nu ucizi alte fiinţe umane. Este de asemenea tentant pentru mine să cred în absoluta universalitate a celui mai important principiu etic: scopul nu scuză mijloacele. Dar tot nu aş putea scăpa de concluzia că în rare momente anterioare ale istoriei umane a fost necesar şi corect din punct de vedere moral a ucide, pentru a împiedica uciderea şi mai mari. Mă simt profund inconfortabil cu această poziţie.

Însă nu totul este ambiguu. Rămân suficient de naiv şi cred că, ori de câte ori s-a declanşat un război, unele fiinţe umane şi-au pierdut funia care-i lega de ţărm şi că unii (probabil mulţi) s-au lăsat robiţi de rău. Ori de câte ori apare un război, cineva greşeşte. Una dintre părţi sau amândouă poartă o vină. Undeva s-a făcut o alegere greşită.

Este important să ţinem minte acest lucru deoarece a devenit un obicei în zilele noastre ca fiecare dintre cele două părţi implicate în război să se considere victimă. În zilele de demult, când fiinţele umane nu aveau atâtea scrupule, un trib nu ezita să ucidă un alt trib invocând sincer motivul cuceririi. Dar în zilele noastre, există întotdeauna pretenţia de nevinovăţie. Chiar şi Hitler a inventat motive pentru invaziile sale. Probabil că el şi majoritatea germanilor chiar au crezut în propriile pretenţii. Aşa se întâmplă întotdeauna. Fiecare parte crede că celălalt este agresorul, iar ea este victima. În faţa acestei retorici bilaterale şi a complexităţii relaţiilor internaţionale, suntem înclinaţi să ne ştergem pe mâini şi să gândim că poate războiul, în realitate, nu este din vina noastră, că nimeni nu este agresor, că nimeni nu a făcut o alegere greşită — că războiul se întâmplă cumva de la sine, ca o combustie spontană.

Denunţ această poziţie de deznădejde etică, această abrogare a capacităţii noastre de judecată morală. Cred că nimic nu poate să-l umple pe Satan de mai multă plăcere sau să semnifice mai bine succesul absolut al cuceririi rasei umane decât acea atitudine a unor oameni conform căreia este imposibil să identifici răul.

Războiul din Vietnam nu s-a întâmplat de la sine. El a fost iniţiat de britanici în 1945*. Războiul a fost sprijinit de Franţa până la înfrângerea din 1954. Apoi, având ca ţintă obţinerea păcii, în următorii 18 ani el a fost reiniţiat şi dus de americani. Deşi sunt mulţi cei care dezbat această chestiune, judecata

* Marea Britanie, însărcinată prin înţelegerea de la Yalta cu misiunea de „a dezarma şi repatria japonezii şi de a reinstaura ordinea" în Indonezia

mea este următoarea (şi sunt convins că aceasta va fi şi judecata istoriei): că în războiul din acei ani America a fost agresorul. Alegerile cele mai respingătoare din punct de vedere moral au fost ale noastre. Noi am fost barbarii.

Dar cum putem fi noi — noi, americanii — barbari? Germanii şi japonezii cu siguranţă au fost astfel în 1941. La fel şi ruşii. Dar americanii? Nu încape îndoială că noi nu suntem un popor barbar. Dacă suntem barbari, mai mult ca sigur că nu ne dăm seama de asta. Aceasta este concluzia mea; nu ne dăm seama de multe lucruri. Dar cum este posibil ca o persoană, un grup sau o întreagă naţiune să fie barbară fără să-şi dea seama? Este o întrebare crucială. Deja mi-am pus această întrebare la diferite niveluri. Să ne întoarcem acum şi să discutăm încă o dată chestiunea narcisismului şi a lenei la acest nivel larg.

Termenul de „barbarie inconştientă" este potrivit deoarece barbaria noastră constă în inconştienţa noastră. Devenim barbari tocmai din cauză că nu ne dăm seama de acest lucru în ceea ce ne priveşte. Sub acest aspect, expresia „a ne da seama" se referă la cunoaştere. Suntem barbari din cauza ignoranţei. Tot aşa cum ceea ce s-a întâmplat la MyLai a fost muşamalizat timp de un an din cauză că trupele din Forţa de Intervenţie Barker nu au ştiut că ceea ce făcuseră a fost ceva radical greşit, la fel America a purtat războiul pentru că nu ştia că ceea ce face era o barbarie.

---

de Sud, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, a ales să interpreteze această misiune ca pe o restaurare a regimului colonial francez (în ciuda faptului că acesta fusese regimul de la Vichy, care cooperase cu ocupaţia japoneză). Trupele britanice i-au găsit pe japonezi deja dezarmaţi, iar Vietnamul unificat se afla sub controlul Vietminhului. Ei au început să-i reînarmeze pe japonezi şi să-i folosească pentru a-şi întări propriile trupe, astfel încât să menţină forţat controlul asupra Saigonului în faţa atacului forţelor lui Ho Chi Minh. Ei au menţinut apoi prin forţa armelor ocupaţia asupra Saigonului, până când au sosit din Franţa trupe masive, trei luni mai târziu. După ce au predat Saigonul francezilor, s-au retras. Atunci a început războiul între Franţa şi Indochina.

Obișnuiam să întreb soldații în drumul lor spre confruntările din Vietnam ce știu despre război și despre relațiile acestuia cu istoria Vietnamului. Recruții nu știau nimic. 90% dintre ofițerii tineri nu știau nimic. Puținele cunoștințe pe care le aveau ofițerii superiori și câțiva ofițeri tineri constau, în general, doar în ceea ce li se predase la programele foarte tendențioase de la școala militară. Era ceva uimitor. Cel puțin 95% dintre oamenii care mergeau să-și riște viața nu aveau nici cea mai vagă cunoștință despre motivul pentru care se purta acel război. Am vorbit cu civilii de la Departamentul Apărării care conduceau războiul și am descoperit aceeași ignoranță atroce în privința istoriei Vietnamului. De fapt, noi, ca nație, nu am știut de ce am dus acest război.

Cum de s-a putut întâmpla așa ceva? Cum de un popor întreg s-a dus la război fără să știe de ce? Răspunsul este simplu. Ca popor, suntem prea leneși pentru a învăța și prea aroganți pentru a ne gândi că avem nevoie să învățăm. Avem senzația că, indiferent de felul în care s-ar întâmpla să percepem lucrurile, acela chiar este felul corect, fără a cerceta mai în profunzime. Avem senzația că, indiferent ce am face, facem ceea ce trebuie, fără să mai avem nevoie de reflecție. Greșim atât de mult deoarece niciodată nu am luat în considerare faptul că s-ar putea să nu avem dreptate. Cu lenea și narcisismul nostru care se hrănesc reciproc am dat năvală, impunându-ne prin vărsare de sânge voința asupra poporului vietnamez, fără a avea practic vreo idee despre implicații. Doar atunci când noi, cea mai puternică națiune de pe pământ, am suferit o înfrângere consistentă din partea vietnamezilor, am început destul de mulți dintre noi să ne deranjăm să aflăm ce am făcut de fapt.

În felul acesta, națiunea noastră „creștină" a devenit o națiune de barbari. La fel s-a întâmplat și cu alte națiuni în trecut și la fel se va întâmpla cu alte națiuni — inclusiv cu a noastră, din nou — în viitor. Ca națiune și ca rasă, nu vom fi imuni la război până când nu vom face un mare progres în

privința eradicării din natura umană a celor doi generatori ai răului: lenea și narcisismul.

Prevenirea răului de grup

Ca exemplu de grup rău, MyLai nu a fost un „accident" inexplicabil sau o aberație impredictibilă. Acest episod a apărut în contextul războiului, care este prin sine un mediu al răului. Atrocitățile au fost comise de tabăra agresorului și această tabără, prin agresiunea ei, era deja supusă răului. Răul unui grup mic — Forța de Intervenție Barker — era în mod clar o reflecție a răului întregii prezențe militare americane în Vietnam. Iar prezența noastră militară în Vietnam a fost ordonată de un guvern narcisic, mincinos, care și-a pierdut mințile și care a fost mandatat de o națiune căzută în adormire și aroganță. Întreaga situație era putredă. Masacrul de la MyLai a fost un eveniment de așteptat.

Să ne amintim că am examinat episodul de la MyLai ca fiind *un exemplu* de grup rău. Grupul rău nu este ceva ce a apărut odată, într-o dimineață din 1968, în cealaltă parte a lumii. Este ceva ce încă apare oriunde pe glob. Apare aici și acum. La fel ca și indivizii răi, grupul rău este un fapt comun. În realitate, este atât de comun, încât reprezintă regula.

Trăim în era instituției. Acum un secol, majoritatea americanilor lucrau pe cont propriu. Astăzi, cu excepția unei mici minorități, toți își dedică munca de zi cu zi unor organizații din ce în ce mai mari.

Am început această discuție observând felul în care se difuzează responsabilitatea în cadrul grupurilor, astfel încât în grupurile mari ea devine inexistentă. Să luăm în considerare o mare corporație. Chiar președintele sau șeful consiliului de administrație pot spune: „Acțiunile mele poate că nu sunt în întregime etice, dar în fond ele nu țin de prerogativele mele. Eu trebuie să dau seamă în fața acționarilor. În opinia lor, eu nu pot să fiu de folos decât dacă sunt condus de motivația

profitului." Cine este atunci cel care determină comportamentul corporației? Micul investitor care de-abia dacă înțelege operațiunile care trebuie întreprinse? Poate un fond mutual? Care fond mutual? Care casă de brokeraj? Care bancher?

Cu cât devin mai mari, instituțiile noastre devin absolut lipsite de chip. Fără suflet. Ce se întâmplă atunci când nu există suflet? E doar un vid? Sau se găsește Satan acolo unde înainte locuia un suflet? Nu știu. Dar cred că activiștii împotriva războiului precum frații Berrigan au dreptate când spun că sarcina care se află în fața noastră nu e cu nimic mai prejos decât aceea de a exorciza, metaforic vorbind, instituțiile noastre. Nu există niciun cuvânt adecvat pentru a descrie urgența acestei sarcini.

Complexul militar-industrial care a jucat un rol atât de mare în Vietnam și care continuă să fie principalul creator al groteștii curse a înarmărilor nu se supune la nimic altceva decât motivației profitului. Aceasta nu este nici măcar supunere. Este pur interes. Eu nu sunt inamicul capitalismului *per se*. Cred că e posibil ca motivația profitului să fie operativă și în același timp supusă valorilor înalte ale adevărului și iubirii. E dificil, dar e posibil. Dacă nu putem face să funcționeze cumva această supunere și dacă nu „creștinăm" capitalismul, noi, ca societate capitalistă, suntem sortiți unei catastrofe. Lipsa totală de supunere este întotdeauna rea — pentru un grup, pentru o instituție, pentru societate și pentru indivizi. Până când nu ne putem vindeca singuri prin supunere, forțele morții vor câștiga și ne vom consuma singuri în propriul nostru rău.

Deși cercetarea care să stabilească o bază profund științifică pentru prevenirea apariției răului de grup nu a fost dusă la bun sfârșit, cred că știm deja din examinarea episodului de la MyLai și a unor fenomene similare în ce parte trebuie dirijate eforturile prevenirii. Studiul nostru despre MyLai a relevat faptul că lenea intelectuală masivă și narcisismul patologic există la fiecare nivel. Sarcina prevenirii răului de grup —

inclusiv a războiului — este în mod clar sarcina eradicării sau cel puțin a diminuării semnificative a lenei și a narcisismului.

Dar cum poate fi dusă ea la capăt? Deși există astfel de fenomene precum identitate de grup, narcisism de grup și spirit de grup, nu există altă cale de a le influența decât prin schimbarea adusă membrilor individuali ai grupului. De obicei, atunci când vrem să influențăm comportamentul unui grup, încercăm să facem acest lucru prin cel mai eficient mijloc posibil: influențarea liderilor grupului. Dacă accesul către liderii grupului este blocat, trebuie să ne întoarcem către membrii cei mai de jos, încercând să obținem sprijin de la bază. Oricum, ne adresăm indivizilor, pentru că „spiritul grupului" este determinat, în ultimă instanță, de spiritele indivizilor care compun grupul. Tot așa cum un singur vot poate fi crucial în alegeri, întregul curs al istoriei umane poate depinde de o schimbare în sufletul unui singur individ. Acest lucru le este cunoscut oamenilor cu adevărat religioși. Din acest motiv, nicio activitate posibilă nu este considerată de o importanță mai mare decât salvarea unui singur suflet uman. De aceea individul este sacru. În sufletul și spiritul solitar al individului se duce bătălia dintre bine și rău și acolo va fi ea pierdută sau câștigată.

Efortul de a preveni răul de grup, inclusiv războiul, trebuie să fie dirijat spre individ. Acesta este, bineînțeles, un proces educativ. Iar educația poate fi condusă cu mai multă ușurință în cadrul tradițional al școlilor noastre. Această carte este scrisă în speranța că, într-o zi, copiii noștri din școlile laice sau religioase vor fi învățați despre natura răului și despre principiile prevenirii lui.

Recent, la o petrecere, unul dintre invitați, vorbind despre un proeminent regizor de film, a spus: „El a marcat istoria." Destul de spontan, eu am remarcat: „Fiecare dintre noi a marcat istoria." Adunarea din jur m-a privit ca și cum aș fi spus ceva nepotrivit, chiar puțin indecent. Felul în care este afectată istoria, în bine sau în rău, ține bineînțeles de alegerea

fiecărui individ. Unul dintre mijloacele bune de a deprinde responsabilitatea individuală potențială pentru răul de grup și pentru istorie apare în unele Biserici ale zilei de vineri, unde, reproducându-se patimile după evanghelistul Marcu, congregației i se cere să joace rolul mulțimii și să strige „Crucificați-l!"

În visurile mele, copiii vor fi învățați că lenea și narcisismul stau la rădăcina întregului rău uman și vor afla de ce se întâmplă astfel. Ei vor învăța că fiecare individ este de o importanță sacră. Vor ajunge să afle faptul că tendința naturală a fiecărui individ din grup este de a încredința propria judecată etică liderului și că trebuie să ne opunem acestei tendințe. În cele din urmă, ei vor înțelege că responsabilitatea fiecărui individ este de a se examina continuu pe sine în privința lenei și a narcisismului și de a se purifica pe el însuși. Vor face acest lucru știind că o astfel de purificare personală este necesară nu doar pentru salvarea propriilor suflete, ci și pentru salvarea lumii în care trăiesc.

CAPITOLUL 7

Pericol și speranță

Pericolele psihologiei răului

Există mai multe motive pentru care nu s-a dezvoltat încă o psihologie a răului. Psihologia este o știință foarte tânără și nu ne putem aștepta să împlinim totul în scurtul timp al unei vieți. Fiind însă o știință, ea se împărtășește din tradițiile științei care includ respect pentru valoarea gândirii libere și neîncrederea în conceptele religioase, așa cum ar fi conceptul de rău. Încă o dată spun: doar în ultima vreme majoritatea laică a societății a început să fie îngrijorată serios de manifestările sociale ale răului. Sclavia a fost abolită doar acum un secol. Abuzul asupra copiilor a fost luat ca atare până la generația actuală.

Dar probabil că cel mai important motiv pentru eșecul unei examinări științifice asupra fenomenului răului îl constituie frica de consecințe. Avem motive bune să ne temem. Există pericole reale, inerente în dezvoltarea unei psihologii a răului. Cartea de față a fost scrisă cu presupunerea că aceste primejdii sunt depășite de pericolul de a *nu* dezvolta o psihologie a răului. Totuși, oricine caută să participe la efortul de a face din fenomenul răului subiectul unei cercetări științifice va trebui să înceapă printr-o profundă luare în considerare a faptului că acest efort în sine poate cauza el însuși rău.

PERICOLUL JUDECĂȚII MORALE

Așa cum s-a observat, celor răi le este caracteristic să-i judece pe ceilalți ca fiind răi. Incapabili să-și recunoască propriile imperfecțiuni, ei trebuie să-și justifice defectele dând vina pe ceilalți. Și dacă este necesar, ei chiar îi vor distruge pe ceilalți în numele corectitudinii. Deseori am văzut întâmplându-se așa ceva: martiriul sfinților, Inchiziția, Holocaustul, MyLai! Atât de des, încât suntem conștienți că, ori de câte ori vom judeca pe cineva ca fiind rău, s-ar putea ca noi înșine să comitem răul. Chiar și ateii și agnosticii cred în cuvintele lui Hristos „Nu judecați, ca să nu fiți judecați"[1].

Răul este o judecată morală. Eu fac presupunerea că ea ar putea fi și o judecată științifică. Dar făcând din rău o judecată științifică, acest lucru nu îl va scoate din sfera morală. Cuvântul este peiorativ. Ori de câte ori vom spune despre un om că este rău bazându-ne pe o simplă opinie sau pe baza unui test psihologic standard, noi facem o judecată morală asupra răului. Oare n-ar trebui să ne abținem să facem acest lucru? Știința este destul de periculoasă. Judecata morală este și ea destul de periculoasă. Cum vom îndrăzni să le amestecăm pe acestea două în lumina admonestării lui Iisus?

Dacă examinăm mai atent chestiunea, vom vedea însă că este atât imposibil, cât și rău să ne abținem total de la a face judecăți morale. O atitudine de genul „Eu sunt bun, tu ești bun" ar putea avea un anume rol în facilitarea relațiilor sociale, însă doar unul singur. A fost Hitler bun? Locotenentul Calley? Jim Jones? Au fost bune experimentele militare făcute pe evrei în lagărele de concentrare germane? Dar experimentele făcute de CIA cu substanța narcotică LSD?

Să privim viața de zi cu zi. Dacă am nevoie să angajez pe cineva, ar trebui să iau prima persoană care vine sau ar trebui să intervievez un număr de candidați și să aleg dintre aceștia? Ce fel de tată aș fi dacă aș descoperi că fiul meu înșală,

1. *Matei* 7, 1.

minte sau fură şi nu l-aş critica? Ce trebuie să-i spun prietenului meu care plănuieşte să se sinucidă sau pacientului care vinde heroină? „Eşti bun"? Există un exces de simpatie, un exces de toleranţă, un exces de permisivitate.

De fapt, nu putem duce vieţi decente făcând judecăţi în general şi judecăţi morale în particular. Pacienţii care vin să dicute cu mine mă plătesc pentru judecata mea care se presupune a fi bună. Când vreau un sfat în probleme legale, sunt interesat de judecata avocatului meu. Ne punem întrebarea: să cheltuim 5 000 de dolari pentru o vacanţă cu familia sau să-i investim în ceva astfel încât să devină economii pentru educaţia copilului? Să trişez sau nu în privinţa impozitului pe venit? Cu toţii ne petrecem zilele luând decizii care sunt judecăţi, multe dintre ele având implicaţii morale. Nu putem evita judecăţile.

Propoziţia „Nu judeca pentru a nu fi judecat" este citată de obicei în afara contextului. Hristos nu ne-a încurajat să ne abţinem de la orice judecată. În următoarele patru versete, El continuă spunând că trebuie să ne judecăm pe noi înşine *înainte* de a-i judeca pe ceilalţi, nu că nu trebuie să-i judecăm deloc. „Făţarnice, scoate întâi bârna din ochiul tău şi atunci vei vedea să scoţi paiul din ochiul fratelui tău"[1]. Dându-şi seama de răul potenţial din judecăţile morale, El nu ne-a învăţat să evităm întotdeauna judecăţile, ci doar să ne purificăm pe noi înşine înainte de a le face. Aici greşeşte cel rău. El evită autocritica.

Trebuie, de asemenea, să ne amintim scopul judecăţilor noastre. Dacă el este acela de a vindeca, atunci este bine. Dacă este acela de a ne întări respectul de sine şi mândria, atunci scopul este greşit. „Doar pentru harul Domnului merg eu" este o reflecţie ce trebuie să însoţească orice judecată asupra răului cuiva.

---

1. *Matei* 7, 5.

Explorarea științifică a răului uman va da seama, cred eu, de adevărul acestei reflecții. Să luăm în considerare câteva dintre chestiunile pe care se bazează această lucrare: posibilitatea unei cauzalități sau predispoziții genetice; dovada rolului părinților neiubitori și a suferințelor excesive din copilărie; natura misterioasă a bunătății umane. Cu cât examinăm mai profund subiectul, cu atât vom descoperi mai puține motive de mândrie personală.

Unii interpretează adevărul reflecției „doar pentru harul Domnului" ca fiind un motiv fatalist. Dacă Dumnezeu salvează o anumită persoană și nu pe alta, dacă gradul în care ne putem mântui pe noi înșine prin eforturi proprii este posibil să rămână neclar, de ce să ne mai agităm? Însă fatalismul înseamnă doar atât: fatalitate. Să ne încrucișăm mâinile și să murim. Deși nu vom putea discerne niciodată până la capăt semnificația existenței umane — nici măcar motivul pentru care o persoană este bună și alta este rea — rămâne totuși responsabilitatea noastră de a trăi cât mai corect posibil. Acest lucru înseamnă să facem judecățile morale necesare pentru a sprijini viața. Și ne este permis să alegem dacă vrem să trăim într-o stare de ignoranță mai mare sau mai mică.

Prin urmare, chestiunea nu este aceea dacă trebuie sau nu să judecăm; cu siguranță, trebuie să judecăm. Problema este cum și când să judecăm înțelept. Marii noștri conducători spirituali ne-au dat învățăturile fundamentale. Dar atâta vreme cât noi suntem cei care trebuie să facem judecăți morale, este necesar să ne rafinăm înțelepciunea aplicând metode și cunoștințe științifice atunci când este cazul— amintindu-ne învățăturile de bază.

PERICOLUL MUȘAMALIZĂRII MORALE
JUDECATA SUB AUTORITATEA ȘTIINȚIFICĂ

Aceasta este o capcană majoră. Este o capcană deoarece atribuim științei mai multă autoritate decât merită. Facem acest lucru din două motive. Unul este acela că puțini dintre

noi înţeleg limitările ştiinţei. Celălalt constă în faptul că suntem prea dependenţi faţă de autoritate în general.

Când copiii noştri erau mici, am avut norocul să cunoaştem unul dintre cei mai buni pediatri, un om blând, bun şi devotat, de o mare erudiţie. Când l-am vizitat după o lună de la naşterea copilului nostru cel mare, el ne-a instruit să începem să-i dăm alimente solide aproape imediat, deoarece un astfel de supliment alimentar era necesar pentru copiii ce se hrănesc la sân. Un an mai târziu, când l-am vizitat la o lună după naşterea fiicei noastre, el ne-a sfătuit să amânăm cât mai mult timp să o hrănim cu alimente solide, ca să nu o privăm de extraordinara hrănire cu lapte matern. Poziţia „ştiinţei" se schimbase! Fiind studenţi la facultatea de medicină, am fost învăţaţi că tratamentul esenţial pentru diverticuloză era o dietă săracă în fibre. Acum, studenţii la medicină sunt învăţaţi că tratamentul esenţial constă într-o dietă bogată în fibre.

Astfel de experienţe mi-au arătat că ceea ce este scos în faţă ca fapt ştiinţific nu este decât părerea unor oameni de ştiinţă. Suntem obişnuiţi să privim ştiinţa ca fiind Adevărul, cu „A" mare. Cunoaşterea ştiinţifică este de fapt cea mai bună aproximare a adevărului de care dispunem, conform judecăţii majorităţii oamenilor de ştiinţă care activează într-o anume disciplină. Adevărul nu este ceva ce posedăm; el este un scop la care ne străduim să ajungem plini de speranţă.

Este îngrijorătoare posibilitatea ca oamenii de ştiinţă — în special psihologii — să se pronunţe public asupra potenţialului negativ al unor anumite personaje sau evenimente. Noi, oamenii de ştiinţă, din păcate suntem doar cu puţin mai feriţi decât alţii de a trage nişte concluzii neîntemeiate. Mulţi psihiatri care nu l-au întâlnit niciodată pe individul Barry Goldwater l-au etichetat în 1974 ca fiind „nepotrivit din punct de vedere psihologic pentru a fi preşedinte". În fosta URSS, unii psihiatri abuzau sistematic de profesiunea lor, etichetându-i pe disidenţii politici drept „bolnavi mintal", servind, prin

urmare, interesele statului în detrimentul adevărului și al scopului vindecării.

Problema este agravată de faptul că publicul tânjește să fie îndrumat de verdictele oamenilor de știință. Așa cum am discutat mai devreme în legătură cu chestiunea răului de grup, majoritatea mai degrabă se supune decât să conducă. Suntem mulțumiți, chiar dacă anxioși, să lăsăm autoritățile să gândească în locul nostru. Există o tendință profundă de a face din oamenii de știință niște „regi filozofi" și de a-i lăsa să ne îndrume prin labirinturi intelectuale când de fapt ei sunt deseori la fel de pierduți ca și restul.

În lenea noastră intelectuală, uităm faptul că gândirea științifică este destul de fadă ca gust. Deoarece opinia corpului științific reprezintă ultimul, dar nu cel din urmă cuvânt, noi, ca public, pentru siguranța noastră, trebuie să purtăm responsabilitatea de a fi sceptici față de oamenii de știință și verdictele lor. Cu alte cuvinte, trebuie să nu renunțăm niciodată să ne conducem singuri. Atât cât se poate, trebuie să încercăm cu toții să fim oameni de știință, cel puțin în măsura în care să judecăm noi înșine asupra binelui și răului. Deși problema binelui și a răului este prea importantă pentru a o exclude din sfera examinării științifice, ea este de asemenea prea importantă pentru a o lăsa în întregime în seama oamenilor de știință.

Din fericire, oamenilor de știință din cultura noastră le place să discute în contradictoriu unii cu alții. Mă cutremur gândindu-mă la un timp și un loc în care să existe o evanghelie „științifică" asupra naturii binelui și a răului, care să nu fie subiect de dezbatere. Folosesc cuvântul „științific" între ghilimele aici deoarece dezbaterea este piatra de temelie a științei veritabile, iar o știință fără dezbatere și fără scepticism exuberant nu este deloc știință. Cea mai bună pază pe care o avem împotriva folosirii greșite a conceptului de rău de către oamenii de știință este aceea de a ne asigura că știința rămâne

exactă, întemeiată pe o cultură democratică, în care dezbaterea deschisă este încurajată.

PERICOLUL FOLOSIRII GREŞITE A ŞTIINŢEI

Cea mai gravă folosire greşită a ştiinţei poate fi atribuită nu oamenilor de ştiinţă înşişi, care proclamă opinii personale sub deghizarea adevărului ştiinţific, ci publicului — din întreprinderi, guvern etc. —, indivizi slab informaţi, care folosesc descoperirile şi conceptele ştiinţifice pentru scopuri îndoielnice. Deşi bomba atomică a apărut prin munca oamenilor de ştiinţă, politicienii au fost cei care au luat decizia de a o construi, iar armata decizia de a o lansa. Aceasta nu înseamnă că oamenii de ştiinţă nu poartă nicio responsabilitate pentru felul în care sunt folosite descoperirile lor. Dar vreau să spun că ei nu au control asupra situaţiei. Odată ce o descoperire ştiinţifică este publicată (şi în general ea trebuie să fie, deoarece ştiinţa depinde de publicarea şi libera circulaţie a informaţiei), ea devine parte din domeniul public. Oricine poate să o folosească, iar oamenii de ştiinţă nu au mai mult de spus în această privinţă decât alte grupuri de interese.

Corpul cunoaşterii ştiinţifice a psihologiei este deja folosit greşit de către public, în general, într-o multitudine de modalităţi. Folosirea sa — şi măsura în care este folosit — de către sistemul judiciar din această ţară este discutabil, ca să nu mai vorbim de fosta URSS. Deşi testele psihologice au deseori o valoare imensă pentru profesori, mulţi copii sunt diagnosticaţi în mod fals şi în felul acesta descalificaţi. Teste similare sunt folosite greşit pentru a respinge oamenii la angajare sau intrarea într-o instituţie de învăţământ superior. La petreceri, bărbaţi şi femei discută frecvent despre termeni precum „invidie de penis", „frică de castrare" şi chiar de „narcisism", având puţin habar despre ceea ce spun şi negândindu-se la posibilele consecinţe ale sporovăielii lor.

Prin urmare, este puţin înfricoşător să ne imaginăm scenarii despre ceea ce s-ar putea întâmpla dacă publicul va deţine

informații științifice privind răul. Să presupunem, de pildă, că ar putea fi dezvoltat un test psihologic care să identifice persoanele rele. Mulți ar putea dori să folosească asemenea teste în scopuri neacademice: școlile, căutând să detecteze candidații indezirabili, tribunalele, căutând să determine vinovăția sau nevinovăția, avocații, luptând în bătălii pentru custodia unui copil și așa mai departe. Să ne gândim de asemenea cum oamenii ar căuta în fiecare zi semne și simptome ale răului la soacră, angajat sau oponent și cât de repede ar utiliza un astfel de stigmat pentru a-și acuza adversarii, fie public, fie neoficial.

Dar deși ar fi imposibil să ținem departe de public informația științifică despre rău, imaginea nu este atât de întunecată pe cât ar părea la prima vedere. Informația științifică despre indivizi poate fi confidențială. Diagnosticul oficial de rău dat de psihologi și psihiatri poate fi restrâns doar la scopul unei cercetări strict controlate științific. Faptul că informația psihologică generală este deseori folosită greșit de public nu înseamnă că suntem într-o situație mai rea din cauza acestor informații. Într-adevăr, eu cred cu fermitate în faptul că dezvoltarea conștientizării psihologice a publicului în ultimele decenii reprezintă un considerabil pas înainte din punct de vedere moral și intelectual[1]. În timp ce unii ar putea să vorbească despre Freud într-un mod stupid, mulți ar ajunge să recunoască realitatea subconștientului lor (și chiar ar începe să-și ia responsabilitatea pentru acest lucru), ceea ce ar putea fi sămânța salvării noastre. Interesul nostru crescând pentru existența și sursa prejudecăților noastre, a ostilităților ascunse, a temerilor irațională, a petelor oarbe din percepțiile noastre, a rutinei mentale și a rezistenței la dezvoltare reprezintă startul

1. Unii, mai ales Martin N. Gross, în cartea *The Psychological Society*, Random House, 1978, deplâng accentul care se pune pe interesul acordat psihologiei, dar, deși ei sunt elocvenți în privința abuzurilor, trec cu vederea virtuțile. Nu reușesc să vadă ansamblul sau să ofere o perspectivă echilibrată.

pentru un salt în evoluție. În cele din urmă, o rafinare crescută a cunoașterii publicului în ce privește psihologia răului va servi ea însăși la prevenirea abuzării de această psihologie. Deși avem nevoie de cercetare pentru a cunoaște mai mult despre rău, știm deja câteva lucruri dincolo de îndoială. Unul dintre ele este tendința celui rău de a-și proiecta răul în ceilalți. Incapabil sau nedoritor să-și înfrunte propriul păcat, el trebuie să justifice acest lucru acuzându-i pe ceilalți de defecte. Pe măsură ce dezvoltăm o psihologie a răului, acest fapt — deja bine cunoscut între savanți — va fi, fără îndoială, mult mai larg cunoscut. Vom deveni mai capabili să îi depistăm pe cei ce aruncă cu pietre. Pe măsură ce interesul științific pentru fenomenul răului se va îndrepta către public, considerațiile noastre despre rău vor deveni din ce în ce mai înțelepte.

PERICOLUL PENTRU OMUL DE ȘTIINȚĂ ȘI TERAPEUT

Până acum, am vorbit despre felurile în care publicul ar putea fi pus în pericol prin opera oamenilor de știință asupra subiectului răului. Dar cum rămâne cu oamenii de știință? Nu ar putea fi puși ei în pericol de propria cercetare? Cred că da.

Cercetătorul științific cel mai apropiat de fenomenul răului va fi întotdeauna terapeutul. Nu există nicio metodă de a privi în adâncul unei persoane care să fie comparabilă cu metoda psihanalizei, în ceea ce privește profunzimea și discernământul. Nu există nicio cale de a penetra deghizarea răului în afară de cea a individului care joacă rolul de vindecător — cel care, ca psihoterapeut, este dispus să ducă bătălia cu personalitatea malignă în vederea vindecării sau, ca exorcist, să lupte cu demonicul din spatele pretenției. Datele noastre fundamentale despre natura răului vor fi câștigate printr-o bătălie corp la corp cu răul însuși.

O parte a literaturii despre exorcism insistă asupra pericolului în care se găsește exorcistul în această bătălie. Deseori, el este descris în termeni fizici, deoarece aceștia sunt concreți și ușor de înțeles. Dar eu bănuiesc că mai mare decât riscul

morții sau schilodirii este riscul ca exorcistul să ajungă să-și rănească sau să-și murdărească sufletul. Cred că psihoterapeutul care încearcă cu adevărat să descâlcească în scop terapeutic răul unui pacient se confruntă cu riscuri similare. Din cauza faptului că, de obicei, este un lucru rar întâlnit ca o persoană rea să se angajeze în psihoterapie, nu știm prea multe despre aceste riscuri. Dar dacă această carte are succes în stimularea interesului psihiatric în privința răului, din ce în ce mai mulți terapeuți vor experimenta în tratarea acestuia. Îi sfătuiesc să fie atenți. S-ar putea pune într-un mare pericol. Nu cred că astfel de experiențe ar trebui încercate de un terapeut tânăr, care mai are mult de învățat despre cum să lupte cu lucruri mai puțin obișnuite, precum rezistența și contratransferul. Ele n-ar trebui încercate de cel care încă nu a privit cu atenție dincolo de ceea ce se poate vedea cu ochii. Pentru că un terapeut cu sufletul neîntărit va fi cel mai vulnerabil.

Pericolele există nu doar pentru terapeuți, exorciști și vindecători, ci și pentru oricine devine preocupat de subiectul răului. Există întotdeauna riscul contaminării, într-un fel sau altul. Cu cât ne frecăm mai aproape umărul de rău, cu atât este mai probabil să devenim noi înșine răi. Toți oamenii de știință — chiar și cei a căror muncă este redusă la bibliotecă sau la laboratorul steril — sunt sfătuiți să-și înceapă cercetarea citind *The Devils of Loudon*, cartea lui Aldous Huxley (din care am citat mai jos)[1]. Până când nu vom învăța mai multe prin dezvoltarea unei psihologii a răului, nu există o altă lucrare mai bună asupra subiectului contaminării de rău decât această analiză istorică asupra unor evenimente rele dintr-un oraș francez din secolul al XVII-lea. Investigatorul răului sau terapeutul să țină minte:

> Efectele care urmează unei concentrări constante și intense asupra răului sunt totdeauna dezastruoase. Cei care pornesc într-o

1. Harper & Row, 1952, Perennial Library Edition.

cruciadă nu *pentru* Dumnezeu din ei înşişi, ci *împotriva* răului din ceilalţi nu vor reuşi niciodată să facă lumea mai bună, ci o vor lăsa aşa cum era sau uneori chiar sensibil mai rea decât înainte să fi început cruciada. Gândindu-ne în primul rând la rău, tindem, oricât de înalte ne-ar fi intenţiile, să creăm oportunităţi pentru manifestarea răului. (P. 192)

.....

Niciun om nu-şi poate concentra atenţia asupra răului sau măcar asupra ideii de rău şi să rămână neafectat. A fi mai mult *împotriva* răului decât *pentru* Dumnezeu este extrem de periculos. Orice cruciat poate să înnebunească. El va fi vânat de viclenia pe care o atribuie inamicilor lui, care devine într-un fel parte din el însuşi. (P. 260)

PERICOLELE ÎN PERSPECTIVĂ

O altă îngrijorare pe care am putea-o avea în privinţa investigării ştiinţifice a răului uman este faptul că aceasta ar putea pune în pericol natura ştiinţei înseşi. Tradiţia ştiinţei ca fiind independentă de valori morale ar putea fi serios ameninţată. Dacă privim această tradiţie ca bază a ştiinţei, oare o „ştiinţă" a răului — bazată pe o judecată de valoare apriorică — nu ar submina chiar fundamentele ştiinţei, aşa cum o cunoaştem noi?

Dar poate că acest fundament al ştiinţei trebuie să fie schimbat. Cu rare excepţii, cercetarea ştiinţifică nu mai este dusă într-un laborator, de un căutător solitar şi independent al adevărului, doar de dragul adevărului. Cercetarea este finanţată de guvern sau de firme particulare şi se desfăşoară sub forma unor eforturi de grup, conform unor planificări. Tehnologia cerută de investigarea modernă a devenit atât de complicată, încât poate fi periculoasă. În realitate, ştiinţa modernă a devenit atât de strâns legată de marile afaceri şi de planurile guvernamentale, încât nu mai există o ştiinţă „pură". Iar rezultatele finale ale unei ştiinţe detaşate de cunoştinţele şi adevărurile religioase vor apărea ca fiind o nebunie strangeloveană a cursei înarmărilor — la fel cum rezultatul final al unei religii nesupuse

unei îndoieli și scrutări științifice ar fi nebunia rasputiniană din Jonestown.

Există motive profunde care ne fac să suspectăm faptul că tradiția științei libere de valori morale nu mai servește nevoile omenirii — că știința nu mai poate sau nu mai trebuie să ignore chestiunea valorilor. Cea mai clară dintre aceste valori este problema răului. Când trăiam amenințați de animalele sălbatice din pădure, de inundații și de secetă, de boli infecțioase și de foamete, supraviețuirea noastră depindea de puterea rasei de a controla forțe externe atât de vaste. Nu aveam nici timp, nici nevoie de prea multă introspecție. Dar odată ce am temperat aceste amenințări externe prin intermediul științei noastre în mod tradițional liberă de valori morale și al tehnologiei rezultate, au apărut pericole interne, cu o rapiditate proporțională. Amenințările majore pentru supraviețuirea noastră nu mai vin dinspre natura exterioară, ci din natura umană interioară. Lipsa noastră de grijă, ostilitățile, egoismul, mândria și ignoranța încăpățânată sunt cele ce amenință lumea. Dacă nu vom putea tempera și transmuta potențialul de rău din sufletul uman, vom fi pierduți. Dar cum vom putea să facem acest lucru până când nu vom fi dispuși să privim propriul nostru rău cu aceeași atenție, discernământ detașat și metodologie riguroasă cu care privim lumea exterioară?

Pericolele inerente în dezvoltarea unei psihologii științifice a răului sunt foarte reale. Ele nu trebuie subestimate. Construcția judecăților morale, confuzia între opinie și fapt științific, folosirea greșită a informației științifice de către cei malefici sau neinformați și riscul unei apropieri prea mari de rău pentru a-l examina nu sunt simple dificultăți teoretice. Începând elaborarea unei psihologii a răului, unii se vor lovi de ele. Deși într-o măsură considerabilă va fi posibil să evităm aceste dificultăți prin modalitățile sugerate, nu am nicio îndoială că vor exista victime. Dar în lumea aglomerației, a bombei cu neutroni, a Holocaustului și a episodului MyLai, calea pare clară. Pericolele dezvoltării unei psihologii a răului

nu se apropie ca magnitudine de pericolul eşecului de a face din răul uman subiect al scrutării ştiinţifice riguroase şi coordonate. Oricât de periculoasă ar fi psihologia răului, ar fi mult mai periculos ca ea să nu existe.

O metodologie a iubirii

Răul este urât.

Până acum, nu ne-am concentrat cum se cuvine asupra pericolelor şi distructivităţii sale. Dar există un alt aspect al urâţeniei sale: tristeţea meschină.

„Răul imaginar este romantic şi variat", scria Simone Weil în eseul său „Criteriile înţelepciunii"; „răul adevărat este mohorât, monoton, searbăd, plictisitor". Nu este o întâmplare faptul că C.S. Lewis descria iadul ca pe nişte oraşe britanice cenuşii din centrul Angliei[1]. Vizitând recent oraşul Las Vegas, mi-am format o nouă imagine asupra iadului, văzându-l ca pe o sală nesfârşită de maşini de joc, unde alternanţa noapte/zi nu se face simţită, cu un zgomot monoton, cu zarva repetitivă a jackpoturilor fără sens, la care se înghesuie oameni cu ochi lipsiţi de strălucire, trăgând spasmodic, dar regulat de manete la nesfârşit. Într-adevăr, fastul fără gust al Las Vegasului este o pretenţie destinată să acopere această tristeţe teribilă.

Dacă cineva are norocul să întâlnească un sfânt în viaţă, va întâlni o persoană absolut unică. Deşi viziunile lor pot fi remarcabil de similare, personalitatea sfinţilor este extraordinar de diferită. Aceasta se întâmplă deoarece au devenit integral ei înşişi cu adevărat. Dumnezeu a făcut fiecare suflet diferit, astfel încât, atunci când tot noroiul va fi curăţat, lumina Sa va străluci asupra acestuia într-un mod complet nou, plin de culoare şi frumuseţe. Keats descrie această lume ca pe o „vale a clădirii sufletelor" şi fie că ştiu, fie că nu, atunci când îşi ajută pacienţii să îndepărteze noroiul, psihoterapeuţii sunt angajaţi într-o activitate de plămădire de sfinţi. Bineînţeles, psihotera-

1. *The Great Divorce*, Macmillan, New York, 1946.

peuții știu că sarcina lor de rutină este de a-i elibera pe pacienți, astfel încât ei să devină ceea ce sunt.

La celălalt capăt al spectrului uman, în partea opusă sfinților, stau oamenii cei mai puțin liberi, oamenii răi. Din ei nu se poate vedea decât noroiul. Iar noroiul arată peste tot la fel. În capitolul al treilea, am făcut o descriere clinică, nosologică a personalității rele. Este extraordinar cât de bine se potrivesc toți tiparului. Odată ce-ai văzut o persoană rea, le-ai văzut practic pe toate. Chiar și psihoticii, despre care suntem obișnuiți să credem că sunt cei mai serios afectați psihic, devin mai interesanți tipologic. (Există motive să credem că, în unele cazuri, psihoza este aleasă ca o alternativă preferabilă răului.)

Cum se face că psihiatrii nu au reușit până acum să recunoască un tip atât de distinct și rigid de personalitate? Deoarece persoanele afectate au pretenția de a fi respectabile. Medicii psihiatri au fost amăgiți de ceea ce Harvey M. Cleckley numea „masca sănătății"[1]. Așa cum spunea prietenul meu preot, răul este „boala absolută". În ciuda pretenției că sunt sănătoși, cei răi sunt cei mai bolnavi oameni.

Hannah Arendt se referea la incredibila tristețe maladivă a acelor „Adolf Eichmann" ai lumii atunci când vorbea despre „banalitatea răului". Thomas Merton spune:

> Un fapt tulburător care a apărut în procesul Eichmann a fost acela că un psihiatru l-a examinat și l-a declarat *perfect sănătos*. Noi punem semnul egalității între sănătate și simțul dreptății, umanitate, prudență, capacitatea de a iubi și de a înțelege alți oameni. Ne bazăm pe oamenii sănătoși din această lume să o apere de barbarie, nebunie, distrugere. Iar acum începe să ni se dezvăluie faptul că tocmai oamenii sănătoși sunt cei mai periculoși. Cei sănătoși, cei bine adaptați sunt cei care, fără remușcare și fără dezgust, ațintesc bombele și apasă butonul care va iniția marele festival al distrugerii, pe care l-au pregătit ei, cei sănătoși.[2]

1. *The Mask of Sanity*, 4th ed., St. Louis: C.V. Mosby, 1964.

2. *Raids on the Unspeakable*, New Directions Publishing Corp., 1964, pp. 45–46.

Ce să facem cu răul când această mascaradă a sănătății are atâta succes, iar distructivitatea lui e atât de „normală"? Mai întâi, trebuie să încetăm să mai dăm crezare mascaradei și să ne mai lăsăm amăgiți de pretenții. Sper ca această carte să ne ajute în drumul spre acest țel. Dar apoi? O veche maximă spune: „Cunoaște-ți dușmanul." Acești oameni sărmani, obtuzi, îngroziți nu trebuie doar identificați, ci și studiați. Trebuie să încercăm să facem tot ce putem pentru a-i vindeca sau a-i înfrâna.

Cum poate fi făcut acest lucru, luând în calcul pericolele majore pe care le presupune o psihologie a răului, ținând seama de posibilitatea că putem să ne contaminăm noi înșine? Părerea mea este că putem face în siguranță o cercetare științifică asupra subiectului acordându-i *a priori* o valoare negativă, cu o metodologie ce are o valoare pozitivă. În particular, cred că putem studia și trata răul doar prin metodele iubirii.

Un bărbat de vreo 28 de ani, care a făcut timp de mai mulți ani terapie cu mine, a ajuns să-și domine răul ce-i fusese făcut de-a lungul copilăriei de către tatăl său. Într-o noapte, a avut următorul vis, care reprezintă punctul de cotitură în procesul de vindecare:

> Era în timpul războiului. Purtam o uniformă militară. Stăteam în fața casei Morristown — știți, casa unde am petrecut cei mai răi ani ai copilăriei mele. Tatăl meu era acasă. Aveam un aparat de emisie-recepție și comunicam prin intermediul lui cu o unitate de artilerie. I-am dat șefului de pluton coordonatele casei și i-am cerut să bombardeze poziția noastră. Știam că probabil voi fi aruncat în aer eu însumi împreună cu tatăl meu și cu casa în bombardament, dar faptul părea să nu mă supere deloc. Șeful de pluton însă mi-a dat bătaie de cap. „Avem o mulțime de cereri de a bombarda peste tot", a spus el. Se îndoia că ar fi putut să ajungă până la casa mea. Am fost foarte supărat. L-am implorat. I-am spus chiar că îi voi da o ladă de whisky dacă ajunge aici. În cele din urmă, a părut să fie de acord. O să vadă el ce-o să facă, a spus. M-am simțit nemaipomenit. Dar apoi tata a ieșit

fugind din casă, ca să-mi vorbească. Nu pot să-mi amintesc exact ce mi-a spus, dar era ceva despre musafiri, invitați sau alți oameni. S-a întors înapoi în casă. M-am uitat pe drum și într-adevăr un grup de oameni se îndrepta spre casă. Nu știu cine erau. Nu erau din familie. Doar vizitatori. Brusc, mi-am dat seama că vor sări și ei în aer în bombardament. L-am sunat imediat pe șeful de pluton — doar că de data aceasta l-am implorat să nu ne lovească. I-am spus că își va primi oricum lada de whisky. El a spus că a anulat ordinul, după care m-am trezit, simțindu-mă extraordinar de eliberat. Am știut că l-am oprit la timp.

La fel ca în visul pacientului, cu toții ne găsim într-o luptă împotriva răului. În focul bătăliei, este tentant să recurgem la soluții aparent simple — de exemplu, „nu avem altceva de făcut decât să bombardăm infernul indivizilor respectivi". Iar dacă pasiunea noastră este îndeajuns de mare, am fi dispuși chiar să sărim noi înșine în aer în procesul „zdrobirii răului". Dar astfel ajungem să ne confruntăm cu vechea problemă conform căreia scopul nu justifică mijloacele. Deși răul este împotriva vieții, este el însuși o formă de viață. Dacă-i omorâm pe cei răi, devenim noi înșine niște ucigași. Dacă încercăm să distrugem răul, vom ajunge să ne distrugem pe noi înșine, spiritual, dacă nu chiar fizic. Și foarte probabil vom lua cu noi și oameni nevinovați.

Ce să facem în cazul acesta? La fel ca pacientul, trebuie să începem prin a renunța la ideea simplă, conform căreia putem cuceri răul distrugându-l. Dar acest lucru ne lasă într-un fel de gol nihilist. O să ne încrucișăm brațele, gândind că problema răului este inerent insolubilă? Nu. Ar fi lipsit de sens. Viața își află rostul în bătălia dintre bine și rău — și, de asemenea, în speranța că binele va învinge. Răul poate fi înfrânt prin bunătate. Atunci când vom pune acest lucru în practică, ne vom da seama de ceea ce știam vag dintotdeauna: răul poate fi cucerit doar prin iubire.

Aşa că metodologia asaltului nostru asupra răului — ştiinţific sau în alt fel — trebuie să fie iubirea. Sună atât de simplu, încât ne simţim obligaţi să ne întrebăm de ce acesta nu este un adevăr evident. Oricât de simplu ar suna, metodologia iubirii este atât de dificilă în practică, încât ne ferim de folosirea ei. La prima vedere, ea pare chiar imposibilă. Cum e posibil să iubeşti oameni răi? Totuşi, exact asta spun că trebuie să facem. Adică, dacă trebuie să facem o cercetare în siguranţă asupra oamenilor răi, atunci să o facem în iubire. Trebuie să începem de la posibilitatea *a priori* a iubirii faţă de ei.

Mă întorc la dilema cu care m-am confruntat în cazul Charlene. Ea insista să o iubesc necondiţionat, ca şi cum ar fi fost un copil mic, nevinovat. Dar ea nu era un copil. Şi nu am putut să găsesc loc în inima mea pentru a o accepta cu răul ei, aşa cum îşi dorea cu disperare. Dar oare nu este rău să iubeşti răul?

Rezolvarea acestei dileme este un paradox. Calea iubirii este un echilibru dinamic al polurilor opuse, o tensiune creativă dureroasă a incertitudinilor, o punte dificilă între acţiuni extreme. Să luăm în considerare creşterea unui copil. A-i respinge toate comportamentele greşite înseamnă a nu-l iubi. A tolera toate comportamentele lui greşite înseamnă a nu-l iubi. Trebuie să fim şi toleranţi şi intoleranţi în acelaşi timp, acceptând şi pretinzând, trebuie să fim rigizi şi flexibili. E nevoie de o compasiune aproape dumnezeiască.

Un cleric descria astfel compasiunea lui Dumnezeu pentru om, punând următoarele cuvinte în gura lui Dumnezeu:

> Te cunosc. Te-am creat. Te-am iubit încă de pe când erai în pântecele mamei. Ai fugit — după cum ştii — de iubirea mea, dar eu te iubesc la fel oricât de departe ai fugi. Eu sunt cel care ţi-a dat chiar şi puterea de a fugi şi nu te voi lăsa niciodată. Eu te accept aşa cum eşti. Eşti iertat. Îţi ştiu toate suferinţele. Le-am ştiut dintotdeauna. Mai presus de înţelegerea ta, când tu suferi, eu sufăr. Ştiu de asemenea toate micile trucuri prin care încerci

să ascunzi urâțenia pe care ți-ai făcut-o tu însuți sau alții în viața ta. Dar tu ești frumos, mai profund decât poți tu vedea. Ești frumos deoarece tu însuți, ca persoană unică, reflecți deja ceva din frumusețea Sfințeniei Mele, într-un fel fără de sfârșit. Ești frumos pentru că Eu și doar Eu văd frumusețea care-ar trebui să devii. Prin puterea transformatoare a iubirii Mele, care e perfectă prin slăbiciune, frumusețea ta va căpăta perfecțiune. Vei deveni extrem de frumos, într-un fel unic, de neînlocuit. Pentru aceasta, nici Eu, nici tu nu vom lucra singuri, vom lucra împreună.[1]

Nu este un lucru ușor să îmbrățișezi urâțenia având ca motiv doar speranța că într-un fel necunoscut ar putea apărea o transformare a ei în frumusețe. Dar mitul broaștei sărutate care se preschimbă în prinț rămâne. Cum de o broască sărutată se preschimbă în prinț? Cum funcționează metodologia iubirii? Cum vindecă ea? Nu știu exact.

Nu știu deoarece iubirea poate lucra în multe feluri. Și niciunul dintre ele nu este previzibil. Știu că prima sarcină a iubirii este purificarea de sine. Atunci când cineva s-a purificat prin harul lui Dumnezeu, până acolo încât să ajungă să-și iubească dușmanii, se întâmplă un lucru foarte frumos. E ca și cum barierele sufletului ar deveni curate până la transparență, iar individul ar radia o lumină unică.

Efectul acestei lumini diferă. Unii, pe drumul lor către sfințenie, se vor mișca mai ager, încurajați de ea. Alții, aflați în drumul lor către rău, atunci când vor întâlni lumina, își vor schimba direcția. Purtătorul luminii (care este doar un vehicul pentru ea, fiind lumina lui Dumnezeu) deseori nu va fi conștient de aceste efecte. În cele din urmă, cei care urăsc lumina o vor ataca. Lucrurile stau ca și cum acțiunile lor rele sunt puse în lumină și arse. Energia malignă este prin urmare secată, stăpânită și neutralizată. Procesul ar putea fi dureros

1. Din „Known" de Reverend Dr. Charles K. Robinson, 4 noiembrie 1973 (*Duke Divinity School Review,* iarna 1979, vol. 44, p. 44).

pentru purtătorul luminii, uneori chiar fatal. Acest lucru nu înseamnă însă succesul răului. El mai degrabă se retrage. Aşa cum am spus în *Drumul către tine însuţi*, „Răul a fost cel care l-a ridicat pe Hristos pe cruce..., fapt care ne-a făcut pe noi să-l vedem din depărtare."[1]

Nu pot să fiu mai precis în privinţa metodologiei iubirii decât citând cuvintele unui preot bătrân, care şi-a petrecut mulţi ani în această bătălie: „Există zeci de căi pentru a te confrunta cu răul şi mai multe căi pentru a-l înfrânge. Toate sunt faţete ale adevărului, conform căruia singura cale absolută de a înfrânge răul este de a-l înăbuşi în interiorul unei fiinţe umane doritoare de a face acest lucru. Când este absorbit de acolo ca sângele de burete ori primit ca o suliţă în inima cuiva, îşi pierde puterea şi nu se mai dezvoltă."[2]

Vindecarea răului, în mod ştiinţific sau în alt fel, poate fi dusă la bun sfârşit doar prin iubirea indivizilor. E nevoie de un sacrificiu benevol. Cel ce vindecă trebuie să permită ca sufletul său să devină un câmp de bătălie. El trebuie să *absoarbă* sacrificial răul.

Ce previne atunci distrugerea sufletului? Dacă cineva ia răul în inima sa ca pe o suliţă, cum poate să supravieţuiască bunătatea? Chiar dacă răul va fi învins, nu se va întâmpla oare la fel şi cu binele? Ce va fi dobândit în afară de acest comerţ lipsit de sens? Nu pot răspunde la aceasta decât într-un limbaj mistic. Pot spune doar că acolo se petrece o alchimie misterioasă, prin care victima devine victorioasă. Aşa cum scrie C.S. Lewis: „Când o victimă benevolă care nu a comis nicio trădare este ucisă în locul trădătorului, Tabla se va sparge şi Moartea va începe să dea înapoi."[3]

---

1. Ed. cit., p. 253.
2. Gale D. Webbe, *The Night and Nothing*, Seabury Press, New York, 1964, p. 109.
3. *The Lion, the Witch and the Wardrobe*, Collier/Macmillan, 1970, p. 160.

Nu știu cum se petrece acest lucru, dar știu că se petrece. Știu că oamenii buni pot în mod deliberat să se lase pătrunși de răul celorlalți — să fie, prin urmare, distruși și totuși nedistruși — să fie chiar uciși într-un anume sens și totuși să supraviețuiască. Ori de câte ori se întâmplă acest lucru, există o mică deplasare în echilibrul puterii în lume.

CUPRINS

Introducere
De mânuit cu grijă 7

Capitolul 1
Bărbatul care a făcut un pact cu diavolul 13

Capitolul 2
Către o psihologie a răului 39
Despre modele şi mister 39
O problemă a vieţii şi a morţii 47
Cazul lui Bobby şi al părinţilor săi 53
Răul şi păcatul 80
Narcisismul şi voinţa 90

Capitolul 3
Întâlnirea cu răul în viaţa cotidiană 99
Cazul lui Roger şi al părinţilor lui 101
Cazul Hartley şi Sarah 128
Boala mintală şi numele răului 143
Cazul visului voodoo 156
Cazul fobiei de păianjeni 165

Capitolul 4
Charlene: un caz exemplificator 180
La început, confuzie 181
Într-un fel sau altul: copil sau adult 185
Lege doar pentru ea 195
Visul despre maşina miraculoasă 203
Fără câştig de cauză 208
Răul şi puterea 213
Dacă ar trebui să repet experienţa 215

Capitolul 5
Despre posedare şi exorcism 220
Diavolul există? 220
Atenţie: înaltă tensiune! 223
Aspecte de diagnostic şi tratament 229
Cercetare şi învăţare 243
Tatăl minciunii 246

Capitolul 6
MyLai — o examinare a răului de grup 258
Crimele 258
Prefaţă la răul de grup 262
Pe scara responsabilităţii colective 267
Prevenirea răului de grup 306

Capitolul 7
Pericol şi speranţă 310
Pericolele psihologiei răului 310
O metodologie a iubirii 322

Editor: GRIGORE ARSENE

CURTEA VECHE PUBLISHING

str. Aurel Vlaicu, nr. 35, Bucureşti
tel: 021 260 22 87, 021 222 57 26
redacţie: 0744 55 47 63
fax: 021 223 16 88
distribuţie: 021 222 25 36
redactie@curteaveche.ro
www.curteaveche.ro

B-dul Tudor Vladimirescu, nr. 31,
sector 5, Bucureşti, ROMÂNIA

fedprint
tipografie

Tel.: 411.00.55; 411.47.76 office@fedprint.ro

Deşi oamenii consideră în general că psihoterapia şi exorcismul sunt lucruri complet diferite, Scott Peck ne demonstrează că amândouă sunt nişte procese psihoterapeutice, atât ca metodă, cât şi ca rezultat. Diferenţa majoră dintre cele două constă în faptul că în cazul psihoterapiei există o libertate totală, pacientul putând să încheie şedinţa oricând doreşte. Nu acelaşi lucru se întâmplă în cazul exorcizării. În acest caz, pacientul se află la discreţia celui care conduce şedinţa şi nu poate să întrerupă singur procesul de exorcizare, ceea ce îl poate transforma într-o victimă, pentru că exorcismul este până la urmă un război spiritual.

La limita dintre ştiinţă şi religie, *Psihologia minciunii* îi oferă cititorului o nouă perspectivă asupra unor subiecte controversate, iar în final îi poate schimba chiar viziunea asupra vieţii.

BIBLIOTERAPIA

„De câte ori credem o minciună, sănătatea noastră mintală și chiar cea a națiunii noastre sunt puse în pericol. Noi, ca popor, trebuie să luăm atitudine împotriva minciunii."

KATHERINE YURICA, editor al *Yurica Report*

„Când cineva sugerează că atât știința, cât și credința pot avea o abordare comună, se aprinde scânteia. Ideea lui Peck este că răul ar trebui să aibă un diagnostic definit științific. (...)

Răul nu este, se pare, legat de chimia creierului sau de mediu. Ţine de o problematică spirituală pe care știința pur și simplu nu o poate combate.

Știința nu este dispusă să considere că există unele lucruri dincolo de aparenţe. Supranaturalul, unde sălășluiește răul, nu poate fi considerat un subiect de studiu doar științific. Mai mult, știința se schimbă în permanență, și așa și trebuie. (...)

Răul este real și obiectiv, dar înțelegerea lui vine din credință, nu din știință."

Preacher's Study

BIBLIOTERAPIA

începi să afli

ISBN 978-973-669-766-1

CURTEA VECHE

Pentru a comanda online sau pentru lista completă a titlurilor publicate la Curtea Veche, vizitează **www.curteaveche.ro**